

184596

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

॥ ग्रन्थांक १ ॥

श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचित

प्रबन्धचिन्तामणि

सिंघी जैन ज्ञानपीठ

विश्व भारती

शान्तिनिकेतन

S194-4

M 57P

मूल्य रु. ३-१२-०]

[विक्रमाब्द १९८८]

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_184596

UNIVERSAL
LIBRARY

सिंघी जैन ग्रन्थमाला

ॐ ॥ ग्रन्थाङ्क १ ॥ ॐ

श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचित

प्रबन्धचिन्तामणि

सिंधी जैन ग्रन्थमाला

जैन भागमिक, दार्शनिक, साहित्यिक, ऐतिहासिक, कथात्मक-इत्यादि विविधविषयगुम्फित
प्राकृत, संस्कृत, अपभ्रंश, प्राचीनगूजरी, राजस्थानी भादि भाषासिबद्ध
बहु उपयुक्त पुरातनबख्खाय तथा नवीन संशोधनात्मक
साहित्यप्रकाशिनी जैन ग्रन्थावलि ।

कलकत्तानिवासी स्वर्गीय श्रीमद् डालचन्दजी सिंधी की पुण्यस्मृतिनिमित्त
तदीयसुपुत्र श्रीमान् बहादुरसिंहजी सिंधी द्वारा संस्थापित

मुख्य सम्पादक

जिनविजय मुनि

अधिष्ठाता, सिंधी जैन ज्ञानपीठ.

शान्तिनिकेतन

ग्रन्थांक ?

प्रासिस्थान

संचालक, सिंधी जैन ग्रन्थमाला.

शान्तिनिकेतन, बंगाल.

श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचित
प्रबन्धचिन्तामणि

विविधपाठान्तरयुक्त मूलग्रन्थ; तत्सम्बद्ध अनेक पुरातनप्रबन्ध; शिलालेख, ताम्रपत्र, ग्रन्थप्रशस्ति,
तथा ग्रन्थान्तरस्थ विविधप्रमाण; हिन्दीभाषान्तर; तत्कालीन ऐतिहासिक, भौगोलिक,
राजकीय, सामाजिक, धार्मिक आदि परिस्थिति विवेचक विस्तृत
प्रस्तावना-इत्यादि बहुविधविषयसमन्वित

सम्पादक

जिनविजय मुनि
जैनवाङ्मयाध्यापक, विश्वभारती.
शान्तिनिकेतन

प्रथम भाग

विविधपाठान्तर-परिशिष्ट-पद्यानुक्रमादियुक्त मूलग्रन्थ

प्रकाशक

अधिष्ठाता, सिंधी जैन ज्ञानपीठ.
शान्तिनिकेतन, बंगाल.

विक्रमाब्द १९८९]

प्रथमावृत्ति, एक सहस्र प्रति.

[१९३३ क्रिष्टाब्द

SINGHI JAINA SERIES

A COLLECTION OF CRITICAL EDITIONS OF MOST IMPORTANT CANONICAL, PHILOSOPHICAL,
HISTORICAL, LITERARY, NARRATIVE ETC. WORKS OF JAINA LITERATURE
IN PRĀKRIT, SANSKRIT, APABHRAṂŚA AND OLD VERNACULAR
LANGUAGES, AND STUDIES BY COMPETENT
RESEARCH SCHOLARS.

FOUNDED

BY

ŚRĪMĀN BAHĀDUR SĪNGHJĪ SĪNGHĪ OF CALCUTTA

IN MEMORY OF HIS LATE FATHER

ŚRĪ DĀLCANDJĪ SĪNGHĪ.

GENERAL EDITOR

JINAVIJAYA MUNI

ADHISTHĀTĀ: SĪNGHĪ JAINA JÑĀNAPĪTHA,

ŚĀNTINIKETAN.

NUMBER 1

TO BE HAD FROM

SAṆCĀLAKA, SĪNGHĪ JAINA GRANTHAMĀLĀ

ŚĀNTINIKETAN. (BENGĀL)

Founded]

All rights reserved

[1931. A. D.

PRABANDHA CINTAMANI

OF

MERUTUNĠĀCĀRYA

CRITICALLY EDITED IN THE ORIGINAL SANSKRIT WITH VARIANTS; SUPPLEMENTS
OF SIMILAR PRABANDHAS; CORRESPONDING EPIGRAPHICAL RECORDS
AND REFERENCES IN THE OTHER WORKS; HINDI TRANSLATION
AND NOTES AND ELABORATE, CRITICAL AND HISTORICAL
INTRODUCTION ETC.

BY

JINAVIJAYA MUNI

SINGHI PROFESSOR OF JAINA CULTURE AT VISVABHĀRATĪ
ŚĀNTINIKETAN.

PART I

TEXT IN SANSKRIT WITH VARIANTS, AN APPENDIX
AND INDICES OF STANZAS

PUBLISHED BY

THE ADHIṢṬHĀTĀ, SINGHĪ JAINA JÑĀNAPĪṬHA
ŚĀNTINIKETAN. (BENGĀL)

V. E. 1989 I

First edition, One Thousand Copies.

[1933 A. D.

प्रबन्धचिन्तामणि की संकलना ।

इस ग्रन्थका संकलन और प्रकाशन निम्न प्रकार, ५ भागोंमें, पूर्ण होगा ।

- (१) प्रथम भाग. भिन्न भिन्न प्रतियोंके आधार पर संशोधित-विविध पाठान्तर समवेत-मूलग्रन्थ; १ परिशिष्ट; मूलग्रन्थ और परिशिष्टमें आये हुए संस्कृत, प्राकृत और अपभ्रंश भाषामय पद्योंकी अकारादिकमानुसार सूचि; पाठ संशोधनके लिये काममें लाई गई पुरातन प्रतियोंका सवित्र वर्णन ।
- (२) द्वितीय भाग. प्रबन्धचिन्तामणिगत प्रबन्धोंके साथ सम्बन्ध रखनेवाले अनेकानेक पुरातन प्रबन्धोंका संग्रह; पद्यानुक्रमसूचि; विशेष नामानुक्रम; संक्षिप्त प्रस्तावना और प्रबन्ध संग्रहोंकी मूल प्रतियोंका सवित्र परिचय ।
- (३) तृतीय भाग. पहले और दूसरे भागका संपूर्ण हिंदी भाषान्तर ।
- (४) चतुर्थ भाग. प्रबन्धचिन्तामणिगत व्यक्तियोंके साथ सम्बन्ध रखनेवाले शिलालेख, ताम्रपत्र, पुस्तकप्रशस्ति आदि जितने समकालीन साधन और ऐतिहासिक प्रमाण उपलब्ध होते हैं उनका एकत्र संग्रह और तत्परिचायक उपयुक्त विस्तृत विवेचन; प्राकृतकालीन और पश्चात्कालीन अन्यान्य ग्रन्थोंमें उपलब्ध प्रमाणभूत प्रकरणों, उल्लेखों और अवतरणोंका संग्रह; कुछ शिलालेख, ताम्रपत्र और प्राचीन ताडपत्रोंके चित्र ।
- (५) पञ्चम भाग. प्रबन्धचिन्तामणिप्रसिद्ध सब बातोंका विवेचन करनेवाली विस्तृत प्रस्तावना—जिसमें तत्कालीन ऐतिहासिक, भौगोलिक, सामाजिक, धार्मिक और राजकीय परिस्थितिका सविशेष उद्घाटन और सिंहावलोकन किया-जायगा । अनेक प्राचीन मंदिर, मूर्तियाँ इत्यादिके चित्र भी दिये जायेंगे ।

THE SCHEME OF THE WORK OF PRABANDHACINTĀMAṆI

[The work will be completed in five parts.]

- Part I. A critical Edition of the original Text in Sanskrit with various readings based on the most reliable MSS; An Appendix; An alphabetical Index of all Sanskrit, Prākṛit and Apabhraṃśa verses occurring in the text and the appendix; A short Introduction in Hindi describing the MSS. and materials used for preparing the text along with plates.
- Part II. A collection of many old Prabandhas similar and analogous to the matter in the Prabandhacintāmaṇi; Indices of the verses and proper names; A short Introduction in Hindi describing the MSS. and materials used in preparing this Part, along with plates.
- Part III. A Complete Hindi Translation of Parts I and II.
- Part IV. A collection of epigraphical records, viz. stone inscriptions, copper plates, colophons and Prasāstis from the contemporary MSS; all available historical data dealing with the Persons described or referred to in the Prabandhacintāmaṇi along with a critical account in Hindi of the above, as also many plates, and a collection of authoritative references and quotations from other works.
- Part V. An elaborate general Introduction surveying the historical, geographical, social, political and religious conditions of that period; with plates.

आदाबुन्मीलितं येन ज्ञानचक्षुर्मदीयकम् ।
देवीहंसगुरोस्तस्य स्मृतये इदमर्प्यते ॥

प्रबन्धचिन्तमणिग्रन्थगतप्रबन्धानाम्

अनुक्रमणिका ।

प्रथमः प्रकाशः ।

१. विक्रमार्कप्रबन्धाः	पृ० १-१०
रोहणाचलगमनवृत्तान्त-साम्राज्यप्राप्तिः	१-३
कालिदासोत्पत्तिप्रबन्धः	३-५
सुवर्णपुरुषसिद्धिप्रबन्धः	५
विक्रमादित्यसत्त्वप्रबन्धः	५
सत्त्वपरीक्षाप्रबन्धः	६
विद्यासिद्धिप्रबन्धः	६
सिद्धसेनसूरिसमागमवर्णनम्	७
पृथिव्या अनृणीकरणवृत्तम्	८
[पृथ्वीरसप्रबन्धः]	८
विक्रमार्कनिर्गर्वताप्रबन्धः	९
विक्रमार्कमृत्युवृत्तान्तम्	१०
२. सातवाहनप्रबन्धः	१०-११
३. शीलव्रते भूयराजप्रबन्धः	११
४. वनराजादिप्रबन्धः	१२-१५
चापोत्कटवंशावलिः	१४-१५
५. मूलराजप्रबन्धः	१५-२९
मूलराज-सपादलक्ष्मीनृपयुद्धवृत्तम्	१६-१७
कन्थडितापसवृत्तान्तम्	१८
लाखाकोत्पत्ति-विपत्तिप्रबन्धः	१९
मूलराजान्वयविचारः	२०
६. मुञ्जराजप्रबन्धः	२१-२५
मुञ्जराजजन्मवृत्तम्	२१
सिन्धुलनृपवर्णनम्	२१
भोजजन्मादिवृत्तान्तम्	२२
मुञ्ज-तैलपदेवयुद्धवृत्तम्	२२
मुञ्जकारागारदशवर्णनम्	२३

द्वितीयः प्रकाशः ।

७. भोज-भीमप्रबन्धः	२५-५२
भोजदानवृत्तान्तानि	२५-२९
भोज-भीमविरोधवृत्तान्तम्	३०-३४
माघपण्डितप्रबन्धः	३४-३६
धनपालपण्डितप्रबन्धः	३६-४२
शीतापण्डिताप्रबन्धः	४२-४३
मयूर-बाण-मानतुङ्गाचार्यप्रबन्धः	४४-४५
पणखी-गोपयोः प्रबन्धः	४५-४६
अनित्यताश्लोकचतुष्टयप्रबन्धः	४६
वस्तुचतुष्टयप्रबन्धः	४७
बीजपूरकप्रबन्धः	४७
'एको न भव्यः' प्रबन्धः	४८
इक्षुरसप्रबन्धः	४८
अश्ववारप्रबन्धः	४८
गोपगृहिणीप्रबन्धः	४९
कर्णनृपतिवर्णनम्	५०
भोजमृत्युवर्णनम्	५१

तृतीयः प्रकाशः ।

८. सिद्धराजादिप्रबन्धः	५३-७६
भीमदेवपुत्रमूलराजवृत्तम्	५३
कर्णनृपतिमयणल्लदेवीवर्णनम्	५४
जयसिंहदेवजन्मकथनम्	५५
लीलाविद्यप्रबन्धः	५६
मन्त्रिसान्तुहृदधर्मताप्रबन्धः	५७
मयणल्लदेवीयात्रावर्णनम्	५८
जयसिंहदेवकृतधारायुद्धवर्णनम्	५९
जयसिंहदेव-हेमसूरिसमागमः	६०
जयसिंहस्य रुद्रमहाकालप्रासादकरणम्	६१

सहस्रलिङ्गसरोवरकरणम् ...	६२-६४
जयसिंह-नवघणयुद्धवृत्तम् ...	६५
छनलदेव्या वाक्यानि ...	६५
रैवतकोद्धारप्रबन्धः ...	६५
जयसिंहस्य शत्रुञ्जययात्रा ...	६६
देवघ्नरिचरित्रम् ...	६६-६९
वसाह आभट्टप्रबन्धः ...	७०
सर्वदर्शनमान्यताप्रबन्धः ...	७०
चणकविक्रयिवणिजः प्रबन्धः ...	७१
षोडशलक्षप्रसादप्रबन्धः ...	७१
वाराहीयभूचप्रबन्धः ...	७१
उन्नावास्त्वग्रामणीनां प्रबन्धः ...	७२
माङ्गप्रबन्धः ...	७२
म्लेच्छाग्रामनिषेधप्रबन्धः ...	७३
कोल्लापुरप्रबन्धः ...	७३
कौतुकीसीलणप्रबन्धः ...	७४
जयचन्द्रराज्ञां समं गूर्जरप्रधान- स्योक्तिप्रत्युक्तिप्रबन्धः ...	७४
पापघटप्रबन्धः ...	७५
सान्त्वयिष्वद्विप्रबन्धः ...	७५
वण्टकर्मप्राधान्यप्रबन्धः ...	७५
जयसिंहस्तुतिश्लोकाः ...	७६

चतुर्थः प्रकाशः ।

१. कुमारपालादिप्रबन्धः ७७-९८

कुमारपालपूर्वजकथनम् ...	७७
सिद्धराजकृतकदर्थनावर्णनम् ...	७८
कुमारपालराज्यप्राप्तिः ...	७८
कुमारपाल-अणोराराजयुद्धवर्णनम् ...	७९
चाहडकुमारप्रबन्धः ...	८०
बड़कारसोलाकप्रबन्धः ...	८०
आम्बडप्रबन्धः ...	८१
कुमारपाल-हेमघ्नरिसमागमवर्णनम् ...	८२
हेमघ्नरिचरित्रम् ...	८३

हेमघ्नरिदर्शितं कुमारपालस्य सोमे- श्वरदेवप्रात्यक्ष्यम् ...	८४-८५
कुमारपालस्य जैनधर्माङ्गीकरणम् ...	८६
मन्त्रिवाहडकारितशत्रुञ्जयोद्धारप्रबन्धः ...	८७
राजपितामह आभ्रभट्टप्रबन्धः ...	८८
कुमारपालाध्ययनप्रबन्धः ...	८९
हरडहप्रबन्धः ...	८९
उर्वशीशब्दप्रबन्धः ...	९०
उदयचन्द्रप्रबन्धः ...	९०
अभक्ष्यभक्षणप्रायश्चित्तप्रबन्धः ...	९०
युकाविहारप्रबन्धः ...	९१
सालिगवसहि-उद्धारप्रबन्धः ...	९१
बृहस्पतिप्रबन्धः ...	९१
आलिगप्रबन्धः ...	९१
वामराशिप्रबन्धः ...	९२
चारणयोः प्रबन्धः ...	९२
तीर्थयात्राप्रबन्धः ...	९३
मुवर्णसिद्धिनिषेधप्रबन्धः ...	९३
राजघरट्टचाहडप्रबन्धः ...	९४
कुमारपालकथिततलवणप्रसादराण- कप्रबन्धः ...	९४
हेमाचार्य-कुमारपालयोर्धृत्युवर्णनम् ...	९५
अजयदेवस्य राज्योपविशनम् ...	९६
मन्त्रिकपार्दिप्रबन्धः ...	९६
रामचन्द्रमरणप्रबन्धः ...	९७
अजयदेवमरणवर्णनम् ...	९७
अजयदेवान्वयवृत्तम् ...	९७
वीरधवलवर्णनम् ...	९८

१०. वस्तुपाल-तेजःपालप्रबन्धः ९८-१०५

वस्तुपाल-तेजःपालयोर्जन्मादि- वृत्तान्तम् ...	९८-९९
शत्रुञ्जयादितीर्थयात्रावर्णनम् ...	१००-१०१
अर्बुदगिरौ विमलवसहिकास्थापनम् ...	१०१
शंखसुभटेन सह युद्धकरणम् ...	१०२

म्लेच्छपतिना सह मन्त्रिणो मैत्री	१०३	लक्ष्मणसेन-उमापतिधरयोः प्रबन्धः	११३
अनुपमाया औदार्यवर्णनम् ...	१०४	जयचन्द्रप्रबन्धः	११४
वीरधवल-लवणप्रसादयोः पञ्च-		तुङ्गसुभटप्रबन्धः	११७
ग्रामसङ्ग्रामवर्णनम्	१०४	परमहिं-जगद्देव-पृथ्वीपतीनां प्रबन्धः	११८
अनुपमाया मरणे तेजःपालस्य		कौङ्कणोत्पत्तिप्रबन्धः	११८
शोकवृत्तम्	१०५	वराहमिहिरप्रबन्धः	११९
वस्तुपालस्य मृत्युवृत्तम्	१०५	नागार्जुनोत्पत्ति-सम्भनकतीर्थाव-	
		तारप्रबन्धः	१२०
		भर्तृहरि-उत्पत्तिप्रबन्धः	१२१
		वैद्यवाग्भटप्रबन्धः	१२२
		क्षेत्राधिपोत्पत्तिप्रबन्धः	१२३
		वासनाप्रबन्धः	१२३
		कृपाणिकाप्रबन्धः	१२३
		जिनपूजायां धनदप्रबन्धः ...	१२४
		ग्रन्थकारस्य प्रशस्तिः	१२५
		परिशिष्टम्—कुमारपालस्य अहिं-	
		साया विवाहसम्बन्धप्रबन्धः	१२६—१२८
		प्रबन्धचिन्तामणेः पद्यानुक्रमणिका	१२९—१३६
११. प्रकीर्णकप्रबन्धः	१०६—१२८		
विक्रमपात्रपरीक्षाप्रबन्धः ...	१०७		
नन्दप्रबन्धः	१०७		
मल्लवादिप्रबन्धः	१०७		
शिलादित्योत्पत्ति-रङ्गोत्पत्ति-वल-			
भीमङ्गप्रबन्धः	१०८		
पुञ्जराज-तत्पुत्रीश्रीमाताप्रबन्धः	११०		
गोवर्द्धननृपप्रबन्धः	१११		
पुण्यसारप्रबन्धः	१११		
कर्मसारप्रबन्धः	११२		

॥ सिंघीजैनग्रन्थमालासंस्थापकप्रशस्तिः ॥

अस्ति बङ्गाभिषे देशे सुप्रसिद्धा मनोरमा । मुर्शिदाबाद इत्याख्या पुरी वैभवशालिनी ॥
निवसन्त्यनेके तत्र जैना उज्जेशवंशजाः । धनाढ्या नृपसदृशा धर्मकर्मपरायणाः ॥
श्रीडालचन्द इत्यासीत् तेष्वेको बहुभाग्यवान् । साधुवत् सच्चरित्रो यः सिंघीकुलप्रभाकरः ॥
बाल्य एवागतो यो हि कर्तुं व्यापारविस्तृतिम् । कलिकातामहापुर्यां धृतधर्माथेनिश्चयः ॥
कुशाग्रया खलुद्धैव सद्गत्या च सुनिष्ठया । उपाज्य विपुलां लक्ष्मीं जातो कोट्यधिपो हि सः ॥
तस्य महुकुमारीति सन्नारीकुलमण्डना । पतिव्रता प्रिया जाता शीलसौभाग्यभूषणा ॥
श्रीबहादुरसिंहाख्यः सद्गुणी सुपुत्रस्तयोः । अख्येष सुकृती दानी धर्मप्रियो धियां निधिः ॥
प्राप्ता पुण्यवताऽनेन प्रिया तिलकसुन्दरी । तस्याः सौभाग्यदीपेन प्रदीप्तं यद्ब्रह्मज्ञणम् ॥
श्रीमान् राजेन्द्रसिंहोऽस्ति ज्येष्ठपुत्रः सुशिक्षितः । सः सर्वकार्यदक्षत्वात् बाहुयस्य हि दक्षिणः ॥
नरेन्द्रसिंह इत्याख्यस्तेजस्वी मध्यमः सुतः । सुतुर्वीरेन्द्रसिंहश्च कनिष्ठः सौम्यदर्शनः ॥
सन्ति त्रयोऽपि सत्पुत्रा आसभक्तिपरायणाः । विनीताः सरला भव्याः पितुर्मार्गातुगामिनः ॥
अन्येऽपि बहवश्चास्य सन्ति स्वस्त्रादिबान्धवाः । धनैर्जनैः समृद्धोऽयं ततो राजेव राजते ॥

अन्यच्च—

सरस्वत्यां सदासक्तो भूत्वा लक्ष्मीप्रियोऽप्ययम् । तत्राप्येष सदाचारी तच्चित्रं विदुषां खलु ॥
न गर्वो नाऽप्यहंकारो न विलासो न दुष्कृतिः । दृश्यतेऽस्य गृहे कापि सतां तद् विस्मयास्पदम् ॥
भक्तो गुरुजनानां यो विनीतः सज्जनान् प्रति । बन्धुजनेऽनुरक्तोऽस्ति प्रीतः पोष्यगणेष्वपि ॥
देश-कालस्थितिज्ञोऽयं विद्या-विज्ञानपूजकः । इतिहासादिसाहित्य-संस्कृत-सत्कलाप्रियः ॥
समुन्नत्यै समाजस्य धर्मस्योत्कर्षहेतवे । प्रचारार्थं सुशिक्षाया व्ययत्येष धनं धनम् ॥
गत्वा सभा-समित्यादौ भूत्वाऽध्यक्षपदाङ्कितः । दत्त्वा दानं यथायोग्यं प्रोत्साहयति कर्मठान् ॥
एवं धनेन देहेन ज्ञानेन शुभनिष्ठया । करोत्ययं यथाशक्ति सत्कर्मणि सदाशयः ॥
अथान्यदा प्रसङ्गेन स्वपितुः स्मृतिहेतवे । कर्तुं किञ्चिद् विशिष्टं यः कार्यं मनस्यचिन्तयत् ॥
पूज्यः पिता सदैवासीत् सम्यग्-ज्ञानरुचिः परम् । तस्मात्तज्ज्ञानवृद्धयर्थं यतनीयं मया वरम् ॥
विचार्यैवं स्वयं चित्ते पुनः प्राप्य सुसम्मतिम् । श्रद्धास्पदस्वमित्राणां विदुषां चापि तादृशम् ॥
जैनज्ञानप्रसारार्थं स्थाने शान्तिनिकेतने । सिंघीपदाङ्कितं जैनज्ञानपीठमतिष्ठिपत् ॥
श्रीजिनविजयो विज्ञो तस्याधिष्ठातृसत्पदम् । स्वीकर्तुं प्रार्थितोऽनेन ज्ञानोद्धारामिलापिणा ॥
अस्य सौजन्य-सौहार्द-स्थेयौदार्यादिसद्गुणैः । वशीभूयति मुदा येन स्वीकृतं तत्पदं वरम् ॥
यस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंघीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे चैषा ग्रन्थमाला प्रकाश्यते ॥
विद्वज्जनकृताह्लादा सच्चिदानन्ददा सदा । चिरं नन्दत्वयिं लोके जिनविजयभारती ॥

किञ्चित् प्रास्ताविक ।

प्रबन्धचिन्तामणि ग्रन्थके बारेमें जितनी ज्ञातव्य बातें हैं उन सबका निर्देश, बहुत कुछ विस्तारके साथ, हम आगेके भागोंमें—चौथे पाँचवें ग्रन्थमें—करना चाहते हैं इस लिये यहां पर अन्य कोई विशेष बातका उल्लेख न कर, सिर्फ इस ग्रन्थकी प्रस्तुत आवृत्तिके जन्मका थोड़ासा पूर्वतिहास बतलाना, और उसके साथ इस ग्रन्थके, इतः पूर्व, जो संस्करण और भाषान्तर आदि हुए हैं उनका परिचय देते हुए, जिन पुरातन हस्तलिखित पोथीयोंका आश्रय लेकर हमने इसका संशोधन और सम्पादन किया है उनका परिचय मात्र कराना आवश्यक समझते हैं ।

प्रस्तुत आवृत्तिकी जन्मकथा.

प्रबन्धचिन्तामणि जैसे ऐतिहासिक महत्त्व रखनेवाले अनेक ग्रन्थ, और ऐसे ही उपयोगी अन्यान्य अगणित ऐतिहासिक साधन, जैन भण्डारोंमें पड़े पड़े सड़ रहे हैं लेकिन उनका ठीक ठीक परिचय विद्वानोंको न मिल सकनेके कारण वे अभी तक प्रकाशमें नहीं आये । इस वस्तुका खयाल हमें पाटणके पुरातन जैन भण्डारोंका अवलोकन करते समय, आजसे कोई १८-२० वर्ष पहले हुआ । विद्यमान जैन साधुसमूहमें जिस ज्ञाननिमग्न स्थितप्रज्ञ मुनिमूर्तिका दर्शन और चरणस्पर्श करनेसे हमारी इस ऐतिहासिक जिज्ञासाका विकास हुआ उस यथार्थ साधुपुरुष-पूज्यपाद प्रवर्तक श्रीमत्कान्तिविजयजी महाराज—की वात्सल्यपूर्ण प्रेरणा पाकर हमने यथाबुद्धि इस विषयमें अपना अध्ययन-अन्वेषण-संशोधन-सम्पादनादि कार्य करना शुरू किया । हमारा संकल्प हुआ कि जैन भण्डारोंमें इतिहासोपयोगी जितनी सामग्री उपलब्ध हों उसे खोज खोज कर इकट्ठी की जाय और आधुनिक विद्वन्मान्य पद्धतिसे उसका संशोधन और सम्पादन कर प्रकाशन किया जाय । हमारे इस संकल्पमें, उक्त पूज्यवरके गुरुभक्त और ज्ञानोपासक शिष्यवर्य श्रीमान् चतुरविजयजी महाराज तथा प्रशिष्यवर श्रीमान् पुण्यविजयजीकी सम्पूर्ण सहकारिता प्राप्त होने पर, हमने उन्हीं स्वाध्यायनिरत ज्ञानतपस्वी प्रवर्तकजीके पुण्यनामसे अंकित—प्रवर्तक श्रीकान्तिविजय जैन इतिहासमाला—नामक ग्रन्थावलिका प्रारंभ किया और भावनगरकी श्री जैन आत्मानन्द सभा द्वारा उसे प्रकाशित करने लगे । विज्ञप्तिविवेणी, कृपारसकोष, शत्रुंजयतीर्थद्वारप्रबन्ध, जैन ऐतिहासिक गूर्जर काव्यसंचय और प्राचीन जैनलेखसंग्रह इत्यादि ग्रन्थ उस समय प्रकट हुए और विद्वानोंने उनका अपूर्व ऐतिहासिक महत्त्व समझ कर उस प्रयत्नको खूब सराहा ।

हमने अपना यह संशोधन कार्य, संवत् १९७१-७२ में, जब हमारा निवास बड़ौदेमें था, प्रारंभ किया था । उन्हीं दिनोंमें, बड़ौदा राज्यकी ओरसे प्रकाशित होने वाली 'गायकवाडस् ओरिएण्टल सीरीज' का प्रकाशन कार्य भी शुरू हुआ था । उस सीरीजके उत्पादक स्वर्गीय साक्षररत्न श्रीचिमणलाल डाह्याभाई दलाल एम्. ए. हमारे घनिष्ठ मित्र थे । पाटणके जैन भण्डारोंका व्यवस्थित पर्यवेक्षण करनेमें तथा उन भण्डारोंमेंसे अलभ्य-दुर्लभ ग्रन्थोंकी प्राप्ति करनेमें भाई दलालजीको जो यथेष्ट सुविधा मिली थी वह उक्त पूज्यवर प्रवर्तकजी ही की मुकृपाका फल था । इस लिये उनका और हमारा एक प्रकारका सतीर्थ जैसा सम्बन्ध था । समानशील और समव्यसनी होनेके कारण, वे प्रतिदिन घंटों, बड़ौदेके जैन उपाश्रयमें आकर बैठते-उठते और हम उनके और वे हमारे कार्यमें सहयोग देते-लेते थे । इस सहयोगके परिणाममें, कितनेएक जैन ऐतिहासिक ग्रन्थ 'गायकवाडस् ओरिएण्टल सीरीज' द्वारा भी प्रकट करनेका उन्होंने निश्चय किया और उनमेंसे, मोहराजपराजय नाटक का सम्पादन कार्य उक्त पूज्यवरके प्रधानशिष्य श्रीचतुरविजयजी महाराजने, कुमारपालप्रतिबोध नामक विशाल प्राकृत ग्रन्थका सम्पादन हमने और बसन्तविलास, नरनारायणानन्द, हस्मीरमदमर्दन आदि ग्रन्थोंका सम्पादन कार्य स्वयं दलालजीने अपने हाथमें लिया ।

नियमानुसार बडौदासे हमारा प्रस्थान हुआ और संकल्पित कार्यमें विघ्नखलता उत्पन्न हुई। 'प्राचीनजैनलेखसंग्रह द्वितीय भाग,' 'कुमारपालप्रतिबोध' और 'जैनऐतिहासिक गुर्जरकाव्यसंचय' का जो कार्य अपूर्ण था वह तो किसी तरह पूरा किया गया लेकिन और विशेष कार्य कुछ न हो सका।

उसी समय पूनाके सुप्रसिद्ध 'भाण्डारकर प्राच्यविद्यासंशोधनमन्दिर' (Bhandarkar Oriental Research Institute) की स्थापना हुई। बडौदासे प्रस्थान कर हम जब बम्बईमें चतुर्मास रहे थे तब, इस 'संशोधनमन्दिर'के मुख्य उत्पावक और प्राणप्रतिष्ठापक स्वर्गीय प्रो० गुणे और श्रीमान् डॉ० बेल्वलकर आदि सज्जनोंका एक डेप्युटेशन बम्बईके जैनसमाजकी मुलाखात लेनेको आया और प्रसङ्गवश हमारा परिचय पा कर उन सज्जनोंने हमको पूना आनेका निमन्त्रण दिया। चतुर्मासके बाद हम घूमते घूमते पूना पहुंचे। वहां उस संस्थाके उद्देश्यादिका विशेषावलोकन कर तथा उसके अधिकारमें आनेवाले राजकीय प्राचीनग्रन्थसङ्ग्रहका विशाल साहित्यभण्डार-जिसमें हजारों जैन-ग्रन्थोंका भी समावेश होता है-का दिग्दर्शन कर उस संस्थाके विकासमें हमने भी यथाशक्ति योग देनेका प्रयत्न किया। उसके परिणाममें हमारी स्थिति पूनामें निश्चित हुई। वहां, इस प्राच्यविद्यासंशोधनमन्दिरके काममें योग देनेके साथ 'भारत जैन विद्यालय' नामक संस्थाका भी एक विशाल आयतन खड़ा किया गया। सन् १९१८ में, पूनाके उक्त संशोधनमन्दिरके उपक्रमसे भारतीय पुराविदोंकी परिषद्का प्रथम अधिवेशन (First Oriental Conference) हुआ। उसमें सम्मिलित होने वाले कुछ विद्याप्रिय और साहित्योपासक जैनमित्रोंको प्रेरित कर, हमने फिर अपने उसी संकल्पको कार्यमें प्रवृत्त करनेका एक नया आयोजन किया। जैन साहित्य संशोधक समिति नामक एक समिति का प्रतिष्ठापन कर कुछ परिचित स्नेहिण्यकी सहायतासे जैन साहित्य संशोधक नामका वृहदाकार त्रैमासिक पत्र तथा ग्रन्थमाला प्रकाशित करनेका प्रारंभ किया। परंतु यथेष्ट साहाय्यदि प्राप्त न होनेसे यथेष्टितरूपमें वह कार्य आगे न बढ़ सका।

पूनेमें रहते समय, हमें स्वर्गीय लोकमान्य तिलक और महात्मा गांधी आदि महापुरुषोंका भी साक्षात् परिचय हुआ और हमारे जीवनमार्गमें विशिष्ट परिवर्तन घटित हुआ। जिस वेषकी चर्याका आचरण हमने मुग्धभावसे बाल्यकाल ही में स्वीकृत किया था उसके साथ हमारे मनका तादात्म्य न होनेसे, हमारे मनमें, अपनी जीवनप्रवृत्तिके विषयमें एक प्रकारका बड़ा भारी आन्तरिक असन्तोष बढ़ता जाता था। अन्तरमें वास्तविक विरागता न होने पर भी केवल बाह्यवेषकी विरागताके कारण लोगों द्वारा बंदन-पूजनादिका सम्मान प्राप्त करनेमें हमें एक प्रकारकी बंधना प्रतीत होती थी। इस लिये गुरुपदके भारसे मुक्त हो कर किसी सेवक पदका अनुसरण करनेका हम मनोरथ कर रहे थे और अपनी मनोवृत्तिके अनुकूल सेवाका उपयुक्त क्षेत्र खोज रहे थे।

सन् १९२० में, देशकी मुक्तिके लिये महात्माजीने असहयोग आन्दोलनका मंगलाचरण किया और उसीके अनुसन्धानमें, राष्ट्रीय शिक्षणके प्रचार निमित्त, अहमदाबादमें गुजरातविद्यापीठकी स्थापनाका आयोजन हुआ। मित्रोंकी प्रेरणा और महात्माजीकी आज्ञासे प्रेरित होकर हम पूनासे अहमदाबाद पहुंचे और वहां, अपनी मनोवृत्तिके अनुरूप कार्यक्षेत्र पा कर, एक सेवकके रूपमें, गुजरातविद्यापीठकी सेवामें सम्मिलित हुए।

विद्यापीठने, अन्यान्य विद्यामन्दिरोंके साथ प्राचीन साहित्य और इतिहासके अध्ययन और संशोधनके लिये पुरातत्त्वमन्दिर नामक एक विशिष्ट संस्थाका निर्माण किया और उसके मुख्य-आचार्य-पद पर हमारी नियुक्ति कर हमको अपने अमीष्ट क्षेत्रमें कार्य करनेका परम सुयोग दिया। पुरातत्त्वमन्दिरके सञ्चालनमें हमें अध्यापक श्रीयुत रामनारायण पाठक, अ० श्रीरसिकलाल परीख, पंडितप्रवर श्रीसुखलालजी आदि सहृदय मित्रोंका प्रारंभ ही से हार्दिक सहचार मिला और इनके सहकार और सहविज्ञारसे शीघ्र ही एक पुरातत्त्वविषयक ग्रन्थावलि प्रकट करनेकी योजना हाथमें ली गई। 'गुजरातपुरातत्त्व मन्दिर' एक राष्ट्रीय संस्था थी इस लिये उसका कार्यक्षेत्र राष्ट्रीय दृष्टिको

ले कर निश्चित करना आवश्यक था। अतः एव उस संस्थाके द्वारा ऐसे साहित्यका निर्माण और प्रकाशन करना समुचित था जो किसी एक ही सम्प्रदाय या साम्प्रदायिक साहित्यका पोषक न हो कर समूचे भारतीय संस्कृतिका पोषक हो। तदर्थ जैन, बौद्ध, वैदिक और इस्लामिक साहित्यको भी उसके कार्य क्षेत्रमें सम्मिलित किया गया और उसी दृष्टिसे पुरातत्त्वमन्दिर ग्रन्थावली का प्रकाशन चालू किया गया। कुछ प्रासंगिक पुस्तकोंके सम्पादनके अतिरिक्त, हमने अपने लिये तो वही पुराना संकल्पित कार्य, मुख्य रूपसे मनमें निश्चित कर रखा था; और उसीके अनुसन्धानमें सबसे पहले हमने इस प्रबन्धचिन्तामणि की एक सुसम्पादित आवृत्ति तैयार करनेका और उसके साथ, इसीकी पूर्तिरूप, प्रबन्धकोष, कुमारपालप्रबन्ध, वस्तुपालचरित्र, विमलप्रबन्ध आदि ग्रंथ; तथा शिलालेख, ताम्रपत्र, ग्रन्थप्रशस्ति:—इत्यादि अन्यान्य प्रकारके गूजरातके इतिहासके साधनभूत संग्रह की संकलना करनेका उपक्रम किया।

प्रबन्धचिन्तामणिका जो संस्करण, आजसे ४५ वर्ष पहले, शास्त्री रामचन्द्र दीनानाथने प्रकाशित किया था, वह यद्यपि उस जमानेके मुताबिक ठीक था, लेकिन आधुनिक दृष्टिसे वह बहुत ही अपूर्ण और अशुद्ध है। उसकी पाठ-शुद्धि ठीक नहीं है, मौलिक और प्रक्षिप्त पाठोंका उसमें कोई पृथक्करण नहीं है और कई पद्योंका—विशेषकर प्राकृत पद्योंका—रूप बड़ा विकृत कर दिया है। कुछ तो पुरातन लिपिविषयक अज्ञानता, कुछ ऐतिहासिक ज्ञानविषयक अल्प-ज्ञाता, कुछ साम्प्रदायिक परंपराविषयक अनभिज्ञता और कुछ प्राकृतादि भाषा विषयक अपरिचितताके कारण उनके संस्करणमें बहुतसी त्रुटियां रह गईं, जिससे ग्रंथका सुस्पष्ट स्वरूप समझनेमें कठिनाई पड़ती है। इस लिये सबके पहले हमने इस ग्रंथकी पाठशुद्धि करनेके लिये जैन भण्डारोंमेंसे पुरानी प्रतियां प्राप्त करनेका प्रयत्न किया। यथालब्ध प्रतियां मिल जानेपर ग्रंथकी प्रेसकापी तैयार की गई और कुछ हिस्सा छपनेके लिये प्रेसमें भी दे दिया गया। छपनेका कार्य प्रारंभ हो कर ग्रन्थके दूसरे प्रकाश तकका हिस्सा जब मुद्रित हो चुका था, तब, कईएक कारणोंको ले कर, हमारा युरोप जानेका इरादा हुआ। सोचा था कि वहां बैठे बैठे भी इस ग्रंथका मुद्रणकार्य चालू रह सकेगा और युरोपसे लौटते तक ग्रन्थ पूरा हो जायगा तो फिर तुरन्त आगेका काम प्रारंभ कर दिया जायगा। इस लिये हमने इसकी प्रतियां भी वहां (जर्मनीमें) जा कर मंगवा लीं। लेकिन युरोपके सामाजिक और औद्योगिक वातावरणने हमारे मनको अपने आजीवन-अभ्यस्त विषयसे विचलित कर दिया। इन पुरानी बातोंकी खोज-खाज करनेके बदले वहांके जो वर्तमान राष्ट्रीय, सामाजिक और औद्योगिक तंत्र हैं उनका विशेषावलोकन कर किसी एक सजीव प्रवृत्तिमें संलग्न होनेके तरंग हमारे मनमें उठने लगे और उसी दिशामें कुछ कार्य करनेके विचारोंसे मन व्यस्त रहने लगा। सबब इसके, वहां पर बैठ कर जो, इस ग्रंथका मुद्रणकार्य समाप्त कर देनेका संकल्प यहांसे करके निकले थे, वह पूरा नहीं हो पाया।

सन् १९२९ के डीसेंबरमें हम वापस भारत आये। उस समय, लाहोर कॉंग्रेसके प्रोग्रामके मुताबिक देशमें नये विचारोंकी क्रान्तिसूचक लहरें उठ रही थीं। एक तो स्वयं युरोपसे मस्तिष्कमें कुछ नये विचार भर कर लाये थे और दूसरा यहां पर भी उसी प्रकारका भिन्नकार्यसूचक प्रक्षुब्ध वातावरण घनीभूत हो रहा था। गूजरात विद्यापीठमें भी विद्याका वातावरण न होकर सत्याग्रही युद्धका ही वातावरण गूंज रहा था। इस लिये इस ग्रन्थके, उस अधूरे पड़े हुए कार्यको तत्काल हाथमें लेनेकी कोई इच्छा नहीं होती थी। आखिरमें सत्याग्रह-संग्राम छिड़ ही गया और देशके सब ही सेवकोंकी तरह, हम भी यथाक्रम ६ मासके लिये नासिकके शान्तिदायक समाधिविधायक कारागारमें जा पहुँचे। सचमुच ही नासिकके सेंट्रल जेलखानेमें जो चित्तकी शान्ति और समाधि अनुभूत की वह जीवनमें अपूर्व और अलभ्य वस्तु थी। वह जेलखाना, हमारे लिये तो एक परम शान्त और शुचि विद्या-विहार बन गया था। उसकी सृष्टि जीवनमें सबसे बड़ी सम्पत्ति मालूम देती है। स्वनामधन्य सेठ जमनालालजी बजाज, कर्मवीर श्रीनरमान, देशप्रेमी सेठ श्रीरणछोडभाई, साहित्यिकधुरीण श्रीकन्हैयालाल मुंशी आदि जैसे परम सज्जनोंका घनिष्ठ सम्बन्ध रहनेसे और सबके साथ कुछ न कुछ विद्या-विषयक चर्चा ही सदैव चलती रहनेसे, हमारे मनमें वे ही

पुराने साहित्यिक संकल्प, वहां फिर सजीब होने लगे। सहवासी मित्रगण भी हमारी रुचि और शक्तिका परिचय प्राप्त कर, हमको उसी संकल्पित कार्यमें विशेष भावसे लगे रहनेकी सलाह देने लगे। मित्रवर श्रीमुंशीजी, जो गुजरातकी अखिताके सर्वश्रेष्ठ प्रतिनिधि हैं और जो गुजरातके पुरातन गौरवको आबाल-गोपाल तक हृदयंगम करा देनेकी महती कला-विभूतिसे भूषित हैं, उनका तो दृढ़ आग्रह ही हुआ कि और सब तरंग छोड़ कर वही कार्य करने ही से हम अपना कर्तव्य पूरा कर सकते हैं। अन्यान्य घनिष्ठ मित्रोंका भी यही उपदेश हमें वहां बैठे बैठे बारंबार मिलने लगा और जेलखानेसे मुक्त होते ही हमें वही अपने पुराने बही-खाते टटोलनेकी आज्ञा मिलने लगी।

संवत् १९८६ के विजयादशमीके दिन, मित्रवर श्रीमुंशीजीके साथ ही हमें जेलसे मुक्ति मिली। हम बम्बई हो कर अहमदाबाद पहुंचे। यद्यपि जेलखानेके उक्त वातावरणने मनको इस कार्यकी तरफ बहुत कुछ उत्तेजित कर दिया था, तो भी देशकी परिस्थितिका चालू शोभ, रह रह कर मनको अस्थिर बनाता रहता था। अखिरमें श्रीमान् बाबू बहादुरसिंहजी सिंघीका, शान्तिनिकेतन आ कर जैन साहित्यके अध्ययन-अध्यापनकी व्यवस्था हाथमें लेनेका आग्रह पूर्ण आसन्न मिलनेसे, और हमारे सदैवके सहचारी परमबन्धु पण्डित प्रवर श्रीसुखलालजीकी भी तद्विषयक वैसी ही आज्ञा होनेसे, हम शान्तिनिकेतन आ पहुंचे। यहां विश्वभारतीके ज्ञानमय वातावरणने हमारे मनको एकदम उसी ज्ञानोपासनामें फिर स्थिर कर दिया और हमारी जो वह चिर संकल्पित भावना थी, उसको यथेष्ट समुत्तेजित कर दिया। साथ ही में, उस संकल्पको कार्यमें परिणत होनेके लिये, जिस प्रकारकी मनःपूत साधन-सामग्रीकी अपेक्षा, हमारे मनमें गूढ़ भावसे रहा करती थी, उससे कहीं अधिक ही विशिष्ट सामग्री, सच्चरित्र, दानशील, विद्यानुरागी श्रीमान् बहादुर-सिंहजी सिंघीके उत्साह, औदार्य, सौजन्य और सौहार्द द्वारा प्राप्त होती देख कर, हमने बड़े आनन्दसे इस सिंघी जैन ज्ञानपीठके संचालनका भार उठाना स्वीकार किया।

यद्यपि, प्रारंभमें हमने इस स्थानका, जैनवाङ्मयका अध्ययन-अध्यापन करानेकी दृष्टिसे ही स्वीकार किया; लेकिन हमारे मनस्सलमें तो वही पुराना संकल्प दृढ़ हुआ होनेसे, यहां पर स्थिर होते ही, वह संकल्प फिर सहसा मूर्तिमान् होकर हमारे हृदयांगणमें नाचने लगा, और वही पुरानी ऐतिहासिक-सामग्री, जिसको हमने आज तक, मुंजीकी पुँजीकी तरह बड़े यत्नसे संचित रख कर बन्दी बना रखी है, हमारे मानसचक्षुके आगे खड़ी हो कर, कटाक्षपूर्ण टकटकी लगा कर ताकने लगी। हमारा व्यसनी मन फिर इस कामके लिये पूर्ववत् ही लालायित और उत्सुक हो उठा।

प्रसङ्ग पाकर हमने अपने ये सब विचार ज्ञानपीठके संस्थापक श्रीमान् बहादुरसिंह बाबूसे कह सुनाये; और 'ज्ञानपीठ'के साथ एक 'ग्रन्थमाला' भी स्थापित कर जैन साहित्यके रत्नतुल्य विशिष्ट ग्रंथोंको, आदर्शरूपसे तैयार कर-करवा, प्रसिद्धिमें लानेका प्रयत्न होना चाहिए, इस बारेमें सहज भावसे प्रेरणा की गई। इन बातोंको सुनते ही सिंघीजीने, उसी क्षण, बड़े औदार्यके साथ, अपनी सम्पूर्ण सम्पत्ति हमें प्रदान की और ऐसी 'ग्रंथमाला' के प्रारंभ करनेका और उसके लिये यथोचित द्रव्यव्यय करनेका यथेष्ट उत्साह प्रकट किया। इसके परिणाममें, सिंघीजीके स्वर्गिय पिता साधुचरित श्रीमान् डालचन्दजी सिंघीकी पुण्यस्थिति निमित्त इस सिंघी जैन ग्रन्थमाला का प्रादुर्भाव हो कर, आज इसका यह प्रथम 'मणि'—केवल 'मणि' ही नहीं 'चिन्तामणि'—पाठकोंके करकमलमें समर्पित हो रहा है।

इस ग्रंथके पूर्व संस्कारणादिका परिचय.

विदेशीय विद्वानोंमें, सबसे पहले इस ग्रन्थका परिचय, किन्लॉक फार्बस साहबको हुआ जिन्होंने गुजरातके इतिहासका रासमाला नामक सबसे पहला और अनेक बातोंमें अपूर्व ग्रन्थ लिखा। रासमाला के लिये ऐतिहासिक सामग्री इकट्ठी करनेका उपक्रम, जब फार्बस साहबने शुरू किया तब, प्रारम्भही में उन्हें वीरचन्द भण्डारी नामक एक शिक्षित जैन गृहस्थका अमूल्य सहकार मिल गया, जिसकी सहायतासे उन्हें गुजरातके पाटणके किसी जैनयतिजीके पास, प्रसूत ग्रन्थकी एक प्रति प्राप्त हो गई। रासमालाके पूर्वभागके प्रणयनमें ग्रन्थचिन्तामणिसे बहुत कुछ सहायता ली

गई है इतना ही नहीं लेकिन उसका सारा ही सारभूत ऐतिहासिक कलेवर प्रायः इसी ग्रन्थके आधार पर खड़ा किया गया है।

फार्बस साहबको जो पोथी पाटणसे मिली थी वह उन्होंने बम्बईकी 'फार्बस साहित्य सभा'को भेंट दे दी लेकिन पीछेसे वह पोथी वहाँसे लुप्त हो गई। बम्बई सरकारने जब, अपना पुरातन साहित्यके अन्वेषण और संग्रह-करणका कार्य शुरू किया, तब डॉ० व्युल्हर और प्रो० पीटर्सनको इस ग्रन्थकी प्राप्ति करनेकी बड़ी उत्कंठा हुई। बहुत कुछ परिश्रम करनेके बाद, सन् १८७४ में भटनेरके जैनग्रन्थभण्डारमें; इस ग्रन्थकी १ प्रति डॉ० व्युल्हरके देखनेमें आई, जिसकी तुरन्त नकल करवा कर उन्होंने लंडनकी इन्डिया ऑफिस लाइब्रेरीको भिजवा दी। सन् १८८५ में, प्रो० पीटर्सनको इसकी १ प्रति प्राप्त हुई जिसके बारेमें, उन्होंने, अपनी पुस्तकविषयक खोज वाली दूसरी रीपोर्ट (पृ० ८६-८७) में इस प्रकार, इस पर, उल्लेख किया है—

“इस प्रकार जल्दीमें किये गए इन उल्लेखोंके अंतमें, कहना चाहिए कि—वर्षके आखिरी भागमें, मेरतुइरचित ग्रन्थचिन्तामणि ग्रंथकी १ प्रति प्राप्त करनेमें मैं सफल हुआ हूँ। यह महत्त्वका ऐतिहासिक ग्रन्थ बड़ा उपयोगी है। अपने ग्रन्थसंग्रहमें इस ग्रन्थकी वृद्धि करनेका बहुत समयसे हमारा प्रयत्न रहा।” इत्यादि।

यह प्रति बम्बई सरकारके ग्रन्थसंग्रहमें—जो वर्तमानमें, पूनाके भांडारकर प्राच्यविद्यासंशोधन मंदिरमें, सुरक्षित है—अद्यापि विद्यमान है।

इसके सिवा, डॉ० व्युल्हरको एक और प्रति, उमाशंकर याज्ञिक नामके गुजरातके किसी शास्त्री द्वारा प्राप्त हुई, जिसकी भी नकल करवा कर, उन्होंने उक्त इन्डिया ऑफिस लाइब्रेरीमें भिजवा दी।

पीटर्सन साहब द्वारा प्राप्त हुई उक्त पूनावाली प्रतिको देखकर, गुजरातके पं० रामचन्द्र दीनानाथ शास्त्रीको, जो पीटर्सन साहबके निरीक्षणमें सहायक रूपसे काम करते थे, इस ग्रन्थको मुद्रित कर प्रकाशित करने की इच्छा हुई। प्रयत्न करनेसे उनको, उक्त प्रतिके सिवा, दो-तीन अन्य प्रतियां भी जैन उपाश्रयोंसे मिल गई थीं जिनका आश्रय ले कर उन्होंने आपना संस्करण, विक्रम संवत् १९४४ में, प्रकट किया। रामचन्द्र शास्त्रीने इस ग्रन्थका गुजराती भाषान्तर भी तैयार किया और उसको भी सं० १९४५ में छपवाकर प्रसिद्ध किया।

इतिहासकी दृष्टिसे इस ग्रंथका बड़ा महत्त्व होनेसे, इसका इंग्रेजी भाषामें अनुवाद करनेकी आवश्यकता डॉ० व्युल्हरको मालूम दी; इस लिये उन्होंने, संस्कृत ग्रंथोंके इंग्रेजीमें अनुवाद करनेवाले सिद्धहस्त विद्वान् प्रो० सी. एच. टॉनी. एम्. ए. को, इसका अनुवाद करनेकी प्रेरणा की। तदनुसार टॉनी साहबने बड़े उत्साहसे इस ग्रंथका सम्पूर्ण इंग्रेजी अनुवाद तैयार किया, और कलकत्ताकी एसियाटिक सोसायटी ऑफ बंगालने उसे प्रकाशित किया।

टॉनी साहबका मुख्य आधार, उक्त रामचन्द्र शास्त्रीद्वारा प्रकाशित आवृत्ति पर ही रहा, परंतु उन्होंने उपर्युक्त डॉ० व्युल्हरवाली तथा प्रो० पीटर्सनवाली हस्तलिखित प्रतियोंका भी कुछ कुछ पुनरुपयोग किया और कहीं कहीं ठीक अर्थानुसन्धान प्राप्त करनेकी चेष्टा की। टॉनी साहबके मुकाबलेमें, रामचन्द्र शास्त्रीका गुजराती भाषान्तर सर्वथा निरुपयोगी और असम्बद्धप्राय मालूम देता है।

प्रस्तुत आवृत्तिके सम्पादनमें प्रयुक्त सामग्री.

जिन प्रतियोंका उपयोग हमने इस आवृत्तिमें किया है उनका संकेतपूर्वक परिचय इस प्रकार है।

(१) Δ अहमदाबादके डेलका उपाश्रय नामक प्रसिद्ध जैन उपाश्रयमें सुरक्षित जैन ग्रंथभण्डारकी संपूर्ण प्रति। [डिव्या नं. ३०; प्रति नं. ३४] इसको हमने Δ अक्षरसे संकेतित किया है। इस प्रतिके ५३ पत्र हैं जो दोनों तरफ लिखे हुए हैं। प्रतिके अन्तमें इस प्रकार संक्षिप्त पुष्पिका लेख है—“सं० १५०९ वर्षे कागुणसुवि ९ वार रवौ

प्रति

प्रति

P
प्र
ति

A. B. P. प्रतिके आदि पत्र.

रक्सी थी। इन प्रतियोंके पाठोंको भी हमने कहीं कहीं संगृहीत किया है और उनका क्रमानुसार Da, Db, Dc, Dd, इत्यादि अक्षरोंसे निर्देश किया है।

(६) Pa पाटणके संघके भण्डारकी [डिब्बा नं. ५०, प्रति नं. ८] एक प्रति जिसमें सिर्फ प्रबन्धचिन्तामणिगत 'मुंजभोजप्रबन्ध' लिखा हुआ है। वास्तवमें यह प्रति है तो राजशेखरसूरिरचित 'प्रबन्धकोष' की, लेकिन इसके अन्तमें प्रबन्धचिन्तामणिका उक्त प्रबन्ध भी लिखा हुआ है। इस प्रतिकी कुल पत्र संख्या १०५ हैं जिसमें १ से ९१ पत्र तक प्रबन्धकोष लिखा हुआ है और शेषके पत्रोंमें उक्त प्रबन्ध है। यह प्रति विक्रम संवत् १४५८ में लिखी गई थी। इसके अन्तका पुष्पिका लेख इस प्रकार है—

“इति श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचिते प्रबन्धचिन्तामणौ श्रीभोजराजश्रीमीमभूपयोर्नावावदातवर्णनो नाम द्वितीयः प्रकाशः ॥ छ ॥ प्र० ४६४ ॥ श्रीः ॥ छ ॥ संवत् १४५८ वर्षे प्रथम भाद्रपदशुदि ११ एकादश्यां तिथौ बुधवारे श्रीसागर-तिलकसूरिणा स्वशिष्यपठनाथं श्रीअणहिलपुरपत्तने प्रबन्धानि राजशेखरसूरिविरचितानि आलिलिखे ॥”

यह प्रति प्रायः सुद्ध और बहुत सुन्दर अक्षरोंमें लिखी हुई है। इसका उपयोग हमने मुंज और भोजप्रबन्धवाले भागमें किया और इसे Pa अक्षरसे सूचित किया है।

(७) Pb पूनाके उक्त राजकीय संग्रहमें, नं. ४५०, सन् १८८२-८३, की एक प्रति है जिसमें सिर्फ इस ग्रंथका द्वितीय प्रकाश-भोज-मीमभूपवर्णन नामका-लिखा हुआ है। इसके प्रान्तमें लेखक आदिका कुछ निर्देश नहीं है। अनुमान ३०० वर्ष जितनी पुरातन होगी। इसके कुल पत्र १९ हैं जिनमें १२ वां पत्र अप्राप्त है। इसका पाठ साधारण है लेकिन प्रबन्धान्तर्गत वर्णनोंका क्रम-विपर्यय और न्यूनाधिक्य बहुत अधिक पाया जाता है। इसका सूचन हमने Pb के संकेतसे किया है।

(८) इस ग्रन्थके आदिके दो प्रकाशवाली १ प्रति, पाटणके तपागच्छके भण्डारमेंसे मिली [डिब्बा नं. ५७, प्रति नं. ५७] जिसके कुल १६ पत्र हैं। यह प्रति सं० १५२० की लिखी हुई है। इसका अन्तिम पुष्पिका लेख इस प्रकार है—

“संवत् १५२० वर्षे श्रावणशुदि १३ दिने तपागच्छनायक श्रीलक्ष्मीसागरसूरिशिष्य पं० ज्ञानहर्षगणिपादानां सा० सोनाकेन भा० रूडी प्रमुख कुटुंबयुतेन श्रीसिद्धांतभक्त्या लिखापितं ॥ छ ॥ श्रीसंघस्य कल्याणमस्तु ॥ छ ॥ श्रीः ॥”

इस प्रतिका पाठ प्रायः A आदर्शके समान है इस लिये इसको हमने कोई खास संज्ञा नहीं दी और सम्पादनमें कोई विशेष सहायता भी इससे नहीं ली गई।

(९) पाटणके ऊपरवाले ही भण्डारमेंसे, पत्र संख्या १७ की एक प्रति [डिब्बा नं. ६६, प्रति नं. ११२] जिसमें, उपर्युक्त Pa आदर्शकी समान, सिर्फ मुंज-भोजप्रबन्धका हिस्सा लिखा हुआ है। इसका पाठ भी ऊपरवाले नं. ८ में सूचित आदर्शके समान ही पाया गया; इस लिये इसका भी कोई नामनिर्देश करना आवश्यक नहीं समझा।

(१०) प्रो० सी. एच्. टॉनीने जो इस ग्रंथका इंग्रेजी भाषांतर किया है उसमें उन्होंने, मूल ग्रंथके पाठका संशोधन करनेका भी कुछ प्रयत्न किया है; और शास्त्री रामचन्द्रकी मुद्रित आवृत्तिके साथ, पूनावाली P प्रतिका तथा लंडनकी इन्डिया ऑफिसकी डॉ० व्युल्हरवाली प्रतियोंका भी उपयोग कर कुछ पाठभेद, अपनी पुस्तककी पाठ-टिप्पनीयोंमें चबूत किये हैं। लेकिन वे सब पाठभेद प्रायः हमारे इन संगृहीत आदर्शोंमें आ जाते हैं इस लिये हमने उनका ग्रंथ संकेतके साथ कोई निर्देश करना उपयुक्त नहीं समझा।

प्राप्त आवश्योंका वर्गीकरण.

इस प्रकार हमारे पास जो यह आदर्श-सामग्री उपस्थित हुई उसका परीक्षण करने पर हमें इसके ४ वर्ग मालूम दिये। १ छ वर्ग, A आदर्शका है जिसकी समानता प्रायः Po, D, Da और Dc आदर्शोंमें पाई जाती है।

२ रा वर्ग, B आदर्शका है जिसकी समानता Db और Dd आदर्शोंके साथ है। ३ रा वर्ग, Fa और Pb का; और ४ था वर्ग, P का है।

इन वर्गोंमेंसे पहले और दूसरे वर्गमें तो परस्पर विशेष करके कुछ शब्दों और प्रतिशब्दोंका ही पाठभेद है और कुछ थोड़ेसे पद्योंकी न्यूनाधिकता मिलती है। ३ रा वर्ग, भोजप्रबन्धवाले प्रकरणोंमें कुछ विशेष रूपसे भेद प्रदर्शित करता है। इसमें भी Pa आदर्शकी अपेक्षा Pb आदर्श अधिक भिन्न है। इसमें कई प्रकरण, अन्यान्य आदर्शोंकी अपेक्षा आगे-पीछे लिखे हुए मिलते हैं इतना ही नहीं परंतु वे न्यूनाधिकरूपमें भी मिलते हैं।

P सञ्ज्ञक आदर्शकी विशेषता.

४ था वर्ग जो P आदर्शका है वह एक विषयमें सबसे भिन्नता और विशिष्टता रखता है। इस आदर्शमें सिद्धराज, कुमारपाल, वस्तुपाल-तेजपाल और अन्यान्य व्यक्तियोंके प्रशंसात्मक जो पद्यसमूह—सोमेश्वरदेव रचित कीर्तिकौमुदी नामक काव्यमेंसे—तत्तत्स्थलों पर, उद्धृत किया गया है वह अन्य किसी भी आदर्शमें उपलब्ध नहीं है। इन पद्योंकी संख्या कोई सब मिला कर १२० है। इतनी बड़ी पद्यसंख्याका इसमें प्राप्त होना; और, दूसरे सब आदर्शोंमें उसका सर्वथा अभाव मिलना; एक बहुत बड़ी समस्या उपस्थित करता है। क्या ये पद्य स्वयं ग्रंथकारने, पहले या पीछे, उद्धृत किये हैं या किसी अन्य लेखक द्वारा ये प्रक्षिप्त हैं? ग्रंथकार स्वयं यत्र तत्र ऐसे बहुतसे पद्योंका अवतरण करनेमें खूब अभ्यस्त हैं, यह तो, उनके इस ग्रंथका अवलोकन मात्र करने ही से, निर्विवादरूपसे, मान लेना पड़ता है। सोमेश्वरदेवकी कीर्तिकौमुदीमेंसे भी इसी प्रकार उद्धृत किये हुए दो-एक अन्य पद्योंका अवतरण, (देखो पृ० ४८, और ६३) और और आदर्शोंमें भी दिखाई देनेके कारण, ग्रंथकारके समुख कीर्तिकौमुदी काव्य भी रखा हुआ होगा, इस बातको मान लेनेमें भी कोई आपत्ति नहीं दिखाई देती। तो क्या ये सब पद्य भी उन्होंने ही अवतारित किये हैं? अगर उन्होंने ही ने किये हैं तो फिर, केवल इस आदर्शको छोड़ कर, और और आदर्शोंमें भी ये क्यों नहीं मिलते?। कोई विशेष साधन जब तक प्राप्त नहीं हो सकता, तब तक इस प्रश्नका निश्चित उत्तर देना अशक्य है। तो भी एक अनुमान जो हमें हो रहा है उसे पाठकोंके जाननेके लिये यहां निरिष्ट कर देते हैं। जैसा कि हम ऊपर, इस P प्रतिका परिचय देते हुए लिख आये हैं, कि यह प्रति, जिस आदर्श परसे उतारी गई है वह आदर्श बहुत पुराना होना चाहिए। अतः आदर्शके प्राचीन होनेमें तो हमें विश्वसनीय आधार प्राप्त होता है। इस प्राचीनत्वसे हमारा अभिप्राय स्वयं ग्रंथकारके समसामयिकत्वसे है। यदि यह प्रति, जैसा कि हम अनुमान करते हैं, ३-४ सौ वर्ष जितनी पुरानी है; तो, इसका मूल आदर्श, जो उस समय जीर्ण दशमें विद्यमान होना चाहिए, कमसे कम वह भी ३-४ सौ वर्ष जितना पुरातन होना चाहिए। यदि यह बात ठीक हो तो उस प्राचीन आदर्शका समय उत्तना ही पुरातन हो जायगा जितना ग्रंथकार मेरुतुङ्गाचार्यका है। मेरुतुङ्गाचार्यको प्रबन्धचिन्तामणिकी रचना समाप्त किये आज ६२८-२९ वर्ष हुए। हमारे अनुमानके मुताबिक उक्त प्राचीन आदर्शको भी इतने वर्ष तो सहज हो सकते हैं। इससे हम यह अनुमान करनेके लिये अनुप्रेरित होते हैं कि, इस आदर्शका जो मूल आदर्श होगा वह स्वयं मेरुतुङ्गाचार्यका, वह आदर्श होगा, जिसे या तो उन्होंने सबसे पहले तैयार किया हो; या सबसे पीछे तैयार किया हो। सबसे पहले तैयार करनेका तात्पर्य यह, कि पहले पहल ग्रंथकारने, जब ग्रंथकी रचना की, तब उन्होंने प्रसंगप्राप्त कीर्तिकौमुदीके ये सब पद्य, ग्रन्थगत वर्णनमें बहुत उपयुक्त समझकर, विपुलताके साथ उद्धृत कर लिये; लेकिन पीछेसे ग्रंथका पुनः संशोधन करते समय, इतने पद्योंका, एक साथ एक ही ग्रंथमेंसे उद्धरण करना मनमें ठीक न जंचा हो इस लिये उन्हें छोड़ कर, उस संशोधित आवृत्तिकी, और और नकलें करवाई गईं हों और उन्हींका सर्वत्र प्रचार किया गया हो। वह मूल प्रथमादर्श कहीं भण्डारमें ज्यों का त्यों पड़ा रहा हो, जिसके नाशकालमें, इस विद्यमान P आदर्शके लेखकने उसका पुनरवतार कर, इस रूपमें, उसे चिरजीवी बना दिया हो। दूसरा विकल्प जो

यह कि—या सबसे पीछे इस आदर्शकी सृष्टि हुई हो; तो उसका कारण यह हो सकता है कि पहला आदर्श जो ठीक तैयार हुआ उसकी अनेक नकलें तैयार हो कर सर्वत्र प्रचारमें आ गईं; और फिर पीछेसे, बहुत कुछ समयके बाद, ग्रंथकारने ग्रंथके कलेवरको विशेष पुष्ट बनानेके लिये, ये सब पद्य अपनी कोईएक प्रतिमें प्रविष्ट कर उसका एक नवीन और परिवर्द्धित संस्करण बनाना चाहा हो; लेकिन उसका कोई विशेष प्रचार न होकर वह ज्यों कि ल्यों भण्डारहीमें पड़ी रही हो और उपर्युक्त अनुमानानुसार, P आदर्शके लेखकने उसका यह पुनरवतार कर लिया हो। इन दोनों विकल्पोंमेंसे कौन विकल्प विशेष बलवान् हो सकता है इसके लिये भी हमें कुछ कल्पना हुई है, लेकिन उसका यहां पर विवेचन करना ज्यादा गौरवरूप हो जायगा, इस लिये आगेके भागमें यथाप्रसङ्ग उसका भी दिग्दर्शन करा दिया जायगा। इससे एक यह खास बात भी सूचित होती है, कि दोनों विकल्पोंमेंसे यदि कोईएक विकल्प भी ठीक हो सकता है, तो उस परसे, इस P आदर्शका मूलादर्श स्वयं ग्रंथकारका एक आदर्श था, यह प्रमाणित हो सकता है।

इस P आदर्शकी नकल उतारने वालेने, पुरातन आदर्शकी लिपिको ठीक ठीक नहीं समझनेके कारण, अक्षरांतर करनेमें बहुत भूलें की हैं जिससे इसका पाठ बहुत कुछ अशुद्ध बन गया है; तो भी जहां अन्य आदर्शोंमें भ्रष्ट पाठ मिलता है या अयथोपयुक्त शब्द दिखाई देते हैं, वहां इस प्रतिमें बहुत शुद्ध पाठ और समुचित शब्द उपलब्ध होते हैं। यह बात भी इस आदर्शके विशिष्ट संशोधित होनेकी सूचना देती है।

पाठभेदोंके संग्रह करनेकी पद्धति.

पाठभेदोंके संग्रह करनेकी हमारी पद्धति यह है, कि व्याकरण या भाषाकी दृष्टिसे जो शब्द शुद्ध मालूम देते हैं उन्हीं शब्दोंका हम संग्रह करते हैं। सर्वथा अशुद्ध शब्दोंका या व्याकरणकी दृष्टिसे अपरूप पाठोंका, जैसा कि पश्चिमीय विद्वान् करते रहते हैं, हम संग्रह नहीं करते। अर्थानुसन्धानसे असंगत मालूम देने पर भी यदि व्याकरणकी दृष्टिसे शब्दप्रयोग शुद्ध मालूम देता है तो उसे हम पाठभेदके रूपमें संगृहीत कर लेते हैं। हां, जहां कहीं पाठमें बहुत कुछ गड़बड़ी मालूम दे और अर्थसंगति ठीक न लगे, वहां हम, ऐसे सर्वथा अशुद्ध शब्दोंको और भ्रष्टरूपोंको भी पूर्णरूपसे संगृहीत कर लेते हैं। देवय विशेषनामोंके शुद्ध अशुद्ध सब ही रूपोंका संग्रह करना आवश्यक समझते हैं।

हमारे इस संस्करणमें मुख्य आधारभूत A, B और P आदर्शके आदि और अन्तके पत्रोंका हाफटोन चित्र बनाकर इस पुस्तकके साथ लगाये जाते हैं, जिससे पाठकगण, इन पुरातन आदर्शोंकी अक्षराकृति-आदिका दर्शन भी प्रत्यक्षतया कर सकेंगे।

इस ग्रंथकी सम्पूर्ण संकलना कैसी होगी; और कौन कौन भागमें क्या क्या विषय रहेंगे; इसके लिये एक पृथक् पृष्ठपर पूरा विवरण दे दिया गया है जिसके अवलोकनसे पाठकोंको आगेके भागोंका किंचित् विषय-परिचय हो सकेगा।

अन्तमें, अहमदाबादके डेलके भण्डारके तथा पाटणके भण्डारोंके संरक्षकों, जिनके द्वारा हमको यह सामग्री प्राप्त हो सकी है, कृतज्ञतापूर्ण उपकार मान कर, इस 'किंचित् प्रास्ताविक'को पूर्ण करते हैं।

॥ सिंधीजैनग्रन्थमालासम्पादकप्रशस्तिः ॥

स्वस्ति श्रीमेदपाटाल्यो देशो भारतविश्रुतः । रूपाहेलीति सच्चाप्नी पुरिका तत्र सुस्थिता ॥
सदाचार-विचारान्यां प्राचीननृपतेः समः । श्रीमच्चतुरसिंहोऽत्र राठोडान्वयभूमिपः ॥
तत्र श्रीवृद्धिसिंहोऽमृतं राजपुत्रः प्रसिद्धिमान् । क्षात्रधर्मधनो यश्च परमारकुलाग्रणीः ॥
मुख-भोजमुखा भूषा जाता यस्मिन्महाकुले । किं वर्ण्यते कुलीनत्वं तत्कुलजातजन्मनः ॥
पत्नी राजकुमारीति तस्याभूद् गुणसंहिता । चातुर्य-रूप-लावण्य-सुवाक्सौजन्यभूषिता ॥
क्षत्रियाणीप्रभापूर्णा शौर्यदीप्तमुखाकृतिम् । यां दृष्ट्वैव जनो मेने राजन्यकुलजा त्वियम् ॥
सुतुः किसनसिंहाख्यो जातस्तयोरतिप्रियः । रणमल इति ह्यनद यन्नाम जननीकृतम् ॥
श्रीदेवीहंसनामात्र राजपूज्यो यतीश्वरः । ज्योतिर्भैषज्यविद्यानां पारगामी जनप्रियः ॥
अष्टोत्तरशतान्दानामायुर्यस्य महामतेः । सचासीद् वृद्धिसिंहस्य प्रीतिश्रद्धास्पदं परम् ॥
तेनायाप्रतिमप्रेम्णा स तत्सुतुः स्वसन्निधौ । रक्षितः, शिक्षितः सम्यक् कृतो जैनमतानुगः ॥
दौर्भाग्यातच्छिरोर्बाल्ये गुरु-तातौ दिवंगतौ । मुग्धीभूय ततस्तेन त्यक्तं सर्वं गृहादिकम् ॥

तथा च—

परिभ्रम्याथ देशेषु संसेव्य च बहून् नरान् । दीक्षितो मुण्डितो भूत्वाऽऽचारान् सुदुष्करान् ॥
ज्ञातान्यनेकशास्त्राणि नानाधर्ममतानि च । मध्यस्थवृत्तिना येन तत्त्वातत्त्वगवेषिणा ॥
अधीता विविधा भाषा भारतीया युरोपजाः । अनेका लिपयोऽप्येवं प्रब्र-नूतनकालिकाः ॥
येन प्रकाशिता नैका ग्रन्था विद्वत्प्रशंसिताः । लिखिता बहवो लेखा ऐतिह्यतथ्यगुम्फिताः ॥
यो बहुभिः सुविद्वद्भिस्तन्मण्डलैश्च सत्कृतः । जातः स्वान्यसमाजेषु माननीयो मनीषिणाम् ॥
यस्य तां विश्रुतिं ज्ञात्वा श्रीमद्गान्धीमहात्मना । आहूतः सादरं पुण्यपत्तनात्स्वयमन्यदा ॥
पुरे चाहम्मादाबादे राष्ट्रीयशिक्षणालयः । विद्यापीठमिति ख्यातः प्रतिष्ठितो यदाऽभवत् ॥
आचार्यत्वेन तत्रोच्चैर्निर्मुक्तो यो महात्मना । विद्वज्जनकृतश्लाघे पुरातत्त्वाख्यमन्दिरे ॥
वर्षाणामष्टकं यावत् सम्मूष्य तत्पदं ततः । गत्वा जर्मनराष्ट्रे यस्तत्संस्कृतिमधीतवान् ॥
तत आगत्य सल्लभो राष्ट्रकार्ये च सक्रियम् । कारावासोऽपि सम्प्राप्तः येन स्वराज्यपर्वणि ॥
क्रमात्तस्माद् विनिर्युक्तः प्राप्तः शान्तिनिकेतने । विश्वबन्धकवीन्द्रश्रीरवीन्द्रनाथभूषिते ॥
सिंधीपदयुतं जैनज्ञानपीठं यदाश्रितम् । स्थापितं तत्र सिंधीश्रीडालचन्दस्य सुनुना ॥
श्रीबहादुरसिंहेन दानवीरेण धीमता । स्मृत्यर्थं निजतातस्य जैनज्ञानप्रसारकम् ॥
प्रतिष्ठितश्च यस्तस्य पदेऽधिष्ठातृसज्जके । अध्यापयन् वरान् शिष्यान् शोधयन् जैनवाङ्मयम् ॥
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंधीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे चैषा ग्रन्थमाला प्रकाश्यते ॥
विद्वज्जनकृताह्लादा सच्चिदानन्ददा सदा । चिरं नन्दत्वयं लोके जिनविजयभारती ॥

श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचितः

॥ प्रबन्धचिन्तामणिः ॥

श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचितः—

प्रबन्धचिन्तामणिः ।

॥ ॐ नमः सर्वज्ञाय ॥

श्रीनाभिभूर्जिनः पातु परमेष्ठी भवान्तकृत् । श्रीभारत्योश्चतुर्द्वारमुचिनं यच्चतुर्मुखी ॥ १
नृणामुपलतुल्यानां यस्य द्रावकरः करः । ध्यायामि तं कलावन्तं गुरुं चन्द्रप्रभं प्रसुम् ॥ २
शुम्भान्विधूय विविधान्सुखबोधाय धीमताम् । श्रीमेरुतुङ्गस्तद्गन्धबन्धाद् ग्रन्थं तनोत्यमुम् ॥ ३

रत्नाकरात्सद्गुरुसम्प्रदायात्प्रबन्धचिन्तामणिमुद्दिधीषौः ।

श्रीघर्मदेवः^१ 'शतधोदितेतिवृत्तैश्च' साहाय्यमिव व्यधत् ॥ ४

श्रीगुणचन्द्रगणेशः प्रबन्धचिन्तामणिं नवं^२ ग्रन्थम् ।

भारतमिवाभिरामं प्रथमादर्शेऽत्र दर्शितवान्^३ ॥ ५

भृशं श्रुतत्वात्र कथाः पुराणाः प्रीणन्ति चेतांसि तथा बुधानाम् ।

वृत्तैस्तदासन्नसतां प्रबन्धचिन्तामणिग्रन्थमहं तनोमि ॥ ६

बुधैः प्रबन्धाः "स्वधियोऽप्यमाना भवन्त्यवश्यं" यदि भिन्नभावाः ।

ग्रन्थे तथाप्यत्र सुसम्प्रदायाद् दृग्धे^४ न चर्चा चतुरैर्विधेया ॥ ७

[१. अथ विक्रमार्कप्रबन्धाः ।]

१. अन्त्योऽप्याधः समजनि गुणैरेक एवावनीशः शौर्योदार्यप्रभृतिभिरिहोर्वीतले विक्रमार्कः ।

श्रोतुः श्रोत्रामृतसवनवत्तस्य राज्ञः प्रबन्धं संक्षिप्योषैर्विपुलमपि तं वच्मि किञ्चित्तादौ ॥ १

१) तथाहि—अवन्तिदेशे^५ सुप्रतिष्ठाननामनि नगरेऽसमसाहसैकनिधिर्विव्यलक्षणलक्षितो^६
"कर्मविक्रमादिगुणैः सम्पूर्णो" विक्रमनामा राजपुत्र आसीत् । स पुनराजन्मदारिद्र्योपद्रुतोऽप्य-
तिनीतिपरः सन् "परःशतैरप्युपायैरर्थाननुपलभमानः" कदाचिद्दृष्टमात्रमित्रसहायो^७ रोहणाचलं
प्रति प्रतस्थे । तत्र तदासन्ने प्रवरनामनि^८ नगरे कुलालस्थालये विश्रम्य प्रभातसमये स
भट्टमात्रेण खनित्रं याचित । प्राह—'अत्र खनीमध्यमध्यास्य प्रातः पुण्यश्रावणापूर्व' ललाटं

1 AP श्रीसर्वः; D ॥ ॐ नमः श्रियै ॥ श्रीस्वामिने नमः । 2 BTb ०मारत्वा० । 3 DP गुरुं चन्द्र० । 4 B ०प्रमयसुं । 5 BDa-b ग्रन्थान् । 6 Da ०देवैः । 7 ADP प्रथमोपरोचवृ० । 8 A वृत्तौ च; D वृत्तैश्च । 9 A नास्ति 'नवं' । 10 BP अत्र निर्मितवान्; D प्रदर्शितः; Db निर्मितः । 11 AD सुविधौ० । 12 B भवंःववश्यं । 13 B ०दायदृग्धे; Da ०दावारदृग्धे; Db दायदृग्धे । 14 Db उज्जयिनीपत्तौ । 15 D 'कर्म' नास्ति । BDb क्रमविक्रमादि० । 16 Db बाद्यौ 'सकलकलाकलापलिलयो भर्तृहरिबन्धुः' एतद्विशेषणद्वयं दृष्ट्वाच्यंशाने लिखितमविक्रमुपलभ्यते । 17 AB ०हुतः परः शतैः । 18 B ०शानुपलभमाना; Db ०शानुलभः । 19 Da-bभट्टमात्रसहायो । 20 BDa-b प्रवरनगरे । 21 B पुण्यश्रावणापूर्व; D पुण्यश्रावणपूर्व; Db पुण्यश्रावणापूर्व ।

करतलेन' संस्पृश्य, हा दैवमित्युदीरयन् घाते पातिते' सति दुर्गतौ यथाप्राप्त्या रत्नानि लभते' । र
वृत्तान्तममुं तस्मात्सम्यगवगम्य विक्रमेण तद्वैभवं कारयितुमक्षमस्तान्युपकरणानि सहादाय'
रत्नखननार्थं खनीमध्ये प्रहरोद्यतं विक्रममभिदधे—'यत्' कश्चिद्वन्त्याः समागतो वैदेशिकः 'ख
ग्रहकुशलोदन्तं' शृष्टो भवन्मातुः पञ्चत्वमाचख्यौ' । तत्तत्सवज्जशूचीनिभं वचो निशाम्य ललाटं
5 करतलेनाहत्य, हा दैवमित्युच्चरन् खनित्रं करतलाविक्षेप । तेन खनित्राप्रेण विदारितायां शुचि
देवीप्यमानं सपादलक्षमूल्यं रत्नं प्रादुरासीत् । 'भट्टमात्रस्तदादाय विक्रमेण सह प्रत्यावृत्तः ।
तच्छोकशकुशङ्कापनोदाय' खनीवृत्तान्तज्ञापनपूर्वं' तत्कालमेव मातुः कुशलमुक्तवान् । विक्रमः¹⁰
सहजां लोलुभतां विस्पृश्य भट्टमात्रस्य कुधा तत्कराद्रत्नमाच्छिद्य पुनः खनी कण्ठे प्रासः ।

२. धिग् रोहणं गिरिं दीनदारिद्र्यव्रणरोहणम्¹¹ । दत्ते हा दैवमित्युक्ते रत्नान्यर्थिजनाय यः ॥ २

10 इत्युदीर्य सकललोकप्रत्यक्षं तत्रैव तद्रत्नमुत्सृज्य पुनर्देशान्तरं¹² परिभ्राम्यन्नवन्तिपरिसरे¹³ प्रासः ।
पटुपटहृद्वनिभाकर्ण्य¹⁴ वृत्तान्तमवबुध्य च तं ह्रस्वान् । तेन समं स राजमन्दिरे समायातः ।
तस्मिन्नेवाशृष्टे मुहूर्ते¹⁵ अहोरात्रप्रमिते राज्ये सचिवैरभिषिक्तो दीर्घदर्शितयेति दध्यौ—यदस्य
राज्यस्य¹⁶ प्रबलः¹⁷ कोऽप्यसुरः¹⁸ सुरो वा क्रुद्धः सन् प्रतिदिनमेकैकं नृपं संहरति । नृपाभावे च¹⁸
देशविनाशं करोति । अतो भक्त्या¹⁹ शक्त्या वा तदनुनयः समुचित इति—नानाविधानि भक्ष्यभो-
15 ज्यानि²⁰ निर्माप्य,²¹ प्रदोषसमये चन्द्रशालायां सर्वमपि सज्जीकृत्य, निशारात्रिकावसरानन्तर-
मङ्गरक्षेत्रे²²पस्तत्र भारशृङ्खलायां निहितं²³पल्यङ्के निजपट्टदुकूलच्छादितमु²⁴च्छीर्षकं नियोज्य स्वयं
प्रदीपच्छायामाश्रितः²⁵ कृपाणपाणिधैर्यनिर्जितजैगत्रयो दिग्बलोकनपरो यावदास्तेः तावन्महा-
निशीथसमये वातायनद्वारेण प्रथमं धूमम्, ततो ज्वालाम्, ततः सप्राप्त्येतत्तिरूपमिव करालं
वेतालमालोकितवान् । स च बुभुक्षुक्षामकुक्षिस्तानि भोज्यानि यहच्छयोप²⁶सृज्य, गन्धद्रव्यैश्च
20 स्वशरीरं विलिप्य, ताम्बुलास्वादनेन²⁷ परितुष्टस्तत्र पल्यङ्के समुपविश्य श्रीविक्रमं प्राह—'रे मनुज²⁸ !
अहमग्निवेतालनामा देवराज²⁹प्रतीहारतया प्रतीतः³⁰ प्रतिदिनमेकैकं नृपं निहन्मि । किं तु³¹ तवा-
नया³² भक्त्या प्रीणितेन मयाऽभयदानपूर्वं तव राज्यं प्रदत्तम् । परमेता³³वद्वक्ष्यभोज्यानि³⁴ मम
सदैवोपहौकनीयानि³⁵ ।' इत्थमुभाभ्यामपि³⁶ प्रतिपन्ने कियत्यपि गते काले श्रीविक्रमेण राज्ञा
निजमायुः शृष्टः—'नाहं वेधि, किं तु खखामिनं विज्ञप्य³⁷ भवन्तं ज्ञापयिष्यामि' इत्युक्त्वा
25 गतः । पुनरन्यस्यां निशि समेतः—'महेन्द्रेण त्वं³⁸ सम्पूर्णवर्षशतायुरादिष्ट³⁹ इति तं जगौ । स

1 A करतलेन । 2 A पतिते । 3 Da समादाय; Db आदाय । 4 Da तात कश्चित्; Db देवः कश्चित्; B ततः
क० । 5 AD खग्रहे । 6 Db आदर्शे एतस्माद्वाक्यादप्रे 'भाग्येन किं न घटते यतः—

(१) यद्यपि कृतमुकृतगतः प्रयाति गिरिकन्ध्वारान्तेषु नरः । करकलितदीपकलिका तथापि लक्ष्मीसमनुवरति ॥' एतावानधिकः पाठः ।

7 B स भट्ट० । 8 B शोकशङ्कापनोदाय; Da-b शोकापनोदाय । 9 AB ज्ञापना० । 10 Da विक्रमस्तदानीं । 11 Da व्रणरोहणं ।
12 B ० भ्रमण० । 13 D परिसरं; B ० देशपरिसरे । 14 A B तं वृत्ता० । 15 Db राज्ञे; B राजा । 16 B सार्थकत्वं ।
17 B कोपि असुरः सुरो वा; P कोपि सुरो असुरो वा । 18 D 'च' नास्ति । 19 A 'शक्त्या' नास्ति; B शक्त्याशक्त्या वा; Da-b
यथाशक्त्या भक्त्या वा । 20 P भक्ष्यखाद्यानि । 21 P विधाप्य; De निर्माप्य । 22 D ० ईतस्तत्र । 23 AP निहितः ।
पल्यङ्क० । 24 A ० सुस्तीर्यकं । 25 AD माश्रित्य । 26 B निर्जितजयविजयो । 27 कराकवेतालं । 28 A मुंज ।
29 B ० स्वादेन । 30 B मनुज्य; P सनुज । 31 P देवराजेन । 32 P विहितः । 33 BP इतिमि । 34 BP 'किमु'
नास्ति । 35 BP उत्पन्नभक्ष्या । 36 Da-b ० एतद् । 37 BP ० भोज्यादि । 38 BP ० नीचम् । 39 P 'अपि' नास्ति ।
40 D विज्ञाप्य । 41 D विज्ञापः; Da विज्ञप० । 42 D 'त्वं' नास्ति । 43 P विनामान्यच 'संपूर्णे' नास्ति ।

राज्ञा' मित्रधर्ममधिकमधिरोप्य' इत्युपकृद्ः^१—'यन्महेन्द्रपाश्वर्दिकेन हायनेन' हीनमधिकं वा' वर्षशतं कारयेति' । स तदङ्गीकृत्य भूयोऽभ्युपेतः 'समिति' वाचमुवाच—'महेन्द्रेणापि न^{१०} नवनवतिर्नैकोत्तरं वर्षशतं' भवति' । इति^{११} निर्णये ज्ञाते, यावत्परस्मिन् दिने तद्योग्यं भक्ष्यभोज्यादिपाकं^{१२} निषिद्धं, नृपः संग्रामसज्जो भूत्वा निशि तस्यौ । तावत्सत्रैव रीत्या^{१३} समुपागतः सन्^{१४} तैल्लोज्यादिकमवीक्ष्य कुन्दो राजानमधिकिक्षेप^{१५} । तयोश्चिरं 'द्रव्ययुद्धे जायमाने सुकृत-^{१६} सहायेन राज्ञा तं 'पृथ्वीतले पातयित्वा, हृदि चरणमारोप्य—'इष्टं देवतं स्मरे'त्यादिष्टः^{१७} स नृपं जगौ—'तैवाद्भुतसाहसेनाहं' परितुष्टोऽस्मि^{१८}; यत्कृत्यादेशकारी अग्निवेतालनामाहं तव सिद्धः^{१९} । एवं निष्कण्ठकं तस्य राज्यमजनि । इत्थं तेन^{२०} पराक्रमफ्रान्तदिग्वलयेन^{२१} वण्णवति प्रतिनृप-^{२२} तिमण्डलानि स्वभोगमानिन्ये^{२३} ।

३. वन्यो^{२४} हस्ती 'स्फटिकघटिते भित्तिभागे'^{२५} खविम्बं दृष्ट्वा द्रात्यतिगज इति त्वद्विपां मन्दिरेषु ।^{२६} 10
हत्वा^{२७} कोपादलितरदनस्तं पुनर्वीक्ष्यमाणो मन्दं मन्दं स्पृशति करिणीशङ्कया साहसाङ्कः^{२८} ॥ ३

"कालिदासाद्यैर्महाकविभिरित्थं"^{२९} संस्तूयमानश्चिरं प्राज्यं साम्राज्यं^{३०} बुभुजे ।

साम्प्रतमवसरायातां श्रीकालिदासमहाकवेरुपसिं संक्षेपतो^{३१} ब्रूमः ।*

२) अवन्त्यां पुरि श्रीविक्रमादित्यराज्ञः^{३२} सुता प्रियङ्गुमञ्जरी । साऽध्ययनाय वैरकचिनाम्नः पण्डितस्य समर्पिता^{३३} । सा प्राज्ञतया सर्वाणि शास्त्राणि तं पाश्वं कियद्भिर्वासैरधीत्य, यौवन-^{३४} भरवर्तमाना^{३५} जनकं नित्यमाराधयन्ती, कदाचिद्वसन्तसमये^{३६} वर्तमाने गवाक्षे सुखासनासीना, मध्यन्दिनप्रस्तावे ललाटनट्ये तपने पथि सञ्चरन्तमुपाध्यायमालोक्य वातायनच्छायासु^{३७} वि-^{३८} आन्तं तमुवाच । परिपाकपेशलानि सहकारफलानि दर्शयन्ती तं तैल्लोलभमवबुध्य—'अमूनि फलानि शीतलान्युष्णानि वा तुभ्यं रोचन्ते'^{३९}—इति तद्वचनचातुरीतत्त्वमनवबुध्य 'तान्युष्णान्ये-^{४०} वाभिलषामी'ति तेनोक्ते^{४१} तदुपकृतवस्त्राञ्चले तिर्यक् तानि मुमोच ।^{४२} भूतलपाताद्रजोऽवगुण्डि-^{४३}

1 B राजा । 2 P 'धर्ममधिरोप्य' । 3 AD 'रुध्य; Da नास्ति । 4 Da आप्रहान्महेन्द्रः । 5 A नास्ति । 6 AD 'अधिकं वा' नास्ति । 7 B नास्ति । 8 A 'सन्' नास्ति । 9 AD 'वाचम्' नास्ति । 10 A नास्ति । 11 P नवनवतिः । 12 B शतं; P पा (वा) शतं । 13 Db भवतीति कथितमिति । 14 B 'भोज्यादिकं; P भोज्यादिकं पाकं । 15 P निषेधः । 16 D पूर्वरीत्या । 17 AD नास्ति; D स नृपं जगौ । 18 P 'तद्' नास्ति । 19 AD नास्ति । 20 P 'क्षेप च । 21 B 'चिरद्वन्द्वः; P तयोर्द्वन्द्वः । 22 B पृथिवीः । 23 अत्र Db आदर्श—'आदिष्टः सन् अहो भव्य करिघटाविघटनक-^{२४} पंचामनस्य महासाहसम् । यत्सत्त्वेन किं न जायते । यतः—

(२) सत्यैकतानुवृत्तीनां प्रतिज्ञातार्थकारिणाम् । प्रमथिष्णुर्न देवोऽपि किं पुनः प्राकृतो जनः । एवं विमुञ्च्य^{२५} एतावानधिकः पाठः । 24 AD अनुनाम्नः । 25 AD 'अहं' नास्ति । 26 P तुष्टो । 27 BP 'अस्मि' नास्ति । 28 BP तेन राज्ञा । 29 B परिः । 30 P 'द्विचक्षेण; D 'कान्तमण्डलेन । 31 B स्वभोगात् निम्बिरे । 32 P विज्ञो । 33 AD स्फुटिकः । 34 P मित्रभागे । 35 P हित्वा । 36 P वीक्षः । 37 ADP साहसाङ्कः । * एष द्वितारकान्तर्गतः पाठः ADP आदर्शेषु नोपक्रम्यते । 38 P कालिदासितिः कविभिरित्थं । 39 P राज्यं । 40 P कालिदासकवेः । 41 B संक्षेपात् । 42 B विक्रमादिसुवा; P 'दिवस्य सुता । 43 BP वेदगर्भेनाम्नः । 44 Dd प्रवृत्ता । 45 B तस्य । 46 B कियद्-^{४७} वासीः । 47 B यौवनवर्ते वर्तमाने; P यौवने भरे वर्तमाना । 48 P प्रवृत्तेः । 49 P सुखासीना । 50 'पछायाविश्रान्तं । 51 P तत्र लोः । 52 ततः किञ्चिदुपवैः । 53 P भूतलपतितानि रजोः ।

तानि करतलाभ्यामादाय, सं मुखमारुतेनं तद्रजोऽपनयन्, राजकन्यया 'सोपहासमभिद्वे-
 'किमत्युष्णांनमूनि वदनवातेन' शिशिरीकुरुषे?' इति तस्याः सोपहासवचसा सामर्षः स द्विजः
 प्राह—'रे 'विदग्धमानिनि! गुरुवितर्कपराया भवत्याः पशुपाल एव पतिस्तु' इति' तच्छापं श्रुत्वा
 तयोक्तं—'यस्तव त्रैविद्यस्याप्यधिकविद्यतया' परमगुरुस्तमेव विवाहयिष्यामि ।' सेति प्रतिज्ञात-
 5 वती। अथ श्रीविक्रमे तदुचितप्रवरवरचिन्तासमुद्रमग्रे स पण्डितः कदाचिदभिलषितवरनिवे-
 दनोत्सुकीकृतराजशासनादरण्यानीमवगाहमानोऽतितृष्णातरलितः सर्वतः सर्वतोमुखीभावात्
 पशुपालमेकमालोक्य जलं याचितवान्। तेनापि 'जलाभावाद्गन्धं पिबे'त्युक्त्वा 'करचंडी'¹¹ विषेही-
 ल्यभिहिते सर्वेष्वभिधानेषु¹² अभिधानमिदमश्रुतचरमाकर्ण्य¹³ चिन्ताचान्तस्वान्तः स्वहस्तं तन्म-
 स्तके दत्त्वा महिष्यास्तले निवेश्य चं करचंडीसञ्ज्ञां करतलयुगलयोजनां कारयित्वा आकण्ठं
 10 पयः पायितः । स तं 'मस्तकहस्तदानात् करचंडीविशेषशब्दज्ञापनाच्च गुरुप्रायं'¹⁴ मन्यमानस्तस्याः
 समुचितपतिमवगम्य महिषीपरिहारतः निजं सौधमानीय वणमासीं यावत्तद्वपुःपरिक्रमणापूर्वं¹⁵
 'ॐ नमः शिवाय' इत्याशीर्वादाध्यापनं कारितः । षड्भिर्मासैस्तस्य तान्यक्षराणि कण्ठपीठस्थि-
 तान्यवगम्य, शुभे मुहूर्ते कृतशङ्करः स पण्डितेन नृपसभां नीतो नृपं प्रति सदभ्यस्तमाशी-
 र्वादं सभाक्षोभवशाद् 'उशरट्' इत्यक्षरैर्जगौ। तस्य¹⁶ विसंस्थूलवचसा¹⁷ विस्मितस्य¹⁸ नृपतेरसतीं¹⁹
 15 तच्चातुरीमारोपयितुकामः स²⁰ पण्डितः—²¹

४. 'उमया सहितो रुद्रः शङ्करः शूलपाणिभृत् । रक्षतु त्वां महीपाल टङ्कारबलगर्वितः ॥ ४

इति विदितेन²² श्लोकेन तत्पापिडल्यगम्भीरतां वचनविस्तरेण व्याख्यातवान् । तत्प्रत्ययप्रीतेन
 नृपतिना स²³ महिषीपालः स्वं²⁴ पुत्रीं परिणायितः । पण्डितोपदिष्टं सर्वथा मौनमेवालम्बमानो
 राजकन्यकया²⁵ तद्वैदग्ध्यजिज्ञासया नवलखितपुस्तकस्य शोधनायोपरुद्धः । करतले पुस्तकं वि-
 20 न्यस्य तदक्षराणि विन्दुमात्रारहितानि नखच्छेदिन्या²⁶ केवलान्येव कुर्वन् राजपुत्र्या भूखंडां²⁷ जयमिति
 निर्णयितः । ततः प्रभृति जामातृशुद्धिरिति सर्वतः प्रसिद्धिरभूत् । कदाचिच्चं चित्रभित्तौ महिषी-
 निवहे दर्शिते सति प्रमोदात्त्वप्रतिष्ठां विस्मृत्य तदाह्वानोचितानि विकृतिवचनान्युचरन्महिषीपाल
 इति तयां निश्चिक्ये । स तां तदवज्ञामाकलय्य कालिकां²⁸ देवीं विद्वत्ताकृते आरराधे । पुत्री-
 वैधव्यं भीतेन राज्ञा निशि च्छन्नना दासीं²⁹ प्रह्रिय, तवाहं तुष्टास्मीत्यभिधाय, यावत्स उत्थाप्यते
 25 तावद्विप्लवभीता कालिकैव देवी प्रत्यक्षीभूय तमनुजग्राह । तद्वृत्तान्तावबोधोधात्प्रमुदितया राज-
 कन्यया तत्रागत्य 'अस्ति कश्चिद्वाग्विशेषः' इत्यभिहिते, स तदैव कालिदासनाम्ना प्रसिद्धः

1 D ख । 2 P मारुतेल० । 3 BP 'सोपहासम्' नास्ति । 4 P वदनमारुतेः । 5 P दुर्ग्विदग्ध० । 6 B 'इति
 तत्' नास्ति । 7 A त्रैविद्यस्याप्यधिकतया; D ०प्यधिको विद्यतया; P ०अधिकविद्यया । 8 B निमग्रे । 9 Db ० नृपा० ।
 10 A सर्वतो मसुंनभा०; D सर्वतो मुखीमा० । 11 D करचंडी । 12 Da अभिधानैर्विद् । 13 AD अश्रुतमाकर्ण्य ।
 14 AD 'च' नास्ति । 15 AD मस्तके । 16 D विना नास्त्यन्यत्र 'मन्यमानः' । 17 D ०कर्मेपूर्वं । 18 B विहाय
 नास्त्रन्यत्र । 19 B ०स्थलेन वचसा । 20 A तस्य नृपतेः; P तस्य विस्मितस्य नृपतेः । 21 Db मनसि असतीं । 22 B
 विनाम्यत्र च । 23 D पण्डितः प्राह । 24 B आदर्शेऽल श्लोकस्य केवळं प्रथमः पाद एव उपलभ्यते । P आदर्शे उत्तरार्द्ध-
 मेतादृशम्—'रक्षतु तव राजेश्वर टण्कारकरं युक्तः ।'; Da-b रक्ष तावत् तव० । 25 BP निवेदितेन । 26 AP हि ।
 27 A नास्ति । 28 A मौनमथावगम्य० । 29 AP कन्यया । 30 Da अक्षरच्छेदिन्या; Dd छेदिन्या; Da नास्ति ।
 31 AD महिषी पाद एव । 32 AD कराभिधिर० । 33 AD नास्ति । 34 BP कालिका० । 35 Da-b भारावयितु-
 मुपदिष्टः । व भुंक्ते । विषादकं जातं । 36 Da-b कालिकां दासीं दासीं । 37 B कालिकादास० ।

कुमारसम्भवप्रभृतिमहाकाव्यत्रयपदप्रबन्धान् रचयामास । इति कालिदासोत्पत्तिप्रबन्धः* ॥ १ ॥

३) अन्यदा^१ तन्नगरवास्तव्यो दान्ताभिधानश्रेष्ठी^२ सभासंस्थितं विक्रमार्कमुपायनपाणिर्हृष्या-
गस्य प्रणामपूर्वकं^३ विज्ञपयामास-‘स्वामिन् ! मया शुभे मुहूर्ते प्रधानवर्द्धकिभिर्द्वयलगृहं कारि-
तम् । तत्र महोत्सवेन प्रवेशः कृतः । यावदहं तत्र निशीथे पल्यङ्कस्थितः^४ सुप्तजाग्रदव-
स्थया तिष्ठामि, तावत्, पतामीत्याकस्मिकीं गिरं^५ निशम्य, भयभ्रान्तो मा पतेत्युदीरयंस्तदैव^६
पलायनमकार्षम् । तस्य धवलगृहस्य सम्बन्धे^७ नैमित्तिकैः^८ स्यपतिभिश्च यथावसरमर्हणा-
दिभिः^९ सत्कारैर्वृथादण्डितः । इत्यर्थे देवः प्रमाणम्^{१०} । तमुदन्तं सम्यगवधार्य तदुक्तं तद्वयल-
गृहमूल्यं लक्षेत्रयं तस्मै प्रदाय सन्ध्यायां सर्वावसरानन्तरं तस्मिन्नात्मीयीकृते^{११} सौधे श्रीविक्रमः
सुखं^{१२} प्रसुप्तः । तामेव पतामीति गिरमार्कपर्णसमसाहसिकतया सत्वरं पतेत्युदीरयन् समीपे^{१३}
पतितं सुवर्णपुरुषं प्राप । इत्थं [सुवर्ण] पुरुषसिद्धिः ॥ २ ॥

10

४) अथान्यस्मिन्नवसरे^{१४} कश्चिद्विधः पुरुषः^{१५} करकृतलोहमयकूशतैरदरिद्रपुत्रको द्वाःस्यनिवे-
दितो नृपं प्राह-‘स्वामिन् ! भवता नाथेन प्रथितायामवन्त्यां सर्वाण्यपि वस्तूनि सत्वरमग्न
विक्रयं यान्ति लभन्ते^{१६}’ चेति प्रसिद्धिं^{१७} बुद्ध्वां चतुरशीतिसंख्येषु चतुःपथेष्वहोरात्रं विक्रयाय
दरिद्रपुत्रको भ्रामितोऽपि केनापि न गृहीतः । प्रत्युताहं निर्भत्सितः । इति नगरयो यथावस्थितं
कलङ्कं महाराज्ञे विज्ञप्य यथागतं व्रजामीत्यापृच्छन्नस्मिं^{१८} । तदैव तं महान्तं कलङ्कपङ्कं पुर्याः पर्या-
लोच्य दीनारलक्षं तस्मै प्रदाय नृपस्तं दरिद्रलोहपुत्रकं कोशे निवेशयामासं । तस्यामेव निशि^{१९}
प्रथमयामे सुखप्रसुप्तस्य^{२०} राज्ञः समीपे गजाधिष्ठानदेवतम्, द्वितीययामे हयाधिष्ठानदेवतम्, तृती-
ययामे लक्ष्मीश्चाविर्भूय ‘महाराज्ञो दारिद्र्यपुत्रके क्रीते नास्माकमिहावस्यातुमुचितमि’त्यापृच्छ्य,
राज्ञो साहसभङ्गो माभूदित्यनुज्ञातानि तानि^{२१} जग्मुः । चतुर्थयामे तु^{२२} कश्चिदुदारपुरुषो दिव्य-
तेजोमयमूर्तिः प्रादुर्भूय ‘अहं सत्त्वनामा भवन्तमापृच्छे’ इत्युदिते करतलेन नृपः कृपाणि-
कामादाय यावदात्मघाताय व्यवस्यति तावत्तेनैव करे गृहीत्वा नृपोऽस्मीत्यभिधाय स्वलितः ।
गजाधिष्ठानतृणि त्रीणि देवतानि प्रत्यावृत्त्य नृपं प्रोक्षुः-‘गमनसङ्केतव्याघातिना सत्त्वेन^{२३} विप्रल-
ब्धानां नृपं विहाय नास्माकं गमनमुचितमि’ति तान्यप्ययज्ञं^{२४} तस्युः ।

[१] अर्थात्तावद् गुणास्तावद् तावत्क्रीतिः समुज्ज्वला । यावत्खेलसि सत्त्वं त्वं चित्तपत्तनमध्यमः(गः) ॥

[२] राज्यं यातु त्रियो यान्तु यातु श्लोकोऽपि लोकतः । न ते गमनमाजीवप्रमुन्यनामहे वयम् ॥ 25

इति विक्रमादित्यसत्त्वप्रबन्धः ॥ ३ ॥

1 B कुमारसम्भवमहाकाव्यत्रयप्रभृतीन् पदः; P कुमारसम्भवादि पदः; Dc महाराजाप्रबन्धान् । * उत्पत्तिकरणसमाप्तिवाक्यं
ADP आदर्शेषु नोपलभ्यते । 2 Dc अथान्यदा । 3 B प्रवरश्रेष्ठी । 4 P पूर्व । 5 A वार्द्धिकः; B वरिद्धिः । 6 B
पल्यङ्कः । 7 Db स्थितः पुरुषमेकमवलोक्य सुप्तः । 8 B नास्ति । 9 D सम्बन्धि । 10 P नैमित्तिकः । 11 D संसर-
महीनादिभिः; Da संसरं महादानादिभिः सत्कारैश्च । 12 BP नास्ति । 13 AD सन्ध्यासर्वाः; P मध्याह्नसर्वाः । 14 A
आत्मीयीकृते; B आत्मीयीकृते । 15 BP सुखः । 16 A ‘समीपे’ नास्ति । 17 ABD अथास्मिन्नवसरे । 18 AD दुर्नि-
धपुरुषः; P दुर्निधः पुरुषः । 19 B संतः । 20 B सत्वरं नास्ति । 21 B लभन्ते; D कल्पन्ते; P कल्पन्ते । 22 B
प्रसिद्धिः । 23 P सुखा । 24 B पुष्टमानोऽस्मि । 25 AD ‘दरिद्र’ नास्ति । 26 B संस्थापितवान् । 27 P विघाता ।
28 BP प्रसुप्तराजः । 29 D राज्याः । 30 B महाराजा । 31 B स्वाभ्यः । 32 राज्ञः । 33 B साहसल ।
34 BP नास्ति । 35 D जगः; AP नास्ति । 36 D भवन्तमा भवं त्रिदो गम्युमापृच्छे । 37 A गजाधिष्ठानः । 38 ABP
विप्रलब्धानां । 39 A पञ्चमस्तु । † केवलं P आदर्शे एवेमौ द्वौ श्लोकौ लिखितौ कल्पन्ते । ‡ BP आदर्शे विहाय नास्त्वयत्र
प्रकरणसमाप्तिपुरुषमिदं वाक्यम् ।

५) अथान्यसिद्धवसरे सभास्थितं श्रीविक्रमं सामुद्रिकशास्त्रवेदी कश्चिद्वैदेशिको^१ ब्राह्मण-निवेदितः प्रविश्य नृपलक्षणानि निरीक्ष्यमाणः शिरोधूननपरो, 'नृपेण स विषादकारणं दृष्टः, ऊचे- 'देव ! त्वां' सर्वापलक्षणनिधिमपि षण्णवतिदेशसाम्राज्यलक्ष्मीं भुञ्जानमवेक्ष्य सामुद्रिक-शास्त्रे^२ निर्वेदपरोऽभवम् । तत्किमपि कर्तुराशं न पदयामि यत्प्रभावेण त्वमपि राज्यं कुरुष्व'^३ ।
 5 इति तत्काक्यानन्तरमेव^४ कृपाणिकामाकृष्य^५ यावद्दूरे निधत्ते तावत्तेन 'किमेतदिति दृष्टः श्री-विक्रमः प्राह- 'उदरं विदार्य तव^६ तद्विधमश्रं^७ दशयिष्यामीति वदन्, 'ब्रात्रिंशतोऽधिकमिदं'^{१०} सत्त्वलक्षणं तव^{११} नावगतमिति पारितोषिकदानपूर्वकं नृपस्तं विससर्ज । इति सत्त्वपरीक्षा प्रबन्धः^{१२} ॥ ४ ॥

६) अथ^{१३} 'कस्मिंश्चिदवसरे, परपुरप्रवेशविधायी^{१४} निराकृताः पराः^{१५} सर्वा अपि विफलाः कला-
 10 इति निशम्य तदधिगमाय श्रीपर्वते भैरवानन्दयोगिनः समीपे श्रीविक्रमस्तं चिरमारराध । तत्पुष्पसेवकेन केनापि^{१६} द्विजातिना ['राज्ञोऽग्रे इति कथितम्-यच्चया] 'मां विहाय परपुरप्रवेश-विद्या गुरोर्नादेया ।' इत्युपरुद्धो नृपो विद्यादानोद्यतं गुरुं विज्ञापयामास- ['यत्प्रथममस्मै द्विजाय विद्यां देहि पश्चान्महाम् । हे राजन्] 'अयं विद्यायाः सर्वथाऽनर्ह' इति गुरुणोदिते, भूयोभूयः, तव पश्चात्तापो भविष्यतीत्युपदिश्य, नृपोपरोधात्तेन विप्राय विद्या प्रदत्ता । ततः प्रत्यावृत्तौ
 15 द्वावप्युज्जयिर्नि प्राप्य पट्टहस्तिविपत्तिविषण्णं राजलोकमालोक्य परपुरप्रवेशविद्यानुभवनिमित्तं च राजा निजगजशरीरे आत्मानं न्यवेशयत् । तद्यथा-

५. विप्रे^{१७} प्राहरिके नृपो निजगजसाङ्गे^{१८} विशद्विधया, विप्रो भूपवपुर्विवेश, नृपतिः क्रीडाशुकोभूततः ।^{*}
 पृष्ठीगान्निवेशितात्मनि नृपे व्यामृष्य देव्या मृति^{१९}, विप्रैः कीरमजीवयन्, निजतनुं श्रीविक्रमो लब्धवान् ॥५
 इत्थं श्रीविक्रमार्कस्य परपुरप्रवेशविद्या सिद्धा^{२०} । इति विद्यासिद्धिप्रबन्धः^{२१} ॥ ५ ॥

1 P आदर्शे 'कश्चिद्वादिषिको' इत्येवंरूपोऽपपाठः । 2 एतद् वाक्यस्थाने B आदर्शे 'नृपेणोचे सविषादं कथं त्वं दृष्टः' एतादृशं वाक्यम् । 3 'देव त्वां' स्थाने D 'यत्वां' । 4 B सामुद्रशा० । 5 A करोति; D करोषि । 6 AD 'एव' नास्ति । 7 AD ०मादाय । 8 BP नास्ति । 9 B ०मर्षं च । 10 B ०शतोदितमिदं । 11 A तवावगतः; D तव मोवगतः । 12 केवलं Da-b आदर्शयोः इदं वाक्यं लभ्यते । 12 B कस्मिन्नवसरे । 13 A परप्रवेश । 14 B विद्या० । 15 P विद्याया विनाकृताः । 16 B वि ह्यय 'पराः' नास्ति । 17 B सेवकेनापि द्विजन्मना । 18 एषः पाठः BP सङ्गच्छे आदर्शोऽनुपलभ्यः । 18 A विज्ञापया० । 19 ADB भूपः प्राहरिके द्विजे । 20 B पर्वतो; P नृपती । 21 B मृतं । 22 B तिमं ।

* अस्य पद्यस्य द्वितीय-तृतीययोः पादयोर्मध्ये P सङ्गच्छे आदर्शे निम्नवतारितः कियानधिकः पाठः प्रक्षिप्तो दृश्यते—

“शुकोक्तिः—(१) 'यमी किं ध्यायते ध्याने गुरवे क्रियते किमु । प्रतिपन्नं सतां कीदृगादौ छात्राः पठन्ति किम् ॥' ॐ नमः सिद्धं ।
 राज्ञी कथयति—(२) 'किं जीवियस्स चिद्धं का अजा होह मयणरायस्स । का पुष्काण पहाणा परिणीया किं कुणह बाळा ॥ सामुद्रज्ञा ॥
 शुकोक्तिः—(३) 'निवह् प्र(७)णाण मज्जे कामिणी हारो न होह दे सुहय । तच्छिहो वि न याणस्स पंथिय गव्वं किमुव्वहस्स ॥”

23 P एवं श्रीविक्रमपरपुरप्रवेशविद्यासिद्धिः । 24 Da आदर्शे एवेदं समासिवाक्यं दृश्यते ।

अत्र, विद्यासिद्धिप्रबन्धानन्तरं D पुस्तकस्थस्य परिशिष्टानुसारेण कश्चिद्विद्वद्भिर्निष्पन्नलिखितोद्घातान्तोऽधिक उपलभ्यते ।

“एकदा नृपो गुरुवन्दनाय गतः । तत्र बृद्धं कमपि तपस्विनं पठन्तं वन्दयामास । तेन नाशीर्गितादिता पठनव्ययेन । राज्ञोक्तं-बुद्ध ! पठन् मुष्ठां फुल्लावपिप्पसि । तदवगम्य तेन पठिका स्मृतिपदे प्राप्ते तस्यैव राज्ञः सदस्ति गात्वा मुष्ठाकमानाव्यालवाकं विधाप्य श्रीविक्रम-देवसत्त्वेन मुष्ठां पुष्पपिप्पसा गतः । तावता सिद्धसेनेनापि तदवगम्य वादाय दृष्टे गतम् । परेण केतकारसप्रामं ब्रजन् बुद्धवादी बद्धः । बाद्धं विषेहीति । तेनोक्तं-पुरे गम्यते, तत्र सम्प्रा अवन्ति । पुनः प्रतिवादिनोचे-अत्रैव वादः । अमी गोपाः सम्प्राः । सेऽप्याकारिताः । प्रथमं सिद्धसेनेनोपन्यासो विहितो गीर्वाणवाण्या । तदनु बुद्धवादिना गण्डीयकं बद्ध्वा गोपकुण्डकं विधाप्य प्रोचे-

७) 'अथान्यस्मिन्नवसरे श्रीविक्रमो राजपाटिकायां' ब्रजंस्तन्नगरनिवासिना श्रीसङ्घेनानुगम्यमानं' बन्दिवृन्दैः 'सर्वज्ञपुत्र' इति स्तूयमानं श्रीसिद्धसेनाचार्यमागच्छन्तमवलोक्य' सर्वज्ञपुत्र इति वचसा कुपितस्तत्सर्वज्ञतापरीक्षार्थं तस्मै मानसं नमस्कारमकरोत् ।^१ सिद्धसेनोपि पूर्वगतश्रुतबलेन' नृपभावमवगम्य 'दक्षिणं पाणिमुदस्य धर्मलाभाशिषं ददौ । नृपतिनाऽऽशीर्वादहेतुं पृष्ठः सन् महर्षिः—'तव मानसनमस्कारस्याशीर्वादः प्रदीयमानोस्ती'त्यभिहिते तज्ज्ञा-
नचमत्कृतेन राज्ञा तत्पारितोषिके सुवर्णकोटिर्व्यतीर्यत् ।

८) 'अथान्यस्मिन्नवसरे राज्ञा' कोशाध्यक्षस्तस्य' दापितसुवर्णवृत्तान्तं पृष्ठः प्राह—'यद्धर्मवहिकायां श्लोकपन्थेन मया सुवर्णदानं निहितम् ।' तथाहि—

६. धर्मलाभ इति प्रोक्ते द्वादुच्छ्रितपाणये । धुरये सिद्धसेनाय ददौ कोटिं धराधिपः" ॥ ६

ततः श्रीसिद्धसेनसूरीन सभायामाचार्य 'तत्सुवर्णं गृह्यतामि'ति प्रोक्ते, वृथा मुक्तस्य' भोजन-
मित्युच्चारपुरःसरमनेन सुवर्णदानेन' ऋणग्रस्तामवनीमनृणीकुरु इत्युपदिष्टे तत्सन्तोषपरितुष्टेन राज्ञा तदङ्गीकृतम् ।^२

(६) नहि मारीयए नहि चोरीयए, परदारागमण निवारीयए ।

थोवाहि हु घोषं दईयए, इम समि टगमणु जाईयए ॥

एवं पठति गोपा नृत्यन्ति । तैरुक्तं—अनेन जितं; एवं किमपि न वेत्ति । ततो बृहदादिना पुरे गत्वा वादं विधाय जितः शिष्यो बभूव । ततः सिद्धसेनद्विवाक्येण गुरुवरणसंवाहनां विधायमानेन गुरुष उक्ताः—यदि यूयमादेशं ददत तदाहमागमं संस्कृतेन करोमि । गुरुभिरुक्तं—तव महात्पापमजनि, एवं गुरुगच्छयोग्यो न, गच्छेः । तेनोक्तं—प्रायश्चित्तं ददत । गुरुभिरुक्तं—यत्र जिनधर्मो न तत्र जिनप्रभावनां विधाय पुनः समान्यतममिष्यवधुतवेधेण चलितः । द्वादशवर्षाणि यावदन्यत्र परिभ्रम्य तदनन्तरं मालवके गृहमहाकालप्रासादे शिवाभिमुखं चरणी कृत्वा चरणप्राणी द्वारकाष्टे नियोज्य सुप्तः । तत्र वारितोऽपि तथैव । अत्रान्तरे राज्ञाऽऽक्षिकपुरुषान् प्रेषयित्वापुनः । तावतामन्तःपुरे रव-प्रदीपनं लग्नाम् । समागत्य पृष्ठः—कथं शिवस्य नमस्कारं न विद्वांसि । तेनोक्तं—मम नमो भवती न सहते । विषेहि । तेन सकललोकसमक्षं—

(७) प्रशान्तं दर्शनं यस्य सर्वभूताभयप्रदम् । माङ्गल्यं च प्रशस्तं च शिवलेन विभाष्यते ॥

इति द्वात्रिंशद् द्वात्रिंशतिका कृता । तदा लिङ्गमध्याद्वन्तिमुकुमालद्वात्रिंशत्पत्नीकारितप्रासादे श्रीपार्श्वनाथमिष्यं प्रकटीभूतं नमस्कृतं च । अस्मै सहते नमस्कारम् । तदा प्रभृति गृहमहाकालोऽजनि । राजा विक्रमार्कः परमजैनोऽभूत् । सिद्धसेनोऽपि स्वगुरुष्वर्थं समेत्य सुरिमर्षं प्राप्येकदोजयिष्यामेव चातुर्मासकं स्थितः ।^३

1 AD अथास्मिन्न० । 2 B पाटिकाया । 3 AB ०मान० । 4 AD बन्दिपुत्रैः । 5 BP श्री सर्व० । 6 BP ०मावलय ।^४ अत्रान्तरे D पुलके निम्नलिखितं पद्यमधिकमुपलभ्यते ।

(८) "आसे दर्शनमार्गते द्वावती सम्भाषिते चायुतं यद्वाचा च हसेद्दमाद्यु अवता लक्षोऽस्य विश्वाष्यताम् ।
सिकाणां परितोषके मम सदा कोटिर्महाशरा कोशापीता सदेति विक्रमनृपश्चक्रे वदाम्यस्यित्म् ॥"

A आदर्शं पृष्ठस्याधोभागे टिप्पणीरूपेणैदं पद्यं लिखितं विद्यते ।

8 D पूर्वगतबलेन । 9 P दक्षिणायां । 10 B अथास्मिन्न० । 11 P नास्ति । 12 D तस्मै । 13 BP नराधिपः । 14 BP नृत्यस्य । 15 AD सुवर्णन ।

* अत्रान्तरे D पुलके निम्नवतारितानि पद्यानि विद्यन्ते । A आदर्शं अयं पद्यानि पृष्ठपार्श्वभागेषु टिप्पणीरूपेण लिखितानि लभ्यन्ते ।

(९) "विश्वभुविभुरायातल्लिष्टति द्वारि वारितः । इत्यन्यस्तथाःश्लोको यद्वागच्छतु गच्छतु ॥

(१०) दीनन्तां ददा लक्ष्मिणां वासनानि वनूदंवा । इत्यन्यस्तथाःश्लोको यद्वागच्छतु गच्छतु ॥

(११) सर्वदा सर्वदोऽसीति मिथ्या संस्तूयसे ब्रूथैः । नारयो लेभिरे वृष्टिं न वक्षः परयोषितः ॥

(१२) सरस्वती स्थिता वक्त्रे लक्ष्मीः करसरोरुहे । कीर्तिः किं कुपिता राजन् येन देशान्तरं गता ॥

(१३) अपूर्वैषं चतुर्विधा भवता शिक्षिता कुतः । मार्गणीवः समन्येति गुणो याति दिग्मन्तरम् ॥

९) तस्यामेव निशि नृपो वीरचर्यायां पुरि परिभ्रमन् नृपो नृपस्तैलिकमुखेन पठ्यमान-
भिदमश्रीपीत ।

७. अम्मीणउ' सन्देसडउ' नारय' कन्ह कहिज्ज ।

प्रभातदोषां रजनीमवधीकृत्य तदुत्तरार्द्धमशृण्वन्निर्विण्णो नृपः सौधं प्राप्य निद्रामकरोत् । प्रत्यु-
५ षकालोऽवसरकृत्यानन्तरं नृपेण तत्राहूतस्तैलिकस्तदुत्तरार्द्धं शृष्टः ।

जगु' दालिदिहि' दुरिथयउ' बलिबन्धणह् मूझि ॥ ७

इत्याकर्ण्य श्रीसिद्धसेनोपदेशं पुनरुक्तं निर्णयीय पृथिवीमन्त्रणां कर्तुमारेभे ।

* [उज्जयिन्यां राजा विक्रमादित्यो भट्टमात्रेण समं महाकाले नाटकालोकार्थं गुप्तवेषो गतः । काला-
न्तरितेन नागरिकसुतेन कार्यभागे नाटके सूत्रधारमुख्यात् तद्वर्णनं श्रुत्वा राजापि नागरिकद्वयग्रहणाय मनसि
10 लोभं कृतवान् । पश्चात् क्रियत्कालमतिक्रम्य वृषितो मुख्यवेश्यागृहे भट्टमात्रपक्षात् पानीयं याचितवान् । तत्र
बृद्धवेश्या प्रधानान् पुरुषान् भणित्वा तस्मिन्निचमिश्रसमादातुमुपवने गता । खलकैरिभुदण्डान् भित्त्वा तयार्द्धय-
टोऽप्यसमृते दुर्मेनस्का करकं भृत्वा वेलाविलम्बेनागता । राजा इक्षुरसे पीते भट्टमात्रेण वेलाविलम्बदौर्मेनस्यका-
रणं पृष्टा जगाद-अन्यदिने एकेन निर्भेभेभुदण्डेन सकरको घटो भ्रियते । अद्य घटोपि न सम्पूरितः । तत्कारणं
न ज्ञायते । भट्टमात्रेण [पुनः] पृष्टं यूयमेवं परिणतमतयस्तत्कारणं जानीत । ततो विचार्य निवेदयन्तु । वेश्यापि
15 वदति-पृथ्वीपतेर्मनः प्रजासु विरुद्धं जातं ततः पृथ्वीरसोपि क्षीणो जातः । इति कारणं निवेदितवती । राजापि
तद्वुद्धिकोशलाच्चमत्कृतः । स्वध्वनशयनीये सुप्त इति चिन्तितवान्-अकृतेऽपि प्रजापीडने विरुद्धचिन्तामात्रेणापि
पृथ्वीसहानिर्जाता । अतः प्रजां न पीडयिष्यामि इति कृतनिश्चयो नृप इति परीक्षणार्थं द्वितीयायां निशायां
वृषामिषाचद्वहे गत्वा शीघ्रमेव सहर्षया तयाऽऽनीतमिश्रुरसं पीत्वा शयनीये सुप्तवान् । वेश्यापि भट्टमात्रपृष्टा
राज्ञः प्रजासु हृष्टं मनो निवेदितवती । राज्ञापि आत्मनिशाश्चान्तं निवेद्य पुनरपि तस्यै बृद्धवेश्यायै परिचितोप-
20 लक्षणतुष्टेनहरो दत्तः । इति नृपतिमनोऽनुसारी पृथ्वीरसप्रबन्धः ॥ *]

१०) 'अथ 'मत्सदृशः कोऽपि जैनो' नृपतिर्भावी'ति पृष्टे श्रीसिद्धसेनसूरिभिरभिदधो-

८. पुणे वाससहस्ते सयम्पि वरिसाण नवनवह् अहिए । होही कुमारनरिन्दो तुह विकमराय सारिच्छो ॥ ८

११) अधापरस्मिन्नवसरे जगल्यन्तणीक्रियमाणे निजौदार्यगुणेनाहंकृतिं दधानः प्रातः कीर्त्ति-
स्तम्भं कारयिष्यामीति चिन्तयंस्तस्मिन्नेव निशये वीरचर्यायां^{१३} चतुष्पथान्तः परिभ्रमन् युद्ध-
25 मानवृषाभ्यां^{१४} आसितः कस्यापि दारिद्र्योपद्रुतद्विजन्मनो जीर्णवृषभकुटीस्तम्भमध्यारूढो याव-

(१४) आहते तव निःस्वाने स्फुटितं रिपुहृद्घटे । गलिते तरिप्रयानेने राज्ञिभ्रमिन् महत् ॥

(१५) वक्त्राभोजे सरस्वथिवसति सदा शोण पृषाधरले बाहुः काकुल्यवीर्यस्फुटिकरणपटुर्दक्षिणेले समुद्रः ।
वाहिन्यः पार्श्वरेताः क्षणमपि भवतो नैव युद्धम्यभीष्टं स्वच्छेऽन्तर्गतसेऽस्मिन्मध्यमवलिपते तेऽनुपगमाभिरापः ॥

(१६) उरुभस्तरवाहकरी यणपम्बरोमरायवणमहणे । सुरनरराणागन्धवा नगवीआ मयणचोरेण ॥ ९ ॥''

1 D 'परि' नास्ति । 2 B आमीणउ; P अमीणउ; D अम्मणिओ । 3 A संदेसड । 4 D तारय; Ta नारवाणह ।
5 B ०मधिक्कय । 6 D जग । 7 P दालिहह् । 8 D दुरिथउ; A दुरिथउ । 9 AD नास्ति 'इत्याकर्ण्य' । * केवलं Db
आदर्शमेव प्रबन्ध अत्र दृश्यते, अस्याम्यादाशुसारणे तु अग्रे भोजराजप्रबन्धे पृथक्तान्त उपलभ्यते । * पृषा द्विदण्डान्तर्गता पक्षिः
B आदर्शे नोपलभ्या । 10 P महाजैनो । 11 AD अयाम्भसिद्ध० । 12 B चिन्ताय । 13 B ०चर्यायां । 14 B वृषभभ्यां ।

सिद्धति तावत्तावेव वृषो^१ शृङ्गमेण तं स्तम्भं भूयो भूयस्ताडयतः^२ । अत्रान्तरे स विप्रोऽक-
स्माभिन्नाभङ्गमासायाकाशे शुक्रगुरुभ्यां निरुद्धं चन्द्रमण्डलमवलोक्य गृहिणीमुत्थाप्य चन्द्रमण्ड-
लमुचितं तैलुपतेः प्राणसङ्कटमवगम्य, 'होतव्यद्रव्याणि तदुपशान्तये होमार्थमुपढौकयिष्ये'^३ इति
सावधानं नृपे शृण्वति, स गृहिण्योच्ये—'अयं नृपः पृथिवीमनुग्रां कुर्वन्नपि^४ मम कन्याससकस्य
विवाहाय द्रव्यमयच्छञ्च शान्तिकर्मणां कथं द्यसनान्मोचयितुमुचित'^५ इति तद्वचसा सर्वथा
परिहृतगर्वस्तत्सङ्कटाच्छुद्धितः कीर्त्तिस्तम्भवात्तां^६ विस्मरन् राज्यं चिरं चकार । इति विक्रमार्कस्य
निर्गर्वताप्रबन्धः ॥ ६ ॥

[*अथान्यस्यां निशि एका रजकी राज्ञा शृष्टा-वस्त्राणि विरूपाणि कथं ससैकतानि । तयोक्तम्—

[३] यासौ दक्षिणदक्षिणार्णववधू रेवाप्रतिस्पर्द्धिनी गोविन्दप्रियगोकुलाकुलतटी गोदावरी विश्रुता ।

तस्यां देव गतेऽपि मेघसमये स्वच्छं न जातं जलं तदण्डद्विरेन्द्रन्दनमुशलप्रक्षोभितैः पांशुभिः ॥ 10

[४] रजकवधूवचनमिदं श्रुत्वा नरनाथनायकः स ददौ । स्वाङ्गगृष्टकसहितं लक्षं भूक्षेपमात्रेण ॥

[५] चौरमागधविश्रेष्ठो रजक्यै कविताश्रुतौ । चातुःप्रहरिकं दानं दत्तं विक्रमभूञ्जजा ॥]

॥ "इति श्रीविक्रमस्यात्र विविधाः प्रबन्धा यथाश्रुतं ज्ञेयाः ॥

१२) कदाचिदायुःप्रान्ते केनाप्यायुर्वेदविदा श्रीविक्रमस्य वपुरपाटवे वायसपिज्ञिताहारेण
रोगशान्तिर्भवतीत्युपदिष्टे नृपेण तस्मिन्पाके कार्यमाणे प्रकृतिव्यत्ययं विमुद्ध्य नृप इति ज्ञापितः—
'साम्प्रतं धर्मोपधमेव चलवत् । प्रकृतेर्विकृतिरूपातः । जीवितलोपुतया लोकोत्तरां सत्त्वप्रकृति-
मपह्राय काकमांसमभिलषन्सर्वथा न जीवसी'ति वैद्येनाभिहितः । तं पारितोषिकदानार्थं परमार्थ-
बान्धवमिति श्लाघमानो गजतुरगकोशादिसर्वस्वमर्थिभ्यो वित्तीयं राजलोकं नगरमावृच्छ्य विजने
क्वापि धवलगृहप्रदेशे तत्कालोचितस्नानदानदेवतार्चनपूर्वं दर्भस्तराधिरूढो ब्रह्मद्वारेण प्राणो-
त्क्रान्तिं करिष्यामीति विमुश्चलकस्मादाविर्भूतमप्सरोगणं सं ददर्श । अञ्जलिं बद्ध्वा प्रणामपूर्व^{१०}
'का यूयमि'ति शृष्टे—'न वाग्विस्तराहोऽयमवसरः', 'परमावृच्छनायैव वयमुपागता इत्यभिधाया-
प्सरसोऽपसरन्त्यो नृपेण भूयोऽभिदधिरे—'नवीनब्रह्मणा निर्मितानां भवतीनामद्वैतरूपवतीना-
मेकमेव रूपं नासया'^{११} हीनमि'ति जिज्ञासुरस्मि । अथ ताः^{१२} सहस्ततालं विहस्य 'निजमेव'पराध-
मस्मासु सम्भावयसी'ति ता मौनमाश्रिता नृपेणोचिरे—'स्वर्गलोकास्मितासु भवतीषु ममापराधः

1 B वृषभौ । 2 B नास्ति । 3 अत्र Db आदर्से एतदमे 'उपरि च कणी पुष्पावकल्येनापोभूय कुसुमगन्धि नृपशिरसि
वृषाप पुनः पुनः कुङ्कुर्वति' एतादृशोऽधिकः पाठः समुपलभ्यते । 4 B 'तन्' नास्ति; P स । 5 D ढौकयेति । 6 AD 'अपि'
नास्ति । 7 AD शान्तिकर्म० । 8 B मोक्ष्यः स राजा तत्कुलं कृत्वा मुचितः । 9 AD ० स्तम्भं विष्णुः । * कोष्ठकान्तगतः
पङ्क्तयः Db आदर्से लभ्यते । 10 AD नास्त्येषा पङ्क्तिः । अत्र D पुस्तके मिश्रलिखिता गाथा मुद्रिता लभ्यते परं सा प्रसिद्धा अस्ति
APB आदर्शोऽन्युपलब्धत्वात् । A आदर्से पृष्ठाभोगे टिप्पणीरूपेण लिखिता दृश्यते ।

(१०) 'कठं कारं युक्तं च साहसं महर्लिखं च अप्पानं । अजरामरं न पतं हा विक्रम हारिभो जम्भो ॥'
Db सम्पन्न आदर्शोऽत्र मिश्रलिखितोऽधिकः पाठः समुपलभ्यते—

(१८) 'स्वच्छं सज्जनचित्तवस्तुतरं दीनार्थवक्षीतलं पुत्रालिङ्गनवत्तथा च मयुरं बालस्य सज्जपवत् ।

एकोक्षीरलक्ष्मणचन्द्रलसकसङ्घर्षालीमिहत्पाटवस्तुपलकतकीसुरभितं पानीयमानीयताम् ॥

(१९) यदा जीवथ शुक्रस्य परितबन्धमण्डलम् । परिचेष्टयतकद्रे राजा कदेव जीवति ॥

11 D 'ज्ञान' स्थाने 'स्नान' शब्दः । 12 B स नृपो । 13 B अञ्जलिचङ्चप्रणाम० । 14 AD 'परं' नास्ति । 15 B
हृत्पसरसोऽभिधायापसरन्त्यो । 16 D 'पुष्कम्' नास्ति । 17 B नासाग्रहीनं । 18 Da-b दत्तहस्त० । 19 D 'पुव' नास्ति ।

कथं सम्भाव्यत ?' इति नृपवचःप्रान्ते ताभ्यो मुख्यया सुमुख्याऽऽवचक्षे—'राजन प्राक्पुण्यो-
दयेन साम्प्रतं नवापि निधयस्त्व 'सौधेऽवतेरुस्तदधिष्ठाप्यो वयम् । भवताऽऽजन्मावधि महा-
दानानि ददतैकस्यैव निधेरेतावदेव व्यवकलितं यावच्चं नासाग्रं न पश्यसि' । इत्थं तदुक्तिमा-
कर्ण्य ललाटं करतलेन स्पृशन् 'यद्यहं नवनिधीनवतीर्णान् वेष्टि तदा नवभ्यः पुरुषेभ्यस्तान्समर्प-
यामी'ति दैवेनाज्ञानभावाद्भ्रष्टं इत्युचरंस्ताभिः 'कलौ भवानेवोदार' इति प्रतिबोधितः परलोक-
माप । ततः प्रभृति तस्य विक्रमादित्यस्य जगत्त्रयमधुनापि संवत्सरः प्रवर्तते ॥ ७ ॥

॥ श्रीविक्रमार्कस्य दाने^{१०} विविधाः प्रबन्धाः ॥

[२. अथ सातवाहनप्रबन्धः ।]

१३) अर्थे दाने विद्वत्प्रायां च श्रीसातवाहनकथा यथाश्रुतां ज्ञेया । तत्पूर्वं भवकथा चैवं—श्रीप्रति-
१० धानपुरे सातवाहनभूपो^{१४} राजपाटिकायां गच्छन्नगरप्रत्यासन्नगयां कीचिभिर्नरतीरनिक्षिप्तं^{१५} म-
त्स्यमेकं हसन्तमालोक्य^{१६} कृतोर्विकृतिरुत्पात इति भयप्रान्तो नृपः सर्वानेवं विदग्धपुरुषान् सन्दे-
हमसुं पृच्छञ्च ज्ञानसागरनामानं जैनमुनिं पप्रच्छ । ज्ञानातिशयेन^{१७} तेन तत्पूर्वभवं विज्ञापयेत्युपदि-
ष्टम्—'यत्पुरातनभवे त्वमस्मिन्नेव पत्तने उच्छिन्नवंशः काष्ठभारवाहनैककृत्तिः* अस्यामेव नयां
भोजनावसरे सन्निहितशिलातले सक्तुं पयसाऽऽलोभ्य नित्यमश्रासि । कस्मिन्नप्यहनि मासोप-
१५ वासपारणाहेतोः^{१८} पुरे^{१९} व्रजन्तं जैनमुनिमाहूय तं सकृपिण्डं तस्मै प्रादान् । तस्य पात्रदानस्या-
तिशयात्त्वं सातवाहननामा नृपतिरासीः । स मुनिर्देवो जातः^{२०} । तदेतत्ताधिष्ठानवशात्तं काष्ठ-
भारवाहिनो जीवं त्वां नृपतितयोपलक्ष्य प्रमोदाद्वसितवान् । तत्कथासङ्ग्रहश्चैतत्काव्यम्—^{२१}

९. मीनानने प्रहसिते भयभीतमाह श्रीसातवाहनमृषिर्भवताऽत्र नद्याम् ।

यत्सकुभिर्मुनिरकार्येत् पारणं प्राक् देवाद्भवन्तमुपलक्ष्य ज्ञो जहास ॥

२० स श्रीसातवाहनस्तं^{२२} पूर्वभववृत्तान्तं जातिस्मृत्या साक्षात्कृत्य ततःप्रभृति दानधर्ममाराध-
यन् सर्वेषां महाकवीनां विदुषां च सङ्ग्रहपरः चतसृभिः खर्णकोटीभिर्गाथाचतुष्टयं क्रीत्वा सप्त-
शतीगाथाप्रमाणं सातवाहनाभिधानं सङ्ग्रहगाथाकोशं^{२३} शास्त्रं निर्माप्य नानावदातनिधिः
सुचिरं राज्यं चकार । तद्गाथाचतुष्टयमेतद् । यथा—

१ B ताभ्यां । २ A मुख्यया । ३ D सुमुखया ; A नास्ति । ४ B तव प्राक् । ५ B 'तव सौधे' नास्ति । ६ AD भवता देवता रूपेणाजन्मा । ७ AD 'भवतीर्णोऽ' नास्ति । ८ B दैवे ज्ञान । ९ 'वज्रित' स्थाने B 'न चितित' । † दृष्टवा-
न्तर्गता पङ्क्तिः B आदर्शे नास्ति । १० B दानविविधाः । ११ Db सातवाहनप्रबन्धा लिरुपन्ते । १२ A शालवाहन । १३ BP यथाश्रुतं । १४ BP सातवाहननरेन्द्रो । १५ AD तीरक्षिप्तं । १६ B प्रकृतिवि० । १७ BP सर्वानपि । १८ BP ज्ञा-
नातिशयात् । १९ B उच्छिन्नं । * अत्र वृत्तिशब्दादि P Db सञ्ज्ञके आदर्शे—

(२०) 'अहो कोऽपि दरिद्राणां दारिद्र्यव्याधिरुज्ज्वलः । घृष्टिकायेऽपि यः पीयमाने न क्षयभूरभूत् ॥' एषोऽधिकः श्लोकः उपलभ्यते ।
२० AD 'अस्य' स्थाने 'तस्यां' । २१ AD जैनमुनिं मासोप० । २२ A पारणहेतोः ; BP पारणकारणे । २३ AD पुत्रे ।
‡ अत्र Db आदर्शे—'जैनमुनिं दृष्ट्वा पूर्वभवे मया कस्येच्छिन्नं ददे तस्येदं फलम् । यदुक्तं—

(२१) रम्येषु वस्तुषु मनोहरतां गतेषु रे चित्त ! खेदमुपयासि कथं बृथा त्वम् ।

पुण्यं कुरुष्व यदि तेषु तवास्ति वाग्म्या पुण्यैर्विना नहि भवन्ति समीहितार्थाः ॥

इत्थं चिन्तयित्वा मुनिमाकार्ये तं सकृपिण्डं^{२४} एतावान् समधिकः पाशोऽस्ति । २४ B ० माकार्ये । २५ B प्रदान् । २६ AD शास्त्र-
वाहननृपति० । २७ BP एतद्वाक्यं नास्ति । २८ B देवाधिष्ठा० । २९ P नास्ति । ३० BP वृत्तया । ३१ AD सङ्ग्रहश्चैवं । ३२ AD 'तं' नास्ति । ३३ A शालवाहनाभिः ; D शालिवाहनाभिः । ३४ P ० कोशः । ३५ P ० सिद्धं ; B Db आदर्शे—'सद् गाथाचतुष्टयं बहुधुतेभ्यो श्रेयम् ।' एवंप्र उल्लेखोऽस्ति । अमेतन् गाथाश्च न सन्ति ।

१०. हारो वेणीदण्डो खड्गगलियाई तह य तालु ति । एयाई नवरि सालाहणेण दहकोडिगहियाई ॥ १
 ११. मंगं चिय अलहन्तो हारो पीणुबयाण थणयार्ण । उब्बिम्भो^१ भमइ उरे जउणानइकेणपुञ्जं व ॥ २
 १२. कंसिणुजलो य रेहइ वेणीदण्डो नियम्भविम्भम्मि । तुह सुन्दरि सुरयमहानिहाणरक्खाभुयङ्गं व ॥ ३
 १३. परिओससुन्दराई सुरए^२ जायन्ति जाई सुक्खाई । विरहाउ ताई पिषसहि खड्गगलियाई^३ कीरन्ति ॥ ४
 १४. मा जाण कीर जई चञ्चुलालियं पडइ पकमाहन्दि । जरठचणदुललियं^४ उब्बुयतालाहलं एयं ॥ ५

5

१५. ताण पुरोय^५ मरीह^६ कयलीथम्भाणं सरिसपुरिसाण । जे अत्तणो विणामं फलाई दिन्ता न चिन्तन्ति ॥ ६
 १६. जह सरसे तह सुक्के वि पायवे धरइ अणुदिणं विञ्जो । उच्छंगवट्टियं निग्गुणं पि गरुयां न छट्टन्ति ॥ ७
 १७. 'पढमो नेहाहारो तेहिं तिसिएहिं तहं कवहि गहीउ । पिच्छन्ति जं न अब्भं तच्चिय आजम्म मुञ्जायां ॥ ८
 १८. सयलजणाणन्दयरो सुखस्स वि एस परिमलो जस्स । तस्स नवसरसभावम्मि हुज्ज कि चन्दणदुमस्स ॥ ९
 १९. कयलितरू विञ्जगिरी नेहाहारो य चन्दणदुमो य । एयाओ नवरि सालाहणेण नवकोडिगहियाओ ॥ १० ॥ १०

[३. अथ शीलव्रते भूयराज-प्रबन्धः ।]

१४) तद्यथा^१—“पञ्चविंशद्ग्रामलक्षप्रमिते कन्यकुञ्जदेशे कल्याणकटकनाम्नि^२ राजधानीनगरे भूयराज^३ इति राजा राज्यं कुर्वन् कस्मिंश्चित्प्रभातसमये राजपाटिकायां सञ्चरन्नेकस्मिन्सौधनले वातायनस्थितां कामपि मृगाक्षीं मृगयमाणो निजचित्तापहारापराधिनीं तामपिजिहीर्षुर्निजं पानीयाधिकृतपुरुषं समादिदेश । स च तां नृपसौधे समानीय क्वचित् सङ्केतप्रदेशे स्थापयित्वा नृपं विज्ञपयामास । नृपेण च तत्रागतेन बाहुदण्डे धृता सती सा तं भूपमवादीत—‘स्वामिन् ! सर्वदेवतावतारस्य भवतो हन्त कोऽयं नीचनार्यामभिलाषः’ । ततस्तदाक्यामृतेनेपेच्छान्नकामानलो नृपः ‘काऽसीति तां प्रोचे । तया—‘अहं तव दासी’त्यभिहिते ‘किं तथ्यमेतदि’ति नृपादेशात् ‘प्रभोर्दासः पानीयाधिकृतस्तत्पुं पश्यहं दासानुदासीति’ । तद्वार्त्तयान्तश्चमत्कृतो नृपतिः सर्वथा विलीनकामात्सिंहा^४ सुतां मन्यमानो विससर्ज । तस्या वपुषि निजकरी लग्ना-^५ विति विचिन्त्य तन्निग्रहवाञ्छया निशीथे निजैरेव यामिकैर्गवाक्षप्रविष्टनरकरभ्रान्त्या निजावेव भुजौ निग्राहयामास । अथ प्रत्यूपे तान् यामिकान् सचिवैर्निगृह्यमाणान् निवार्य मालवमण्डले महाकालदेवप्रासादे गत्वा स्वयं देवमाराधयंस्तस्थौ । देवादेशाद्भुजद्वये लग्नं सति तं मालवदेशं सान्तःपुरं तस्मै देवाय दत्त्वा तद्रक्षाधिकृतान् परमारराजपुत्रान् नियोज्य स्वयमेव तापसीं वीक्षामङ्गीचक्रे^६ । इति शीलव्रते भू[य]राजप्रबन्धः ॥ ९ ॥

25

१ A मगु । २ A थणियाण । ३ Db-c उब्बिम्भो । ४ A ०पुंउ व्व । ५ A कसिण० । ६ AD तह । ७ D थपह । ८ Dd सुरएण कहन्ति । ९ Db सहगिगियाह । Dd कहुगिगियाह । १० P जं । ११ A उजुय० ; P उज्जड । १२ P पुरोड । १३ D मरीह । १४ P कयलियसंमाण । १५ A नास्ति । १६ A गुरुया । १७ P मुञ्जया । १८ Dc तहवि । १९ Dd भुजगारो । २० A चड० । † अन्तिमं गायत्रिकं P आदेशं नोपलब्धम् । २१ P नास्ति ‘तद्यथा’ ।

* AD Da-b सञ्ज्ञकेष्वार्थेषु एव समग्रोऽपि प्रबन्धो निम्नलिखितरूपेण संक्षिप्तारमकतयोपलभ्यते—“पञ्चविंशद्ग्रामलक्षप्रमिते कन्यकुञ्जे नगरे कल्याणकटके पानीयाधिकृतमियाभिलाषम्यतिकरान् राजा भूपदेवो (D भूदेवो) मालवके श्रीहरमहाकाशमाराध्य मालवकं तस्मै देवाय दत्त्वा स्वयं तापसोऽभूदिति संक्षेपः ।”

२२ B नाम निजराज० ; P नास्ति तद्वराज० । २३ B भूराज । २४ BP कसिन् । २५ AD ‘अप’ नास्ति । २६ B ‘सा’ नास्ति ; Db सती । २७ P ‘ईषव’ नास्ति । २८ B Db ‘तव’ नास्ति । २९ BP तप० । ३० Db ०सां । ३१ BP ०चकार ।

[४. वनराजादिप्रबन्धः ।]

१५) *तस्य कन्यकुञ्जस्यैकदेशो गूर्जरधरित्री, तस्यां* गूर्जरभुवि वहीयाराभिधानदेशे पञ्चा-
शरग्रामे चापोत्कटवंश्यं श्लोलिकासंस्थं बालकं वणनान्नि वृक्षे निधाय तन्मातेन्धनमवचिनोति ।
प्रस्तावास्तत्रायातैर्जनाचार्यैः श्रीशीलगुणसूरीनामभिरपराह्णोऽपि तस्य वृक्षस्य छायामनमन्तीमा-
लोक्ष्य, श्लोलिकास्थितस्य तस्यैव बालकस्य पुण्यप्रभावोऽयमिति विमृश्य, जिनशासनप्रभावकोऽयं
भावीत्याशया वृत्तिदानपूर्वं तन्मातुः पार्श्वोत्स बालो जगृहे । वीरमतीगणिन्या स बालः परिपा-
ल्यमानो गुरुभिर्दत्तवनराजाभिधानोऽष्टवार्षिको देवपूजाविनाशकारिणां भूषकाणां रक्षाधिकारे
नियुक्तः । स तान् बाणेन निघ्नन् गुरुभिर्निषिद्धोऽपि चतुर्थोपायसाध्यांस्तानेवं जगौ । तस्य जातके
राजयोगमवधार्याऽयं महाहृत्पतिरेवं भावीति निर्णयः स^{१०} तन्मातुः पुनः प्रत्यर्पितः । मात्रा समं
कस्यामपि पल्लिभूमौ स्वमातुलस्य चौरवृत्त्या वर्त्तमानस्य [सन्मानपात्रतां प्राप्तो जनपदस्यान्तर-
स्वलितपीरुषवृत्तिर्नगरग्रामसार्थाकेव....(२):] सर्वत्र घाटीप्रपातंभकरोत् ।]

१६) कदाचित्^{११} काकरग्रामे त्वात्रपातनपूर्वं कस्यापि व्यवहारिणो गृहे धनं मुष्णन् दधिभाण्डे
करे पतिते सत्यत्र भुक्तोऽहमिति विचिन्त्य तत्सर्वस्वं तत्रैव मुक्त्वा विनिर्ययौ । परस्मिन्नहनि
तद्गणिन्या श्रीदेव्या निशि गुप्तवृत्त्या सहोदरवात्सल्यादाहृतः । *पृष्टः—‘कथं मदगृहे प्रविश्य सर्व-
सारं [गृहीत्वा] त्वया पुनरेव मुक्तम् ?’ तेनोक्तं—

२०. कह नाम तस्स पावं चित्तिज्झ आगए वि कोवग्मि । उप्पलदलसुकुमालो जस्स घरे अल्लिओ हत्थो ॥
सापि तद्बचनमाकर्ण्य तच्चरित्रेण चमत्कृता भोजनवस्त्रदानादिकमुपकारं चकार^{१२} । ‘मम पट्टा-
भिषेके भवत्यैव भगिन्या तिलकं विधेयमि’ति प्रतिपेदे^{१३} ।

१७) अपान्यस्मिन्नवसरे तस्य चरटवृत्त्या वर्त्तमानस्य चौरैः काप्यरण्यप्रदेशे रुद्धो जाम्बा-
भिधानो वणिक् तं^{१४} चोरत्रयं दृष्ट्वा स्वबाणपञ्चकमध्याद्वाणद्वयं भञ्जंस्तेः पृष्ट इति^{१५} प्राह—‘भवन्नित-
याधिकं बाणद्वयं विकलमि’त्युक्तं, तदुक्तं बलवेध्यं बाणेनाहत्य तैः परितुष्टैरात्मना सह नीतस्ती-
शोधविद्याचमत्कृतेन श्रीवनराजेन ‘मम पट्टाभिषेके त्वं महामात्यो भावी’त्यादिश्य विसृष्टः ।

१८) अथ कन्यकुञ्जादायातपञ्चकुलेन तद्देशराज्ञः सुतायाः श्रीमहर्षकाभिधानायाः कबुक-
सम्बन्धे पितृप्रदत्तगूर्जरदेशस्योद्ग्राहणकहेतवे समागतेन सेल्लभृद्धनराजाभिधानञ्चक्रे । वणमार्सी

* द्वितारकान्तर्गतः पाठः AD नास्ति । 1 Db बाण० । 2 Da शीलगणिः; Db शीलगण । 3 B सूरिभिः; A सूरि-
भिर्नामभिः । 4 B ‘मचनमस्ती० । 5 B ‘गुण्य’ नास्ति । 6 Db परिप्राश्य० । 7 B नास्ति । 8 D छोटे; Pa बाणैः ।
9 AD वृत्तिभो० । 10 P ‘स’ नास्ति; AD ‘तन्’ नास्ति । 11 B समर्पितः । † एतत्कोष्ठकान्तर्गतः पाठः केवलं P
आदर्शे एवोपलभ्यते । 12 ‘प्रदान० । ‡ एतद्वे P० आदर्शे ‘चौरस्वभावे लभे न सुखं कदापिदपि । यतः—

(२२) नक्तं दिवा न शयनं प्रकटा न चर्या स्त्रैर न चात्रजलवस्त्रकलप्रभोगः ।

शंकानुजादपि सुतादपि दारतोऽपि लोकस्तथापि कुरुते ननु चौर्यवृत्तिश्च ।’

एतावान् प्रसिद्धः पाठः समुपलभ्यते । 13 केवलं B आदर्शे एव एष शब्दः । 14 B नास्ति । 15 B तदपि० । ‡ एतद्विचित्रा-
न्तर्गतपाठस्याने AD आदर्शे ‘तया भोजनवस्त्र(वसु D)दानपूर्वकमुपहृतो’; B आदर्शे ‘भानभोजनवस्त्रदान०’ एतादृशः संक्षिप्तः
पाठः प्रपठ्यते । 16 P प्रतिपद्य । 17 AD नास्ति । 18 D जम्बा० । 19 P तचौर० । 20 AD ‘स्व’ नास्ति ।
21 B ‘इति’ नास्ति । 22 D बल० । 23 P ‘तद्’ नास्ति । 24 BP ‘अति’ नास्ति । 25 D तादृश० । 26 D महानिका० ।
27 P ‘प्रतिपद्य । 28 B सोलहद्वयः P सलहद्वयः ।

यावद्देशसुदूरासु चतुर्विंशतिसंख्यान् पारुथकद्रमलक्षांस्तेजो जात्यांश्चतुःसहस्रसंख्यांस्तुरङ्गमान् गृहीत्वा पुनः स्वदेशं प्रति प्रस्थितं पञ्चकुलं सौराष्ट्राभिधानघाटे वनराजो निहत्य कस्मिन्नपि वननिकुञ्जे तद्राजभयाद्वर्षं यावद्ब्रुतवृत्त्या तस्यौ ।

१९) अथ निजराज्याभिषेकाय राजधानीनगरनिवेशचिकीः शूरां भूमिमवलोकमानः पीप-
लुलातडागंपाल्यां सुखनिषण्णेन भारूयाडसाखंडमुतेनाणहिल्लनाम्ना पृष्टः—“किमवलोकयते” । 5
‘नगरनिवेशयोग्या शूरा भूमिरवलोकयते’ इति तैः प्रधानैरभिहिते, ‘यदि तस्य नगरनिवेशस्य
मैत्र्याम दत्तं ततस्तां सुवमावेदयामी’त्यभिधाय जालिवृक्षसमीपे गत्वा यावतीं भुवं शाशकेन
श्वा त्रासितंस्तावतीं भुवं दर्शयामास । तत्र प्रदेशे¹³ अ ण हि ह्य पु र मिति¹⁴ नाम्नां नगरं
निवेशयामास ।¹⁵

[अत्रान्तरे P आदर्शं निम्नोद्धृतानि पद्यानि लिखितानि प्राप्यन्ते—

10

[६] कृतहारानुकारेण प्रकारेण चकास्ति यत् । सुकृतेन वृतीभूय प्रायमाणं कलेरिव ॥

[७] चन्द्रशालासु बालानां खेलन्तीनां निशामुखे । यत्र वक्त्रभ्रिया भाति शतचन्द्रं नभःखलम् ॥

[८] लङ्का शङ्कावती चम्पा सकम्पा विदिशा कुशा । काशिर्नाशितसम्पत्तिर्मिथिला शिथिलादरा ॥

[९] त्रिपुरी विपरीतश्रीर्मथुरा मन्थराकृतिः । धाराप्यभूमिभिराधारा यत्र जैत्रगुणे सति ॥ युग्मम् ॥

[१०] कौरवैश्वरसैन्यस्य यत्पौरस्त्रीजनस्य च । बलाद् गागैय-कर्णस्य न पश्याम्यहमन्तरम् ॥

15

[११] ग्रीढश्रीरलका न जातपुलका लङ्कातिशङ्काकुला, नैवाप्युज्जयिनी कदापि जयिनी चम्पातिकम्पान्विता ।

कान्ती कान्तिविभूषिता नहि तथाऽप्योध्याऽतियोध्याभवत्, यस्याग्रे तदिहाद्भुतं विजयते श्रीनर्तनं पतनम् ॥]

२०) ८०२ द्वाधिकाष्टशतसंवत्सरे (A D संवत् ८०२ वर्षे वैशाखसुदि २ सोमे) श्रीविक्रमार्कत-
स्तस्य जालितरोमूले¹⁷ धवलगृहं कारयित्वा राज्याभिषेकलग्नौ काकरग्रामवास्तव्यां तां प्रतिपन्नभ-
गिनीं त्रिधावेदीमाह्वयं¹⁸ तया कृततिलकः श्रीवनराजो¹⁹ राज्याभिषेकं पञ्चाशद्वर्षदेयः कारया-20
मास । स जाम्बाभिधानो वणिग् महामाल्यश्रके । पञ्चासरग्रामतः श्रीशीलगुणमूरीन् सभक्ति-
कमानिनीं धवलगृहे निजसिंहासने निवेद्य कृतज्ञचूडामणितया सप्ताङ्गमपि राज्यं तेभ्यः समर्प-
यंस्तेनःस्पृहेभूयो भूयो निषिद्धस्तैःप्रत्युपकारबुद्ध्या तदादेशाच्छ्रीपार्श्वेनाथप्रतिमालङ्कृतं पञ्चा-
सराभिधानं चैव निजाराधकमूर्त्तिसमेतं²¹ च कारयामास । तथी धवलगृहे²² कण्टेश्वरीप्रसादश्च
कारितः ।

25

२१. गूर्जराणामिदं राज्यं वनराजात्प्रभृत्पि । जैनैस्तु स्थापितं मन्त्रैस्तद्वेदी नैव नन्दति²³ ॥

२१) संवत् ८०२ पूर्वं निरुद्धं वर्षं ५० मास २ दिन २१ श्रीवनराजेन राज्यं कृतम् ।

श्रीवनराजस्य सर्वायुर्वर्षं १०० मास २ दिन २१ ।

1 B 'वावत्' नास्ति । 2 P पारुथक; Db पारुथक; D कृथक । 3 BP चतुःसहस्रान् तुरगान् । 4 AD 'राजधानी'
नास्ति । 5 P तदाक । 6 BP ०तिपण्णो । 7 P आदभाडसाखडां; B 'सांखडा' नास्ति । 8 A किमु जिडो० । 9 BP
'प्रवातो' नास्ति । 10 D नाम मम । 11 BD वृद्ध । 12 B शाशकेन यावतीं भुवं आ०; D यावती भूः शाशकेनोप्युपदिता ।
13 AD 'प्रदेशे' नास्ति । 14 AD 'हति' नास्ति । 15 P नास्ति । 16 BD निषेध । 17 BP ०तरीकले । 18 BP
०आकाशे । 19 BP नास्ति । 20 D नास्ति 'तय'; A ततः । 21 P ०सहितं । 22 AD तथा तेन । 23 D ०गृहकण्ठे ।
24 D कण्ठे० । 25 Db तद्वेदाद् तच्च नन्दति ।

संवत् ८६२ वर्षे आपादसुदि ३ गुरौ अश्विन्यां सिंहलग्ने वहमाने वनराजसुतस्य श्रीयोगराजस्य राज्याभिषेकः ।

[B P प्रत्यन्तरे—‘संवत् ८०२ पूर्व वर्ष ६० श्रीवनराजेन राज्यं कृतम् । संवत् ८६२ वर्षे श्रीयोगराजस्य राज्याभिषेकः (P श्रीजोगराजेन राज्यमलं चक्रे)’—इत्येव पाठः ।]

- 5 २२) तस्य राज्ञः प्रथमः कुमारः । अन्यस्मिन्नवसरे क्षेमराजनाम्ना कुमारेण राजेति विज्ञाप-
याचक्रे—‘देशान्तरीयस्य राज्ञः प्रवहणानि वाल्यावर्त्तन विपर्यस्तानि । अन्यवेलाकूलेभ्यः श्रीसो-
मेश्वरपत्तने समागतानि । ततस्तेषु तेजस्वितुरंगमसहस्रं दश (१००००) तथा गजानां सार्द्धाघटा
संख्यया रूपं १८ । अपरवस्तुनि कोटिसंख्यया । एतावत्सर्वं निजदेशोपरि स्वदेशमध्ये भूत्वा
सञ्चरिष्यति । यदि स्वाम्यादिशति तदाऽऽनीयते” इति विज्ञप्तेन राज्ञा तन्निषेधः कृतः ।
- 10 तदनन्तरं तैस्त्रिभिः कुमारै राज्ञो वयोवृद्धभावाद्देवकल्यमाकल्य तस्यामपि स्वदेशप्रान्तप्रान्तरं-
भूमौ स्वसैन्यं सज्जीकृत्याज्ञातचौरवृत्त्या तत्सर्वमाच्छिद्य स्वपितुरुपनिन्ये । अन्तःकुपितेन मौनाव-
लम्बिना तेन राज्ञा न किमपि तेषां प्रति” प्रत्यादिष्टम् । तत्सर्वं नृपतिसात्कृत्वा ‘क्षेमराजकुमारे-
णैतत्कार्यं सुन्दरं कृतमसुन्दरं वे’ति विज्ञप्तो नृपतिर्बभाषे—‘यदि सुन्दरमुच्यते तदा परस्वल्प-
नपातकम् ; यद्यसुन्दरमभिधीयते तदा भवदीयचेतस्तु विरक्तिः । अतो मौनमेव श्रेय इति
- 15 सिद्धम् । श्रूयतां भवदीयप्रथमप्रश्ने परवित्तापहृतौ निषेधहेतुः । यदा परमण्डलेषु नृपतयः
सर्वेषामपि राज्ञा राज्यप्रशंसां कुर्वन्ति तदा गर्जरदेशे च रट राज्यं मित्युपहसन्ति” । अस्मत्स्थानं-
पुरषैरित्यादिरूपं वयं विज्ञप्तिकया ज्ञाप्यमानाः किञ्चिज्जिज्ज्वर्जवैमनस्यमावहन्तो दूयामहे ।
यद्ययं पूर्वजकलङ्कः सर्वलोकहृदये विस्मृतिमावहति तदा समस्तराजपङ्क्तिषु वयमपि राज-
शब्दं लभामहे । धनलवलोभोलोलभैर्भवद्भिः स पूर्वजकलङ्क उन्मूर्ज्य पुनर्नवीकृतः” । तदनन्तरं
- 20 राज्ञा शास्त्रागाराजिज्ज धनुरुपानीय ‘यो भवत्सु धलवान् स इदमारोपयत्विति’ समादिष्टे सर्वा-
भिसारेण तन्नेकेनाप्यधिरोप्यत इति राज्ञा हेलयैवाधिज्जीकृत्याभिदधे—

२२. आज्ञाभङ्गो नरेन्द्राणां वृत्तिच्छेदोऽनुजीविनाम्” । पृथक्शय्या च नारीणामशस्त्रो वध उच्यते ॥

इति नीतिशास्त्रोपदेशात् आज्ञाभङ्गादस्मास्वशास्त्रवधकारिषु पुत्रेषु को दण्ड” उचितः । अतो
राज्ञा प्रायोपवेशनपूर्वकं विशयधिकवर्षशते पूर्णं चिताप्रवेशः कृतः । अनेन राज्ञा भट्टारिकाश्री-
25 योगीश्वरीप्रासादः कृतः” ।

२३) अनेन (योगराजनाम्ना) राज्ञा वर्ष ३५ राज्यं कृतम् ।

सं० ८९७ पूर्व वर्ष २५ श्रीक्षेमराजेन राज्यं कृतम् ।

सं० ९२२ पूर्व वर्ष २९ श्रीभूषडेन राज्यं कृतम् ।

अनेन श्रीपत्तने भूषडेश्वरप्रासादः कारितः ।

1 AD ‘राज्ञः’ नास्ति । 2 A सार्द्धाघटा; D सार्द्धशती । 3 B संख्यायां । 4 D ‘रूप १८’ नास्ति । 5 B ‘भूला’
नास्ति । 6 BP तदादीयते । 7 P ‘वृद्धताभा’ । 8 B प्रान्तरप्राप्तभूः; A प्राप्तप्रान्तभूः; D प्रान्तभूः । 9 D ‘स्व’
नास्ति । 10 AD ‘तेन’ नास्ति । 11 P ‘प्रति’ नास्ति; B प्रतिपरवादिष्टं; D प्रतिपरवादि कृतं । 12 AD चेतसो । 13 P
‘इत्यस्मत्’ । 14 AD ‘स्थान’ नास्ति । 15 AD ‘वयं’ नास्ति । 16 AD पूर्वजं । 17 PD ‘लोभ’ नास्ति । 18 AD
उत्सृज्य । 19 B ‘चिकित्साभिव्ये’ । 20 P ‘दिग्गमना’ । 21 D ‘आज्ञाभङ्गो’ नास्ति । 22 BP दण्डः कः । 23 BP
विशयाधिकं । 24 BP आदर्शे एषा पङ्क्तिर्नास्ति ।

सं० ९५१ पूर्वं श्रीवैरसिंहेन वर्ष २५ राज्यं कृतम् ।

सं० ९७३ पूर्वं वर्ष १५ श्रीरत्नादित्येन राज्यं कृतम् ।

सं० ९९१ पूर्वं वर्ष ७ श्रीसामन्तसिंहेन राज्यं कृतम् ।

एवं चापोत्कटवंशे सप्त नृपतयोऽभूवन् । विक्रमकालात् संख्यया वर्ष १९८ ।

[A आदर्शं तथा प्रायस्तत्त्वद्वये D पुस्तके एषा वंशावलिः निम्नस्वरूपा लिखिता लभ्यते—

सं० ८..... (?) श्रावणसुदि ४ निरुद्धं वर्ष १० मास १ दिन १ श्रीयोगराजेन राज्यं कृतम् ।

सं० ८..... श्रावणसुदि ५ उत्तराषाढनक्षत्रे धनुर्लभे रत्नादित्यस्य राज्याभिषेको अभूव ।

सं० ८..... कार्तिकसुदि ९ निरुद्धं वर्ष ३ मास ३ दिन ४ अनेन राज्ञा राज्यं कृतं ।

सं० ८..... कार्तिकसुदि ९ रवौ मघानक्षत्रे वृषलभे श्रीवैरसिंहो राज्यं समुपविष्टः ।

सं० ८..... ज्येष्ठसुदि १० शुके निरुद्धं वर्ष ११ मास ७ दिन २ अनेन राज्ञा राज्यं चक्रे । 10

सं० ८..... ज्येष्ठसुदि १२ शनौ हस्तनक्षत्रे सिंहलभे श्रीक्षेमराजदेवस्य राज्याभिषेकः समजनि ।

सं० ९२ ..... भाद्रपदसुदि १५ रवौ वर्ष ३८ मास ३ दिन १० अस्य राज्ञो राज्यनिबन्धः ।

सं० ९३५ वर्षे अश्विनीसुदि १ सोमे रोहिणीनक्षत्रे कुम्भलभे श्रीचामुण्डराजदेवस्य पट्टाभिषेकः समजनि ।

सं० ९..... माघवदि ३ सोमे निरुद्धं वर्ष १३ मास ४ दिन १७ अनेन राज्ञा राज्यं विदधे ।

सं० ९३८ (?) माघवदि ४ भास्मे स्वातिनक्षत्रे सिंहलभे श्रीआगडदेवो राज्ये उपविष्टः । अनेन कर्करायां 15

पुर्यां आगडेश्वर-कण्ठेश्वरीप्रासादौ कारितौ ।

सं० ९६५ पौषसुदि ९ बुधे निरुद्धं वर्ष २६ मास १ दिन २० राज्यं कृतं ।

सं० ९..... पौषसुदि १० गुरो आर्द्रानक्षत्रे कुम्भलभे भूयगडदेवः पट्टे समुपविष्टः । अनेन राज्ञा भूयगडेश्वरप्रासादः कारितः श्रीपत्तने प्राकारश्च ।

सं० ९..... वर्षे आषाढसुदि १५ निरुद्धं वर्ष २७ मास ६ दिन ५ राज्यं कृतं । 20

एवं चापोत्कटवंशे पुरुष ८; तदंशे १९० वर्ष, मास २, दिन सप्त राज्यं कृतम् ।]

२३. *असेव्या मातङ्गाः परिगलितपक्षाः शिखरिणो जडप्रीतिः कूर्मः फणिपतिर्यं च द्विरसनः ।

इति ध्यातुर्धातुर्धरणिधृतये सान्ध्यनुलुकात्ममुत्तस्यौ कश्चिद्विलसदसिपट्टः स सुभटः ॥ इति ॥

[५. मूलराजप्रबन्धः ।]

२४) अथ पूर्वोक्तश्रीभूयंराजवंशे मुञ्जालदेवसुतां राज-बीज-दण्डक-नामान्त्रयः सहोदरा 25
यात्रायां श्रीसोमनाथं नमस्कृत्य ततः प्रत्यावृत्ताः श्रीमदणहिल्लपुरे श्रीसामन्तसिंहद्वयं^{*} बाह्के-
ल्यामबलोकमानास्तुरगस्य नृपेण कशाघातेन दत्ते सति कार्पटिकवेशधारी राजनामा क्षत्रियोऽन-
वसरदत्तेन तेन कशाघातेन पीडितः शिरःकम्पपूर्वकं हा हेति शब्दमवादीत् । राज्ञा तत्कारणं
पृष्टः स-‘तुरङ्गमेन कृतं गतिविशेषं न्युञ्छनयोग्यमनवधार्य कशाघाते दीयमाने ममैव मर्माभि-
घातः समजनि’ । तेन तद्वचसा चमत्कृतेन राज्ञा स तुरङ्गमो बाहनाय समर्पितस्तस्यैव । अथाश्व-30
वारयोः सदृशं योगमालोक्य पदे पदे तयोर्न्युञ्छनानि कुर्वन्तेनैव तदाचारेण तस्य महत्कुलमा-
कलय्य लीलादेवीनार्त्तां स्वभगिनीं तस्मै ददौ । आधानानन्तरं कियत्यपि गते काले, तस्या अकाण्ड-

* एतत्तुल्यं BP भाद्रपदे नोपलभ्यते । 1 BP ‘अथ’ नास्ति । 2 D भूयगडरा०; P भूयगडा० । 3 BP नास्ति । 4 AD श्रीभूयगडदेवद्वयं । 5 BP ०महारेण ।

मरणे सञ्जाते सति, सचिवैरपत्यमरणं पर्यालोच्य तदुदरविदारणपूर्वमपत्यमुद्धृतम् । मूलनक्षत्र-
जातत्वात्स 'श्रीमूलराजाभिधया समजनि । बालकं इव आजन्म तेजोमयत्वात्सर्ववह्नुभ-
तया पराक्रमेण मातुलमहीपालं प्रवर्द्धमानसाम्राज्यं कुर्वन् मदमत्तेन श्रीसामन्तसिंहेन स साम्रा-
ज्येऽभिषिच्यते अञ्जन्मत्तेनोत्थाप्यते च । तदादिचापोत्कटानां दानमुपहासतया' प्रसिद्धम् । स
५ इत्थमनुदिनं विडम्ब्यमानो निजपरिकरं सज्जीकृत्य विकलेन मातुलेन स्थापितो राज्ये तं निहत्य
सत्यं एव भूपतिर्यभूव ।

२५) सं० ९९३ वर्षे आषाढसुदि १५ गुरौ, अश्विनीनक्षत्रे सिंहलग्ने रात्रिप्रहरद्वयसमये जन्मत
एकविंशतितमे वर्षे श्रीमूलराजस्य राज्याभिषेकः समजनि ।

(B P आदर्श—'सं० ९९८ वर्षे श्रीमूलराजस्य राज्याभिषेको निष्पन्नः ।' एतावानेव पाठः)

10

२४. *मूलार्कः श्रुते शास्त्रे सर्वकल्याणकारकः । अधुना मूलराजेन योगवित्रं प्रशस्यते ॥

[१२] स्वमे एत्य वनं जगाद स विश्वश्चापोत्कटानां विभोर्वशे ईहयभूपतेर्गुणवती कन्यासि वं..... ।

चातौ मुदितेन विगताशङ्कं विवाहा त्वया गर्भं धास्यति सार्वभौमद्युदरे सेयं मृगाक्षी यतः ॥

[१३] तत्तुल्यवर्जनिष्ठ विष्टमणिः श्रीराजराजाङ्गजः श्रीमद्गूर्जरमण्डलेऽथ नृपतिः श्रीमूलराजाह्वयः ।

यस्मिन् दिग्विजयोद्यमव्यतिकरे प्रौढप्रभावाद्भूते कम्पन्ते स मनोसि नाम न परं भूम्योऽपि भूमीभुजाम् ॥

15

श्रीसौराष्ट्रमंडले युद्धं सा...सीहेन इति प्रबन्धः* ।

[१४] आवर्जिता जितरातेर्गुणैर्वाणरिपोरिव । गूर्जरेश्वरराज्यश्रीर्यस्य जज्ञे स्वयंवरा ॥

[१५] संपन्नक्रान्तशत्रूणां संपराये स्वपत्रिणाम् । महेच्छः कच्छभूपालं लब्धं लक्ष्मीचकार यः ॥

[१६] लाटेश्वरस्य सेनान्यमसामान्यपराक्रमः । दुर्गोरे वाणपं हित्वा हासितं यः समग्रहीत् ॥

[१७] दानोपहतदारिद्र्यं शौर्यनिर्जितदुर्जेनम् । कीर्तित्यगितकाकुत्स्थं यो राज्यमकरोच्चिरम् ॥

20

[इत्यादिभिः स्तुतिभिः युधैः स्तूयमानः साम्राज्यं कुर्वन्—] कस्मिन्नप्यवसरे सपादलक्ष्मीयः क्षिति-

पतिः श्रीमूलराजमभिषेणयितुं गूर्जरदेशसन्धौ समाजगाम । तद्यौगपद्येन नरपतेस्तिलङ्गदेशीय-

राज्ञो वारपनामा सेनापतिरुपाययौ । श्रीमूलराजेन तयोरेकस्मिन्विग्रहमाणेऽपरः पार्थिवधानं

कुरुत इति सचिवैः सह विमृशंस्तैस्त्वै—'श्रीकन्धादुर्गं प्रविश्य कियन्त्यपि दिनान्यतिवाह्यन्ताम्' ।

नवरत्रिकेषु समागतेषु सपादलक्षक्षितिपतिः खराजधान्यां शाकम्भर्यामेव स्वगोत्रजामाराध-

25

यिष्यति । तस्मिन्नवसरे श्रीवारपनामा सेनानीर्जीयते । तदनुक्रमागतः सपादलक्षक्षोणीपतिरपि ।

इत्थं तदीये मन्त्रे श्रुते सति नृपः प्राह—'मम लोके पलायनापवादः किं न भविष्यती'त्यादिष्टे, ते ऊर्जुः—

२६. यदपरति मेघः कारणं तत्प्रहर्तुं मृगपतिरपि कोपात्सङ्कुचत्युत्तिष्ठन् ।

हृदयनिहितवैरा गूढयन्त्रप्रचाराः किमपि विगणयन्तो बुद्धिमन्तः सहन्ते ॥

इति तद्वचसा श्रीमूलराजः श्रीकन्धादुर्गं* प्रविवेश । श्रीसपादलक्ष्मीभूपतिः श्रीगूर्जरदेश एवं

1 AD 'सति' नास्ति । 2 P 'मूलनक्षत्रजातत्वात् मूलराज इति' इत्येव पाठः । 3 AD श्रीमूयवदेवेन । 4 AB अननुमः; D तेन तु मत्ते० । 5 AD 'हासप्रसिद्धं' । 6 BP राज्ये स्थापितो । 7 BP स सत्य ।

* B आदर्शे एतावत् एवः श्लोकः—मूलार्कः श्रुते लोके सर्वकार्यस्य कारकः । अधुना मूलराजस्तु वित्रं लोकेषु नीयते ॥

† एतद्विद्वत्किं पठानि P आदर्शं विना नाम्नोपलभ्यन्ते । * एषा सविष्टा पङ्क्तिरपि P प्रतावेव लभ्यते ।

8 BP आदर्शे पृथैः कोष्ठकगतः पाठः प्राप्यते । 9 Da-b पराजेतुं । 10 B नरपतितिलङ्गदेशराज्ञो । 11 AD 'वाह्यन्ते' ।

12 BP 'ते ऊर्जुः' नास्ति । 13 P 'दुर्गं' । 14 AD 'एवं' नास्ति ।

वर्षाकालमतिक्रामन्नवरात्रेषु समागतेषु तस्यामेव कटकभूमौ शाकम्भरीनगरं निवेश्य तत्र गोत्र-
जामानीय तत्रैव नवरात्राणि प्रारभे । श्रीमूलराजस्तत्स्वरूपमवगम्य निरुपायान् मन्त्रिणो मत्वा
तत्कालोत्पन्नमतिवैभवो राजलाहणिकां प्रारभ्य राजादेशेन समस्तान् समन्ततः सामन्तानाङ्ग्य
कूटलेखनव्यकरणप्रतिषद्धपञ्चकुलमुखेन सर्वानपि राजपुत्रान् पदार्तिभ्यान्वयावदाताभ्यामुपलक्ष्य
यथोचितदानादिभिरावर्ज्य च समयसङ्केतज्ञापनेपूर्वकं तान् सर्वान् सपादलक्ष्मीयनृपतिशिबिरस- 5
न्निहितान् विधाय, स्वयं निर्णीते वासरे प्रधानकरभीमारुह्य तत्प्रतिपालकेन समं भूयसीमपि भुवमा-
क्रम्य, प्रत्युषकालेऽप्रतर्कित एव सपादलक्ष्मीयनृपतेः कटकं प्रविश्य करभ्या अवरुह्य कृपाणपाणिरे-
काक्षयेव श्रीमूलराजस्तदौवारिकमभिहितवान्—‘साम्प्रतं नृपतेः कः समयः ? श्रीमूलराजो राजद्वारे
प्रविशतीति स्वस्वामिने विज्ञपय’—इति वदन्तं दोर्दण्डप्रहारेण द्वारदेशादपसार्य, ‘अयं श्रीमूलराज
एव द्वारे प्रविशतीति तस्मिन्नभिदधाने गुरुदरान्तःप्रविश्य तस्य राज्ञः पत्यङ्कं स्वयं निषसाद् । 10
भयभ्रान्तः स राजा क्षणमेकं मौनमवलम्ब्येषत्साध्वसं विधूय, ‘भवानेव श्रीमूलराजः?’ इत्यभिहिते,
श्रीमूलराजस्य ओमिति गिरमाकर्ण्य यावत्समयोचितं किञ्चिद्वक्ति तावत्पूर्वसङ्केतितैस्तैश्चतुःसह-
स्रप्रसितैः पत्तिभिः स गुरुदरः परितः¹⁰ परिवेष्टयाञ्चके । अथ श्रीमूलराजेन स नृप इत्यभिदधे—
‘अस्मिन्भुवलये नृपतिः समरवीरः समरे यो ममं स¹¹मुखस्तिष्ठति स कोऽपि नैस्त्यस्ति वेति मम
विश्वशतस्त्वमुपयाचितशंतीरुपस्थितोऽसि । परमशनावसरे मक्षिकासन्निपात इव तिलङ्कदेशीय- 15
तैलिर्पाभिधानराज्ञः सेनापतिं मज्जयाय समागतं यावच्छिक्षयामि तावत्त्वया पार्श्विघातादिव्या-
पारहितेन स्यातव्यमिति त्वामुपरोदुमहमागतोऽस्मि’ । श्रीमूलराजेनेत्यभिहिते स¹² भूपतिरेवम-
वादीत्—‘यैस्तु¹³ नृपतिरपि सामान्यपत्तिरिव जीवितनिरपेक्षतयेत्वं वैरिगृह एक एव प्रविशसि तेन
त्वया सार्द्धमाजीवितान्तं मे सन्धिः’ । तेन राज्ञेत्युदिते ‘मा मैवं वदे’ति तं निवारयंस्तेन भोजनाय
निमन्त्रितोऽवज्ञया तं निषिध्य, करे तरवारिमादायोत्थितस्तां करभीमारुह्य तेन स्कन्धावारेण परि- 20
वेष्टितो बारपसेनापतेः कटके पतितः । तं निहत्य दशसहस्रसंख्यांस्तद्वाजिनोऽष्टादशगजरूपाणि
चादाय यावदावासान् दत्ते तावत्प्रणिधिभिरस्मिन्वृत्तान्ते ज्ञापिते सपादलक्ष्म्यनृपतिः पलायञ्चके ।

२६) तेन राज्ञा श्रीपत्तने श्रीमूलराजवसहिका¹ कारिता, श्रीमुञ्जालदेवस्वामिनः² प्रासादश्च ।
तथा नित्यं नित्यं सोमवासरे श्रीसोमेश्वरपत्तने³ यात्रायां शिवभक्तिं तथा व्रजंस्तद्भक्तिपरितुष्टः
सोमनाथ उपदेशदानपूर्वं मण्डलीनगरमागतः । तेन राज्ञा तत्र मूलेश्वर इति प्रासादः कारितः । 25
तत्र नमस्त्रिकीर्षार्हर्षेण प्रतिदिनमागच्छतस्तस्य⁴ नृपतेस्तद्भक्तिपरितुष्टः श्रीसोमेश्वरः ‘अहं’
ससागर एव भवन्नगरे समेप्यामीत्यभिधाय श्रीमदण्डिल्लैपुरेऽवतारमकरोत् । समागतसागर-
सङ्केतेन सर्वेष्वपि जलाशयेषु सर्वाण्यपि वारीणि क्षाराण्यभवन् । तेन राज्ञा तत्र त्रिपुरुष-
प्रासादः कारितः ।

1 AD ज्ञात्वा । 2 D राजा लिहणिका; A लिहिणिकी । 3 BP भूगलेखक । 4 DP ज्ञापना० । 5 AD ‘स्वयं’
नास्ति । 6 D स्तर्कित । 7 B गुरुदरा०; P गुह्यदरा० । 8 B इत्यभिहिते; P इति तेनाभिहिते । 9 B मूलराजः स्पष्टं अगो
ओमि० । 10 AD नास्ति । 11 B कोट्टपतिः; P नास्ति । 12 D विहाय ‘मम’ नास्ति । 13 BP मन्मुत्ते भवतिष्ठते ।
14 BP नास्त्येतिवेति । 15 AD वापितैरुप० । 16 AD तैलप० । 17 AD ‘स’ नास्ति । 18 D यावत् । 19 B
जीवितामेव सन्धिः; P ० जीवितामेव सन्धिः । 20 D ‘नृपति’ नास्ति । 21 BP मूखवसहिका । 22 BP मुञ्जालस्वामि-
देवप्रासा० । 23 AD श्रीपत्तने । 24 शिवभक्त्या । 25 BP मण्डलीमुपागतः । 26 AD ‘नृपते’ नास्ति । 27 AD
‘अहं’ नास्ति । 28 P ० लिहपत्तने ।

२७) अथ तस्य प्रासादस्य^१ चिन्तायकमुचितं तपस्विनं कश्चिदालोकमानः^२ सरस्वतीसरित्तीरे एकान्तरोपवासपारणकेऽनिर्दिष्टपञ्चप्रासभिक्षाहारं कान्थडिनामानं स तपस्विनमशौचीत् । यावत्तन्नमस्याहेतवे नृपतिस्तत्र प्रयाति तावत्तेन तृतीयज्वरिणा स ज्वरः कन्थायां नियोजित इति नृपतिरालोक्य,^३ तेन राज्ञा 'कथं कन्था कम्पते?' इति पृष्टः । 'नृपेण सह वार्तां कर्तुमक्षमतयेह^४ ज्वर आरोपित' इत्यभिहिते पार्थिवः ग्राह-^५ 'यद्येतावती शक्तिर्भवतस्तदा ज्वरः किं न सर्वथा प्रहीयते' इति राजादेशे-

२६. 'उपतिष्ठन्तु मे रोगा ये केचित्पूर्वसञ्चिताः । आनृण्ये गन्तुमिच्छामि तच्छम्भोः परमं पदम् ॥

इति शिवपुराणोक्तान्यधीयन्, नाभुक्तं कर्म न क्षीयते इति जानन् कथममुं विसृजामी'ति तेनाभिहिते त्रिपुरुषधर्मस्थानस्य^६ चिन्तायकत्वाय नृपतिरभ्यर्थयामास ।

२७. 'अधिकारात्रिमोर्त्तैर्माठापल्यात्रिमिदिनैः । शीघ्रं नरकवाञ्छा चेदिनमेकं^{१०} पुरोहितः ॥

इति स्मृतिवाक्यतत्त्वं^७ जानंस्तप उडुपेन संसारसागरमुत्तीर्य कथं गोष्पदे निमज्जामी'ति वचसा निषिद्धो नृपस्तान्नशासनं मण्डकवेष्टितं निर्माय तस्मै भिक्षागताय पत्रपुटे मोचयामास । स तदजानंस्ततः प्रत्यावृत्तः । पुरा प्रैदत्तमार्गोऽपि सरस्वत्याः पूरे तदा न 'दीयमानमार्गः, आजन्म निजदूषणानि विसृशंस्तत्कालिकभिक्षादोषपरिज्ञानाय यावद्विलोकिते तावत्तदसं तान्नशासनं^८ १५ ददर्श । तदनु कुदं तपोधनं विज्ञाय तन्नागल्य नृपस्तत्सान्त्वनाय यावद्विनयवाक्यानि ब्रूते तावत्तेन 'मया दक्षिणपाणिना गृहीतं भवत्तान्नशासनं कथं बुधा भवती'ति वयजल्लदेवनामा निजविनेयो नृपाय समर्पितः । तेन वयजल्लदेवेन 'प्रतिदिनमङ्गोद्वर्त्तनाय जाल्युत्सृणस्याष्टौ पलानि, मृगमदपलचतुष्टयम्, कर्पूरपलमेकम्, द्वात्रिंशद्द्वाराङ्कनाः, प्रासंसहितं सितातपत्रं च यदा ददासि तदा चिन्तायकत्वमङ्गीकरोमी'त्यभिहिते राज्ञा तत्सर्वं प्रतिपद्य त्रिपुरुषधर्मस्थाने तपस्विनृपतिपदे^९ २० सोऽभिषिक्तः । कंकूलोल इति प्रसिद्धः* । इत्थं भोगान् भुञ्जानोऽप्यजिह्वाब्रह्मचर्यव्रतनिरतः स कदाचिन्निशि मूलराजपठया परीक्षितुमारब्धः । तां^{११} ताम्बूलप्रहारेण कुष्ठिनीं विधाय पुनरनुनीतो निजोद्वर्त्तनविलेपनात् स्नानोत्सृष्टपयःप्रक्षालनाच्च सज्जीकचार ।

[अथात्रैव लाखाकोत्पत्ति-विपत्तिप्रबन्धः ।]

२८) पुरा कस्मिन्नपि परमारवंशे कीर्त्तिराजदेवाधिपतेः सुता कामलतानाम्नी । सा बाल्ये सम-
२५ मालिभिः^{१२} कस्यापि प्रासादस्य पुरो रममाणा, वरान् वृणीतेति ताभिर्व्याहियमाणां सा कामलता योरान्धकारनिरुद्धनयनमार्गा प्रासादस्तम्भान्तरितं फूलडोभिधानं पशुपालमज्ञातवृत्तान्तमेव वृत्त्वां, तदनन्तरं कतिपयैर्वैषैः प्रधानवरेभ्य उपहौक्यमाना पतिव्रताव्रतनिर्वहणाय पितराबनु-
ज्ञाप्य निर्बन्धास्त्वमेवोपयेमे । तयोर्नन्दनो लाखाकः । स कच्छदेशाधिपतिः, प्रसादितयशोराज-

१ AD नास्ति । २ P ०द्वलोकमानः । ३ BP सरस्वत्याः सरित्तीरे । ४ D कथं । ५ D 'स' नास्ति । ६ P ०राकोले । ७ BP नास्ति । ८ BP आनृण्ये । ९ BP चिन्तायकत्वाय त्रिपुरुषधर्मस्थानस्य । १० ०दिनं भवं । ११ AD 'तत्त्वं' नास्ति । १२ AD 'कथं' नास्ति । १३ AD वृत्त० । १४ P पूरेऽधीयमान० । १५ B स दत्ततान्न०; AD तावत्तान्न० । १६ D ग्राम० । १७ A कुङ्कुलोल; D कंकरील; Da-c कुङ्करील । * B नास्तेष्वद्वयं । १८ B 'अपि' नास्ति । १९ BD 'व्रत' नास्ति । २० P ०सारेमे । २१ D नास्ति 'तां' । २२ D विलेपनज्ञानो० । † D पुस्तक एवैषा पङ्क्तिर्द्वयते, नाम्नाय । २३ P विनाऽभ्यत्र 'देशाधि०' । २४ P समं सखिभिः । २५ AP ०माणे । २६ B फूलहा० । २७ AD ०मज्ञातवृत्त्या तमेव । २८ A वृत्तं ।

वरप्रसादात्सर्वतोऽप्यजेयः, एकादशकृत्वस्त्रासितश्रीमूलराजसैन्यः, कस्मिन्नप्यवसरे कपिलको-
ट्टदुर्गस्थित एव लाखाकः राज्ञां स्वयं निरुद्धः । तदनु स लक्षः काप्यवस्कन्द्वानाय प्रहिंन्तं निर्व्य-
दसाहसं माहेचाभिधं^{१०} भृत्यमागच्छन्तमित्येष । तत्स्वरूपमवधार्य श्रीमूलराजेन तदागमनमार्गेषु
निरुद्धेषु स समासकार्यस्तत्रागच्छन् 'शस्त्रं त्यजे'ति राजपुरुषैरुक्तः स्वस्वामिकार्यसमर्थनाय तथैव
कृत्वा समरसज्जं लाखाकमुपेत्य प्राणंसीत् । अथ संग्रामावसरे—

5

२८. उग्या ताविउं जिहिं^{११} न किउ लखउ भणइ तिं घट्ट । गणिया लम्भई दीहडा के दह अहवा अट्ट ॥
इत्यादिबोधवाक्यानि^{१२} बहूनि व्याहरन् माहेचाभृत्येनोद्भूतसुभटवृत्तिदर्शनेन प्रोत्साहितसाहसः
श्रीमूलराजेन सप्तं द्वन्द्वयुद्धं कुर्वाणस्तस्याजेयतां दिनत्रयेण विमृश्य तुर्यदिने श्रीसोमेश्वर-
मनुस्यूय ततोऽवतीर्णरुद्रकलया स लक्षो निजघ्ने । अथ भूपतिस्तस्याजिभूपतितस्य वातचलितं^{१३}
श्मश्रुणि पदा स्पृशन् लक्षजनन्या 'लूति'रोगेण भवदंशो विपत्त्यत^{१४} इति शप्तः ।

10

२९. स्वप्रतापानले येन लक्षहोमं वितन्वता । द्रुपितस्तत्कलत्राणां बाष्पावग्रहिनिग्रहः ॥
३०. कच्छपलक्षं हृत्वा सहसाधिकलम्बजालमायातम् । सङ्गरसागरमध्ये धीवरतीं दर्शिता येन ॥
३१. मेदिन्यां लब्धजन्मा जितबलिनि बलौ बद्धमूला दधीचौ रामे रूढप्रवाला दिनकरतनये जातशाखोपशाखा ।
किञ्चिद्भागार्जुनेन प्रकटितकलिका पुष्पिता साहसाङ्गे आमूला मूलराज त्वयि फलितवती त्यागिनि त्यागवल्ली ॥
३२. स्नाता प्रावृषि वारिवाहसलिलैः संरुद्धदार्दुरव्याजेनात्कुशः प्रणालसलिलैर्देवा निवापाञ्जलीन् ।
प्रासादास्तव विद्विषां परिपतत्कुब्जस्थपिण्डच्छलात्कुर्वन्ति प्रतिवासरं निजपतिप्रेताय पिण्डक्रियाम् ॥

15

॥ इति लाखाफूलउग्र-उत्पत्तिविपत्तिप्रबन्धः ॥ ११ ॥

२९) इत्थं तेन राज्ञा पञ्चपञ्चाशद्वर्षाणि निष्कण्टकं साम्राज्यं विधाय सैन्यधनीराजनाविधेर-
नन्तरं राज्ञा प्रसादीकृतं ताम्बूलं वण्डेन करतलाभ्यामादाय तत्र कृमिदर्शनाभिर्बन्धेन^{१५} तत्स्वरूपम-
वगम्य वैराग्यात्संन्यासाङ्गीकारपूर्वं दक्षिणचरणाकुष्ठे वह्निनियोजनापूर्वं गजदानप्रभृतीनि महा-20
दानानि ददानोऽष्टभिर्दिनेः—

३३. उद्धमकेशं पदलग्नमग्रिमकं विपेहे विनयैकवश्यः । प्रतापिनोऽन्यस्य कथैव का यैत्रिमेद भानोरपि मण्डलं यः ॥
इत्यादिभिः^{१६} स्तुतिभिः स्तुयमानो दिवमारुरोह ।

संव० ९९८ पूर्वं वर्षे ५५ राज्यं श्रीमूलराजश्चक्रे ॥ इति मूलराजप्रबन्धः^{१७} ॥ १२ ॥

[१८] *तस्मिन्मथ कथादेशे निःशेषितनिजद्रिपि । राजा चामुण्डराजोऽभूत् महीमण्डलमण्डनम् ॥

25

[१९] *विरोधिवनिताचितताप्राप्यापनपण्डिताः । यदीयाः कटकारम्भाः कुतजम्भारिभीतयः ॥

[२०] *पाणिपङ्कजवर्तिन्या स्फुरत्कोशविलासया । यस्यासिभ्रमरश्रेण्या मित्रा वंशाः क्षमाभृताम् ॥

1 AD कोटि; B कोट । 2 BP 'लाखाकः' नास्ति । 3 A 'राज्ञा' नास्ति । 4 P 'मिधानमृत्युः' । 5 B तावयै;
P ताम्युउ । 6 D जिहिं । 7 P ते । 8 B लाभई । 9 P कि । 10 B 'बहूनि बोधवाक्यानि व्या०; AD 'बहूनि'
स्थाने 'विशिधामि' इति पाठान्तरम् । 11 D 'भृत्येनोद्भूतवृत्तिः' । 12 B नास्ति 'मथ' । 13 P मिना नास्त्यन्यत्र 'भूपतिः' ।
14 P चलित० । 15 AD स्पृशन् राजा लक्ष० । 16 B तजनन्या । 17 B दृता० । 18 AD प्रशस्तः । 19 P हिरवा ।
20 P बीता । † इदं पद्यादौ नोपलभ्यते B प्रतौ । ‡ B प्रतौ नास्त्येषा पङ्क्तिः; AD प्रतौ तु द्वितीयपद्यान्ते लिखिता लभ्यते ।
21 AD सम्पन्ना । 22 D 'निर्बन्धेन' नास्ति । 23 BP अष्टादशभिः । 24 B काविद्; P काऽग्र । 25 P केवलं 'इति' ।
‡ Da-b प्रतौ इदं वाक्यमुपलभ्यते । * एतानि पद्यानि P प्रतापेव प्राप्यन्ते ।

३०) संवत् १०५३ पूर्वं वर्ष १३ श्रीचामुण्डराजेन राज्यं कृतम् ।

[२१] *लोकत्रयोल्लसत्कीर्तिर्महीपतिमतल्लिका । राजा वल्लभराजाख्यस्तत्तत्तनुभूरभूत् ॥

[२२] *उपलब्धं विरुद्धानां पुरीः पुरुषपौरुषः । जगज्जम्पन इत्येष विशेषश्चैरुदीरितः ॥

३१) सं० १०६६ पूर्वं मास ६ श्रीवल्लभराजेन राज्यं कृतम् ।

[२३] *बभूव भूपतिस्तस्यावरजो विरजस्तमाः । श्रीमान् दुर्लभराजाख्यः सुदुर्लभपद्माः परैः ॥

[२४] *कालेन कर्वालेन भोगिनेवाभिरक्षितम् । निधानमिव यद्वराज्यमनाहार्यं परैरभूत् ॥

[२५] *सर्वथानुपभोग्येषु यस्य सोभाग्यभासिनः । न करः परदारेषु द्विजसारेषु चापतत् ॥

३२) सं० १०६६ पूर्वं व० ११ मा० ६ श्रीदुर्लभराजेन राज्यं कृतम् ।

अथ तेन राज्ञा दुर्लभेन श्रीपत्तने श्रीदुर्लभसरो रचयाचके ।

10 [२६] *तस्य आनुसुतः श्रीमान् भीमाख्यः पृथिवीपतिः । विष्टपत्रितयामीष्टप्रवृत्तिप्रतिभूरभूत् ॥

(अत्र A. आदर्शानुसारी मुद्रितपुस्तकस्थः कालक्रमसूचकोऽयं पाठ एतादृशः—)

[अथ सं० १५० (? १०५२) श्रावणशुदि ११ शुके पुष्यनक्षत्रे वृषलग्रे श्रीचामुण्डराजो राज्ये उपाविशत् ।

अनेन श्रीपत्तने चन्दनाथदेव-चाचिणेश्वरदेवप्रासादौ कारितौ ।

सं० ५५ (? १०६५) अश्विनिशुदि ५ सोमे निरुद्धं वर्ष १३, मास १, दिन २४ राज्यं कृतं ।

15 सं० १०५५ (? १०६५) अश्विनिशुदि ६ भौमे ज्येष्ठानक्षत्रे मिथुनलग्रे श्रीवल्लभराजदेवो राज्ये उपविष्टः ।

अस्य राज्ञो मालवकदेशे धाराप्राकारं वेष्टयित्वा शीलीरोगेण विपत्तिः सञ्जाता । अस्य 'राजमदनशंकर' इति तथा 'जगल्लंघण' इति विरुद्धयं संजातम् । सं० १० (? १०६६) चैत्रशुदि ५ निरुद्धं मास ५, दिन २९ अनेन राज्ञा राज्यं कृतम् ।

सं० १५५ (१०६६ ?) चैत्रशुदि ६ गुरौ, उत्तराषाढनक्षत्रे मकरलग्रे तद्भ्राता दुर्लभराजनामा राज्येऽभिषिक्तः ।
20 अनेन श्रीपत्तने सप्तभूमिधवलगृहकरणं व्ययकरणहस्तिशालाघटिकागृहसहितं कारितम् । सभ्रातृवल्लभराजश्रेयसे मदनशंकरप्रासादः कारितस्तथा दुर्लभसरः कारयाचके । एवं १२ वर्षं राज्यं कृतं ।]

३३) तदनु [AD प्रतौ-सं० १०५ (१०७८) ज्येष्ठशुदि १२ भौमे अश्विनीनक्षत्रे मकरलग्रे—
एतावानधिकः पाठः] श्रीभीमाभिधानं निजमङ्गलं राज्येऽभिषिच्य स्वयं तीर्थोपासनवासनया वाणा-
रसीं प्रति प्रतिष्ठासुमालवकमण्डलं प्राप्य तन्महाराजश्रीमुञ्जेन 'छत्रचामरादिराजचिह्नानि विमुच्य
25 कार्पटिकवेषेणैव पुरतो व्रजे, यत्रा युद्धं विधेहि'-इत्यभिहितोऽन्तरा धर्मान्तरायमुदितमवगम्य तं
वृत्तान्तं नितान्तं श्रीभीमराजायं समादिश्य कार्पटिकवेषेण तीर्थं गत्वा परलोकं साधयामास ।

३४) ततः प्रभृति मालविकराजभिः सह गूर्जरनृपतीनां मूलविरोधबन्धः* संवृत्तः ॥१३॥

1 P चामुण्डेन । * तारकचिह्नद्विज्ञातनीमानि पद्यानि केवलं P प्रतौ प्राप्यन्ते । 2 AD मा(आ)दुः सुषं ।
3 P आलाष । 4 AD प्रजेति । 5 A भीमराजे । 6 P तीर्थं । 7 BP मालवराजा । 8 AD *विरोधः,
P विरोधबन्धः प्रवृत्तः ।

[६. मुञ्जराजप्रबन्धः ।]

३५) अथ प्रस्तावायातं मालवकमण्डलमण्डनश्रीमुञ्जराजचरितमेवम्—पुरा तस्मिन्मण्डले^१ श्रीपरमारवंश्यः श्रीसिंहभटनामा नृपती राजपाटिकायां परिभ्रमन् शरवणमन्त्रे जातमात्रमति-
मात्ररूपपात्रं कमपि बालमालोक्य पुत्रवात्सल्यादुपादाय देव्यै समर्पयामास । तस्य सान्वयं^२ 5
मुञ्ज इति नाम निर्ममे। तदनु सीन्धलं^३ इति नाम्ना सुतः समजनि। निःशेषराजगुणपुञ्जमञ्जुलस्य^४
^{१०}श्रीमुञ्जस्य राज्याभिषेकचिकीर्षुपस्तत्सौधमलकुर्वन्नमन्दमन्दाक्षतया निजवधूं वेष्टासनान्तरितां
विधाय प्रणामपूर्वं भूषितमाराराध । राजा तं प्रदेशं विजनमंथलोक्य तज्जन्मवृत्तान्तमादित एव
तस्मै निवेद्य 'तव भक्त्या परितोषितः सन् सुतं विहाय तुभ्यं राज्यं प्रयच्छामी'ति वदन्; परमनेन
सीन्धलनाम्ना बान्धवेन समं प्रीत्या वर्त्तितव्यमि^५त्यनुशास्ति तस्मा तस्याभिषेकं चकार । संजन्म-
वृत्तान्तप्रसरशङ्किना तेन खदयिताऽपि निजग्रे । तदनु पराक्रमाक्रान्तभूतलः समस्तविद्वज्जनचक्र-10
वती रुद्रादित्यनाम्ना महामात्येन चिन्तितराज्यभारं; तं सीन्धलनामानं आतरमुत्कटतयाऽऽज्ञाभ-
ङ्गकारिणं खदेशाभिर्वांस्य सुचिरं राज्यं चकार ।

३६) स सीन्धलो गुर्जरदेशे समागल्य [अर्जुनदत्तलहट्टिकायां] काशहृदनगरसन्निधौ निजां पत्नीं
निवेद्य दीपोत्सवरात्रौ मृगयां कर्तुं प्रयातः । चौरवध्यंभूमेः सन्निधौ शूकरं चरन्तमालोक्य, शूलि-
कायाः पतितं चौरशबमजानन्, जानुनाथो विधाय यावत्प्रतिकिरं^६ शरं सज्जीकुरुते तावत्तेन शबेन^७ 15
सङ्केतितः । ततस्तं करस्पृशाभिवार्य, शूकरं तं शरेण विदार्य, यावदाकर्षति तावत्स शबो^८ऽहं-
सपूर्वमुत्तिष्ठन् सीन्धलेन प्रोचे—'तव सङ्केतकाले शूकरे शरप्रहारः श्रेयान्, किं वाऽवबुध्य मत्प्रदर्शः
प्रहारः?' इति तद्वाक्यान्ते सै सिद्धान्वेषी प्रेतः तन्निःसीमसाहसेन परितुष्टो वरं वृणु^९ इत्यभिहितः,
'मम बाणः क्षिप्तो मा पतत्वि'ति याचिते, भूयोऽपि 'वरं वृणु' इति श्रुत्वा, 'मनुजयोः सर्वोपि
लक्ष्मीः स्वाधीने'ति । तत्साहसचमत्कृतः स प्रेत इत्याह—'त्वया मालवमण्डले गन्तव्यमिति'^{१०}
तत्र श्रीमुञ्जराजा सन्निहितविनाशस्तत्रै^{११} त्वया स्यातव्यम् । तत्र तवान्वये राज्यं भविष्यतीति^{१२}
तत्प्रेषितस्तत्र गत्वा श्रीमुञ्जराज्ञः सम्पदः पदं कमपि जनपदमवाप्य पुनरुत्कटतया [*प्रवृत्ते ।
अन्यदा वैलिकात् पाराचिर्पाचिता । तेन नार्पिता । ततः कोपादुहास्य तत्कण्ठे शालयित्वा क्षिप्ता । वैलिकेन
रावा कृता । राजा पुनः सरलामकारयन् । बलोत्कटत्वेन भीतो मुञ्जनुपः । इत्थं केऽपि मर्दनकारिणो महाकला-

1 Pa ०एव व्याख्यास्यामः । 2 Pb मालवमण्डले । 3 D सिंहदन्तभटः; BP श्रीहर्षनामा । 4 A रूपमात्रं; B
रूपप्राप्तमित्यत्र । 5 Pa बालकमल्लोचय । 6 Pb अपुत्रत्वेन पुत्रवा० । 7 A चान्वयं । † P प्रती 'सा स्वयं तस्य मुञ्ज
इति नाम विद्ध्ये' एतादृशं वाक्यम् । 8 B संशुलः; P सिन्धुराजः । 9 AD 'राज' नास्ति । 10 AD ०मञ्जुमुञ्जस्य ।
11 Pb विकीर्षु० । 12 BP नृपति० । 13 Pa राजानं तं । 14 BP ०मालोचय । 15 BP भवन्नकला । 16 BP
चच्छासि । 17 B Pa तस्य स्वज० । 18 D सजन० । 19 AD ०राज्यः । इतोऽग्रे D पुस्तके एतादृश्यविका पङ्क्तिरपकम्प्यते—

'निरं मुञ्जमनुभवन् कस्यामपि योपिलनुरक्तश्चिक्छिह्नाभिषेकरमभिरुद्ध द्वादशयोजनीं निक्षि प्रयाति प्रज्ञायाति च । तया सनं
विलेपे जाते इमं दोषकमपेयीव—(२१) *मुञ्ज वदन्ना दोरकी पेकिस्ति न गमारी । असादि वण गजोहं पिचिक्छि होसेऽभारी ॥१'
20 B सिन्धुराजनामानं । 21 केवलं Pb प्रती इदं पदं दृश्यते । 22 AD दीपोत्सवे । 23 AD वच० । 24 Pb शूकरं प्रति ।
25 B दह्रास० । 26 D महाप्रदत्तः । 27 Pa तस्य स । † एतद्विद्वद्भास्वर्गवपाठस्थाने Pb प्रती 'अद्वहानं कृतवोत्पपात,
अभीते गृहः प्रेतो वरं वृणु' एतावान् एव संक्षिप्तः पाठो कम्प्यते । 28 AD ०विनाशस्ययापि तत्र त्वया गन्तव्यमेव । * एतत्कोष्ठ-
क्रान्तर्गताः पङ्क्तयः केवलं Pb प्रती लिखिता कम्प्यन्ते ।

वन्तो देशान्तरादागता राज्ञो मिलिताः । तत्पार्थत्वाङ्गे मर्दान् दापयति । ते च खलया हस्तपादाघङ्गा-
न्युत्थार्य पुनः सजीकुर्वन्ति । एवं द्विभिः कारितम् । हृष्टो राजा सीन्धलस्यापेयं कारयति । तस्याङ्गेषु चारितेषु
निश्चेष्टतां गतस्य नेत्रोद्धारं चकार । सजस्य तस्य नेत्रहरणे कः शक्तः । अतोऽनेन प्रकारेण] श्रीमुञ्जेन निगृहीत-
नेत्रः काष्ठपञ्जरनियन्त्रितो भोजं सुतमजीजनत् । सोऽभ्यस्तसमस्तशास्त्रं षड्विंशहृण्डीयुधान्य-
5 धीय ब्राह्मसप्ततिलकाकूपारपारङ्गमः समस्तलक्षणलक्षितो बहृधे । तज्जन्मनि जातकविदा केनापि
नैमित्तिकेन जातकं समर्पितम् ।

३४. पञ्चाशत्पञ्च वर्षाणि मासाः 'सप्त दिनत्रयम् । भोक्तव्यं 'भोजराजेन सगौडं दक्षिणापथम् ॥
इति श्लोकार्थमवगम्यास्मिन्सति मत्सूनो राज्यं न भविष्यतीत्याश्ङ्क्यान्त्यजेभ्यो वधाय तं
समर्पयामास । अथ तैर्निशीये माधुर्यधुर्या तन्मूर्त्तिमवलोक्यं जातानुकम्पैः सकम्पैश्चेष्टदेवतं

10 स्मरेत्यभिहितं—

३५. मान्धाता स महीपतिः कृतयुगालङ्कारभूतो गतः सेतुर्धेन महोदधौ विरचितः कासौ दशास्यान्तकः ।

अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो यैवज्जवान् भूषते नैकेनापि समं गता वसुमती मंन्ये त्वया यासति ॥
इदं कान्यं पत्रके आलिरूप तत्करेण नृपतये समर्पयामास । नृपतिस्तद्दर्शनात्खेदमेदुरमना अश्रूणि
शुश्रून् भ्रूणहत्याकारिणं खं निनिन्द ।

15 [२७] [*हा हा सल्लह हियए कबं तुह भोज मणिय जं मरणे । सुह पाव दुइ दोहगनिठामठामस तउं सरणे ॥

[२८] इणि राजिइं न हु काजु भोज गुणागर तुह विणु । काठ दिवारउ आज जिम जाई भोजह मिल्हं ॥
ततो मंत्रिप्रबोधवाक्यं राज्ञः—

[२९] सामिय अतिहिं अजाणु जं इण परि बोलई दिव । जाण्या एहु प्रमाण कीधउं जं न कयत्थियह ॥

इति राज्ञा भूयो भूयो विलप्यमानेन]

20 ३७) अथ तैस्तं सभृद्धमानमानीय युवराजपदवीदानपूर्वं संस्मान्य तिलङ्गदेशीयराज्ञा श्रीतैलप-
देवनाम्ना सैन्यप्रेषणैराक्रान्तो रोगग्रस्तेन रुद्रादित्यनाम्ना महामात्येन निषिद्ध्यमानोऽपि तं प्रति-
प्रतिष्ठासुः,

[*मंत्रिणा उक्तम्—

[३०] देव अम्हारी सीध कीजइ अवगणिअइ नही । तूं चालंती भीष इणि मंत्रिहिं हुसह सही ॥

25 [३१] रलीयउं रायह राजु तइं बहउह मइं लंघीयइ । ए पुणि वडउं अकाजु तूं जाणे मालव धणी ॥

[३२] सामी सुहतउ वीनवइ ए छेहलउ जुहार । अम्ह आइसु दिव सीसि तुह पडतउं देणूं छार ॥

—इति मंत्रिणा निषिद्धोऽपि सैन्यश्चञ्चलः ।]

गोदावरीं सरितमवधीकृत्य तामुल्लङ्घ्य प्रयाणकं न कार्यमिति शपथदानपूर्वं व्याधिद्धोऽपि^१ तं
पुरा षोढा निर्जितमित्यवज्ञया पश्यन्नतिरेकवशात्तां सरितमुत्तीर्य स्कन्धावारं निवेशयामास ।

30 रुद्रादित्यो नृपतेस्तद्भुतान्तमवगम्य कामपि भाविनीमविनीततया विपदं विमृश्य स्वयं चित्तानले

1 ADpA समसाराजसाक्षः । 2 ADP 'दृष' नास्ति । 3 A. ताविकविदा । 4 BP ससमासाः ; Pa ससमासः ।
5 PPa भोजदेवेन भोक्तव्यं । 6 PPa ० मवधायं । 7 AD ० मवधायं । 8 BP ० भिहितः । 9 De ० मवदन् । 10 Db
सर्वेऽपि चास्तं गताः । 11 Db युज । * कोष्ठकान्तर्गताः पङ्क्तयः केवलं Pa प्रती कथ्यन्ते । 12 Pb स्थापिते । 13 AP
व्यापिष्य ; Pa निषिष्य ; B व्यापिषि । 14 P निषेध स्थितः । 15 B तं नृपतेः ; P तं नृपस्य दृः ; AD नृपतेः ।
16 PPa ० साक्ष्यं । 17 P भाविनी विपदं विमृश्य नृपस्याविनीततया चित्तानले ।

प्रविवेश । अथ तैलिपेनं तत्सैन्यं छलबलाभ्यां हतविप्रहतं कृत्वा मुञ्जरज्जा विषध्य श्रीमुञ्जराजो
अग्रहे । काराग्रहे निहितः । काष्ठपञ्जरनियञ्चितो मृणालवत्या तद्गुणिन्या परिचार्यमाणस्तया सह
जातकलत्रसम्बन्धः, पाश्चात्यैर्निजप्रधानैः सुरङ्गादानपूर्वं तत्र ज्ञापितसङ्केतः, कदाचिर्द्विषेण स्वं
प्रतिविम्बं पद्मयज्ञज्ञातवृत्त्या पृष्ठतः समागताया मृणालवत्या वदनप्रतिविम्बं जराजरेरं मुकुटे
निरीक्ष्य यूनः श्रीमुञ्जस्य वदनसामीप्यात्तद्विशेषविच्छायतया तां विषण्णामालोक्यैवमवादीत्- 5

३६. मुञ्ज मणह मृणालवह जुव्वणु गयउं न झरि । जइ सकर सयखण्ड थियं तोह स मीठी वुरिं ॥
इति तां सम्भाष्य स्वस्थानं प्रति यियासुस्तद्विरहासहो भयात्तं वृत्तान्तं ज्ञापयितुमशक्तो भूयो
भूयः प्रोच्यमानोऽपि तां चिन्तामनुषरन्, अलवणातिलवर्णैरसवतीं भोजितोऽपि तदास्वादानव-
बोधात्तया निर्बन्धबन्धुरया गिरा सप्रणयं पृष्टः प्राह—‘अहमनया सुरङ्गाया स्वस्थाने गन्तास्मीति ।
चेद्भवती तत्र समुपैति तदा महादेवीपदेऽभिषिच्य प्रसादफलं दर्शयामी’^१ ‘त्यभिहिते, ‘यावदा-10
भरणकरण्डकामुपानयामि तावत्क्षणं प्रतीक्षस्व’^२ ‘त्यभिधानाऽसी’^३ कात्यायिनी ‘तत्र गतो मां
परिहरिष्यतीति’^४ विमृशन्ती खञ्जातुर्भूपतेस्तं वृत्तान्तं निषेध, विशेषतो विदम्बनाय बन्धनबद्धं
कारयित्वा प्रतिदिनं^५ भिक्षाटनं कारयामास । स प्रतिगृहं परिभ्रमन्निर्वन्देर्दुरतयेमानि वाक्यानि
पपाठ । तथाहि^६—

३७. *सत् वित्तह सट्ठी मणह बत्तीसंडा हियाहं^७ । अम्मी^८ ते नर ढहदसी^९ जे वीससहं तियाहं^{१०} ॥ 15
अपि च^{११}—

३८. झोली^{१२} तुंठवि किं न मूउं किं^{१३} हूउ न छारह पुञ्जु^{१४} । ‘हिण्डइ दोरी दोरियउं जिम मङ्गडुं तिम मुञ्जुं ॥
‘तदा प्रोक्तं सद्भिनेरैः—

[३३] ‘चित्ति विसाउ न चिंतीयइ रयणायर गुणपुञ्ज । जिम जिम वायइ विहि पडहु तिम नविजइ मुञ्ज ॥
‘ततः केनापि दयार्द्रचेतसा सता कथितम्— 20

[३४] ‘सायर पा(खा)ह लंक गडु गढवइ दस शिर राउ । भग्न प(ख)ह सो भजि गउ मुंज म करसि विसाउ ॥
तथा च^{१५}—

३९. गय^{१६} गय रह गय तुरय गय पायकडानि मिच । सग्गट्ठियं करि मन्तणउं मुहुंता^{१७} रुदाइच ॥

अथान्यस्मिन्वासरे कस्यापि गृहपतेर्गृहे भिक्षांनिमित्तं नीतः । पङ्कुरूपार्णि तत्पत्नीं तत्रां
पाययित्वा गवोदुरकन्धरां भिक्षादाननिषेधं विदधतीं मुञ्जः प्राह— 25

1 Pa तैलिपदेवेन । 2 Pa नास्ति । 3 Pb इवमुञ्ज । 4 Pa विजगृहे । 5 P कारागारे काष्ठपञ्जरे क्षिप्तः । कमडा-
द्विग्लमंत्रिणा मोक्षितः । काष्ठपञ्जरकमध्ये रक्ष्यमाणो मृणालवत्या । 6 PD मुञ्ज ; B पमणह मुञ्ज । 7 P मिणाळः ; Pa
मणाळः । 8 DP जुव्वण । 9 A गयुं मनः ; D गयुं न ; P गिउं म । 10 P किय ; Pb इह । 11 Pb थुरि ।
12 AD ज्ञापितुः । 13 Pa उलवणां । 14 Pa दर्शयामि इति तावत्क्षणं ; Pb दर्शयामीति तावत् क्षणं प्रतीक्षस्वत्येवमिदवाभा
वाभरणकरण्डकामुपानयामि असी तत्र । 15 PPa सी तत्र गतो मां कात्यायिनी परि । 16 ABD प्रतिगृहं । 17 Pb
मेडुरचेतस्कतया । 18 A विना नास्त्यन्यत्र । * D पुल्ले— सत्चित्तहरिसट्ठी मग्गणह बत्तीसवीहियां । हिण्डिमि ते नर वट्टसीसे
जे वीससहं हियां । प्ताहदसीयं अष्टपाडा गाय । 19 B बत्तीसवी ; Pa पंचासवी । 20 A हियाहं ; B हियाहं । 21 Pa
रुवाहं । 22 P वाडसी । 23 Pa त्रिवाहं ; Da जे पत्तिजइ तोह । 24 AD नास्ति । 25 D झाली । 26 A तुही ; B
तुही ; P तुहवि ; Pa छुहवि । 27 A मुय ; Pa मूयद । 28 A किं न हूच ; B हूच किम हूच ; Pa न हूचद । 29 AD
पुञ्ज । † Pa प्रती ‘घरि घरि बडुत्त आमीयइ’ पत्तादाः पादः । 30 P दोरिउ ; D बन्धीयद । 31 B मङ्गडु ; PD संकर ।
32 DP मुञ्ज । ‡ पत्तभिक्षांकिताति पयसि पङ्कुरोश्च केवलं Pa प्रती प्राप्यन्ते । 33 P नास्ति । 34 B इच । 35 Pa
‘हिउ । 36 B महाता, Pa महंता ; Pb उभुर । 37 Pa भिक्षार्ण ।

४०. *भोली धुन्धि म गन्बु करि पिन्निखवि पङ्कुर्याहं । चउदहं सहं छहुत्तरहं मुञ्जह गयह गयाहं ॥

†सां इत्यधुत्तरं ददौ—

[३५] *च्यारि बइल्ला धेनु दुह मिट्ठा^१ बुल्ली नारि । काहुं मुंज कुडंबियाहं गयवर बज्जहं बारि ॥

*पुनर्भाष्यमाणेन मुंजेन वाप्यामुपविष्टेन राज्ञा विवर्कितेन सता प्रोक्तम्—

5 [३६] *आपद्गतं हसति किं द्रविणान्ध मूढ लक्ष्मीः स्थिरा न भवतीति किमत्र चित्रम् ।

त्वं किं न पश्यसि घटीर्जलयन्त्रचक्रे रिक्ता भवन्ति भरिताः पुनरेव रिक्ताः ॥

*तथा पृष्ठे लभ्यैः पुरुषैर्विडम्ब्यमान इत्युच्ये—

[३७] *जे थका गोला नई हूं बलि कीजूं ताह । मुंज न दिट्टउ विहलिउ रिद्धि न दिट्ट खलाहं ॥

*पुनः खं मन्दबुद्धित्वं सरन् इत्युक्तवान्—

10 [३८] *दासिहिं नेह न होइ नाना निरहिं जाणीयह । राउ मुंजेसरु जोह घरि घरि भिक्खु भमाडीह ॥

*अपि च—

[३९] *वेसा छंडि बढायती जे दासिहिं रबंति । ते नर मुंजनरिन्द जिम परिभव घणा सहंति ॥

[४०] *मा मङ्कड कुरुद्वेगं यदहं खण्डितोऽनया । रामरावणमुञ्जाद्याः स्त्रीभिः के के न खण्डिताः ॥

[४१] *रे रे यन्त्रक मा रोदीर्यदहं भ्रामितोऽनया । कटाक्षप्रेमपात्रेण कराकुटौ च का कथा ॥

15 [४२] *जा मति पच्छह सम्पज्जह सा मति पहिली होइ । मुञ्ज भणह मुणालवह विघन न वेढह कोइ ॥

[४३] *सुहृदेन्द्रस्य क्रतुपुरुषतेजोऽशनकः प्रमीतः शय्यायां सुतविरहदुःखादश्रयः ।

ज्वलत्तैलद्रोण्यां निहितवपुषस्तस्य नृपतेश्चिरात्संस्कारोऽभूदहह विषमाः कर्मगतयः ॥†

[४४] *अलङ्कारः शङ्काकरनरकपालं परिजनो विशीर्णाङ्गो भृङ्गी वसु च वृष एको बहुवयाः ।

अवस्थेयं स्थाणोरपि भवति सर्वामरगुरोर्विधौ वक्त्रे मूर्ध्नि स्थितवति वयं के पुनरमी ॥‡

20 इत्थं सुचिरं भिक्षां भ्रामयित्वा बध्यभूमौ नृपादेशाखधविधौ नीतः { *सन् परिधानवस्त्रं गृहीतः । तदोच्ये—

[४५] इयं कटी मत्तगजेन्द्रगामिनी विचित्रसिंहासनसंस्थिता सदा ।

अनेकरामाजयनेषु लालिता विधेर्वशाभिर्वसनीकृताऽपुनरा ॥

तदनु मुञ्जेन पृष्टं कथा मारणविडम्बनया मां मारयिष्यथ । वृक्षशाखावलम्बनात् । तदोवाच—

25 [४६] क तरुरेष महावनमध्यगः क च वयं जगतीपतिस्त्रनवः ।

अघटमानविधानपटीयसो दुरवबोधमहो चरितं विधेः ॥ }

* P धनवन्ती मा गयव बहिलि; Pa मा गोलिणि गयव बहिलि । 1 AD चउदहं । 2 A छहुत्तरहं; P बहुत्तरहं । †† एतत् कोष्ठान्तर्गतः एषः सर्वोपि पाठः AB प्रती न सिध्यते । D, P, Pa, Pb आदर्शेषु भिन्नभिन्नक्रमेण न्युनाधिकरूपेण च एतत्पादगतानि पद्यानि समुपलभ्यन्ते । 3 Pa अथ तथा प्रोक्तम् । ‡ D पुस्तके नास्तीदं पद्यम् । 4 Pa सीडा बोली । 5 Pa काहउं । 6 Pa कुण्ठिया । 7 Pa बजह । † एतच्चिह्नानि पद्यानि पद्यानि वाक्यानि च Pa आदर्शेषु एवोपलभ्यन्ते । § इमी द्वौ श्लोका D पुस्तके लभ्येते; Pb प्रती अन्योः स्थाने एतादृश एक एव श्लोकः—

रे रे मण्डक मा रोदीर्यदहं खण्डितोऽनया । रामरावणसीमाद्या योषिभिः के न खण्डिताः ॥

§ एतच्चिह्नानि पद्यानि Pa प्रती नोपलभ्यन्ते । || D पुस्तके एतत्पाद्ययोः ‘यथाऽपुनो मुञ्जो’ एतत्पद्यं लिखितं कथ्यते, तच्च P आदर्शांशुसारेण प्रकरणान्ते स्थितं, तत्रैव सम्बद्धं प्रतिभाति । + इतोऽग्रे D पुस्तके ‘आपद्गतं हसति किं’ एतत्पद्यं प्राप्यते, तच्च Pa आदर्शांशुसारेणेतः पूर्वमेवागतमस्ति । ÷ इतोऽग्रे D पुस्तके ‘सायरसाहं लंकगड’ इदं पद्यं सिध्यते, तच्च Pa आदर्शांशुसारेणोपर्यागतम् । { × एष पाठः केवलं Pa प्रती प्राप्यते ।

तैरिष्टं^१ दैवतं स्मर इत्यभिहितः प्राह-

४१. लक्ष्मीर्यासति गोविन्दे वीरश्रीवीरवेदमनि^२ । गते मुञ्जे यशःपुञ्जे निरालम्भा सरस्वती ॥
इत्यादि तद्वाक्यानि 'बहूनि यथाश्रुतमवगन्तव्यानि । तदनु तं मुञ्जं निहत्य तच्छिरो राजाङ्गणे
शूलिकाप्रोतं कृत्वा नित्यं दधिविलिप्तं कारयन्निजममर्षं पुषोष ।

४२. यशःपुञ्जो मुञ्जो गजपतिरवन्तिक्षितिपतिः सरस्वत्याः स्रुतः समजनि पुरा यः कृतिरिति ।
स कर्णादेशेन स्वसचिवकुबुजैव विधृतः कृतः शूलीप्रोतोऽस्त्यहह विषमाः कर्मगतयः ॥

३८) "अथ मालवमण्डले तद्भूतान्तवेदिभिः सचिवैस्तद्भ्रातृभ्यो भोजनामा राज्येऽभ्यषिच्यत ।

॥ इति श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचिते प्रबन्धचिन्तामणौ नृपश्रीविक्रमादित्यप्रमुखमहामास्त्रिकपरोपकारादि-
गुणरत्नालङ्कृतनृपतिचरितवर्णनो नाम प्रथमः प्रकाशः ३ ॥ मंशाप्र ४०४ ॥

[७. अथ भोज-भीमप्रबन्धः ।]

10

३९) अथ [संवत् १०७८ वर्षे] यदा मालवकमण्डले श्रीभोजराजा राज्यं चकार तदाऽत्र गर्ज-
रधरिण्यां चौलुक्यचक्रवर्ती श्रीभीमः पृथिवीं शशास । कस्मिन्नपि निशाशेषे स श्रीभोजः श्रियं-
श्चञ्चलतां निर्जितेन स चिन्तयन् कल्लोललोलं निजं^३ जीवितं च विमुञ्चन्^४ प्रातःकृत्यानन्तरं दान-
मण्डपेऽनुचरैराहूतेभ्योऽर्थिभ्यो यदृच्छया सुवर्णटङ्ककान् दातुमात्रेभे ।

४०) अथ रोहकाभिधानस्तन्महामाल्यः कोशविनाशात्तदौदार्यगुणं दोषं मन्यमानोऽपरथा तं^५
दानविधिं निषेदुमक्षमः संवत्सरे भ्रे स भामण्डपभारपट्टे-

४३. *आपदर्थं धनं रक्षेत्^६ इत्यक्षराणि स्वटिकयाऽलेखि^७ । प्रातर्यथावसरं नृपतिस्तान्वर्णाग्नि-
र्वर्ण्यं समस्तपरिजेन^८ तं व्यतिकरमपहुर्वानि^९ 'भाग्यभाजः क चापदः' इति नृपतिना लिखिते, 'द्वं
हि कुर्याते कापि' एवं मञ्जिलिखनादनन्तरं^{१०} नृपतिनां तद्विलोक्य 'संश्रितोऽपि विनश्यति ॥' इति
पुरो लिखिते स सचिवोऽभ्यं याचित्वा स्वलिखितं विज्ञापयामास । तदनु^{११} इयं पण्डितानां पञ्च-
शती मम मनोज्ञं ज्ञानाकुशेन वशीकर्तुमर्हति^{१२} महामात्रसन्निभा यथा याचितं प्राप्तं लभते ।
तथा हि, -कङ्कणोत्कीर्णमायांचतुष्टयमेतत्-

1 AD तैरिष्टं। 2 D नास्ति; A स मुञ्जः; Pa इत्यभिहितः । 3 Pa ०मन्दिरे । 4 D 'बहूनि' नास्ति; P 'तद्वा-
क्यानि बहूनि' स्थाने 'तस्युक्तानि' । 5 Pb प्रतो इयं पंक्तिरित्यदो लभ्यते-ततो मालवे तद् विदिवा तस्यविषेस्तद्भ्रातृभ्यो भोजो
राज्ये भ्यस्तः । 6 P Pa ० चार्याभिः कृते । 7 Pa ० चूडामणौ । 8 AD प्रतो भव्यः पंकत्याः स्थाने 'इति श्रीविक्रमप्रमुख-
पर्वणो नाम प्रथमः सर्गः ।' एतादृशी पंक्तिर्लभ्यते । 7 एतद् वाक्यमात्रं Pb प्रतो उपलभ्यते । 8 A बालक्यः । 9 D ० बंशीय ।
10 P नास्ति; B मालवमहीपादो । 11 B राजश्रियः । 12 BP 'निज' नास्ति । 13 Pa स्वं । 14 Pa चिन्तयन् ।
15 P हेमदं; Pa स्वर्णदं । 16 P Pa रोटिकाभिः । 17 Pb सेवावः । * Pa प्रतो 'आपदर्थं धनं रक्षेत्' इत्यत्र रक्षेत्
धनैरपि । भाषासं सततं रक्षेत् इत्यपि धनैरपि ॥ एष संपूर्णः श्लोको लिखितो लभ्यते । 18 BP लिखेत् । 19 B परिजनेन;
Pa परिजने । 20 B ० मपहुर्वानि । † एतत्पादस्थाने B 'भीमतां कृत आपदः'; P 'महतामापदः कृतः' एतादृशी पाठः ।
21 BP कुर्याते । 22 P मञ्जिला लिखिते । 23 BP नृपेण । 24 AD सचिवोऽपि । 25 BP Pa स्वं लेखकं ।
26 BP ज्ञापयामास । 27 AD 'इयं' नास्ति । 28 P जमात्र; De-d भतिमात्रं; Pb ० मना मात्र । 29 AD महामाल्यः ।
30 Pb चतुष्टयेतत्; BP चतुष्टयमिदं; Pa चतुष्टयं च ।

४४. इदमन्तरमुपकृतये प्रकृतिचला यावदस्ति सम्पदियम् । विपदि नियतोदयायां पुनरुपकर्तुं कुतोऽवसरः ॥

४५. निजकनिकरसमुद्ध्या ध्रुवलय भुवनानि पार्षणशशङ्क । सुचिरं हन्त न सहते हतविधिरिह सुस्थितं कर्मपि ॥

४६. अयमवसरः सरस्ते सलिलैरुपकर्तुमर्थिनामनिशम् । इदमपि सुलभमम्भो भवति पुरा जलधराभ्युदये ॥

४७. कतिपयदिवसस्यायां पूरो द्रोम्वतश्च^१ भविता ते । तटिनीतटद्रुपातिनि पातकमेकं चिरस्थायि ॥

४८. किं च- यदनस्तमिते सूर्ये न दत्तं धनमर्थिनाम् । तद्धनं नैव जानामि प्रातः कस्य भविष्यति ॥

इति स्वकृतं कण्ठाभरणीभूतं^२ श्लोकमिष्टं मन्त्रमिव जपन्, मन्त्रिन्^३ प्रेतप्रायेण भवता कथं विप्रलभ्ये^४ ।

४९. अथान्यस्मिन्नवसरे राजा राजपाटिकायां सञ्चरन् सरित्तीरमुपागतः । तन्नीरमुल्लङ्घ्यागच्छन्तं दारिद्र्योपद्रुतं काष्ठभारवाहकं कमपि विषं ग्राह-

४९. 'कियन्मात्रं जलं? विप्र!' 'जानुदमं नराधिप!' । इति तेनोक्ते

१० 'कथं सेयमवस्था ते?' इति नृपेण 'पुनरुक्ते 'न सर्वत्र भवादृशाः' ॥

इति 'तद्वाक्यान्ते यत् पारितोषिकं नृपतिरस्मै अदापयत्^५ तन्मन्त्री धर्मवहिकायां श्लोकबद्धं लिखेत् । तद्यथा-

५०. लक्षं लक्षं पुनर्लक्षं मत्ताश्च दश दन्तिनः । दत्तं भोजेन^६ तुष्टेन जानुदमप्रभाषिणे^७ ॥

४२. अथान्यस्यां^८ निशि निशीथसमयेऽकस्माद्विगतनिद्रो राजा राजानं गगनमण्डले नवोदित-
१५ मालोक्य स्वसारस्वताम्भोधिप्रोन्मीलब्रैलानिभमिदं कान्वाद्दमार्हं-

५१. यदेतच्चन्द्रान्तर्जलदलवलीनां प्रकुरुते^९ तदाचष्टे लोकः शशक इति नो मां प्रति तथा ।

इति राज्ञा भूयोभूयो निगद्यमाने कश्चिच्चौरो नृपसौधे स्वात्रपातपूर्वं कोशशुब्धेन प्रविश्य^{१०} प्रतिभाभरं निषेदुमक्षमः-

अहं त्विन्दुं मन्ये त्वदरिविरहाक्रान्ततरुणीकटाक्षोलकापातव्रणशतकलङ्काङ्किततनुम् ॥

२० इति तत्पठनानन्तरं चौरमङ्गरक्षैः^{११} कारागारे निवेशयामास । ततोऽहर्मुखे सभासुपनीताय^{१२} तस्मै चौराय यत्पारितोषिकं^{१३} राज्ञा प्रसादीकृतं तद्धर्मवहिकानियुक्तो नियोग्येवं कान्यमलिलखत्-

५२. अमुष्मै चौराय प्रतिनिहितमृत्युप्रतिभिये^{१४} प्रभुः प्रीतः प्रादादुपरितनपादद्वयकृते ।

सुवर्णानां कोटीर्दश दशनकोटिश्चतगिरीन् करीन्द्रानप्यष्टौ मदमुदितयुञ्जन्मयुलिहः ॥

['पुनरन्यदा गवाक्षजालिकाप्रविष्टं चन्द्रं दृष्ट्वा ग्राह-

1 AD ०तोदितया । 2 AD किमपि । 3 P कृतोक्तोपि; AD कृतोक्तोपि चण्डरयः । 4 A 'किं च' नास्ति । 5 AD Pb भरणीकृतं । 6 AD ०मिष्टमन्त्रजपन् । 7 P Pa नास्ति । 8 A ०लभ्यः; D ०लभ्यः । 9 D नृपेणेके क्षिपः । † द्विदृशान्तर्गतपाठस्थाने Pb प्रती 'तद्वाक्यं चिन्तयन् पारितोषिके लक्षस्वर्णमदापयत् । तद् भाण्डागारिको नार्पयति । केरकमेव कारयति । तद्वाशः शस्ते प्रतिकेरकं लक्षं वर्द्धयति नृपः । वारद्वयकेरके लक्षप्रभं दश गजानदापयत् विप्राय तस्मै ।' एतादृशो विस्तृतः पाठः । 10 Pa यथा तद्; P नास्ति । 11 P Pb विनाऽन्यत्र 'द्वेवेन' । 12 D प्रभाषणात् । 13 D अथा-म्यदा; B अथ निष्ठायां । 14 AD ०वेळः । 15 BP ०मृचे । 16 Pa वित्तवृते । 17 Pb प्रविष्टः । 18 BP तत्पठि-तानन्तरं । 19 BD रक्षकैः । 20 Pb ०पुनरीय । 21 D तोषकं । 22 P कान्येनास्ति खत्; Pb कान्यवदन् । 23 Pa ०भये । † कोङ्कास्तर्गतं वर्णनं Pb विनाऽन्यत्र नोपलभ्यते ।

[४७] गवाक्षमार्गप्रविभक्तचन्द्रिको विराजते वक्षसि सुष्ठु ते शशी ।
तदवसरे प्रविष्टेन चोरेणोक्तम्—

प्रदत्तज्ञम्पः स्तनसङ्गवाञ्छया विदूपावादिषु खण्डशो गतः ॥

एतस्यापि तथैव दानं धर्मवहिकायां निवेशनं च ।]

४३) अथ कदाचित्स्यां वाच्यमानायां स्वमेव स्थूललक्षं मन्यमानो दर्पभूताभिभूतं इव 5

५३. तत्कृतं यन्न केनापि तद्वत् यन्न केनचित् । तत्साधितमसाध्यं यत्तेन वेतो न दूयते ॥

इति स्वं सुष्ठुर्मुहुः श्लाघ्यमानः, केनापि पुरातनमश्रिणा तद्गर्वश्वर्वचिकीर्षया श्रीविक्रमार्कधर्मव-
हिका नृपायोपनिन्ये । तस्या उपरितनविभागे प्रथमतः प्रथमं काव्यमेतत्—

५४. *वक्राम्भोजे सरस्वत्यधिवसति सदा शोण एवाधरस्ते बाहुः काकुत्स्थवीर्यस्मृतिकरणपटुर्दक्षिणस्ते सशूद्रः ।

वाहिन्यः पार्श्वमेताः क्षणमपि भवतो नैव मुञ्चन्त्यभीक्ष्णं स्वच्छेऽन्तर्मानसेऽसिन्कथमवनिपते तेऽम्बुपानाभिलाषः ॥ 10
'अस्य काव्यस्य पारितोषिके दानं यथा—

५५. अष्टौ हाटककोटयस्त्रिखनवतिर्मुक्ताफलानां तुलाः पञ्चाशन्मदगन्धमत्तमधुपक्रोधोदुराः सिन्धुराः ।

अश्वानामयुतं^१ प्रपञ्चचतुरं वाराङ्गनानां शतं दण्डे पाण्ड्यनृपेण ढोक्तितमिदं वैतालिकस्यापितम् ॥

इति तत्काव्यार्थमवगम्य तदौदार्यविनिर्जितगर्वसर्वस्वस्तां वह्निकामर्चयित्वा यथास्थानं प्रस्थापयत् ।

४४) प्रतीहारेण विज्ञप्तः—'स्वामिन् ! देवदर्शानोत्सुकं सरस्वतीकुटुम्बं धारमध्यास्ते' । 'क्षिप्रं 15
प्रवेशये'ति राजादेशादनु प्रथमप्रविष्टा' तत्प्रेष्या प्राह—

५६. बापो विद्वान् बापपुत्रोऽपि विद्वान् आई विदुपी आईयुआपि विदुपी ।

काणी चेटी सापि विदुपी वराकी राजन्^२ मन्ये विद्यपुञ्जं कुटुम्बम् ॥

इति तस्याः^३ प्रहसनप्रायेण वचसा नृपतिरीषद्विहस्य तज्ज्येष्ठपुरुषाय समस्यापदमाह—'असारा-
त्सारमुद्धरेत्' । 20

५७. दानं विचाद्रु कृतं वाचः कीर्तिधर्मो तथायुषः । परोपकरणं कायादसारत्सारमुद्धरेत् ॥

अथ^४ नृपतिस्तत्पुत्राय—'हिमालयो नाम नगाधिराजः; प्रवालशय्याशरणं शरीरं' इति नृपति-
वाक्यानन्तरम्—

५८. तव प्रतापज्वलनाज्जगल हिमालयो नाम नगाधिराजः ।

चकार मेना विरहातुराङ्गी प्रवालशय्याशरणं शरीरम् ॥ 25

इति समस्यायां पूरितायां^५ ज्येष्ठस्य पत्नीं प्रति राज्ञा^६—'कवणु पियावउं स्त्रीरु' इति समस्यापदे
समर्पिते^७—

1 BP इति । 2 Pa तपोभिभूत । 3 Pa विक्रमार्कस्य; A विक्रमार्कवहिका । * B आदर्शे एतत्पद्यं नोपलभ्यते; AD आदर्शे प्रथमं 'अष्टौ हाटक' इदं पद्यं तदनन्तरं च एतत्पद्यं लिखितं लभ्यते । † केवलं P प्रती इयं पंक्तिर्लभ्यते; अस्याः स्थाने Pa प्रती 'एतत्पुष्टिदाने' इत्येव वाक्यं । 4 BP तालुष्योपचयप्रपञ्चितदशां; Pa लावण्योपचयप्रपञ्चचतुरं । 5 BP पाण्डु० । 6 B Pa र्क; P नास्ति । 7 AD अस्या० । 8 A प्रथमं प्रविष्टस्ततः प्रेष्यः; D ० प्रविष्टं तत्प्रेष्यः; P 'वलोपया' स्थाने 'चेटी' । 9-10 D युक्तं 'विदुपी' स्थाने 'विदुपी' । 11 A राजमाम्यं भोज (B 'भोज' स्थाने 'विदि') विद्वत्कुटुम्बं । 12 D तस्य । 13 Pa इति नृपः । 14 AD 'चकार मेना विरहातुराङ्गी' इति द्वितीयः पादः । 15 Pb नास्ति । 16 AD राजा; P प्राह । 17 AD राजाऽर्पिते; B राजा सम०; P प्रती 'इति राजदूते समस्यापदे सा प्राह—' एतादृशं वाक्यमिदम् ।

६९. जईयह^१ रावणु जाईयउ^२ दहदुहु^३ इकु सरीर^४ । जणणि^५ वियम्मी^६ चिन्तवइ कवणु पियावउं सीर ॥
सेत्थं पूरयामास^७ । अथ राज्ञा दासीं^८ प्रति-कण्ठ विलुल्लइ^९ काउ^{१०} इति समस्यापदम् ।

७०. कवणिहिं^{११} विरहकरालिअइ उड्ढाविउ^{१२} वराउ । सहिं^{१३} अब्बभुअ दिदं^{१४} महं कण्ठ विलुल्लइ काउ ॥
सेत्थं पूरयामास । सुतां विस्मृत्य राज्ञा तानि सर्वाणि सत्कृत्य विस्मृष्टानि ।

5 अथ राजा विस्मृष्टसर्वासर्वसरश्चन्द्रशालाभुवि विधृतातपत्रः^{१५} परिभ्रमन् द्वाःस्थेन विशससुतां^{१६}-
वृत्तान्तो वृष्टः-उच्यतामिति तां प्रति प्राह । अथ सा "ऊचे-

६१. राजन् !^{१७} भुज्जकुलप्रदीप निखिलम्पालचूडामणे युक्तं सञ्चरणं तवात्र भवने^{१८} छत्रेण रात्रावपि ।
मा भूच्चद्रदनावलोकनवशाद् व्रीडाविलक्षः शशी मा भूचेयमरुन्धती भगवती दुःशीलताभाजनम् ॥
इति तस्माक्यानन्तरं तत्सौन्दर्यचातुर्यापेक्षितचित्तस्तामुद्राहं भोगिनीं चकार ।

10 ४५) अथान्यदा यमलपत्रेण सत्स्वपि सन्धिदूषणोत्पत्तये श्रीभोजराजा गूर्जरदेशविज्ञतां
जिज्ञासुः सान्धिविग्रहिककरे कृत्वेमां गाथां श्रीभीमं प्रति प्राहिणोत्-

६२. हेलानिहिलियगहन्दकुम्भपयडियपयावपसरस्स । सीहस्सं मएण समं न विग्गहो नेव सन्धाणं ॥

इति^{१९} तदुत्तररूपां गाथां याचमानो^{२०} भीमः^{२१} सर्वेषामपि महाकवीनां तदुत्तरहेतुन् विविधान्
गाथाबन्धान् फल्गुवल्गितान् विचिन्तयन् [*आस्ते; तदा नगरान्तः श्रीजैनप्रासादे एकायां दस-
15 सज्जापरायां स्तम्भमवष्टभ्य स्थितायां नर्तक्यां मंत्रिणा तत्रोपविष्टशिष्यपार्श्वस्तम्भे व्यावर्ण-
यिते शिष्यः प्राह-

[४८] यत्कङ्कणाभरणभूषितबाहुवलेः सङ्गात्कुरङ्गकदयो नवयौवनायाः ।

न खिद्यसे न वलसे न च कम्पसे त्वं तत्सत्यमेव वृषदा परिनिर्मितोऽसि ॥

तत्स्वरूपे मन्त्रिणा राज्ञो विज्ञप्ते, राजा आचार्यानाहूय पप्रच्छ ।*]

20 ६३. अन्धयसुआण कालो भीमो पुहवीह^{२२} निम्पिओ विहिणा । जेण सयं पि न गणिअं का गणणा तुज्झ इक्कस्स ॥
इति गोविन्दाचार्यविरचितां तां चेतश्चमत्कारकारिणीं गाथां तस्य प्रधानस्य करे प्रस्थाप्य सन्धि-
दूषणमपाहरत् ।†

1 B जई ह; P Pa जईयह । 2 P जाईउ । 3 AP ०सुह । 4 A Pa शरीर । 5 P माह । 6 B विषयिय ।
7 P नासीउं वाचयं । 8 AD 'दासीं प्रति' नास्ति; Pa 'राज्ञा' स्थाने 'सुतां विस्मृत्य' । 9 P विलुल्लउ ।
10 AD कणणिहिं । 11 D पइ उड्ढाविउ । 12 P सरीय अब्बभुअ । 13 B विदु; P दिदं । 14 AD सर्वासरे ।
15 AD परिभ्रमन् विष्ट० । 16 AD विशसः सुता०; Pa ०सुतावृत्तान्ते; Pb सुताविसर्जनवृत्तांतः । 17 ABD 'ऊचे'
नास्ति; Pa सोचे । 18 AD Pa 'युज' स्थाने 'भोज' । 19 AD भुबने; B Pa भवतः । 20 AD तत्सौन्दर्यापहृत०;
B तदौदार्यचातुर्याप० । 21 Pb ०परिणीय । 22 AD सिहस्स । 23 P अत्रोत्तररूपां । 24 D वाचयमानो; AB
पठ्यमानो; P विष्णोकयन्; B पठ्यमानानां । 25 D विना नास्ति । * कोडकान्तगतः पाठः केवलं P प्रती प्राप्यते । 26 AD
पुहवी भीमो य । 27 ABD चमत्कारिणीं । † अथ एतद्वर्णनादे AD आद्यं निष्कोचतः वर्णनं विधत्ते परं BP आद्यंनुवतारे-
णोपरिहृत् कश्चिद्विग्रहकारान्तरेण प्राप्यते । *कश्चिद्वर्णनसरे प्रतिहारनिवेदितः कोऽपि पुरुषः सभां प्रविश्य श्रीभीमं प्रति-

अस्मा दुप्यति न मया न सुबया सापि मान्धवा न मया । अहमपि न तया न तया वद् राजन्कल दोषोऽयम् ॥
इति तद्वाक्यान्तरात् तदाजन्मदारिद्र्यद्रोहि पारितोषिकं दापयामास ।†

४६) अथ कस्यामपि निशि हिमसमये शीरचर्यया' नृपतिः परिभ्रमन् कस्यापि देवकुलस्य पुरः कमपि पुरुषं—

६४. "शान्तोऽग्निः स्फुटिताधरस्य धमतः क्षुत्क्षामकुक्षेर्मम शीतेनोद्भूतस्य माषफलवञ्चिन्तार्णवे मज्जतः* ।

निद्रा काव्यवैमानितेव दयिता सन्त्यज्य दूरं गता सत्पात्रप्रतिपादितेव कमला न क्षीयते शर्वरी ॥

इति पठन्तं श्रुत्वा 'निशान्तंमतिवाह्य तं प्रातराहूय पप्रच्छ—'कथं भवता निशाशेषेऽत्यन्तशीतो- 5 पद्मवंः सोढः ? । 'सत्पात्रप्रतिपादितेव कमले'ति सङ्केतपूर्वमादिष्टः—'स्वामिन! मयात्र घनत्रिषे- लीबलेन शीतमतिवाह्यते' । स इति विज्ञापयन्, 'का तव त्रिषेली'ति' भूयोऽभिहित' 10 'इदमपाटीत्—

६५. रात्रौ जानुर्दिवा भानुः कृशानुः सन्ध्ययोर्द्वयोः । राजन् शीतं मया नीतं जानुभानुकृशानुभिः ॥

स इत्थं वदन् राज्ञा लक्षत्रयदानेन परितोषितः ।

६६. धारयित्वा त्वयात्मानमहो त्यागंधना ऽधुना । मोचिता बलिकर्णाद्याः सचेतोपुमिवेश्मनः ॥ 10

इति ससारसारस्वतोद्गारपरं, लत्पारितोषिकदानाक्षमेण राज्ञा' सोपरोधं निवारितः ।

(अत्र P) प्रती निम्नगतमधिकं वर्णनमुपलभ्यते—)

[४९] शीतत्रा न पटी न चाग्निशकटी भूमौ च घृष्टा कटी निर्वाता न कुटी न तन्दुलपुटी तुष्टिर्न चैका घटी ।

वृत्तिर्नारभटी प्रिया न गुमटी तन्नाधमे संकटी श्रीमद्भोज तव प्रसादकरटी भंक्तां ममापत्तटी ॥

अत्र काव्यकर्म ११ 'टी' कारप्रमितलक्षदानं भोजस्य ज्ञेयम् । 15

कदाचित्कस्यापि विद्वत्कुलस्य वासायं गृहाणि विलोक्यमानानि सन्ति । तेष्वसत्सु 'तन्तुवायधीवरादीन् कर्षयन्तु'— इति राज्ञा प्रोक्ते राजपुरुषास्तान् कर्षयन्ति यावत्तावत्तन्तुवायस्तानवस्थाप्य राजपार्श्वे गतः । 'देव! कस्मान्मां कर्षयसी'ति तेनेके, राजाह—'त्वं काव्यं करोषि ?' ततः स—

[५०] काव्यं करोमि न च चारुतरं करोमि, यत्तत्करोमि न च सिद्ध्यति किं करोमि ।

भूपालमौलिमणिलालितपादपीठ श्रीसाहसाङ्ग कवयामि वयामि यामि ॥ 20

धीवरवधूरपि मांसं करे कृत्वा राजान्तिके गताऽह—

[५१] देव त्वं जय कासि लब्धकवधूर्हस्ते किमेतत् पलं क्षामं किं सहजं ब्रवीमि नृपते यद्यस्ति ते कौतुकम् ।

गायन्ति त्वदरिप्रियाश्रुतटिनीतीरेषु सिद्धाङ्गना गीतान्धा न चरन्ति देव हरिणास्तेनामिषं दुर्बलम् ॥

इत्युक्ति-प्रत्युक्तिमयं काव्यद्वयं श्रुत्वा तान् नगरान्तः स्थापयामास ।

अन्यदा कश्चित्कोविदो मदोदुरोऽवज्ञया तन्नगरजनान् गेहेनर्द्दिन इव मन्यमानो वादार्थमाजगाम । पुराभ्यर्णे 25 कमपि वल्लभावनपरं पुरुषं प्रति प्राह—'रे रे शाटकमलनिर्घाटक नगरे का का वार्ता ?' स प्राह—

[५२] अश्वा वहन्ति भवनानि सतोरणानि गावश्चरन्ति कमलानि सकेसराणि ।

पीतं च यत्र दधि नास्ति तिलेषु तैलं प्रासादवारशिखरेषु मृगाश्चरन्ति ॥

ततः कामपि बालिकां प्रत्याह—'का त्वम् ?' साह—

[५३] मृतका यत्र जीवन्ति उच्छ्रंसन्ति गतायुषः । खगोत्रे कलहो यत्र तस्याहं कुलबालिका ॥ 30

1 Pa एकस्यां । 2 B ०चर्यायां; A ०चर्यायां निरुतः । * D Pa प्रथमद्वितीयपादौ व्यस्येन लिखितौ लभ्येते । 3 BP ०व्यपमा० । 4 P आह्वये । 5 Pb सिद्धाङ्गनाशेषमति० । 6 A ऽवज्ञोपद्मः; P नितायां शीतोपद्मः । 7 AD ०पूर्वं समादिष्टं । 8 Pa वल्लभप्रसीति । 9 Pb ऽभिहितवान् । 10 तत इदमपाटीत् । 11 P कक्षत्रयेण । 12 D त्यागापचना । 13 P ०द्वारपरं; Pa ०द्वारपरं । 14 Pa राज्ञा कक्षत्रयदानेन ।

वदर्थमनवबुध्यमानः, बालिका अपि यत्र एवंविधास्तत्र विद्वांसः कीदृशा भविष्यन्तीति विचार्य पश्चाद्गतः ।]

४७) अथान्यस्मिन्नवसरे राजा राजपाटिकायां गजाधिरूढः पुरान्तरा सञ्चरन् कमपि रोरं भूमि-
पतितकर्णाश्चिन्वन्तमवलोकय-

६७. नियउयरपूरणम्मि^१ य असमत्था किं पि^२ तेहिं जाएहिं ।

5

-इति तेनाद्धकविना पूर्वाद्धं प्रोक्ते;

सुसमत्था वि हु^३ न परोवयारिणो तेहिं वि न किं पि ॥

६८. *ते हि वि न किंपि^४ भणिए भोजनरिन्देण दानसूरेण^५ । दिन्नं^६ मायंगसयं एगा कोडी हिरणस्स ॥
इति तद्वचनान्ते;

६९. परपत्थणापवन्नं^७ मा जणणि जणेसु^८ एरिसं पुत्तं ।

10

-इति तद्वचन्यादनु;

मां उयरे वि धरिज्जसु पत्थणभङ्गो कओ जेहिं^{१०} ॥

स^{११} इति वदन् 'कस्तवमि'ति राज्ञाभिहितो नगरप्रधानैः^{१२} 'भवद्विषयविद्वद्बुद्धयायामपरया प्रवेश-
मलभमानोऽनेनैव प्रपञ्चेन स्वामिदर्शनचिकीरयं राजशेखरः'-इति ज्ञापितः । तदुचितमहादानैः
प्रसादीकृते;^{१३}

15

[६४] ^१उद्दामासुवदनादनुत्तशिखिनीकेकातिरेकाकुले सुप्रापं सलिलं स्थलेष्वपि तदा निस्तर्षः... धागमे ।

भीष्मे ग्रीष्मभरे परस्परदरादलोकमानं दिशो दीनं मीनकुलं न पालयसि रे कासार का सारता ॥

७०. भैकैः कोटरशायिभिर्मृतमिव क्षमान्तर्गतं कच्छपैः पाटीनैः पृथुपङ्कपीठलुटनायस्मिन्मुहुर्मूर्च्छितम् ।

तस्मिन्नेव सरस्वकालजलदेनोन्नम्य तच्चेष्टितं येनाकुम्भनिमग्नवन्यकरिणां यूथैः पयः पीयते ॥

-इत्यकालजलदराजशेखरोक्तिः ।

20

४८) अर्थं कस्मिन्नपि संवत्सरे अष्टष्टिभावात्कण^{१४}तृणानामप्राप्त्या दुःस्थे^{१५} देशे स्थानपुरुषैर्भोजा-
गमं ज्ञापितः श्रीभीमश्चिन्तां प्रपन्नो दामरनामानं सन्धिबिग्रहिकमादिशात्-'यत् किमपि दण्डं
दत्त्वाऽस्मिन्वर्षे श्रीभोज इहागच्छन्निवारणीयः' । स इति तदादेशास्तत्र गतः । अत्यन्तविरूप-
तया^{१६} परिचितः । श्रीभोजेनेत्यभिदधे-

1 D 'अथ' नास्ति । 2 D गजाधिरूढः । 3 P पूरेणे वि । 4 Pa किं व; P तेहिं किं पि । 5 B वि हु जे ।

* D पुलके इयं गायता नास्ति; B आदर्शे पृष्टस्याधोभागे केनापि पश्चाद्विहित्वा इत्यनेन । † Pa दिन्नं देवेण भोयराएण; Pb दान-
सूरेण भोजराएण; AB सिद्धमराएण रायराएण-एतादृशाः पाठभेदाः । 6 Pa सत्तयंगदानं सयं । 7 D Pa ०पवत्तं । 8 Pa
जणेति; A क्षिणेसु । 9 A ऊयरे वि मा धरि; D मा पुहवि मा धरि । 10 Pa-b जेण । 11 Pa इति स; Pb इयं ।
12 Pb प्रधानपुरुषे । 13 Pb तत्तत्तदु । ‡ अत्र Dd आदर्शे एतत्कथनं किञ्चिद् भिन्नप्रकारेण लिखितमुपलभ्यते । यथा-
'राजशेखरः इति भाषिणे विप्राय इत्थिनीं ददौ । पुनः स विप्रः-"निर्वाता न कुडी न चाग्निशकटी०" (इति समग्रं पद्यम्) इति श्रुत्वा
तेनैकादशसहस्राणि दत्तानि । अथ राजशेखरनामा कविः सम्प्रयायां महाकालप्रासादे सुप्तः पठति ।

(४७) पोतानेताश्च गुणवति भीष्मकालावसानं यावत्तावच्छमयं रुदतो येन केनाशनेन ।

पश्चाद्वन्मोक्षरसपरीपाकमाप्ताथ तुम्ही कुम्भाण्डी च प्रभवति यदा के वयं भूयुजः के ॥

प्रसभेन राज्ञा सर्वस्वदानाद्योपितेन कविनोरुद्ध-भैकै^{१७} इत्यादि ।

† केवलं P प्रती इदं पद्यं प्राप्यते । 14 ABD 'अथ' नास्ति । 15 Pa अवसरे । 16 D बुद्धभावात् । 17 P तृणकणानां ।
18 P विना नास्त्यस्यत्र 'दुस्थे देशे' । 19 D दामर । 20 P संप्रतिवर्षे; Pa प्राप्तं । 21 AD अत्यन्तविरूपतया पर-
चित्तः; B ०परिचितः ।

७१. यौष्माकाधिपसन्धिविग्रहपदे दूताः कियन्तो द्विज ! त्वादृक्षा बहवोऽपि मालवपते ते सन्ति तत्र त्रिधा ।
 प्रेयन्तेऽधममध्यमोचममुणप्रेयानुरुपाः* क्रमाचेनान्तःसितमुत्तरं विदधता धाराधिपो रञ्जितः ॥
 इति तद्वचनचतुर्तीचमत्कृतो राजा गुर्जरदेशं प्रति प्रयाणपटह* [*दापनं* चक्रे । प्रयाणावसरे बन्दिनोक्तम्-
 ७२. चौडैः क्रोडं पयोधेर्विशति निवसते रन्ध्रमन्ध्रो गिरीन्द्रे^{११} कर्णाटः पट्टबन्धं न भजति भजते गुर्जरो निर्राणि ।
 चेदिल्लैलीयतेऽस्त्रैः क्षितिपतिसुभटः कन्धकुब्जोऽत्र कुब्जो भोज ! त्वत्तथमात्रप्रसरभयभरव्याकुलो राजलोकः ॥ 5
 ७३. कोणे कौङ्कणकैः कपाटनिकटे लाटः कलिङ्गोऽङ्गणे त्वं रे कोशलनूतनो मम पिताप्यत्रोपितः स्थण्डिले ।
 इत्थं यस्य विवद्वितो निशि मिथः प्रत्यर्थिनां संस्तरस्थानन्यासभयो^{१२} विरोधकलहः कारानिकेतक्षितौ ॥

प्रयाणकपटह*] दापनादनु समस्तराजविडम्बननाटकेऽभिनीयमाने सकोपः कोऽपि भूपः कारागारा-
 न्तरा 'पुरःस्थितं सुस्थितं तैलिपं' भूपमुत्थापयंस्तेनोचे- 'अहमिहान्वयवासी कथमागन्तुकमव-
 द्बचसा निजं पदमुज्झामी'ति विहस्य^{१३} नृपो^{१४} दामरं प्रति नाटकरसावतारं प्रशंसंस्तेनाभिदधे-
 'देव ! अतिशायिन्यपि रसावतारे धिग नटस्य कथानायकवृत्तान्तानामभिज्ञताम् । यतः 'श्रीतैलिप-
 देवराजा शूलिकाप्रोतमुज्जराजशिरसा प्रतीयत इति' । तेन सभासमक्षं^{१५} इति प्रोक्ते तन्निर्भर्त्स-
 नसम्पन्नमन्युरनन्यसांमान्यसामग्र्या तदेव तिलङ्गदेशं प्रति प्रयाणमकरोत् ॥

४०) अथ तैलिपदेवस्यातिबलमायान्तमाकर्ण्य व्याकुलं श्रीभोजं स "दामरः समायातकलिर्पत-
 राजादेशदर्शनपूर्वं भोगपुरे श्रीभीमं समायातं विज्ञपयामास । तया तद्वार्त्ताया भक्ते क्षारनिक्षेप-
 सदृक्षया विलक्षीक्रियमाणः श्रीभोजराजा दामरमभ्यधात्- 'अस्मिन्पथे त्वया स्वस्वामी कथञ्चन-
 पीहागच्छन्निवार्यः'-इति भूयो^{१६} भूयः सदैव्यं भाषमाणे नृपे प्रस्तावविद्युपादस्तिनीसहितं हस्ति-
 नमुपायने उपादाय पत्तने श्रीभीमं परितोषयामास ।

५०) कस्मिंश्चिद्वर्षास्त्राकर्णनक्षणेऽर्जुनस्य राधावेधमाकर्ण्य, किमभ्यासस्य दुष्करमिति

1 AD वद । 2 AD मादृक्षा । 3 P किन्तु । 4 ० रूपकमात्र । 5 Pb तेनागतंमुत्तरं । 6 AD चातुर्व्यं ।
 7 Pb भोजो गुर्जरधरिर्मी । * एतकोट्टकान्तर्गताः पङ्क्तयो B Pa आदर्शे अनुपलभ्याः । 8 AD दानं । 9 P बन्दी...
 अवादीत् । 10 D चौडः । 11 P गिरीन्द्रं । 12 Pb कुङ्कणकः । 13 P भुयो । 14 AD विडम्बनाट० । 15 AD
 ० चीपमाने । 16 AD 'पुरः' नास्ति; D पुरा० । 17 P तैलपं; Pa तैलिपदेव० । 18 Pb ० युजिहामी० । 19 AD
 विहसन् । 20 Pb भोजनृपो । 21 D ० अटस्य । 22 AD समासमक्षं तेनोक्तं । 23 AD 'सामान्य' नास्ति । 24 B
 तैलङ्ग; P कर्णाट । † एतद्विद्वद्भास्वर्गतपङ्क्तिस्थाने P प्रतो निम्नगतः श्लोको लभ्यते-

(४५) भोजराज मम स्वामी यदि कर्णाटभूपतिः । केशाकृष्टं न पश्यामि तर्हि सुजगिरः करे ॥

† एतत्प्रकरणस्थाने D d प्रतो निम्नलिखितरूपारमकं कथनमुपलभ्यते-

श्रीभोजराजा गुर्जरोपरि कृतप्रस्थानो बाह्यावासे कृतस्नानो मेदितः सन् राज्ञोचे दामराख्यः-भीमवीषाको नापितोऽद्य कल्पे किं
 करोति ? तेनोक्तम्-अन्येषां राज्ञां शिरोमुण्डितम् । एकस्य शिरो जलमिहमास्ते पञ्चान्युपयिष्यतीति अणिते राज्ञा चमकृतेन राजभुवने
 राजविडम्बननाटके चित्रे दामरस्वामी कर्णाटराज्ञश्चादुमि कुर्वन् दर्शितः । दूतेनोक्तम्-

भोजराज मम स्वामी यदि कर्णाटभूपतेः । कराकृष्टो न पश्यामि कथं सुजगिरः करे ॥

इति वाक्येन स्मृतपूर्ववैरः गुर्जरदेशं परित्यज्य कर्णाटोपरि प्रयाणं कृतवान् । नृपायं दामरस्थोक्तिः-

(४६) सत्यं खं भोजमावर्ण्ड पूर्वासां विधि राजसे । सुरोऽपि लघुतामेति पश्चिमाशावलम्बने ॥

25 BP Pa 'स दामरः' नास्ति । 26 Pa-b 'कथित' नास्ति । 27 B Pa सातवर्षे । 28 A कथंचन इहा०; P कथ-
 मपि इहा० । 29 P पुनः पुनः ।

विमुद्य' सतताभ्यासवशाद्विश्वविदितं राधावेधं विधाय नगरे हृद्दशोभां कारयंस्तैलिक-सूचिका-भ्यामवज्ञया निराकृतोत्सवाभ्यां श्रीभोजभूषो व्यञ्जयत । तैलिकेन चन्द्रशालास्थितेन भूमि-स्थितसङ्कीर्णवदने^७ मृन्मयपात्रे तैलधाराधिरोपणात्; सूचिकेन च भूमिस्थितेनोर्द्वीकृततन्तुमुखे आकाशात्पतन्त्याः सूच्या विवरं नियोज्य निजाभ्यासकौशलं निवेद्य नृपं प्रति-^८ 'वेच्छस्तिरस्ति 5 ततः प्रसुरप्येवं करोत्व'त्यभिधाय राज्ञो गर्वं खर्वं चक्राते ।

७४. भोजराज ! मया ज्ञातं राधावेधस्य कारणम् । धाराया विपरीतं^९ हि सहते न भवानिति ॥

५१) विद्वद्भिरिति श्लाघ्यमानो नवं नगरनिवेशं कर्तुकामः^{१०} पटहे वाद्यमाने धाराभिधया पण-स्त्रियाऽग्निवेतालनाम्ना पत्या सह^{११} लङ्कां गत्वा तं नगरनिवेशमालोक्य पुनः समागतया, मन्नाम नगरे दातव्यमित्यभिधाय^{१२} तत्प्रतिच्छन्दपटो^{१३} राज्ञेऽर्पितः^{१४} । ततः स^{१५} नवां धारां नगरीं निवे- 10 शयामास ।

५२) कस्मिन्नप्यहनि स^{१६} नृपः सान्ध्यसर्वावसरानन्तरं निजनगरान्तः परिभ्रमन्-

७५. *एव जम्मु नगं^{१७} गियउ^{१८} भडसिरे^{१९} खगुन भग्गु । तिक्खा^{२०} तुरिय न वाहिया^{२१} गोरी गलि^{२२} न लम्गु ॥ इति केनापि दिगम्बरेण पठ्यमानमाकर्ण्य प्रातस्तमाकर्ण्य^{२३} रीत्रिपठितवृत्तान्तसङ्केतवशेन शक्तिं पृष्टः सन्^{२४} -

15 ७६. देव दीपोत्सवे जाते प्रवृत्ते दन्तिनां मदे । एकच्छत्रं करिष्यामि सगौडं दक्षिणापथम् ॥
-इति स्वपौरुषमाविःकुर्वन् सेनानीपदेऽभिषिक्तः^{२५} ।

५३) इतश्च^{२६} सिन्धुदेशविजयपर्व्या^{२७}पृते श्रीभीमे [स^{२८} दिगम्बरः] समस्तसामन्तैः समं समेत्य श्रीमदणहिल्लपुरभङ्गं कृत्वा^{२९} धवलगृहघटिकाद्वारे कर्पूरकान् वापयित्वा जयपत्रं जग्राह । तदादि 'कुलचन्द्रेण मुषितमि'ति सर्वत्र क्षितौ^{३०} ख्यातिरासीत् । स जयपत्रमादाय मालवमण्डले गतः । 20 श्रीभोजाय तं वृत्तान्तं विज्ञपयत् । 'भवतेङ्गालवापः^{३१} कथं न कारितः ? अत्रत्यमुद्राहितं गुर्जर-देशे प्रयास्यतीति* श्रीसरस्वतीकण्ठाभरणेन श्रीभोजेनाभिदधे ।

1 AD विमुद्यन् । 2 Pb हृद्दशोभादिपूर्वकमुखसर्वं । 3 P भोजराजा । 4 Pb ०शालोपरिस्थितेन । 5 Pb संकीर्ण-मुखमृन्मयम् । 6 P विपरीतत्वं । 7 Pa नैव सूपतिः । 8 BP प्राक्पशुकामः; Pa प्रवेष्टुम् । 9 Pb धारादेव्यभिधानया । 10 समं । 11 Pb ०सिंखीकारपायः । 12 A ०प्रतिच्छन्दपटः; P तपटं; Pa तत्पटहं । 13 AP समप्ये । 14 AP 'ततः स नवां' स्थाने 'सा' ह्रस्वेव । 15 ADP 'स नृपः' नास्ति । 16 Pa नगमा । 17 P गडः; Pa गयड । 18 P अरि-सिरे । 19 D तिक्खा तुरिया । 20 AD माणिया । 21 BP ०कंठि । 22 B ०साह्वयः; P नास्ति । 23 BP निशा ० । 24 B Pa 'सन्' नास्ति; P सन् उवाच । 25 AD करोम्येष । 26 P सेनापति ० । 27 P स्थापितः । 28 Pb निहाय 'इतश्च' नास्ति । 29 D ०प्रावृत्ते । 30 BP Pa नास्ति 'स दिगम्बरः'; Pb दिगम्बरः सेनाप्यक्षः । 31 Pb सूत्रयिवा । 32 AD कर्पूरिकान् । 33 P 'क्षितौ' नास्ति । 34 AD ०पशुकामो । 35 Pb तत्र कथं ।

* 'एव जम्मु' इति आरभ्य 'गुर्जरदेशे प्रयास्यतीति' इत्येतत्पर्यन्तस्य कथनस्य स्थाने Dc प्रतौ निम्नलिखितस्वरूपात्मकं संक्षिप्तं कथनमुपलभ्यते-

(३०) 'नवजलभरीया मगधा गयणि धङ्गकह' मेडु । इत्यन्तरे जह् आसिस्तिह तउ जाणीसिह नेडु ॥

'पूरां भूवल्लभया सह'० राजा तत्रिजपुत्रीस्वरूपं इदं प्रातराकर्ण्य गुर्जरदेशोपरि सेनापिष्यं वदौ । तदा सेनोक्तम्-'देव दीपोत्सवे'० इति । ततो गुर्जरदेशः समग्रोऽपि तेन विनाशितः । श्रीपञ्चनचतुष्पथे कर्पूरिका वापिताः । तस्यागतस्य राज्ञोक्तम्-न कृतं रम्यम् । अथ प्रवृत्तिं मालवदेशपट्टः श्रीगुर्जरे यास्यतीति ।'

(५४) कदाचिच्चन्द्रान्तपे उपविष्टः श्रीभोजः सन्निहिते कुलचन्द्रे पूर्णचन्द्रमण्डल [*मालोक्य पुनः-
पुनस्तत्सम्मुख] मवलोकमान इदमपाठीत्-

७७. येषां बहुभया सह क्षणमिव क्षिप्रं क्षया क्षीयते तेषां शीतकरः शशी विरहिणामुत्केव सन्तापकृत ।
इत्यर्द्धं कविना तेनोक्ते^१ कुलचन्द्रः प्राह-

अस्माकं तु न बहुभा न विरहस्तेनोभयप्रंशिनामिन्दू राजति दर्पणाकृतिरसौ नोष्णो न वा शीतलः ॥ 5

इति तदुक्तेरनन्तरमेवैकां वाराङ्गनां प्रसादीचकार ।

(५५) अथ दामरनामा सान्निविग्रहिको मालवमण्डलादायातः श्रीभोजस्य सर्वां वर्णयन् महा-
न्तमायल्लकं जनयति । तत्र गतश्च श्रीभीमस्यामात्रां रूपपात्रतां^२ वर्णयन्तद्विद्वत्क्षतरलितः श्रीभोजः
‘तमिहानय मां तत्र वा नय’ इत्यभ्यर्थ्यमानः, सभादर्शनोत्कण्ठितेन श्रीभीमेन तथैव^३ याच्य-
मानः कस्मिन्नपि वर्षे उपायविन्महदुपायनमादाय विप्रवेषधारिणं ताम्बूलकरण्डकवाहिनं श्रीभीमं^४
सहं गृहीत्वा सैदसि गतः । प्रणमन् श्रीभोजेन श्रीभीमानयनवृत्तान्तं व्याहृतः स विज्ञापय-
चक्रे-‘स्वतन्त्राः स्वामिनो नः । अनभिमतं कार्यं केन बलात्कार्यते इति । सर्वथेयं^५ कदाशा देवेन ना-
वधारणीया’-इत्यभिधाय^६, श्रीभीमस्य वयोवर्णाकृतीनां सादृश्यं दृच्छन् श्रीभोजस्तान्सभासदो^७-
लोकानवलोकयन् स्थगीधरं लक्ष्मीकृत्य दामरेणेत्यभिदधे-‘स्वामिन् !

७८. एषाऽऽकृतिरयं वर्ण इदं रूपमिदं वयः । अन्तरं चास्य भूपस्य काचचिन्तामणेरिव ॥

15

इति तेन विज्ञप्ते चतुरचक्रवर्ती श्रीभोजस्तत्सामुद्रिकविलोकनानिश्चलदृशं नृपं विस्तृदुपोपायन-
वस्तुन्युपनेतुं स सान्निविग्रहिकस्तं प्राहिणोत् । तेषु वस्तुपूषणीयमानेषु तद्वर्णनया^८ वार्तान्त-
रच्याक्षेपेण च भूपसि कालविलम्बे संवृत्ते ‘स्थगीवाहकोऽद्यापि कियच्चिरं विलम्बते ?’ इति राज्ञा
समादिष्टः स तं भीममिति विज्ञपयामास । राजा तदा तदनुपदिकानि सैन्यानि प्रगुणयन् दाम-
रेणाभिदधे-‘द्वादश-द्वादश योजनान्तरे प्रावहणिका ह्याः, घटिकायोजनगामिन्यः करभ्यः,^९
अनया समग्रसामग्र्या श्रीभीमः [प्रतिक्षणं बह्वीं] भुवमाक्रमन् कथं भवता गृह्यते ?’ इति विज्ञ-
प्तस्तेन पाणी घर्षयन् चिरं तस्यौ ।

(अत्र Pb सम्प्रक आदर्शं निम्नलिखितानि प्रकरणान्यधिकान्युपलभ्यन्ते-)

[अथान्यसिन् वर्षे श्रीभीमस्तं डामरं मालवमण्डले प्रेषयितुकामो वार्तादिं शिष्यन् आस्ते । डामर उचिष्टन् पटीं
प्रक्षाडयामास । ततः श्रीभीमेन पृष्टः स आह-‘भवच्छिक्षितमन्त्रेव मुञ्चामीत्युच्ये । यतस्तत्र गतोऽहं स्वयमेवावस-
रोचितं भुविष्ये । अन्यशिक्षितं कियत्कथयिष्यते’ । ततो राजा तस्यावसरोचितवातुरीविज्ञानाय-‘अच्छन्नं स्वर्णमयं
समुद्रकं श्वानुजेन भृत्वा, ‘भोजसभाया अन्यत्र नायमुद्वेष्टनीयः’ इति शिक्षयित्वा तद्वस्ते उपदार्थमदात् । ततः
स गतो मालवे । भोजसभायां तं बहुपटुक्लवेष्टितं आनाय्य भोजनपात्रे मुमोच । स उद्वेष्ट्य विलोकयति तदा मध्ये
छारपुञ्जः । ततो नृपेणोक्तम्-‘भो इदं किमुपायनम् ?’ डामरस्तत्कालोत्पन्नमितिः प्राह-‘देव ! श्रीभीमेन कोटि-

* कोष्ठकान्तगतः पाठः केवलं Pb प्रती उपलब्धः । 1 Pb श्रीभोजोक्ते । 2 Pb वरं वार्तां । 3 Pa सान्निध्यवि० ।
4 P रूपवर्णनां कुर्वन् । 5 A तत्र मां गयेति वा; B मां तत्र न० । 6 P तथैवोच्यमानः, Pa तथा वाच्यमानः । 7 AD
स । 8 P सभायां । 9 A नाभिमतं; D अभिमतं । 10 D सर्वथाप्येके दासाः । 11 D नावधीरः । 12 P ० निहिते ।
13 Pa तेन सह सहस्रो लोकाः । 14 AD इमाङ्कः; B ययाङ्कः; P इयमाङ्कः । 15 AD निश्चलदृशतस्तः । 16 AD
वर्णनवार्ताः । 17 P Pa श्लापयामास । 18 AD योजनानां प्रान्ते; B Pa योजनान्ते । 19 केवलं Pb प्रती लभ्योऽर्थः पाठः ।
20 AD घर्षयित्वा ।

होमः कारितः, तद्रक्षेयं तीर्थभूता, प्रीत्या भवत्कृते प्राभृतीकृताऽस्ति' । इति तेनोक्तं दृष्टचेतसा राज्ञा स्वहस्तेन सर्वेषां समर्पिता । तैः सर्वैस्तिलककरणेन वन्दिता । अन्तःपुरे प्रेषिता । ततः स सम्मानितः प्रतिप्राभृतसहितः पश्चादागतः । ज्ञातवृत्तान्तेन श्रीभीमेनापि पूजितः ।

पुनः कौतुकाक्षिप्तचित्तः श्रीभीमः कश्चिन्नवसरे मृद्राद्युद्रितलेखं विधाय तद्वस्ते समर्प्य, उपदापाणिं तद्ग्रामरं 5 मालवेऽप्रेषीत् । स उपदासहितं लेखं भोजहस्तेऽदात् । यावदुन्मथ्य वाचयति तावद् 'अयं भवता शीघ्रं निपातनीयः' इति पश्यति । ततः सविस्मयेन राज्ञा पृष्टम्—'भो इदं किं लिखितमस्ति?' । ततः स उत्पातिकामतिः प्राह—'देव ! मज्जनपत्रिकायां समस्ति, यत्रास्य रुधिरं पतिष्यति तत्र द्वादशवर्षप्रमाणो दुर्भिक्षः पतिष्यति' इति ज्ञात्वा श्रीभीमेनाहमत्र प्रेषितः स्वदेशविनाशभीतेन प्रच्छन्नलेखयुक्तः । एवं सति त्वं यथारुचिं कुरु' इति तेनोक्तं राजाह—'नाहमात्मदेशप्रजामनर्थं पातयिष्ये' । ततः सम्मान्य विसर्जितः प्राप्तः स्वदेशे । तद्वद्विकीर्णश्लेन 10 पुनश्चमत्कृतः श्रीभीमस्तं बहुमन्यते ।]

५६) अथ श्रीभोजः 'श्रीमार्घपण्डितस्य' विद्वत्तां पुण्यवत्तां च सन्ततं माकर्णयन्, तद्दर्शनोत्सुकतया राजादेशैः सततं प्रेष्यमाणैः श्रीमालनगराद्विमसमये समानीय सबहुमानं भोजनादिभिः सत्कृत्य तदनु राजोचिंतान्विनोदान् दर्शयन्, रात्रावारात्रिकावसरानन्तरं सन्निहिते स्वसन्निभे पत्यङ्के माघपण्डितं नियोज्य तस्मै स्वां 'शीतरक्षिकामुपनीय प्रियालापांश्चिरं कुर्वाणः सुखं 15 सुखेन सुष्वाप । प्रातर्माङ्गल्यतृयनिर्घोषैर्विनिद्रं नृपं स्वस्थानगमनाय माघपण्डित आहृष्टवान् । विस्मयापहर्षहृदयेन राजा दिने भोजनाच्छादनादिसुखं पृष्टः स कदन्नसद्वन्नवासोभिरलं' शीतरक्षाभारेण आन्तं "स्वं विज्ञपयन् विद्यमानेन राज्ञा कथं कथञ्चिदनुज्ञातः पुरोषवनं यावद्भुजुञ्जामन्यमानः माघपण्डितेन स्वागमनप्रसादेन सम्भावनीयोऽहमिति विज्ञप्य" नृपाणुज्ञातः स्वं पदं भेजे । तदनु कतिपयैर्दिनैः श्रीभोजस्तद्विभवभोगसामग्रीदिदृक्षया श्रीश्रीमालनगरं प्राप्तः । 20 माघपण्डितेन प्रत्युद्गमादियथोचितभक्त्याऽऽवर्जितः ससैन्यस्तन्मन्दुरायां ममौ । स्वयं तु माघपण्डितस्य सौधमध्यास्य सञ्चारकभुवं कैचयद्ग्रामवलोक्य स्वानादनु देवतावसरोन्मौ मारकतै-कुट्टिमे शैवलवल्हरीयुगजलभ्रान्त्या धीर्तान्तरायं संवृण्वन् सौवस्तिकेन ज्ञापितवृत्तान्तस्तदैव तद्देवताचानन्तरं निवृत्ते मन्त्रावसरेऽशनसमयसमागतां रसवतीमास्वादमानः, अकालिकैरदेशजैर्वर्ध-जानैः फलादिभिश्चित्रीयमाणमानसः, संस्कृतपयःशालिशालिनीं रसवतीमाकण्ठमुपसृज्य भोज- 25 नान्ते चन्द्रशालामधिकृष्टाश्रुतादृष्टपूर्वकाव्यकथाप्रबन्धप्रेक्ष्यादीनि प्रेक्षमाणः, शिशिरसमयेऽपि सज्ञाताकस्मिकभीष्मोष्मभ्रान्त्या संवीतसितस्वच्छवसनस्तालवृन्तकैरनुचरैर्वीज्यमानोऽमन्दचन्द्रनालेपनेपथ्यः सुखनिद्रया तां क्षणदां क्षणमिवातिवाह्य प्रत्युषे शङ्कुनिर्ध्वनाद्विगतनिद्रो हिमसमये ग्रीष्मावतारव्यतिकरो माघपण्डितेन ज्ञापितः [*प्रतिसमयं सविस्मयः कति दिनान्यवस्थाय] स्वदेशगमनायाश्चच्छर्त्तं स्वयं कारितनव्यभोजस्वामिप्रासादप्रदत्तपुण्यो मालवमण्डलं प्रति

1 BP ०भोजः सततं । 2 Dd कुमुदपण्डितमुत्तश्रीमाघ० । 3 D पण्डितविद्० । 4 P पुण्यवार्ता । 5 P विहाय सर्वत्र 'सतत' । 6 Pa नास्ति । 7 D स्व० । 8 D ०रक्षो; Pa ०रक्षाकरी० । 9 Pb विस्मयापहणेन । 10 Pb कदन्नेनोदरं भुज्य, शार्ङ्गौ गदबद्धादितं शीत० । 11 D शीतभारेण । 12 D नास्ति । 13 D विश्लो । 14 D काञ्चन० । 15 A आरक-कुट्टि०; D मणिमरकतकुट्टि० । 16 D धीतान्तराय० । 17 P ०स्वादयामास । 18 P प्रेक्षणादीनि । 19 D ग्रीष्मभ्रा० । 20 P ०व्यतिपात० । * कोष्ठकान्तगतः पाठः D पुस्तक एव लभ्यते । 21 P Pa ०याष्टच्छयमानः । 22 AD करिष्यमाण० ।

प्रतस्थे । तथा^१ निजजन्मदिने जनकेन नैमित्तिकाज्जातके कार्यमाणे, पूर्वमुदितोदितसमुद्भिर्वृत्त्वा
 प्रान्ते गलितविभवः किञ्चिच्चरणयोराविर्भूतस्वययुधिकारः पञ्चत्वमाप्स्यतीति-निमित्तविदा
 निवेदिते^२ विभवसम्भारेण तां ग्रहगतिं निराचिकीर्षुणा माघपित्रां, संवत्सरशतप्रमाणे मनुजा-
 युषि षड्विंशत्सहस्राणि दिनानि भवन्तीति विमुद्ध्य नाणकपरिपूर्णास्तावत्संख्यकान् हारकान्
 कारितनव्यकोशेषु निवेद्य तदधिकां परां भूतिं शतशः समर्प्य प्रदत्तमाघनाम्ने सुताय कुलोचितां^३
 शिक्षां वितौर्य कृतकूल्यमानिना तेन विपेदे । तदनन्तरमुत्तराशापतिरिव प्राप्तप्राज्यसाम्राज्यो
 विद्वज्जनेभ्यः श्रियं तदिच्छया यच्छन्नमानैर्दानैरर्थिसार्थं कृतार्थयंस्तैर्भोगविधिभिः स्वममानुषाव-
 तारमिव दर्शयन् विरचितशिष्टपालवधाभिधानमहाकाव्यचमत्कृतविद्वज्जनमानसं^४ प्रान्ते पुण्य-
 क्षयात्क्षीणवित्तो विपत्तिपाते खविषये स्थातुमग्रभूष्यः सकलश्रो मालवमण्डले गत्वा धारायां
 कृतावासं^५ पुस्तकग्रहणकार्पणपूर्वकं श्रीभोजात्किञ्चिदपि द्रव्यमानेयमिति तत्र पत्नीं प्रस्थाप्य^६
 यावत्तदाशया माघपण्डितश्चिरं तस्योः तावत्तथावस्थां श्रीभोजस्तपत्पत्नीं विलोक्य ससम्भ्रमः
 शालाकान्यासेन तत्पुस्तकमुन्मुद्य काव्यमिदमब्राक्षीत्-

७९. कुमुदवनमपि श्रीमदम्भोजखण्डं त्यजति मदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः ।

उदयमहिमरश्मिर्याति शीतांशुरस्तं हतविधिलितानां ही विचित्रो विपाकः ॥

अथ काव्यार्थमवगम्य, का कथा ग्रन्थस्य केवलमस्यैव काव्यस्य विश्वम्भरामूल्यमल्पम् ।^{१५}
 समयोचितस्यानुच्छिष्टस्य हीशब्दस्य पारितोषिके क्षितिपतिल्लक्षप्रव्यं वितौर्य तां विससर्ज ।
 सापि ततः सञ्चरन्ती विदितमाघपण्डितपत्नीकैरर्थिभिर्याच्यमाना तत्पारितोषिकं तेभ्यः समस्त-
 मपि वितौर्य यथावस्थिता गृहमुपेयुषी तद्वृत्तान्तज्ञापनापूर्वं किञ्चिच्चरणस्युरच्छोकाय पत्ये निवेद-
 यामास । अथ स 'त्वमेव मे शरीरिणी कीर्तिरिति श्लाघमानस्तदा स्वगृहमागतं कमपि भिक्षुकं
 वीक्ष्य भवने तदुचितं किमपि देयमपश्यन् सञ्जातनिर्वेद इदमवादीत्-

20

८०. अर्था न सन्ति न च पुञ्जति मां दुराशा त्यागात्^१ सङ्कुचति^२ दुर्लेलितः^३ करो मे ।

याज्ञा च लाघवकरी खवधे क पापं प्राणाः स्वयं व्रजत किं परिदेवितेन ॥ १

८१. दारिद्र्यानलसन्तापः शान्तः सन्तोषवारिणा । दीनाशाभङ्गजन्मा तु केनायमुपशम्यतु ॥ २

८२. न भिक्षा दुर्भिक्षे पतति दुरवस्थाः कथमृणं लभन्ते कर्माणि क्षितिपरिवृट्कान्कारयति कः ।

अदृचोपि प्राप्तं ग्रहपतिरसावस्तमयते क यामः किं कुर्मो गृहिणि गहने जीवितैर्विधिः ॥ ३

25

८३. *श्रुत्वाऽपि पथिको मदीयभवनं पृच्छन्कुतोऽप्यागतः तर्हि नेहिनि किञ्चिदस्ति यदयं भुङ्क्ते बुभुक्षतुरः ।

वाचास्तीत्यभिधाय नास्ति च पुनः श्रोतुं विवेकाक्षरैः स्थूलस्थूलविलोललोचनजलैर्बोष्पाभसां बिन्दुभिः ॥ ४

८४. व्रजत व्रजत प्राणा अर्थिनि व्यर्थतां गते । पश्चादपि हि गन्तव्यं क सार्थः पुनरीदृशः ॥ ५[†]

1 BP Pb तदा । 2 A निवेदितः; D निवेदितां । 3 AD आदर्श एवोपलब्धमिदं पदम् । 4 P विहायाम्यत्र 'म-
 लिष्य' । 5 AD 'प्राप्त' नास्ति । 6 D विद्वज्जनः सः । 7 P कृतनिवासः । 8 AD 'द्वयं' नास्ति । 9 D पत्नी कैश्चिन्निरर्थः ।
 10 D 'बुभुक्षन्ति विज्ञा' । 11 AD मिथुः । 12 A दानात्; D दानादि । 13 B सङ्कलितः । 14 B बुद्धिलिप्तं मनो मे ।
 15 BP अदृचैव । 16 P Pb जीवन् । * AB प्रत्यन्तरे एतत्पदं मूले नास्ति, परं शुद्धलोपरितन्नामे केनापि पश्चाद्विहितं
 प्राप्यते । † P प्रत्यन्तरे एतेषां पद्यानां किञ्चिद् विपर्ययो लभ्यते । तत्र एतादृशः क्रमः ३ (१), ४ (२), १ (३), २ (४), ५ (५) ।

‘क सार्थः पुनरीदृशः’ इति वाक्यान्तं एव स माघपण्डितः पञ्चत्वमवाप । प्रातस्तं वृत्तान्तम-
वगम्य श्रीभोजेन श्रीमालेषु संजातिषु धनवत्सु सत्सु तस्मिन्पुरुषरत्ने विनष्टे क्षुधाबाधिते सति
भिष्टमाल इति तज्जातेनाम निर्भमे ।

॥ इति श्रीमाघपण्डितप्रबन्धः ॥

- 5 ५७) पुरा सचुद्विविशालायां विशालायां पुरि मध्यदेशजन्मा सांकाश्यगोत्रः सर्वदेवनामां
द्विजो निवसन् जैनदर्शनसंसर्गात्प्रायः प्रशान्तमिध्यात्वो धनपाल-शोभनाभिधानपुत्रद्वयेना-
न्वितः कदाचिदागताञ् श्रीवर्द्धमानसूरीन् गुणानुरागाग्निजोपाश्रये निवास्य निर्द्वन्द्वभक्त्या परि-
तोषितान् सर्वज्ञपुत्रकानिति धिया, तिरोहितं निजपूर्वजनिधिं पृच्छंस्तैर्वचनच्छलेनार्द्धविभागं
याचितः । ‘सङ्केतनिवेदनाल्लब्धनिधिस्तदर्द्धं यच्छंस्तेः पुत्रद्वयादर्द्धं याचितो’ ज्यायसा धनपालेन
10 मिध्यात्वान्धमतिना जैनमार्गनिन्दापरेण निषिद्धः, कनीयसि शोभने कृपापरः स्वप्रतिज्ञाभङ्ग-
पातकं तीर्थेषु क्षालयितुमिच्छुः प्रति तीर्थं प्रतस्थे । अथ पितृभक्तेन शोभननाम्ना लघुपुत्रेण तं
तदाग्रहान्निषिद्धं पितुः प्रतिज्ञां प्रतिपालयितुमुपात्तव्रतः स्वयं तान् गुरुननुससार । अभ्यस्तसम-
स्तविद्यास्थानेन धनपालेन श्रीभोजप्रसादसम्प्राप्तसमस्तपण्डितप्रष्टप्रतिष्ठेन निजसहोदरामर्षभा-
वाद् द्वादशाब्दीं यावत्स्वदेशे निषिद्धजैनदर्शनप्रवेशेन तद्देशोपासकैरत्यर्थमभ्यर्चयन् गुरुष्वी-
15 ष्ट्यमानेषु सकलसिद्धान्तपारावारपारदृश्या स शोभननामा तपोधनो गुरुनापृच्छय तत्र प्रयातो
धारायां प्रविशन् पण्डितधनपालेन राजपाटिकायां व्रजता तं सहोदरमित्यनुपलक्ष्य सोपहासम्-
‘गर्दभदन्त भदन्त ! नमस्ते’ इति प्रोक्ते; ‘कपिवृषणास्य वयस्य ! सुखं ते’ [इति प्रत्युत्तरयांचक्रे ।
ततश्चमत्कृतो धनपालो मया नर्मणापि नमस्ते इत्युक्तम्, अनेन तु वयस्य सुखं ते] इत्युचरता
वचनचातुर्याग्निर्जितोऽस्मीति¹ । तत् ‘कस्यातिथयो यूयमिति’ धनपालस्यालापैः ‘भवत एवातिथयो
20 वयमिति’ शोभनमुनेर्वचमाकर्ण्य, बटुना सह निजसौधे प्रस्थाप्य तत्रैव स्थापितः । स्वयं सौधे
समागत्य धनपालः प्रियालापैः सपरिकरमपि तं भोजनाय निमग्नयंस्तैः प्रासुकाहारसेवापरै-
र्निषिद्धः । बलाहोषहेतुं पृच्छन्-

८५. भजेन्माधुकरीं वृत्तिं मुनिर्ल्लेच्छकुंलादपि । एकाग्रं नैव भुङ्क्षीत बृहस्पतिसमादपि ॥

तथा च, जैनसमये दशवैकालिके-

- 25 ८६. महुकारसमा बुद्धा जे भवन्ति अणिसिया । नाणापिण्डरया दन्ता तेण वुच्चन्ति साहुणो ॥

इति स्वसमयपरसमयाभ्यां निषिद्धं कैल्पितमाहारं परिहरन्तः शुद्धाशनभोजिनो वयमिति
तच्चरित्रचित्तमनास्तूष्णीकमुत्थाय सौधे¹⁵ मज्जनारम्भे गोचरचर्याया समागतं तन्मुनिर्द्वन्द्वमव-
लोक्याऽसिद्धेऽन्नपाके तद्ब्राह्मण्योपदौकिते दग्धि मुनिभ्यां व्यतीतकियद्दिनमेतदिति पृच्छयमाने,
धनपालः ‘किमत्र पूतराः सन्ती’ति सोपहासमभिदधानः, व्यतीतदिनद्वयमेतदिति ब्राह्मण्या

1 इदं वाक्यं D पुस्तके न विद्यते । 2 B वाङ्मयानन्तरं; P वाक्यसमाकाळं । 3 P स्वजा० । 4 D तज्जातं । 5 D
काश्यपगोत्रः, B नास्ति । 6 P गंगाधरो नाम । 7 P सिंहायान्यत्र ‘अभिधान’ नास्ति । † द्विपदान्तर्गतः पाठः Pa आदर्शेऽनु-
पलभ्यः । 8 P ०ळधरोवधि । 9 D प्रकृ० । 10 D गुरुपुरुषेण । ‡ कोष्ठकान्तर्गतः पाठः A Pa प्रत्यमरे नास्ति ।
§ एतत्पाठस्थाने B प्रत्यमरे ‘शोभनमुनेर्वचसान्धमत्कृतः’ एतादृशः पाठः । 11 D हयकते । 12 P ऽस्मीत्यपि न्यवय ।
13 Pa नीचकु० । 14 P Pa अकल्पित० । 15 D सौधमाप । 16 P मुनिपुगळ ।

निर्णीयं ताभ्यां 'पूतराः सन्तीत्यत्र' इत्यभिहिते स्नानासनात्तद्दर्शनार्थमुत्थाय तत्रागतः सन्, स्थालेऽधिरोपितदधिसंनिधौ यावद्यावक्पुञ्जेऽधिरूढैस्तैर्जन्तुभिर्दधिपिण्ड इव पाण्डुरतामवलोक्य; जिनधर्मे जीवरक्षाप्राधान्यम्, तत्रापि जीवोत्पत्तिज्ञानवैदग्ध्यम्, यथा-

८७. *मुग्गमासाइपमुदं^१ विदिल्ल-क्कम्मि गोत्से पडइ । ता तसजीउपत्ती भणन्ति दहिए तिदिपुर्वं^२ ॥

तज्जिनशासने एवेति निश्चित्य शोभनमुनेः शोभनबोधात्सम्यक्प्रतिपत्तिपुरःसरं सम्यक्त्वं^३ भजे । ['इयद्दिनानि खं मिथ्यात्वमयं विदन्, मम बन्धुः कापि दष्टः-इति तस्यैव पुरः पृच्छन् वयआख्या-गुणादिभिः तदुपमाने शोभनेन खं कथयता अनुमानात् मम भ्रातृवायमिति निश्चित्य आनन्दाश्रुपूर्वं तमालिङ्ग्य स्वशिशोर्द्वारा तद्गुरुन् आकारयामास च ।] कर्मप्रकृत्यादिषु जैनविचारग्रन्थेषु प्रकृत्या प्राज्ञः परं प्रावीण्यमुद्रहन्, प्रति धार्तर्जिनार्चावसरप्रान्ते-

८८. कतिपयपुरस्सामी कायव्यवैरपि दुग्गहो मतिवितरता मोहेनाहो मयानुसृतः पुरा ।^४
त्रिभुवनपतिबुद्धसाराध्योऽधुना स्वपदप्रदः प्रभुरधिगतस्तत्प्राचीनो दुनोति दिनव्ययः ॥^५

८९. सव्वत्थ अत्थि धम्मो जा भूणिंयं जिण न सासणं तुल्ल ।
कणगाउराण कणगं^६ व ससियपयं अलम्भमाणं ॥

[५५] किं ताए पडियाए पयकोडीए पलालभूयाए । जत्थिचिअं न नायं परस्स पीडा न कायव्वा ॥

[५६] देशाधीशो ग्राममेकं ददाति ग्रामाधीशः क्षेत्रमेकं ददाति ।^७
क्षेत्राधीशः शिम्बिकाः सम्प्रदत्ते सार्वस्तुष्टेः सम्प्रदत्ता ददाति ॥^८

इत्यादीनि वाक्यानि पठन्^९ स धनपालः कदाचिच्छृण्वेण^{१०} मुग्गयां सह नीतः^{११} । वागेन मृगे विद्धे सति तद्गर्जनाय विलोकितमुखो धनपालः प्राह-

९०. रसातलं यातु यदंत्र पौरुषं कुनीतिरेषा र्शरणो ह्यदोषवान् ।
विहन्थंते यद्गलिनापि दुर्बलो ह हा महाकष्टमराजकं जगत् ॥^{१२}

इति तन्निर्भर्त्सनात्कुद्वो नृपः किमेतदित्यभिधाने-

९१. वैरिणापि हि मृच्यन्ते प्राणान्ते नृणभक्षणात् । नृणाहाराः सदैवैते हन्यन्ते पशवः कथम् ॥
इत्युत्तसज्जातकृपेण नृपेण धनुर्बाणभङ्गमङ्गीकृत्याजीवितान्तं संन्यस्तमुग्गयाव्यसनेन पुरं प्रति^{१३}

1 D निर्णीय प्रोक्तं । 2 AD ०रोपिते दधि स० । 3 D पुम्भे । 4 D 'तैः' स्थाने 'तद्गर्ज' । 5 AD दया ।
* P प्रलम्बरे इयं गाथा नास्ति; B आदर्शेऽपि मूले वृष्टयर्थभागे पश्चात्केनापि लिखिता लभ्यते । 6 Pa पमिइ । 7 Pa विदुलं ।
8 Pa तिदिपु० । † कोष्टकान्तर्गतः पाठः साम्यं B प्रती प्राप्यः । 9 AD प्रातः प्रातः । 10 Pb जा न पत्तं जिण सा० ।
11 D कणगु व्व । ‡ केवलं Pb प्रती इयं गाथा लभ्यते । § D पुल्लके इदं पद्यमुपलभ्यते, A आदर्शे वृष्टयाधोभागे पश्चात्केनापि
दिप्तिपतमसि । 12 Pb वाक्यानि स पठति । 13 BP नृपतिना । 14 D कदाचिच्छृण्वेण सह मुग्गयां नीतो धनपालोऽभिहितः ।
15 B Pa तवा० । 16 P हरिणो । 17 P ग्रह०; B सिंह० । + इतोऽमे Pa प्रती, किञ्चिद्विपर्ययेण च D पुल्लके निम्न-
लिखितं वर्णनं प्रक्षिप्तं प्राप्यते-

[ततो भोजराजः प्राह-किं कारणं नु कविराज मृगा यदेते वयोमोक्षतमिति विलिखन्ति भुवं वराहाः ?]

धनपालः प्राह-देव ! त्वद्वचनकिताः अयितुं स्वजातिमेकं मृगाकृष्टमगादिवराहमन्ये ॥]

18 D इत्युच्चे अतोऽद्भुत० । 19 D 'प्रति' नास्ति ।

प्रत्यागच्छता तत्र यज्ञमण्डपे यज्ञस्तम्भनियञ्जितच्छागस्य दीनां गिरमाकर्ण्य किं पशुरस्ती व्याह-
रतीत्यादिष्टः सन् धनपालोऽवधेहीति^१ प्राह—

९२. नाहं स्वर्गफलोपभोगृषितो नाम्यर्थितस्त्वं मया सन्तुष्टस्तृणभक्षणेन सततं साधो न युक्तं तव ।

स्वर्गं यान्ति यदि त्वया विनिहता यज्ञे ध्रुवं प्राणिनो यज्ञं किं न करोषि मादृषिभूमिः पुत्रैस्तथा बान्धवैः ॥

५ इति तद्वाक्यानन्तरं राज्ञा किमेतदिति भूयोभियुक्तः—

९३. यूयं कृत्वा पशून् हत्वा कृत्वा रुधिरकर्दमम् । यद्येवं गम्यते स्वर्गे नरके केन गम्यते ॥

९४. सत्यं यूयं तपो ह्यग्निः कर्माणि^२ समिधो मम । अहिंसामाहुतिं दद्यादेश यज्ञः सनातनः^३ ॥

इत्यादि-शुकसंवादोदितानि वचांसि नरेन्द्रस्य पुरतः पठन् हिंसाशास्त्रोपदेशिनो हिंक्षप्रकृतीन्
ब्रह्मरूपेण राक्षसांस्ताञ्ज्ञापयन्, नृपमहर्द्धमाभिमुखं चकार ।

10 (अत्रान्तरे Pb आदर्शे मूले, B आदर्शे च पृष्ठपार्श्वभागेषु निम्नलिखितमधिकं कथनमुपलभ्यते—)

(अथ नृपे गां बन्दमाने धनपालो महिषीं नमन्नुवाच—

[५७] अमेध्यमश्नाति विवेकशून्या खनन्दनं कामयतेऽमिषका ।

सुराग्रप्रङ्कैर्विनिहन्ति जन्तून् गौर्वन्धते केन गुणेन राजन् ! ? ॥

[५८] पयःप्रदानसामर्थ्याद्बन्धा चेन्महिषी न किम् । विशेषो दृश्यते नासां महिषीतो मनागपि ॥

15 [५९] स्पर्शोऽमेध्यश्चर्जां गवामधरो बन्धा विसञ्ज्ञा दुःमाः

स्वर्गं लागवधाद् धिनोति च पितृन् विप्रोपश्रुताशनम् ।

आसाश्छन्नपराः सुराः सिखिहुतं प्रीणाति देवान् हविः

स्फीतं फल्गु च बल्गु च श्रुतिगिरां को वेत्ति लीलायितम् ॥

[६०] बधो धर्मो जलं तीर्थं गौर्नमसा गुरुर्गृही । अभिर्देवो द्विजः पात्रं येषां तैः कोऽस्तु संस्तवः ॥

20 एकदा जिनपूजायां पण्डितस्यैकाग्रतां परेभ्यो ज्ञात्वा पुष्पपटलिकाऽर्पणपूर्वं देवान् पूजयेति नृपादिष्टो धन-
पालो हरादिस्थानेषु भ्रान्त्वा जिनं पूजयित्वा समागतः । दूतमुखाज्ज्ञातवृत्तान्तेन राज्ञा पूजास्वरूपं पृष्टः प्राह—
'देव ! यत्रावसरोऽभूत् तत्र गत्वा पूजा कृता । राज्ञा पृष्टम्—'कं नाम्दूदवसरः ?' पण्डितः प्राह—'विष्णुपार्श्वे
एकान्तकलत्रसद्भावात्, रुद्रादङ्गे पार्वतीसद्भावात्, ब्रह्मणो ध्यानभङ्गेन शापादिभयात्, विनार[क]स्य स्थालि-
भृतमोदकाग्ने स्पर्शेन संयमन्, चण्डिकायास्त्रिशूलहेतिसञ्ज्ञस्तमहिपमत्सम्मुखागमत्रासात्, हनुमतः कोपाटोप-
25 वशंवदस्य चपेटाभयात् कुत्राऽप्यवसरो नाभूत् । अपि च—

[६१] विनासोचमाङ्गं वृथा पुष्पमाला ललाटं विनाहो कथं पट्टबन्धः ।

अकर्णे त्वनेत्रे कथं गीतनृत्ये अपादस्य पादे कथं मे प्रणामः ? ॥

'इत्यादि श्रोके नृपः प्राह—'काऽप्यवसरोऽभूत् ?' ततः पण्डितः—'प्रशमरसनमग्नं दृष्टिं^४ ।' नेत्रे सारसुधारसैक-
सुभगे आस्यं प्रसन्नं सदा^५ ।' इत्यादि कथयित्वा, जैनालये सदाऽवसरत्वाच्च पूजा कृतेति पर्यवसितः ।

1 D स. 2 A आह धनपाल अवधेहि; B स धनपाल अवधोऽहं इति प्राह; Pa अवधोऽयमिति । 3 Pb भूयो
भूयोऽभियुक्तो धनपालः प्राह । 4 P प्राणाः समिधयो । 5 D 'एवं बहः सतां मतः' एतादृशः पादः । 6 D हिंसकः ।
7 D माह्वः । † पुतङ्गिदण्डान्तर्गताः पञ्चस्यः केवलं Pb प्रती प्राप्याः ।

[६२] अथ—

अन्नदिणे सिवमवणे दुवारदेसे निएवि भिंगिगणं ।
किं एस दुब्बलो इय निवपुट्ठो भणइ धणवालो ॥

यथा—

[६३] दिग्वासा यदि तत्किमस्य धनुषा तथैव कृतं भस्मना भस्माथास्य किमङ्गना यदि च सा कामं प्रति द्वेष्टि किम् ।
इत्यन्योन्यविरुद्धचेष्टितमहो पश्यसिजस्वामिनो भृङ्गी सान्द्रशिखावन्दद्रपुरुषं धत्तेऽस्थिशेषं वपुः^१ ॥} 5

५८) अथ कस्मिन्नप्यवसरे नरेश्वरः सरस्वतीकण्ठाभरणप्रासादे व्रजन् सदा सर्वज्ञशासनप्रशं-
सापरं पण्डितं धनपालमालपत्—‘सर्वज्ञस्तावत्कदाचिदासीत् । तत्रं साम्प्रतं कश्चिज्ज्ञानातिशयो-
स्ती?’त्यभिहिते, ‘अर्हत्कृते अर्हन्तश्रीनामनि चूडामणिग्रन्थे विश्वत्रयस्य त्रिकालवस्तुविषयस्वरूप-
परिज्ञानमद्यापि विद्यते’ इति तेनाभिहिते—‘त्रिद्वारमण्डपे स्थितः कस्मिन्द्वारेऽस्माकं निर्गमः?’ इति
शास्त्रकलङ्कारोपणोद्यते नृपे, बुद्धिमात्रा त्रयोदशीति पाठं सत्यापयता भूर्जपत्रे नृपप्रभनिरण्य-
मालिरूपं मृण्मयगोलके निधाय च स्थगिकाधरस्य तं समर्प्य—‘देव ! पादावधार्यतामि’ति नृपं प्राह ।
नृपस्तदुद्दिष्टसङ्कटे निपातितं खं मन्यमान एतद्द्वारत्रयस्य मध्यात्किमपि निर्णीतं भविष्यतीति
विमृश्य सूत्रभृङ्गिर्मण्डपपद्मशिलांमपनीय तन्मार्गेण निर्गत्य तं गोलकं भित्त्वा, तेष्वक्षरेषु तमेव
निर्गमनिर्णयं वाचयंस्तत्कौतुकोत्तालचित्तः श्रीजिन्शासनमेव प्रशशंस ।

(अत्र D पुल्ले निम्नलिखितं पद्यं प्राप्यते—)

15

(तथाहि—

[६४] द्वाभ्यां यन्न हरिस्त्रिभिर्न च हरः स्रष्टा न चैवाष्टभिर्यन्न द्वादशभिर्गुहो न दशकद्वयेन लङ्कापतिः ।
यत्नेन्द्रो दशभिः शतैर्न जनता नैत्रैरसंख्यैरपि तत्प्रज्ञानयनेन पश्यति बुधश्चैकेन वस्तु स्फुटम् ॥

(Pb आदर्शे पुनरत्र निम्नलिखितमधिकं कथनमुपलभ्यते—)

(अन्यदा जलाश्रयपृच्छा—

20

[६५] सत्यं वप्रेषु शीतं शशिकरधवलं वारि पीत्वा प्रकामं व्युच्छिन्ना शेषतृष्णा प्रमुदितमनसः प्राणिसार्था भवन्ति ।
शोषं नीते जलौघे दिनकरकिरणैर्यान्त्यनन्ता विनाशं तेनोदासीनभावं भजति घृनिगणः कूपप्रदादिकार्ये ॥
कदाचित् स्वकारितप्रौढतरनवसरसि गतो नृपः ‘क्रीदगिदं धर्मस्थानमि?’ति पृच्छति । धनपालः प्राह—

[६६] एषा तटाकमिषतावकदानशाला मत्स्यादयो रसवती प्रमुणा सदैव ।

पात्राणि यत्र बकसारसचक्रवाकाः पुण्यं कियद् भवति तत्तु वयं न विन्नः ॥

25

तथातल्लुकोप । पुरमागच्छन् मार्गे बालिकासहितां वृद्धां जरया शिरो धूनयन्तीं दृष्ट्वा नृपः पृच्छति—‘किं शिरो
धूनयति?’ ततो धनपालः—

[६७] किं नन्दी किं घृगारिः किं रतिरमणः किं विधुः किं विधाता

किं वा विद्याधरोऽसौ किमुत मुरपतिः किं नलः किं कुबेरः ।

नायं नायं न चायं न खलु नहि न वा नापि नासौ न चासौ

क्रीडां कर्तुं प्रवृत्तः स्वयमपि च हले भूपतिर्मोजदेवः ॥

30

अनेन नृपं रुष्टं तोषयामास । }

५०) अथ धनपालो ऋषभपञ्चाशिकास्तुतिं निर्माय, सरस्वतीकण्ठाभरणप्रासादे स्वनिर्मितप्रशस्तिपट्टिकायां कदाचिन्नुप:-

९५. अभ्युद्युता वसुमती दलितं रिपूः क्रोडीकृता बलवता बलिराज्यलक्ष्मीः ।

एकत्र जन्मनि कृतं तदनेन यूना जन्मत्रये यदकरोत्पुरुषः पुराणः ॥

5 काव्यमिदं निर्वर्ण्य पारितोषिके तस्याः पट्टिकायाः काञ्चनकलशं ददौ । तस्मात्प्रासादादपसरं-
स्तदीयद्वारखल्लके रत्या सह हस्ततालदानपरं स्मरं मूर्तिमन्तमालोक्य नृपेण हासहेतुं प्रष्टः
पण्डितः प्राह-

९६. स एषं भुवनत्रयप्रथितसंयमः शङ्करो विभर्ति वपुषाऽधुना विरहकातरः कामिनीम् ।

अनेन किल निजिता वयमिति प्रियायाः करं करेण परिताडयन् जयति जातहासः स्मरः ॥

10 (अत्र D पुस्तके 'अग्रदिणे सिबभवणेः'; दिग्वासा यदि तत्किमस्य घनुषा०; 'अमेध्यमश्नाति०'; 'पयःप्रदान-
सामर्थ्याद्०'; 'अस्त्युत्तमांगे०' इत्यादीनि पद्यानि समुपलभ्यन्ते परमप्रासङ्गिकत्वात्, Pb आदर्शानुसारेणेतः पूर्व-
मेवोल्लिखितत्वाच्च पुनर्नोद्यतानि ।)

९७. पाणिग्रहे पुलकितं वपुर्दशं भूतिभूषितं जयति । अङ्कुरित इव मनोभूर्धसिन्धुसावशेषोऽपि ॥

इत्यादिभिः प्रसिद्धसिद्धसारस्वतोद्गारेर्द्वयं रञ्जयन् यावदास्ते तावत्कोऽपि सांयात्रिको द्वाःस्थनिवे-

15 दितः सभां प्रविश्य नृपं नत्वा मदनमयंपट्टिकायां प्रशस्तिकाव्यानि दर्शयामास । नृपेण तल्लाभ-
स्थानके प्रष्टे स एवमवादीत्- 'नीरभावकस्मादेव मम बाह्वने स्वलिते निर्यामकैः शोध्यमाने संसृष्टे
तन्मग्नं शिवायतनं' परितः परिसफुरज्जलमप्यन्तःसलिलविकलमवलोक्य कस्यामपि भित्ती वर्णा-
न्निर्वर्ण्य च तज्जिज्ञासया मदनपट्टिकां तत्र प्रस्थाप्य तत्संक्रान्ताक्षरमयी पट्टिकेयमि'ति नृपतिर्नि-
शम्य तदुपरि मृण्मयीं पट्टिकां नियोज्य तत्र पतितान् विपरीतान्¹⁰ वर्णान् पण्डितैर्वाचयामास ।

20 ९८. आवाल्याधिगमान्मयैव गमितः कोटिं परास्रुतेरस्तसङ्कथयैव पार्थिवसुतः सम्प्रत्यसौ लज्जते ।

इत्थं खिन्न इवात्मजेन यशसा दत्तावलम्बोऽस्म्युधेर्घातस्तीरतपोवनानि तपसे बद्धो गुणानां गणः ॥

९९. देवे दिग्भजयोद्यते द्रुतधनुःप्रत्यर्थिसीमन्तिनीवैधव्यव्रतदायिनि प्रतिदिशं कुब्जे परिभ्राम्यति ।

आस्तामन्यनितम्बिनी रतिरपि त्रासाच्च पौष्पं करे भर्तुर्दुर्मदाम्दान्धमधुपी नीलीनिचोलं धनुः ॥

१००. चिन्तागम्भीरकृपादनवरतचलद्भूरिशोकारघट्टव्याकृष्टं निःश्वसन्त्यः पृथुनयनघटीयचक्रुक्ताश्रुधाराम् ।

25 नासावंशप्रणालीविषमपथपतद्वाष्पपानीयमेतद्¹¹ देव त्वद्वैरिनायः स्तनकलशयुगेनाविरामं वहन्ति ॥

इति सम्पूर्णेषु काव्येषु वाच्यमानेषु,

१०१. अयि खलु विषमः पुराकृतानां भवति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः ।

अस्य काव्यस्योत्तरार्द्धं छिन्नैःपादिभिः परःशतैरपि¹² पण्डितैः¹⁴ परिपूर्णमागमपि विसंबदतीति
राज्ञा धनपालपण्डितः प्रष्टः-

30 हरशिरसि शिरांसि यानि रेजुर्हिरिहिरि तानि लुठन्ति गृध्रपादैः ॥

1 A ०पट्टिकां राजे दर्शयामास नृपः (D तत्र) । 2 P कर० । 3 D एव । 4 P नास्ति । 5 PD 'मय' नास्ति ।
6 BP स्मोनिचो; Pa स्मोचो । 7 ABD ०तवमालोच्य परि० । 8-9 पट्टाक्षसङ्घं Pa आदर्शानुसारेणेतः पूर्व-
मेवोल्लिखितत्वाच्च पुनर्नोद्यतानि । 11 AD ०मेता । 12 D छिन्नापा । 13 B 'अपि' नास्ति । 14 Pb 'बाणमन्युलक्षपनापिराजकर्ष-
प्रयुज्ये' अपरेषु पण्डितेषु, इयं लक्षितमेव उत्तरार्द्धं न मुख्यमिति वक्ष्ये धनपालः प्राह पुनहासः पादो विवक्षितोऽस्ति ।

इदमेवोत्तरार्द्धं 'संवदतीति नृपेणोक्ते सति स पण्डितः प्रोवाच'- 'यदि गुम्फार्थाभ्यां श्रीरामेश्वर-
प्रासादप्रशस्तिभित्ताविदं न भवति तदाऽतः परमाजीवितान्तं कवित्वस्य सङ्ग्रास एवेति' । तत्प्र-
तिश्रवणसमकालमेव यानपात्रे निर्यामकाभिक्षेप्यावगाह्यमाने नीरधौ षड्भिर्मसैस्तं प्रासादमासाद्य
पुनर्मदनपट्टिकायां न्यस्तायामिदमेवोत्तरार्द्धमागतमालोक्य तस्मै तदुचितं^१ पारितोषिकं प्रसादी-
चकार । इति 'खण्डप्रशस्तोत्थाश्रुतानि बहूनि काव्यानि मन्तव्यानि ।

६०) कदाचिद्वाज्ञा सेवाश्रुततां पृष्टः पण्डितः^२ खं^३ तिलकमञ्जरीगुम्फवैयग्र्यं जगौ । शिशिर-
यामिन्याश्चरमे यामे निर्विनोदत्वात्तां प्रथमादर्शप्रतिमानीय पण्डितेन व्याख्यायमानां तिलक-
मञ्जरीकथां वाचयंस्तद्रसनिपातभीरुः पुस्तकस्याधः कञ्चोलकयुतसुवर्णस्थालस्थापनापूर्वं तां समाप्य
तच्चित्रकविताविश्रीयमाणचित्तो नृपः पण्डितं प्राह- 'मामत्र कथानायकं कुर्वन्, विनीतायाः पदेऽ-
वन्तीमारोपयन्, शक्रावतारतीर्थस्य पदे महाकालमालपन्^४ यथाचसे तत्तुभ्यं ददामी'त्यभिदधाने^५
नृपे खद्योत-प्रद्योतनयोः सर्षप-कनकाचलयोः काच-काञ्चनयोः धत्तूर-कल्पपादपयोरिव तव^६ तेषां
महदन्तरमित्युचरन्-

१०२. दोमुहं निरङ्खर लोहमईय नाराय तुज्झं किं भणिमो । गुज्राहि समं कणयं तुल्लन्तु न गओसि पायालं ॥
इत्याक्रोशपरे तस्मिन् जाव्वल्यमानेऽग्री तां मूलप्रतिमिन्धनीचकार । अथ स द्विधा निर्वेदभाग
द्विधाऽवाङ्मुखो निजसौधपश्चाद्वागे जीर्णमञ्चाधिकरूढो निःश्वसन् भृशं सुप्त्वाप । बालपण्डितया^७
तत्सुतया *सभक्तिकमुत्थाप्य स्नानपानभोजननिर्माणानन्तरं तिलकमञ्जरीप्रथमादर्शलेखनात्सं-
स्मृत्य ग्रन्थस्यार्द्धं लेखयाचके । तदुत्तरार्द्धं नृतनीकृत्य ग्रन्थः समर्थितः ।

(इतोऽग्रे Pb आदर्शे निम्नलिखितमधिकं कथनमुल्लभ्यते-)

{-ग्रन्थः समर्थितः पण्डितेन । रुष्टो नाणाग्रामे गतः । कदाचिद् धर्मनाम्नि वादिनि समागते भोजसभायां
स कोऽपि तादृग् [विद्वाञ्चास्ति] यस्तं प्रतिवादायोत्सहते । ततो भोजेन सबहुमानं धनपाल आकारितः । तमा-^८
गच्छन्तं ज्ञात्वा नष्टो वादी । लोकैः 'धर्मस्य त्वरिता गतिः' इति हसितः । राज्ञा सम्मानितः.....पृष्ठं च
समाधानयोगक्षेमादिस्वरूपं नृपेण । पण्डितः प्राह-

[६८] पृथुकार्चस्त्रपात्रं भूपतिनिःशेषपरिजनं देव । विलसत्करेणुगहनं सम्प्रति सममावयोः सदनम् ॥}

(अत्रैव D पुस्तके निम्नगता विशेषाः पंकयः प्राप्यन्ते-)

{अन्यदा भोजसभायां काव्यमिदमुक्तं तेन-

25

[६९] धाराधीश धरामहीशगणने कौतूहलीयानयं वेधास्त्वद्गणनां चकार खटिकाखण्डेन रेखां दिवि ।

सैवेयं त्रिदशापगा समभवच्चतुल्यभूमीधवाभावात्तत्पजति स सोऽयमवनीपीठे तुपाराचलः ॥

अपरपण्डितैरसिन् काव्ये उपहसिते धनपालेनोक्तम्-

† तद्विद्वद्गङ्गास्तं गतपास्थाने Pa आदर्शे 'संवदतीति तुल्लन्तु पारितोषिकं प्रसादीचकार । अपरेषु पण्डितेषु, इदं स्वकवित्वमेव
उत्तरार्द्धं न सुखमिति वदन् धनपालः प्राह- 'एतादृशाः तावो विद्यमानोऽस्ति ।

1 P विनाऽन्यत्र 'प्रासाद' नास्ति । 2 P विनाऽन्यत्र 'तद्वतः' । 3 Pb तदुचितं सविशेषं । 4 Pb पुनरुक्तं ।
5 Pb आदर्शे 'खण्डप्रशस्तोत्थाश्रुतानि काव्यानि नास्ति व्याख्यायमानास्ति ग्रन्थान्तर इव भवन्त' । 6 स पण्डितः । 7 BP नास्ति ।
8 AD चरः । 9 Pa युगहैमस्थालः । 10 D साकल्यम् । 11 Pa दास्यामी । 12 Pa काचैक्यः । 13 AD
'तव' नास्ति; B तत्र । 14 AD दोमुह्य । 15 Pa किलिपं । 16 P लोकम् । 17 Pa पाश्चात्यः । 18 Pa मञ्जरीकृतः ।
* Pb आदर्शे 'सभक्तिकं भोजनाभोग्यापितं, तदुत्तरार्द्धं ज्ञात्वा ज्ञानभोजनानन्तरं तिलकमञ्जरीग्रन्थस्य प्रथमादर्शः' एतादृशी पंक्तिः ।
19 AD लेखद्वैतम् ।

[७०] शैलेर्बन्धयति स वानरहृतैर्वाल्मीकिरम्भोनिधिं व्यासः पार्थशरैस्तथापि न तयोस्त्युक्तिरुद्भाष्यते ।

वस्तु प्रस्तुतमेव किंचन वयं श्रुमत्तथाप्युच्यैर्लोकोऽयं हसति प्रसारितग्रथस्तुभ्यं प्रतिष्ठे नमः ॥

एकदा, राजन् ! महाभारती कथा श्रूयतामित्युक्ते पण्डितं प्रति परमाहर्तने तेन प्रत्युक्तम्—

[७१] कानीनस्य मुनेः खबान्धववधूवैधव्यविध्वंसिनो नेतारः किल पञ्च गोलकमुताः कुण्डाः स्वयं पाण्डवाः ।

5 तेमी पञ्च समानजातय इति ख्यातास्तदुन्कीर्त्तने पुण्यं स्वस्त्ययनं भवेद्यदि नृणां पापस्य काऽन्या गतिः ।}

६१) शोभनमुनेस्तु शोभनेचतुर्विंशतिकास्तुतिः प्रतीतैव ।

{ * 'अधुना किमपि प्रबन्धादिक्रियमाणमास्ते ?' नृपेणेत्युक्ते धनपालः प्राह—

[७२] आरनालगलदाहश्ङ्कया मन्मुखादपगता सरस्वती । तेन वैरिकमलाकचग्रहव्यग्रहस्त न कवित्वमस्ति मे ॥

† नृपेण गोशतं दापितम् । नृपेण 'गावो लब्धाः ?' इत्युक्ते—

10 [७३] नेव सयं तं पुञ्जह नेव सयं तं पि गोरुयं इक्षं । नरवर वीसंताओ वीसं ताओ गिहं इन्ति ॥

इति धनपालोक्तिः ।}

[७४] 'वचनं धनपालस्य चन्दनं मलयस्य च । सरसं हृदि विन्यस्य कोऽभूनाम न निर्भूतः ॥

["इतश्च शोभनः स्तुतिकरणध्यानादेकस्या गृहे त्रिर्गमनात्तस्या एव दृष्टिदोषान्मृतः, प्रान्ते निजभ्रातुः पार्श्वोत् १६ स्तुतीनां वृत्तिं कारयित्वाऽनश्नान्तात्तीर्थं गतः ।]

15 ॥ इति धनपालपण्डित-प्रबन्धः ॥

६२) 'अथ तन्नगरनिवासी' कोऽपि द्विजः केवलभिक्षामात्रवृत्तिः कस्मिन्नपि पर्वणि स्नानव्याकुले सकलेऽपि नगरलोकेऽलब्धभिक्षया रिक्तताम्रपात्र एवायातः—इति ब्राह्मण्या निर्भर्त्स्यमानः सञ्जयमानकलहे तां प्रति प्रदत्तप्रहारः आरक्षपुरुषैः संयम्य राजमन्दिरे नीयमानो राज्ञा दृष्टः सन्—

१०३. अम्बा तुष्यति न मया न ह्यपया सापि नाभ्या न मया ।

20 अहमपि न तथा न तथा वद राजन् कस्य दोषोऽयम् ॥

इमं श्लोकं पपाठ । तदर्थं पण्डितेष्वनवबुध्यमानेषु राज्ञा स्वमनीषिकया तदभिप्रायं प्रायः ससुप-
लभ्य, तस्मै लक्षत्रये दापिते सति श्लोकार्थं कलहमूलं दारिद्र्यमेव नृपो व्याचक्ष्वे ।

६३) अथान्यदा सर्वाण्यपि दर्शनानि एकत्राह्वय मुक्तिमार्गं पृष्टे ते स्वस्वदर्शनपक्षपातं ब्रुवाणाः
सत्यमार्गजिज्ञासयैकीक्रियमाणाः षण्मासीमवधीकृत्य श्रीशारदाराधनतत्पराः कस्या अपि निशः

25 शेषे जागर्षीति व्याहृतिपूर्वमुत्थाप्य सा नृपं—

१०४. श्रोतव्यः सौगतो धर्मः, कर्त्तव्यः पुनराहृतः । वैदिको व्यवहर्त्तव्यो, ध्यातव्यः परमः शिवः ॥

(अथवा—ध्यातव्यं पदमक्षयम्) श्लोकमिमं^१ राज्ञे दर्शनेभ्यश्च समादिश्य श्रीभारती तिरोदधे^२ ।

१०५. अहिंसालक्ष्णो धर्मो मान्या देवी च^३ भारती । ध्यानेन मुक्तिमामोति^४ सर्वदर्शनिनां मतम् ॥

—इति "युग्मश्लोकं निर्माय नृपाय निरपायनिर्णयं ते" प्राहुः ।

1 D 'शोभन' नास्ति । * इत आरभ्य प्रकरणसमाप्तिपर्यन्ताः पंक्तयः Pa आदर्शं नोपलभ्यन्ते । † एतच्चिह्नान्तर्गतं कथनं D पुलके नास्ति । ‡ B आदर्शे इदं पद्यं पृष्ठस्य पार्श्वभागे लिखितमुपलभ्यते; ADP मूल एव । § एतत्प्रकरणस्य AD आदर्शं नोपलभ्यते; तत्र तु इतः पूर्वमेव प्रकरण ४५-४६ शोरनराल संक्षेपेण लिखितं छभ्यते ।

2 Pa ० बाह्ययोः । 3 Pa पुरलोके । 4 Pa आरक्षकनरेः । 5 कोष्ठकगतं वाक्यं A आदर्शं छभ्यते । 6 AD ० मनु ।

7 P तिरोदधे । 8 PPa सरस्वती । 9 Pa मुक्तिमार्गः स्वादेवं दर्श० । 10 AD श्लोकयुग्मं । 11 D 'ते' नास्ति ।

६४) अथ तन्नगरनिवासिनी शीताभिधाना रन्धनी कमपि विदेशवासिनं कार्पटिकं पाकाया-
शनमुपनीय* सूर्यपर्वणि जलाश्रये कङ्कुणीतैलमासाय गृहमुपेत्य तद्वमनाद्विपन्नमालोक्य सद्रव्य-
मिति उत्पद्यमानकलङ्कशङ्काकुलतया पञ्चत्वाय तदर्शनमेव बुभुजे* । तस्मिन्स्थिरं प्रादुर्भूतप्रभूत-
प्रातिभवैभवा विद्यात्रयी† ईषत्समभ्यस्य नवयौवनया विजयाभिधानया विदुष्या स्वमुनया सार्द्धं
श्रीभोजस्य सर्वः शृङ्गारयन्ती श्रीभोजं प्रति प्राह-

5

१०६. शौर्यं शत्रुकुलक्षयावधि यशो ब्रह्माण्डभाण्डावधि त्यागस्तर्कुवाञ्छितावधिरियं क्षोणी सधुद्रावधिः ।

श्रद्धा पर्वतपुत्रिकापतिपदद्वन्द्वप्रणामावधिः श्रीमद्भोजमहीपतेर्निरवधिः शेषो गुणानां गणः ॥

अथ विनोदप्रियेण राज्ञा कुचवर्णनायानुयुक्ता^१ विजया प्राह-

१०७. उन्नाहश्चिबुकावधिर्भुजलता मूलावधिः सम्भवो विस्तारो हृदयावधिः कमलिनीस्रष्टावधिः संहतिः ।

वर्णः स्वर्णकषावधिः कठिनता वज्राकरक्ष्मावधितन्वङ्गाः स्तनमण्डले यदि परं लावण्यमस्तावधिः ॥ 10

इति तद्वर्णनार्कणनात्तेनार्द्धकविना राज्ञा-

[७५] { किं वर्ण्यते कुचद्वन्द्वमस्याः कमलचक्षुषः ।

तयोक्तम्-सप्तद्वीपकराह्री भवान् यत्र करप्रदः ॥

राज्ञा-[७६] प्रहतसुरजमन्द्रध्वानवद्भिः पयोदैः कथमलिकुलनीलैः सैव दिग् सम्प्ररुद्धा ।

तयोक्तम्-प्रथमविरहखेदम्लापिनी यत्र बाला वसति नयनवान्तैरश्रुभिर्धौतवक्त्रा ॥

15

१०८. सुरताय नमस्तस्मै जगदानन्ददायिने ।-इति राज्ञां प्रोक्ते,

आनुषङ्गि फलं यस्य भोजराज ! भवादृशाः ॥

-इति विजयवाक्ये विजयोक्ते^{१०} राजा सत्रप्रमथोमुखं तस्यौ ।

{ ततो राजा तां भोगिनीं चके । अन्यदा तया जालान्तरे चन्द्रकरस्पर्शेऽपाटि-

[७७] अलं कलङ्कशृङ्गार ! करस्पर्शनलीलया । चन्द्र ! चण्डीशनिर्माल्यमसि न स्पर्शमर्हसि ॥

20

[७८] "क्षणं क्षीणास्तारा नृपतय इवानुद्यमपरा असञ्छाद्यश्चन्द्रो बुधजन इव ग्राम्यसदसि ।

अभूत् पिङ्गा प्राची रसपतिरिव प्राड्य कनकं न शोभन्ते दीपा द्रविणरहितानामिव गुणाः ॥

[७९] "विरलविरलीभूतास्ताराः कलौ खजना इव मन इव धुनेः सर्वत्रापि प्रसन्नमभून्नभः ।

अपसरति च ध्वान्तं चित्ताद् सतामिव दुर्जनो व्रजति च निशा शिषं लक्ष्मीर्निरुद्यमिनामिव ॥

इत्यत्र बहु वक्तव्यं परंपरया तत्तु ज्ञानव्यम् ।

25

॥ इति शीतापण्डिताप्रबन्धः ॥

1 P वेदलिकं । 2 Pb पुरुषं । 3 D पुल्ले एतद्राज्यं नास्ति । * एतद्विस्तारकान्तर्गतपाठस्थाने Pb आदर्श एतदृशः पाठः-‘कणतैलमिश्रां सिञ्चद्विकामास्त्राय विपन्नमालोक्य सद्रव्योऽयमनया निपातित इत्युत्पद्यमानकलङ्कशङ्का राजविद्वन्मनाभयाकुलतया पञ्चत्वाय तदर्शं सापि बुभुजे’; Db आदर्शं पुनः-‘कार्पटिकं पाकाय तस्या गृहेऽर्शं कारयिष्या मिति घृतकूपिकव्यत्ययेन कागुणीतैकं परिवेषितं तं विपन्नं सिलोक्य तदशममेव बुभुजे’ एतादृशः पाठः प्राप्यते । 4 B तद्वमनमेव । 5 Pb स्थिरीभूते । 6 D ‘प्रभूत’ नास्ति । 7 D ०३वीं रघुवास्यायनकामशास्त्राचार्यायनीतिशास्त्रं ईषत् ० । 8 Pa सिरः । 9 D नियुक्ता । 10 DPa कथा-वधिः । 11 Pa कुच० । 12 D यदपरं । 13 D ‘कणना’ नास्ति । † एतत् कोष्ठकान्तर्गतः पंक्तयः केवलं D पुल्ले एव लभ्यन्ते । 14 D ‘राज्ञा’ नास्ति । 15 DP नास्ति । 16 AB विजयोक्तिः । ‡ एतत्कोष्ठकान्तर्गतं कथनं केवलं D पुल्ले लभ्यते । ॥ इदं पद्यद्वयं केवलं P आदर्शं लभ्यम् । 17 PPa नास्ति; B तत् ।

६५) *अथ मयूर-बाणाभिधानौ भावुकशालकौ पण्डितौ निजविद्वत्तया मिथः स्पर्द्धमानौ नृप-
सदसि लब्धप्रतिष्ठावभूताम् । कदाचिद्बाणपण्डितो जामिमिलनाय तद्गृहं गतो निशि द्वारप्रसृतो
भावुकेनानुनीयमानां समानां जामिं निशम्य तत्र दत्तावधान इत्यशृणोत्-*

१०९. गतप्राया रात्रिः कुशतनु शशी! शीर्यत इव

5 प्रदीपोऽयं निद्रावशमुपगतो घृणित इव ।

प्रणामान्तो मानस्यजसि न तथापि कुघमहो

-इति भूयो भूयस्तेन त्रिपदीमुदीर्यमाणामार्कण्यं,

कुचप्रत्यासत्या हृदयमपि ते चण्डि! कठिनम् ॥

इति भ्रातृमुखानुर्य पदमार्कण्यं कुद्धा सा सत्रया च 'कुष्टी भवे'ति तं भ्रातरं शशाप। इति पतिव-
10 ताव्रतप्रभावात्तदात्वप्रभूतप्रसूतिरोगः प्रातः शीतरक्षापिहिततनुर्नृपसभायामायातो मयूरेण मयू-
रेणैव कोमलगिरा 'वरकोटी' इति तं प्रति¹⁰ प्राकृतशब्दे प्रोक्ते चतुरचक्रवर्ती नृपो बाणं सविस्मयं
प्रेक्ष्यमाणस्तेन प्रस्तावान्तरे देवताराधनोपायं श्वेतस्यवतोर्याचक्रे। बाणस्तु सत्रंप्रसूत उत्थाय
नगरसीमनि स्तम्भमारोप्य खादिराङ्गारपूर्णमधःकुण्डं विधाय स्तम्भाग्रवर्तिनि सिक्के स्वयम-
धिरूढः सूर्यस्तुतौ प्रतिकाव्यप्रान्ते सिक्कपदं क्षुरिकयां छिन्दन् पञ्चभिः काव्यैस्तेन पञ्चसु पदेषु
15 छिन्नेषु सिक्काग्रविलग्नः पष्ठेन काव्येन प्रत्यक्षीकृतभानुस्तत्प्रसादात्सद्यः सज्जातजालकाश्चनका-
यकान्तिः, अन्यस्मिन्नहनि सुवर्णचन्दनावलिस्ताङ्गः संवीतसितं दिव्यवसनः समाजगाम । तद्वपुः-
पाटवं पश्यता नृपेण सूर्यवरप्रसादं मयूरे विप्रययति सैति बाणो बाणनिभया गिरा तं मर्मणि²⁰
विन्याध। 'यदि देवताधाराधनं' सुकरं तदा त्वमपि किमपीदं चित्रमाविःकुरु' इत्यभिहिते तेन
मयूरेण तं प्रति प्रतिवचः सन्दधे। 'निरामयस्य किमायुर्वेदविदाः तथापि तव वचः सत्यापयितुं
20 निजपाणी पादौ च'²⁰ छुर्या विदार्य, त्वया पष्ठे काव्ये सूर्यः परितोषितः, अहं तु पूर्वस्य काव्यस्य
पष्ठेऽक्षरे भवानौ परितोषयामीति प्रतिश्रुत्य सुखासनसमासीनश्चण्डिकाप्रासादपद्माङ्गणे
निविष्टो 'मा बाह्णीर्विभ्रम'मिति पष्ठेऽक्षरे प्रत्यक्षीकृतचण्डिकाप्रसादप्रत्यग्रप्रथमानवपुःपल्लवः
स्वसमुच्चं च तत्प्रासादमालोक्याभिमुखान्तैर्नृपतिप्रमुखराजलोकैः कृतजयजयारवो महता
महेन पुरं प्राविक्षत् ।

25 ६६) एतस्मिन्नवसरे मिथ्यादृशां शासने विजयिनि सम्यग्दर्शनद्वेषिभिः कैश्चित्प्रधानपुरुषैर्नृ-
पोऽभिदधे-'यदि जैनमते कश्चिदीदृक्प्रभावः प्रभवति तदा सिताम्बराः स्वदेशे स्थाप्यन्ते नो'
'चेज्जवाशिर्वास्यन्ते' इति तद्वचनादनु²¹ श्रीमानतुङ्गाचार्यास्तात्राकार्यं 'निजदेवतातिशयं कमपि दर्श-

* एतच्चिह्नान्तर्गतकथनस्थाने Pb आदर्शे 'अथ मयूरबाणो पण्डितौ स्तः । मिथः स्पर्द्धमानौ राजमान्यौ कदाचिद् बाणो यामिगृहे
मिलनाय गतः । बहिष्कोऽशृणोत्' एवमुक्तं संक्षिप्तं कथनं लभ्यते । 1 P समस्युः; AD नास्ति । 2 P नास्ति । 3 BP कुच-
मिमां । 4 P उच्चार्यमाणामालोक्य; Pa आदर्शे एतद्वाक्यं किञ्चिद् भिन्नप्रकारेण लिखितं लभ्यते, यथा-'पद्मनीमायां भूयोभूय
उदीर्यमाणामार्कण्यं तुयं पदं पपाट' । 5 Pa तद्भातु० । 6 P सापत्रया कुदा कुष्टी भवेति; Pb कुदा सापत्र कुष्टी भवेति ।
7 B प्रसूतरोगः; D तद्वामप्रसूतिरोगोऽभूत् । 8 P, सभामागतो । 9 D वरकोटी । 10 D 'प्रति' नास्ति । 11 Pa प्राङ्-
तगिरा । 12 Pa ततः; BP नास्ति । 13 Pa ०पार्यं । 14 Pa चिन्तयामास । † B आदर्शे इदं वाक्यमेतादृशं-'प्रेक्षमाणः
सभासमक्षं विनष्टवपुषं ज्ञापयाचकार । 15 ABD सापत्रयः । 16 DP क्षुरिकया । 17 D 'कागित' नास्ति । 18 B ०स्वच्छ-
दिव्य० । 19 ABD 'सति' नास्ति । 20 BPa नास्ति । 21 A ०राचनार्थः; D देवताराधनं । 22 PPa 'किमपि'
नास्ति । 23 AD निजपादौ च पाणी । 24 PPa नो वा जवा० । 25 AD तद्वचनामन्तरं ।

यन्तु'-इति राज्ञा भणिताः प्राहुः-‘मुक्तानामस्मद्देवतानामत्र कोऽतिशयः सम्भवति, तथापि तत्किङ्कराणां सुराणां प्रभावाविर्भावः कोऽपि विश्वचमत्कारकारी दूर्यत’ इत्यभिधाय चतुश्चत्वारिंशता निगडैर्निजमङ्गं नियमितं कारयित्वा तन्नगरवर्तिनः श्रीयुगादिदेवस्य प्रासादपाश्चात्य-भागे स्थितो मन्त्रगर्भं ‘भक्तामरे’ति नवं स्तवं कुर्वन् प्रतिकाव्यं भ्रैकैकनिगडः शृङ्खलासंरुपैः काव्यैः पर्याप्तस्तवोऽभिमुखीकृतप्रासादः शासनं प्रभावयामास ।

॥ इति श्रीमानतुङ्गाचार्यप्रबन्धः* ॥

६७) अथ कैसिन्नप्यवसरे नृपः स्वदेशपण्डितानां पाण्डित्यं श्लाघमानो गुर्जरदेशम-विदग्धतया निन्दन् स्थानपुरुषेणाभिदधे-‘अस्मद्देशीयांबला-गोपालयोरपि भवदीयोऽग्रणीः’ पण्डितः कोऽपि न तुलामंधिरोहती’ति विज्ञप्ते नृपस्तं मृषाभाषिणं चिकीर्षुराकारसंवृत्या कियन्तमपि कालं विलम्बमानः स्थानपुरुषेण तद्वृत्तान्तं ज्ञापितः श्रीभीमः स्वदेशसीमान्तनगरे विदग्धाः¹⁰ काश्चित्पणस्त्रियः कांश्च गोपवेषधारिणः पण्डितान् मुक्तवान् । अन्यथा श्रीराजदौवारिकेण तत्रागत्य, काश्चित्द्विधो गोपः प्रतापदेवीनाम्नीं पणस्त्रियं सह गृहीत्वा विदग्धलोकासुधासारां धारामारादवाप्य, तां कापि सज्जताकृते विमुच्य, प्रत्यृषमुखे भूपाय गोपे निवेदिते श्रीभोजेन किमपि वदेत्यादिष्टं-

११०. भोर्यएव गलि कण्ठलउं मुं भळउं पडिहाइ । उरिं लच्छिहि धुहिं सरसतिहि सीमं विहंची कांइ ॥ 15
'इति तदुक्तिमाकर्ण्य विस्मयस्मेरमानसः सभायामलङ्कृतायां पणहरिणदृशं तथ्यनेपथ्यधारिणीं पुरो बिलोक्य' तां प्रति 'इह किं' इत्याकस्मिकं वचः श्रीभोजः समादिक्षत् । अथ खेजातिपक्ष-पातादिव सरस्वत्याः प्रसादपात्रं श्रेमुषीनिधिः सा सुमुखी शरीरिणी प्रतिभेव गम्भीरमपि तर्ह-चनतत्त्वमवगम्य 'पुच्छन्ती'ति नृपं प्रति प्रतिवचः प्रथितवती । इत्युचिततद्वत्सा विकसितवदनाम्भोजेन भोजेन कोशाधिपतिं लक्षत्रये दाप्यमानेऽज्ञाततत्त्वतया तस्मिन् स्तब्धतां भर्जमाने²⁰

1 P भणिते प्राहुः; D भणितं ते प्राहुः; Pa राज्ञोके प्राह । * अतोऽमन्तरं Pb आदर्शं सिद्धलिखितं सावचुरिकं पद्यं प्राप्यते-श्रीगोप्राणाङ्गिपाणीन् प्रणिभिरपचनेर्धर्मरायकपोयान् दीर्घां प्राप्तातवाधैः पुनरपि चटयलेक उल्लाघयन् यः ।

वर्माशोस्त्रस्य योऽन्तर्द्विगुणचनघृणासिद्धमिर्विद्वद्वेषेर्दत्तायाः सिद्धसहैर्विद्वतु दृग्गयः शीघ्रमंहोषिपातम् ॥

काव्यव्याख्या-त्रयणजिरपचनेरवयवेषपलक्षितान्, घर्षरो व्यक्तश्च यो घोषो रवो येषां तान्, रापैर्दीर्घं आग्रातात् व्यासात् जन्तु उल्लाघयन् नीरोगीकुर्वन् य एकः पुनरपि निष्यादयति; पुनरपीत्यनेन पुरापि घृष्टिक्रमः सूर्येणैव कृत इति स्थितिः । तस्य सूर्यस्यावो येभ्यले-रमयोऽहसां पापानां विनाशं विद्वत्तु कुर्वन्तु । इति बाणपण्डितसूर्यसतके षष्ठकाव्यावचुरिः ।

§ Pb आदर्शं एव प्रबन्ध इतः पूर्वमेव लिखितं उपलभ्यते । 2 AD कदापि राजा । 3 D ०याबाल० । 4 D ०दीयप-ण्डिताग्रणीः । 5 AD तुला नारोहती० । † एतद्विद्वद्भास्वर्गतपादस्थाने AD आदर्शे एतादृशः पाठो लभ्यते-‘ततः ज्ञापित-वृत्ताग्रतः श्रीसीमः कदापि गोपवेषधारिणं पण्डितं पण्यस्त्रियं च तत्र प्रहितवान् । तत्र प्रत्युपे नृपसमीपे नीतो गोपालः श्रीभोजेन किमपि निवेदयेत्यादिष्टः । 6 P भीमदीर्घा०; B भोजदीर्घा० । 7 P वदेत्यभिहितः । 8 D भोय एह; A भोयवह; Pa भोयराय । 9 AD कंडुल० । 10 'मुं भळउं' स्थाने D भणि केहउ; B केरिसउ; P भणि केहु, Pa कहि केहउ' एतादृशानि पाठान्तराणि । 11 D उर । 12 D मुह । 13 AD निबद्धी; Pa विचिरी । ‡ एतद्विभे भञ्ज A आदर्शं

‘मारळिगु जइ पुचइ पुचउ हउ मइ कहिउ लोहइं समचउ । भोएव पुहविहिं गउ अवह न पुचइ बीउउ राउ ॥’

एषा गायत्रा भविका लभ्यते । तत्रानन्तरं AD 'इति सरस्वतीकण्ठाभरणगोपवाच्यं (D 'वाच्यं' नास्ति) इत्याह' एतद्वाच्यं विद्यते । † एतद्विद्वद्भास्वर्गतपादस्थाने AD आदर्शगत एतादृशः पाठः-‘ततो राजा तदुक्तिविहितः सभायामलङ्कृतायां नेपथ्यधारिणीं पण्यस्त्रियं पुरो बिलोक्य’- । 14 P समादिक्षत् । 15 Pa 'स्व' स्थाने 'च', P 'स्व' । 16 D शिरोमणी । 17 BFPa तद्वचोऽवग० । 18 AD ०वचनलि० । 19 AD विकसिताक्षेपेन । 20 AD नास्ति । 21 AD एते शब्दा न सन्ति ।

अिस्तोऽपि' यदा न ददाति तदा तं' प्रकाशं 'प्राह'-देशसात्म्यात्प्रकृतिकार्षण्याच्च लक्ष-
त्रयमस्यै दाप्यते; औदार्यात्तु प्राज्यं साम्राज्यमपि दीयमानमल्पतरमेव स्यादि'त्यादिष्टे समस्त-
समाजलोकैः प्रेर्यमाणः स तयोर्वचनयोरन्वयं पृच्छन् इत्यभिदधे'-'कर्णान्तविश्रान्तमपाङ्गाञ्जन-
रेखायुगं युगपदस्या निरूप्य मयेह किमित्यभिहितम् । अनया तु "द्विवचनस्य बहुवचनमि"ति
5 प्राकृतसुत्रलक्षणात्पुच्छन्तीति* † देशौ, कर्णाभ्यर्णोऽञ्जनरेखामिषात्, यो भवत्यां श्रुतपूर्वः स एवायं
श्रीभोज इति निर्णेतुं गते 'इत्याशङ्क्योत्तरं दत्तवती । प्रज्ञावज्ञातवाक्पतीनामपि पण्डितानां योऽ-
र्थोऽविषयस्तं सहसैवोद्गिरन्ती प्रत्यक्षरूपा भारतीयम् । तदस्याः पारितोषिके लक्षत्रयं किय-
दिति । ततो लक्षत्रयस्य अर्घ्याहाराभ्रवलक्षान् प्रत्यक्षांस्तस्यै दापयामास । [ततो ज्ञातगर्जरजन-
चातुर्यविशेषः श्रीभोज इत्युवाच-'विवेको गर्जरे देशे' । ततो राजा 'मालवीयः पण्डितो गर्जरो
10 गोपालः समी' इति वृद्धजनगिरं सत्यां मन्यमानस्तौ विससर्ज ।]

॥ इति पण्डी-गोपयोः प्रबन्धः ॥

६८) अथावाल्यादेव स नृपः-

१११. मस्तकस्यायिनं मृत्युं यदि पश्येदयं जनः । आहारोऽपि न रोचेत् किमुताकृत्यंकारिता ॥

इति विज्ञाततत्त्वतयां धर्मोऽप्रमत्तोऽभूत् । कदाचिन्निद्रामङ्गानन्मरं 'कश्चिद्विपश्चित्तमेव वेगवति
15 तुरगेऽधिरूढस्त्वं प्रति प्रेतपतिरुपैतीत्यनुसारेण धर्मकर्मणि सज्जीभवितव्यमिति' श्वचनाधिकारिणे
पण्डिताय प्रत्यहमुचितदानं ददानः कदाऽपराह्णे सभासिंहासने उपविष्टः स्थगिकावित्तसमर्पित-
वीटकात्प्रागेव मुखे पत्रं क्षिप्त्वाभ्यवहरन् व्यवहारवेदिभिस्तत्कारणं पृष्ट इत्यवदत्-'कृतान्तद-
न्तान्तरवर्तिनां मनुष्याणां यद्वत्सं यच्च भुक्तं तदेवात्मीयं परस्य तु संशयः । तथा च-'

११२. उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं किमद्य सुकृतं कृतम् । आयुषः खण्डमादाय रविरस्तं प्रयासति ॥ १

20 ११३. लोकः पृच्छति मे वार्त्ता शरीरे कुशलं तव । कुतः कुशलमस्माकमायुर्याति दिने दिने ॥ २

११४. श्वःकार्यमद्य कुर्वीत पूर्वार्द्धे चापराह्निकम् । मृत्युर्न हि परीक्षेत कृतं वास्य न वा कृतम् ॥ ३

११५. मृतो मृत्युर्जरा जीर्णा विपन्नाः किं विपत्तयः । व्याधयो व्याधिताः किं नुं दुष्यन्ति यदमी जनाः ॥ ४

॥ इत्यनित्यताश्लोकचतुष्टयप्रबन्धः ॥

६९) अधान्यदा श्रीभोजः श्रीभीमभूपतेः पार्श्वाद् दूतमुखेन वस्तुचतुष्टयमयाचिष्ट । एकं वस्तु
25 इहास्ति परत्र नास्ति १; द्वितीयं परत्रास्ति, अत्र नास्ति २; तृतीयमुभयत्रास्ति" ३; चतुर्थमुभय-

1 AD ०ऽपि कोशाखिपः । 2 B तं प्रति प्र० । 3 AD प्रकाशमाह । 4 BP कार्षण्यायैतुण्याच्च । 5 A ०मस्यैव ।
6 AD 'प्राज्यं' नास्ति । 7 BPPa 'स्याद्' नास्ति । 8 D पृष्टः । 9 Pb ०वृत्ते विशांपतिः । 10 D 'सूत्र' नास्ति ।

* Pb आदर्शं 'पुच्छन्ति इति उक्तम् । अञ्जनरेखे पृच्छतः कर्णा० । 11 D 'देशौ' नास्ति । 12 Pa नास्ति । † एतद्विज्ञानमर्णतपाह-
स्याने AD आदर्शे 'इत्युत्तरं प्रतिपादितं, तदयिं प्रत्यक्षरूपा भारती' इत्येव पाठः । 13 AD 'प्रत्यक्षरूपा' नास्ति । § एष कोष्टकान्तर्गतः
पाठः केवलं Pb प्रती प्राप्यते । ¶ AD नास्त्येतत्समाप्तिवाक्यम् । 14 AD ०ताकार्यैका० । 15 D ०तत्त्वो । 16 BP ०भङ्गादनु ।

§ एतद्विज्ञानमर्णतानां पङ्क्तिनां स्थाने BPPa आदर्शेषु भिन्नपाटीया एतादृशः पङ्क्तयः प्राप्यन्ते-'सज्जीभवितव्यमिति एतस्यै
उचितदानं ददानः प्रतिप्रातः, कश्चिद्विपश्चित्तमेव वेगवति-सभासिंहासने समलङ्किते सति नृपः स्थगिकावित्तसमर्पितवीटकात् प्रागेव मुखपत्रं
वीटकाभ्यवहरन् व्यवहारवेदिभिर्विस्तृत इति अगाव' ।

17 AD वाचिताः । 18 AD नु । 19 D इत्यस्ति । 20 AD चतुष्क० । † एष प्रबन्धः Pb प्रती इतः पूर्वमेव
लिखितो लभ्यते । 21 Pa इह नास्ति परत्रास्ति । 22 Pa तृतीयं वस्तु उभयत्राप्यस्ति । 23 BP तुरीयं नोभयत्रास्ति ।

आपि नास्ति ४ । इति विदुषामपि सन्दिग्धेऽर्थे अणहिल्लपुरे पटहे वाच्यमाने कयापि 'गणिकया पटहस्पर्शपूर्वकं विज्ञपयाञ्चके'—'गणिका १ तपस्वि २ दानेश्वर ३ गूतकार ४ रूपं वस्तुचतुष्टयं ग्रहीयताम्' । * इति तयोक्ते नृपो दूताय तत्समर्पयत् । दूतेनेत्यमेवाभिधाय वस्तुचतुष्टयमादाय यथागतं जग्मे* ।

॥ इति वस्तुचतुष्टयप्रबन्धः ॥

5

७०) अन्यदा भोजनृपो वीरचर्याया परिभ्रमभिशि कयापि दुर्विधवध्वा—

११६. माणुसदौ दस दस दसा सुणियइ लोपसिद्ध । मंह कन्तह इक ज दसा अवरी ते 'चोरहिं लिद्ध ॥ इदं' पठ्यमानमाकर्ण्य तस्यां दुःस्थ्याऽवस्थया सज्जानकूपो नृपः प्रातस्तत्पतिं^१ सदस्यानीय तस्य किमप्यायतिहितं विमृश्य बीजपूरकद्वये प्रत्येकं लक्षमूल्यं^२ रत्नद्वयं^३ प्रच्छन्नं^४ तस्मै प्रसादीकृतवान् । तेनापि तद्भुक्तान्तमजानता मूल्येन पत्रशाकापणे तद् विव्रीतम् । तेनाप्यखिदिततत्त्वरूपे-^{१०} णोपायनाय तन्मातुलिङ्गद्वयं^५ कस्यापि समर्पितं सत् श्रीभोजस्यैष तेन दौकितम् ।

११७. वेलाभल्लकल्लोलपिच्छियं^६ जइ वि गिरिनिर्हपत्तं । अणुसरइ मगलगं पुणोवि रयणायेर रयणं ॥

*इत्यनुभवाद्भ्रममेव नृपस्तथ्यं मेने । यतः—

११८. § प्रीणिताशेषविश्रामु वर्षाखपि पयोलवम् । नामुयाश्चातको नूनमलम्बं लभ्यते कुतः ॥

॥ इति बीजपूरकप्रबन्धः ॥

15

७१) अथान्यदा कस्यामपि निशि नृपः 'एको न भव्यः' इति प्रच्छन्नं श्रीडाशुकं पाठयित्वा प्रातः 'त्वया पण्डितसभायां' वाक्यमिदमुच्चारणीयमिति संशिक्षितवान् । अथ तेन तथाभिधीयमाने नृपेण दृष्टाः पण्डिता निर्णयमजानन्तः घणमासीमवधिं^१ याचितवन्तः । ततस्तन्मुखो वररुचिस्तन्निर्णयाय देशान्तरं परिभ्रमन् केनापि पशुपालेन 'अहमेवानु' निर्णयं^२ भवत्स्वामिने निवेदयिष्यामि^३ । परमहंसं स्वं श्वानशावं^४ वृद्धतया नोद्गोढं वत्सलतया न मोक्तुं च शक्नोमि^५—इति^{२०} तेनाभिहिते तज्जिघृक्षया वररुचिस्तं वस्त्रान्तरितं निजस्कन्धे सैमधिरोप्य तं^६ पशुपालं सह नीत्वा नृपसभासुपागतं उत्तरकारिणं^७ निवेदयामास । अथ स पशुपाले^८ नृपेण तदेव वचनं

1 AD 'अपि' नास्ति । 2 AD नास्ति । † एतद्वद्वान्तर्गतपाठस्थाने AD प्रती 'गणिकावचनाद्वेष्टया-तपस्वि-दानेश्वर-गूतकार-रूपं वस्तु चतुष्टयं ग्रहितम् ।' एतादृशः संक्षिप्तः पाठः । 3 P दीयताम् । * तारकागर्गता पंक्तिः केवलं BP आदौ लभ्यते । 4 D कयापिदपि । 5 AD दरिद्रः । ‡ Pa प्रती इयं गायी एतादृशी—

*माणुसदा दस दस इवह वैविहिं निम्नविधाह । मह कंत इकह मि दस नच चोरहिं इरियाह ॥'
6 P जुज । 7 D नचोरहिं । 8 AD इति । 9 B तस्यावस्थया; P तस्या दुःस्थया अवस्थया । 10 BP 'कुटुंबे । 11 AB लक्षमुद्रया । 12 A रत्नमयी; B रत्नद्वयी; D रत्नं । 13 P प्रक्षिप्य प्रच्छन्नोपकारी; D तदुपकारः । 14 AD 'तद्' नास्ति । 15 AD तेनाप्युपायनाय । 16 BP नास्ति एतत्पदम् । 17 AD नास्ति । 18 A तेन तु (D 'तु' नास्ति) श्रीभोजः । 19 P 'उपदीकितं; B उपदीकृतं । 20 A पछियं; D पछिहं; Pa छलियं । * एतद्वद्वान्तर्गते P 'परेतनानां अदृशा' एष पाठः । 21 केवलं D पुलके एष शब्दो लभ्यः । § BPa नास्ति एष श्लोकः । 22 AD नास्ति । 23 नास्तीदं B PPa । 24 Pa नास्ति । 25 B वस्त्रासीं यावत् याचितव्यधानाः; Pa —याचितव्यधानः; P —याचितव्यधानः(?) । 26 P अमुप्यः । 27 Pa 'निर्णयं' नास्ति । 28 BP निवेदयामि-इति । 29 AD 'अहं' नास्ति । 30 AD 'आमं' इत्येव । 31 BPPa नास्ति । 32 BPPa पारयाभिः । 33 BPPa तेनेत्यभिहिते; Pb तेनोक्ते न आनं । 34 AD क्षमरोप्य; Pa अधिरोप्य । 35 AD 'तं' नास्ति । 36 BPPa उच्येत । 37 A 'कारणं' । 38 BPPa नास्तीदं पदम् ।

पृष्ठः—‘अस्मिन् जीवलोके राजन् ! लोभ एवैको न भव्यः’ । *राज्ञा कथमिति भूयोऽपि पृष्ठः—‘यद्वा-
स्मान् श्वानं स्कन्धदेशेनास्पृश्यमपि वहति तल्लोभस्यैव विवृम्भितमतो लोभ एव न भव्यः’* ।

॥ इति ‘एको न भव्यः’ प्रबन्धः ॥

७२) अथान्यदा मित्रमात्रसहायो नृपतिर्निशि^१ परिभ्रमन् पिपासाकुलतया पणरमणीगृहं^२
५ गत्वा मित्रमुखेन जलं याचितवान् । ततोऽनुच्छवात्सल्यार्च्छम्भल्या दास्यां कालविलम्बेनेधु-
रसपूर्णः^३ करकः सखेदमुपानीयत । मित्रेण खेदकारणे पृष्टे—‘एकस्यामिक्षुलतायां शूलेन’^४ मित्र-
मानायां^५ पुरा^६ रससम्पूर्णः^७ सवाहटिको घट आसीत् ; साम्प्रतं तु प्रजासु विरुद्धमानसे^८ नृपे
चिरकालेन केवला^९ वाहटिकैव भृतेति खेदकारणम् । नृपस्तत्खेदकारणमाकर्ण्य केनापि वणिजा
शिवायतने महति^{१०} नाटके कार्यमाणे तल्लुण्ठनचित्तमात्मानं विरुद्ध्य तद्बचस्तथ्यमेवेति^{११} मेने ।
१० ततो व्यावृत्त्य स्वस्थानमासाद्य निद्रां सिषेवे । अपरेद्युः प्रजासु सज्जातकूपो नृपः पण्याङ्गनागृहं
गतः । तदा च तयाऽयं प्रजासु वत्सलो नृपतिः, प्रचुरेश्वरससङ्केतादिति व्याहरन्त्या राजा तोषितः^{१२} ।

॥ इतीश्वरसप्रबन्धः ॥

७३) अथान्यसिन्धवसरे धारानगर्याः शंखापुरे प्रासादस्थितायां^{१३} गोत्रदेव्या^{१४} नमश्चिकीर्षया
नित्यमागच्छन् कदाचिद्द्वेलाव्यतिक्रमे सज्जाते सति प्रत्यक्षीभूतया तया देवतया द्वारप्रदेशमाग-
१५ तया मितपरिच्छदं द्वारप्रदेशमागतमकस्मात्पमालोक्य ससम्भ्रमाभिप्रेतुषी निजासनमतिचक्राम ।
नृपः प्रणामपूर्वकं तं वृत्तान्तं पृच्छन्, सन्निहितं परधलमागतं विचिन्त्य ‘शीघ्रं व्रजे’ति विस्मृष्टो
देवतया क्षणात् गर्जरसैन्यैर्वेष्टितं स्वमपश्यत् । जवाधिकेन वाजिना व्रजन् धारानगरगोपुरे
प्रविशन्, आलूया-कोलूयाभिधानाभ्यां गर्जरश्ववाराभ्यां तत्कण्ठे धनुषी प्रक्षिप्य, एतावता
व्यापादितोसीति वदद्भ्यां त्यक्तः ।

२० ११९. ‘असौ गुणीति मत्वेव भोजः कण्ठमुपेयुषा । धनुषा गुणिना यस्य नयनश्चान्न पातितः’ ॥

॥ इति अश्ववारप्रबन्धः ॥

* एतद्विहङ्गस्तर्गतपाठस्याने BPPa आदर्शेषु—‘इत्युच्चरन् कथमिति भूयो अनुयुक्तः श्वानं दधानं विप्रमपगताच (PPa व)रणं
दृश्यन् लोभशविर्संरुद्धलुहं ज्ञापयामास ।’ एतादृशः पाठो विद्यते । १ BPPa अध्यान्यसिद्धहनि । २ Pa ०मात्र०
नास्ति । ३ B चरित्रीपतिः ; Pa भूपः । ४ P क्षपाया ; BPa क्षणदाया । ५ BP ०कुलिततया । ६ P पणनारीगृहाङ्गणं ।
७-८ एतद्विहङ्गस्तर्गतशब्दसमूहस्याने BPPa ‘पयसि साद्यमाने अनुच्छ(स्व Pa) वासक्यतया’ एते शब्दा विद्यन्ते । ९ नास्ति ।
P विना । १० P ०पूर्णं करकं । ११ AD नास्ति । १२ D नास्ति । १३ Pa ‘पुरा’ नास्ति । १४ Pa रसपरिपूर्णः ।
१५ P विरुद्धे नृपे ; Pa विरुद्धे नृपमानसे । १६ BPPa वाहटिकैव केवला । १७ AD ‘खेदकारणं’ नास्ति । १८ BPPa
नास्ति । १९ BP खं । २० ०मेव दृष्टो । § एतद्विहङ्गस्तर्गतपाठस्याने BPPa आदर्शेषु—‘पुनः स वसुधापवः (Pa ०धाधिपः)
सौधमभ्यास निद्रावसरे सज्जातकूपः प्रजासु, परसिद्धहनि पण्याङ्गनागृहमुपागतः । तत्कालगतया तया अद्य प्रजासु वासलो नृप-
तिरिति प्रचुरेश्वरससङ्केताद् व्याहरन्ती नृपतिं तोषयामास ।’ एतादृशः पाठो उपलभ्यते ; Pb आदर्शेषु पुनः अन्येव पाठः किञ्चि-
ज्ज्ञेद्वेषेणोपलभ्यते । यथा—‘अद्य परेद्युः प्रजासु सज्जातकूपस्थया एव गृहे गतः । तथैव जले मार्गिते क्षणाद्विश्वरसे आनीते सदर्शोऽनुना
प्रजासु वासलो नृप इति वदन्ती जलं पायति स्म । तैः पृष्टं कथं ज्ञापते राजन्वती प्रजा । तया रसवृत्तात्पाद् राजा तोषितः ।’
२१ AD ‘अयं हलेव ; B ०अन्यदावसरे । २२ AD शास्त्रान्तरे । २३-२४ BP ०स्थितगोत्रजानमः । † एतद्विहङ्गस्तर्गतपाठस्याने
AD एतादृशः पाठः—‘कदापि तद्विकरजितवा देव्या स धूपः साक्षाद्व्यधायि-परधलं सन्निहितनागतं ततः शीघ्रं व्रजेति विस्मृतः ।
क्षणाद् गर्जरसैन्यैः खं वेष्टितमालोक्य ।’ † एव श्लोकः BPa नोपलभ्यते । २५ AD ‘यथापश्यद्वाकापितासि’ एतादृशमनुर्थः पाठः ।

(इतोऽप्रे Pb प्रती निम्नगतः प्रबन्ध उपलभ्यते-)

{ अथान्यदा राजौ जाग्रतो भोजः स्वप्नद्विविस्तारं हृदये चिन्तयन् हृष्टः सन् इदं काव्यपादत्रयमाह-

[८०] चेतोहरा युवतयः स्वजनोऽनुकूलः सद्बान्धवाः प्रणयगर्भगिरश्च भृत्याः ।

गर्जन्ति दन्तिनिवहास्तरलास्तुरङ्गाः....

इति पुनः पुनः कथयति सति नृपे चतुर्थपादार्थमक्षरावलीं विलोकयति सति च तावत्कश्चिद्विद्वान् वेद्याव्यसनी⁵ तद्वचनाद्राज्ञीकुण्डलयुग्मकृते तद्वेदम चौर्याय प्रविष्टः, तत्पादत्रयमशृणोत् । ततस्तेनाचिन्ति यद्भाव्यं तद्भवतु, परम्युत्पन्नं चतुर्थं पादं कथं व्यापयितुं शक्तः । ततः प्राह-

सम्मिलने नयनयोर्नेहि किञ्चिदस्ति ॥

राजा तृष्टः कुण्डलसहितं तद्राञ्छितं ददौ । }

७४) अथान्यदा स एव राजा राजपाटिकायाः प्रत्यावृत्तः पुरगोपुरे सुखमुक्तेन तुरगेण प्रवि-¹⁰ शन् व्याकुलीभूतेषु¹¹ इतस्ततः पलायमानेषु जनेषु कामपि तत्क्रविक्रयकारिणीं¹² जनसंमर्देन मोक्षि-
कम्पाद्भूतलपतितं भग्नभाण्डमपि गोरसे सरित्प्रवाह इव प्रसरति विकसितमुत्सामभोजां¹³ श्रीभोजः
प्राह-“तव विषादेऽपि किं¹⁴ हर्षकारणं?” इति नृपेण¹⁵ “दृष्टे सा प्राह-

१२०. हत्वा नृपं पतिमवेक्ष्य भुजङ्गदण्डं देशान्तरे विधिवशाद्गणिकाऽपि जाता ।

पुत्रं भुजङ्गमधिगम्य चित्तां प्रविष्टा शोचामि गोपगृहिणी कथमयं तत्क्रम ॥

15

[“एवमवादीत् । तस्मात्प्रदेशान् ‘मही’ति महीयसी नदी¹⁶ प्रादुरास¹⁷ ।]

॥ इति गोपगृहिणीप्रबन्धः ॥

७५) अन्यदा प्रातः श्रीभोज उपशिलामेकां लक्ष्मीकृत्य धनुर्वेदमनिर्वेदमभ्यसंस्तत्कालदर्शना-
र्थमागतेन सितारम्बरवेषधारिणा श्रीचन्दनाचार्येण प्रत्युत्पन्नप्रतिभाभिरामतयौचित्यमभिदधे-

१२१. विद्धा विद्धा शिलेयं भवतु परमतः कार्युकक्रीडितेन राजन्¹⁸ पापाणवेधव्यसनरसिकतां मुञ्च देव प्रसीद ।²⁰

क्रीडेयं चेत्प्रवृद्धा कुलशिखरिकुलं केलिलक्षं करोषि ध्वस्ताधारा घरित्री नृपतिलक तदा याति पातालमूलम् ॥
इति तत्कवितातिशयचमत्कृतोऽपि किञ्चिद्विचिन्त्य नृपतिरित्युवाच-“भवता” सर्वशास्त्रपारंगते-
नापि ध्वस्ताधारेति यत्पदमपाठि¹⁹ ततः कमप्युत्पातं सूचयति ।

७६) इतश्च¹⁷-डाहलदेशीयरारो राज्ञी देमतिनाम्नी¹⁸ महायोगिनी । सीं कदाचिदासन्नप्रसवा
सदैव दैवज्ञानिति पप्रच्छ-“कस्मिन्सुलग्ने जातः सुतः सार्वभौमो भवती”ति । अथ तैः सम्यग-²⁵
वगम्योच्चराशिषु केन्द्रस्थेषु¹⁹ सौम्यग्रहेषु त्रिषडायगेषु कूरेषु चामुलकग्रे जातः सुतः सार्वभौमो
भवतीत्युक्तम् । तन्निशम्य निश्चितप्रसवदिनाद्भुवं योऽडाशप्रहरान् यावद्योगयुक्त्या गर्भस्तम्भं
कृत्वा नैमित्तिकनिर्णीते लग्ने कर्णनामानं सुतमसूतं । तद्गर्भधारणदोषादष्टमे यामे सा²⁰ विपन्ना ।

1 B भूपतिः । 2 BP जातभयेषु ; Po कृतभयेषु । 3 BP लोकेषु इतः । 4 AD ० विक्रिणी । 5 B मोक्षि-
म्येन भूपतनात् ; P ० कस्येन भग्नभाण्डाः । 6 AD ० युक्तां तां प्राह । 7 D विषादे किं कारणं । 8 BP नृपेणाभिहितम् ।

* एषा पंक्तिः A नोपलभ्यते प्रशिक्षप्रयाया चेष्वयं । 9 D नास्ति । 10 D “प्रदेशान् महीमही” इत्येव । 11 Pa प्रादुरासीन् एवम-
वादीच ; Pb प्रादुरासीदिति कथा लोकप्रसिद्धा । † एष प्रबन्धः BPPa भावार्थेषु नोपलभ्यतेऽत्र । 12 D मीतः ; Pb प्रातः-
समये । 13 Pb सितारम्भेण । 14 A भवतः । 15 A ० पारंगतस्य । 16 A पपात । 17 BPPa नास्तीदं पदं ।

18 BP अथ डाहलदेशे देमतिनाम्नी राज्ञी ; Pa डाहलीदेशेऽथ देमतराज्ञी नाम्नी । 19 AD नास्ति । 20 BPa केन्द्रभाषिषु ।
21 BP “ह्युक्तं” नास्ति । 22 BP कुर्वता । 23 D प्राकृत । 24 BPPa सापि संवर्षिनीं पुरीं जगाम ।

मुलप्रजातत्वात्पराक्रममाक्रान्तदिक्रमः षड्विंशदधिकेन *राज्ञां शतेन भृङ्गविभ्रमकारिणा कुन्तलकलापेन सेन्यमानविमलक्रमकमलयुगलश्चतसृषु* राजविद्यासु परं प्रावीण्यमावहन् विद्यापति-प्रमुखैर्महाकविभिः स्तूयतेऽसौ । यथा—[एकदा कर्पूरकविः]

१२२. मुखे हारावातिर्नयनयुगले कङ्कणभरो नितम्बे पत्राली सतिलकमभूत्पाणियुगलम् ।

5 अरण्ये श्रीकर्णे ! त्वदरियुवतीनां विधिवशादपूर्वोऽयं भूषाविधिरहं जातः किमधुना ॥

{ इत्युक्ते चतुश्चक्रवर्ती राजाह—‘यदि विधिवशादेवं भवति तदा वर्ण्यनृपतिः किं दैवाद् यन्न चिन्त्यते तदपि स्वाद्’ अतोऽचमत्कृतेन राज्ञा किञ्चिन्न दत्त्वा विसर्जितः । गृहं गतो भार्यया पृष्टम्—‘किं दत्तं राज्ञा ?’ स आह—‘वृत्तस्वरूपम्’ । साह—‘यदि विधिविधाने तव वशादिति उक्तमभवत्विष्यत् तदा तव सर्वं अदाप्यत्’ । ततो नाचिराजकविः कर्णेनृपमस्तवीत् । यथा—

10 [८१] गोपीपीनप्रयोधराहतमुखः सन्त्यज्य लक्ष्मीपतेः शङ्के पङ्कजशङ्खा नयनयोर्विश्राम्यति श्रीस्तव ।

श्रीमत्कर्णनरेन्द्र ! यत्र बलति भ्रूवल्लरीपल्लवस्तत्र बुध्यति भीतिभङ्गुरतया दारिद्र्यमुद्रा यतः ॥

ततोऽतितुष्टेन नृपेण हस्तशङ्कलपूर्वं उचितदानेन प्रसादीकृतेन मार्गे आगच्छन्तं ज्ञात्वा, भार्या कर्पूरः प्राह—‘यद्राज्ञा अस्मै दत्तं समस्ति, इदानीं तदहं स्वगृहे आनयामीत्युक्त्वा गतस्तत्सममुखम् ।

[८२] कन्ये कासि न वेत्ति मामपि कवे कर्पूर किं भारती सत्यं किं विधुरासि वत्स मृषिता केनांभु दुर्वेधसा ।

15 किं नीतं तव मुख-भोजननयनद्वन्द्वं कथं वर्तते दीर्घायुर्भेजतेऽन्धयष्टिपदवीं श्रीनाचिराजः कविः ॥

अनेन काव्येन तुष्टः सन् कर्णराजात् प्राप्तं खर्णदुङ्गलादि तत्कर्पूरकवयेऽदात् नाचिराजकविः । एतत्कर्णनरेन्द्रेण ज्ञात्वा कर्पूर आकारितः पृष्टं च—‘हे कवे ! मुख-भोज इति पदं कस्मादुदाहृतं भोजे विद्यमाने ?’ स आह—‘देव ! रामस्येन हर्ष-मुञ्जनयनद्वन्द्वस्थाने ‘मुख-भोज’ इत्युच्यते ।’ ततो राज्ञा ज्ञातं एतद् भोजस्यामङ्गलसूचकम् । }

20 [८३] § दूर्वाः श्यामलयन्ति सन्ततशिखाश्चि..... प्राङ्गणं शून्ये कल्पतरोस्तले खगमृगाः खेलन्ति निर्भीतयः ।

श्रीमत्कर्णनरेन्द्रमानविभवेः पूर्णेषु सर्वाथेषु स्कन्दोपान्तनिवेशितालसमुखी निद्राति रे... कामयुक् ॥

७७) “इत्थं महाकविभिः स्तूयमाननानावदातः [स कर्णेनृपः कदाचित्] श्रीभोजं प्रति प्रधानान् प्राहिणोत्”—‘भवदीयनगर्यां’ भवत्कारिताश्चतुर्दशतं शतं प्रासादाः, एतावन्त एव गीतप्रबन्धा भव-

दीयाः, एतावन्ति च विरुदानि । अतश्चतुर्दशयुद्धेन द्वन्द्वयुद्धेन वा चतसृषु विद्यासु वादच्छलेन त्यागेन

25 वा मां निर्जित्य पञ्चोत्तरशतविरुदानां भाजनं भूयाः । नो बाहं त्वां विजित्य सप्तत्रिंशताधिकस्य राज्ञां शतस्य नाथो भवामि—इति तत्प्रभावाविर्भावत् ईषत् परिम्लानमुखाम्भोजः श्रीभोजः सर्वेष्वपि प्रकारेषु जितकाशिनां काशिपुराधीशं विमुञ्चन् त्वं परीजितं मन्यमानस्तानुपरोधपूर्वमभ्यर्थयैवमङ्गीकारयामास । यत्”—‘भयावन्त्यां श्रीकर्णेन वाणारस्यामेकस्मिन्’ “लभ्रे गतां पुरपूर्वमार-

* एतदन्तर्गतपाठस्थाने AD ‘राज्ञां शतेन सेन्यमानश्चतसृषु’ इत्येव पाठोऽस्ति । 1 Pa चतसृषु विद्धु । 2 ADPa कविभिः स्तूयमानः; B नास्ति । Pb आदर्शे भिन्नरूपमेतादृशमित्यं वाक्यं—‘यादीप्यमावहन् विद्यागोष्ठीं चकार ।’ † Pb प्रतावे-वैतद्वाक्यं विधत्ते । ‡ एष कोष्टकान्तगतः प्रबन्धः Pb आदर्शे एवात्रोपलभ्यते । § इदं पद्यं केवलं P आदर्शे उपलब्धम् । ¶ एत-श्चिह्नान्तर्गतपाठस्थाने ADP^o आदर्शेषु ‘इति स्तूयमानः स कर्णेनृपः कदापि स्तूयनेन श्रीभोजमुवाच ।’ एतादृशः पाठोऽस्ति । 3 AD भवन्नगर्यां । 4 D तव । 5 B वादस्थलेन; AD वादिषत् । 6 AD त्यागवाच्यता । 7 BP सप्तत्रिंशताधिकशत-राज्ञां । 8-9 एतच्छब्दस्थाने AD ‘तद्वचसा’ इत्येव । 10 AD विजितं । 11 BPPa तान् (B) सिरो परोरोधं । 12 D यथा; AB तासि । 13 BPPa ‘पञ्चाशद्वत्सप्रमाणं मया शिवप्रासादोऽवन्त्यां । 14 AD एकस्मिन्नहनि कसे ।

भ्याहंपूर्विकया कार्यमाणयोः पञ्चाशद्विंशत्प्रमाणयोः प्रासादयोः यस्मिन्प्रासादे प्रथमं कलशध्व-
जाधिरूपो भवति तस्मिन्नुत्सवेऽपरेण नरेन्द्रेण त्यक्तच्छत्रचामरेण कर्णेणुमधिरूपं समागन्तव्यम् ।
इत्थं भोजस्य यथारूप्याऽङ्गीकारे कर्णगोचरंगते श्रीकर्णस्तेषु^१ सामर्थ्येऽपि तेनापि प्रकारेण भोजम-
धश्चिकीर्षुरेकस्मिन्नेव लभे दृथक् दृथक् प्रारब्धयोरुभययोः प्रासादयोः सर्वाभिसारेण निजप्रासादं
निर्मापयन्^२ सूत्रभृत् पप्रच्छ—‘एकस्मिन्नहन्युदयास्तयोरन्तरे कियान् कर्मस्थायो’ भवतीति निवे-
द्यताम्^३ । अथ तैश्चतुर्दश्यनध्याये तत्र सप्तहस्तप्रमाणा एकादश प्रासादा दिनोदये प्रारभ्य दिनान्ते
कलशपर्यन्ताः कारयित्वा नृपाय दर्शिताः । तया समग्रसामग्र्या नृपः प्रमुदितचित्तो भोजप्रासा-
दकपालबन्धे जायमाने निजप्रासादेऽनलसः कलशमधिरूप्य निर्णीते ध्वजाधिरूपलभ्रे तथा प्रति-
ज्ञया श्रीभोजं दूतमुखेन निमन्त्रयामास । ततः स्वप्रतिज्ञाभङ्गभीरुमौलवमण्डलप्रभुस्तथा प्रयातु-
मप्रभृन्पुण्यस्तूष्णीमासीत् । अथ प्रासादध्वजाधिरूपानन्तरम्, अवतीर्णपुराणकर्णं इव श्रीकर्णस्ताव-
द्विरैव नृपैः समं प्रस्थितः श्रीभोजमभ्यषेणयत् । तस्मिन्नवसरे श्रीभोजराज्यादौ^४ प्रीतिश्रुत्य माल-
वकमण्डलपार्ष्णिघाताय निस्सीमतदीयसीमनगरे^५ श्रीकर्णः श्रीभीममज्जहवत् । अथ ताभ्यां
नरेन्द्राभ्यां मञ्जेणाक्रान्तो व्याल इव भोजभूपालो विगलितदर्पविषो बभूव । तदा चाकस्मिन्ने
सञ्जाते भोजवपुरपाटवेऽर्पन्हूयमाने सर्वेष्वपि घाटमार्गेषु निजनियुक्तमानुषैः सर्वथा निषिद्ध्यमा-
नेऽपरपुरुषप्रवेदो श्रीभीमः कर्णाभ्यर्णवर्तिनं निजसान्निधिविग्रहिकं दामरं भोजधृत्तान्तज्ञानाय^६
स्वपुरुषेण पप्रच्छ । तेनापि स^७ पुरुषो गाथापध्याप्य प्रहितः श्रीभीमसभासुपागतः—

१२३. अम्बयफलं सुपकं विण्ठं सिटिलं समुन्मडो पवणो । साहा मल्लेणसीला न याणिमो कञ्जपरिणामो ॥

अनया गाथया श्रीभीमे तथास्थिते श्रीभोजः सन्निहितपरलोकपथप्रयाणः कृततदुचितधर्म-
कृत्यः, “राज्यस्यानुशास्ति समस्तराजलोकस्य वित्तीयं मम पञ्चत्वानन्तरं मत्कारौ विमानाद्विधिविधे-
यावि”त्यादिर्द्वयं दिवं^८ गतः ।

20

[८४] {‘कसु करु रे पुत्त कलत्त धी कसु करु रे करसणवाडी । एकला आह्वो एकला जाह्वो हाथपग वेहु झाडी ॥
इति भोजवाक्यं वैश्यया कथितं लोकानां प्रति ।}

७८) [*अथ तस्मिन् श्रीभोजे दिवमुपेयुषि] तद्वृत्तान्तविदा कर्णेन तदुर्गमदुर्गमङ्गादनु^९ समग्रा-
यां श्रीभोजलक्ष्म्यामुपात्तायां श्रीभीमेन दामर आदिष्टः—‘यच्छ्रीकर्णाच्चव्या मत्परिकल्पितं रा-
ज्यादौ^{१०} निजं शिरो वोपनेतुं^{११} न्यम्’ । इति राजादेशं विधित्सुर्वात्रिंशता पत्तिभिः समं^{१२} गुरुदरे प्र-
विश्य मध्याह्नकाले प्रसुप्तं श्रीकर्णं^{१३} बान्धये जग्राह । अथ तेन राज्ञा एकस्मिन् विभागे नीलकण्ठचिन्ता-
मणिगणाधिपप्रमुखदेवतावसरे निर्णीतेऽपरस्मिन्नुत्तरादौ^{१४} समस्तराज्यवस्तूनि^{१५} स्वेच्छयैकमर्द्धमाद-

1 एतद्विषयस्थाने BPPa ‘तयोः’ इत्येव । 2 Pa यत् । 3 Pa यथांगीकारे । 4 ‘तेषु सामर्थ्येऽपि’ नास्ति AD ।
5 D निर्मापयतोस्तत्र कर्णः सूत्रं । 6 D कर्मच्छ्रायो । 7 AD तेन चतुः । 8 AD कलशारोपपर्यन्ताः । 9 AD
० कलापः । 10 AD संजायः । 11 D ० प्रमुख श्रीभोजस्तूष्णीः । 12 BPPa ध्वजारोपणानन्तरं । 13 BP
अवतीर्णः पुः । 14 AD ० मभिषेणयितुं । 15 AD तदा च । 16 BP ० राज्यादौ प्रदानमुरीकृत्य । 17 AD नास्तीदं पदं ।
18 BPPa तस्मिन् नृपस्य वपुरपाटवे । 19 B निजमुक्तमानसैः । 20 B तं पुरुषं । 21 D मिरहणः । 22 एतद्वाक्यं
नास्ति AD । 23 B इत्यादिदेशः । 24 P दिवमुपेयुषि ; Pa ० मुपेयिवात् ; B नास्तीदं । † कोष्ठकान्तोत्तः पादो नास्ति BPPa
आदर्शेषु । * B आदर्शं एव केवलमिदं वाक्यमुपलभ्यते । 25 AD दुर्गमङ्गादौ । 26 BP समग्रभोजलः । 27 D नास्ति ।
28 BPPa वोपनेयं । 29 AD सह । 30 A बान्धयः D छान्धयः ।

स्वै'त्यभिहिते षोडशप्रहरास्तथा स्थित्वा पुनः श्रीभीमराजादेशदेवतावसरमादाय श्रीभीमा-
योपायनीषकारैः । अथैतत्प्रबन्धसङ्ग्रहकाव्ययुग्मं यथा-

१२४. पञ्चाशद्वत्समाने शिवभवनयुगे तुल्यलक्षणे प्राक् प्रारब्धे यस्य शीघ्रं भवति हि कलशारोपणं तत्र राज्ञा ।
अन्येन च्छत्रवालव्यजनविरहितेनाभ्युपेतव्यमेवं संवादे भोजराजा व्ययविश्वसमतिः कर्णदेवेन जिग्ये ॥

5 १२५. भोजे राक्षि दिवं गतेऽतिबलिना कर्णेन धारापुरीभङ्गं छत्रयतोपहृद्य नृपतिर्भीमः सहायीकृतः ।
तद्व्युत्पन्नं च दामरेण जगृहे बन्दीकृतात्कर्णतो हैमी मण्डपिका गणाधिपयुतः श्रीनीलकण्ठेश्वरः* ॥

१२६. कविषु कामिषु योगिषु भोगिषु द्रविणदेषु सतामुपकारिषु ।
धनिषु धन्विषु धर्मधनेषु च क्षितितले नहि भोजसमो नृपः ॥

10 १२७. § त्यागैः कल्पद्रुम इव क्षुवि शासिताशेषदौस्थ्यः साक्षाद्वाचस्पतिरिव जवाद् दन्धनानाप्रबन्धः ।
राधावेधेऽर्जुन इव चिरात्तस्य कीर्त्त्योत्कृष्टचैराहृतः आगमरनिकरैः स्वर्धयौ भोजराजः ॥

॥ इति भोजस्य विविधाः प्रबन्धा अवशेषा अपि यथाश्रुतं मन्तव्याः ॥

॥ इति श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचिते प्रबन्धचिन्तामणौ श्रीभोजराज-श्रीभीमभूषणोः
नानावदातवर्णनो नाम द्वितीयः प्रकाशः ॥ मंथाय ४६४ ॥

1 Pa चक्रे । * एतत्प्रधानन्तरं D आदर्शेऽत्र निम्नगतं वर्णनं प्राप्यते परं तद्वानुपपुक्तमसम्बद्धं च प्रतिभाति Pb आदर्शो-
नुसारेणेतः पूर्वमेवोक्तमप्यस्ति ।

'अथ श्रीकर्णस्यामे इदं काव्यमुक्तं कर्पूरकविना 'मुखे हारावासिनि' स्यादि । अपराव्यक्तधनाद्राज्ञा तस्य कवेः किञ्चिद् प्रदत्तं ।

कुशेः कोटर एव केदिरिपुर्धने त्रिछोकीमिमामन्तर्भूरिभरं विभक्तिं समपि प्रीतो मुञ्जगाधिपः ।

श्रीकण्ठस्य स कण्ठसूत्रमभवदेव त्वया तं हृदा विभागेन परेषु विक्रमकथा श्रीकर्णे निनीक्षिता ॥

श्रीनाथिराजकविनोक्तमेतद्भाराज्ञा प्रदत्तम्-

दृष्टा कोटी सुवर्णस्य सप्ताब्द दन्तिनः । दत्तं श्रीकर्णेदेवेन नाथिराजकवेर्मेदात् ॥

आर्यैषा इक्षितेन कर्पूरकविना समागच्छतो नाथिराजकवेरग्रे मार्गे इदं काव्यं भणितम्-

कन्ये कास्ति न वेत्ति मामपि कथं कर्पूर किं भारती सत्यं किं विपुरासि वस्य सुपिता केनाम्ब दुर्बेधसा ।

किं नीतं तव मुञ्जभोजनयनद्वन्द्वं कथं वसेत्ते दीर्घायुर्भजतेऽन्यथाष्टिपद्वर्षी श्रीनाथिराजः कविः ॥

श्रीनाथिराजकविना सन्पुत्रेन यद्वाज्ञा प्रदत्तं तात्पर्यमपि कर्पूरकवेरं प्रदत्तं ।

* एतत्प्रधानन्तरं P आदर्शे निम्नगतं पद्यं प्राप्यते-

'अद्वैतं दानववैरिणा गिरिजयाप्यर्द्धे च तस्याहृते राजन् विश्वमनीश्वरं समभवत् तत्तावदाकर्ण्यताम् ।

गङ्गा सागरमम्बरं शशिकला नागाधिपः इमातलं सर्वज्ञत्वमयेभ्रारवमगमत् त्वं मां च शिक्षाभिरता ॥

† एतत्पद्यं D उक्तं नास्ति । 2 B जितारिषु साधुषु । § ABD आदर्शे इदं पद्यं विद्यते नान्यत्र; P प्रतावितत्पद्यस्थाने निम्नगतं
पद्यमुपलभ्यते-

'देव ! त्वामसमानदानविहितैरथैः कृताधीकृते औलोचये कथमारभञ्जतया कल्पद्रुमो निन्द्यते ।

दङ्कच्छेदनेदनाविरमणात् सञ्जातलौक्यस्थितिः प्राचीनमणिताङ्गरोहणतया श्रीरोहणः खीति च ॥'

D आदर्शे पुनरिदमप्यधिकमेकं पद्यमत्र सुद्विप्तं लभ्यते-

देव ! त्वत्करनीरदे द्वादशति प्रारब्धपुण्योक्तौ चण्डकाञ्चनकङ्कणश्रुतित्वित्स्वर्णोत्तुतं वर्पति ।

दृष्ट्वा कीर्त्तितद्विणी समभवप्रीता गुणप्राप्तभूः पूर्णं चार्थिसरः क्षामाभ विदुषां दारिद्र्यादाबलजः ॥

3 ABD अथ शेषा । 4 नास्ति AD । 5 P शेषाः ।

[८. सिद्धराजादिप्रबन्धः ।]

७९) अथ कदाचिद्विद्वर्जदेशे अवग्रहनिगृहीते^१ वर्षणे विशोपकदण्डाहिदेशाग्रामकुटुम्बिकेर्षु^२ राज-
देयविभागनिर्वाहाक्षमेषु^३ तन्मियुक्तैर्व्यापारिभिः सकलोऽपि^४ सजातवित्तो^५ देशलोकः^६ श्रीपत्तने
समानीय भीमभूपाय^७ न्यवेद्यत । ततः^८ कदाचिद्वहसुखे श्रीमूलराजकुमारस्तत्र चक्रममाणो
वृषपत्तिभिः सस्यनिदानीभूतदानीसम्बन्धे व्याकुलीक्रियमाणं सकललोकमालोक्य पारिपा- 5
श्विकेभ्योऽधिगतवृत्तान्तः कृपया किञ्चिदश्रुमिश्रलोचनो बाह्वाहाल्यां तदतुल्या^९ कलया वृषं
परितोष्य^{१०} “वरं वृणीष्वेति वृषादेशमासाय” “भाण्डागार एव वरोऽयमस्तु” इति विज्ञापया-
मास । राज्ञा-“किमिति अधुना न याचसे?” इत्युक्तः “प्राप्तिप्रमाणाभावाद्-” इत्युदीरयन् भृशं
निर्वन्धपराद् धराधिपातेषां कुटुम्बिनां दानीमोचनवरं ययाचे ।^{११} ततो हर्षबाष्पाविलोचनेन
राज्ञा^{१२} तत्तथेति प्रतिपद्य भूयोऽप्यभ्यर्थयस्वैत्यभिहितः । 10

१२८. धृष्टः सन्ति सहस्रजः स्वमरणव्यापारमात्रोद्यताः स्वार्थो यस्य परार्थ एव स पुमानेकः सतामप्रणीः ।

दुःपरोदपुरणाय पिबति स्रोतःपति वाडवो जीमूतस्तु निदायसम्भृतजगत्सन्तापविच्छिद्ये ॥

इति काव्यार्थबलेन निगृहीतप्रभूतलोभस्ततो भूयः^{१३} किमप्यप्रार्थयमानो मानोन्नततया *स्वसौध-
मध्यमध्यास्य बन्धनविमोचितैस्तैलैर्लोकैः स दैवतवदुपास्यमानः स्वस्थानस्थितैश्च^{१४} स्तूयमानस्तृतीयै-
ऽहनि तदीयसन्तोषदृशां श्रीमूलराजः स्वर्लोकं “जगाम । तच्छोकाम्बुधौ सराजलोको राजा, स 15
च पूर्वमोचितलोकश्च निमग्नश्चरेण चतुरैर्विविधबोधबलादपकृष्टशोकशङ्कुभ्यके ।

अथ^{१५} द्वितीये वर्षे वर्षाबलाद् हर्षिभिः^{१६} “कर्षुकलोकैर्निष्पन्नेषु समस्तसस्येषु व्यतीततद्वर्षयो
राजदेयविभागे” प्रदिश्यमाने राज्ञि चानाददाने सति तैर्हृत्तरसभा मेलिता । तत्र सभ्यानां
लक्षणमेवम्-

१२९. न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धा वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् ।

20

धर्मः स नो यत्र न चास्ति “सत्यं सत्यं न तद्यत्कृतकानुविद्वम् ॥

इति निर्णयात् ऽसभ्यैर्गतवर्षतद्वर्षयोर्दानी^{१७} राज्ञां प्राहिता^{१८} । ततस्तेन द्रव्येण कोशद्रव्येण च श्रीमू-
लराजः कुमारश्रेयसे नव्यस्त्रिपुरुषप्रासादः श्रीभीमेन कारितः ।

८०) †अनेन श्रीपत्तने श्रीभीमेश्वरदेव-भट्टारिकाभीरुआणीप्रासादौ कारितौ । सं० १०७७

1 AD निगृहीतासां वृष्टे । 2 नास्तीदं पदं AD । 3 AD “निर्वाहाक्षमो देशलोकः । 4 AD न सन्ति एते शब्दाः ।
5 BP “भूयस्ये । 6 नास्ति BP । 7 BP मूलराजः । 8 AD “दानी” नास्ति । 9 BP परिगतः । 10 AD अक्ष-
मिश्रः । 11 AD “नुत्तया । 12 B “लोपितः सन्; P परितोष्य तस्मात् । 13 BP आदेशे क्षुते । 14 P विना नास्त्य-
म्वत्र । 15 D कुटुम्बिकानां । 16 “याचसे ततो” स्थाने BP याचमानो । 17 BP नास्ति । 18 D भूयोऽप्यर्थये; B
“समर्थये; । 19 BP “सुक्तायमगमम् । ततश्च कौटुम्बिकैः” इत्येव पाठः । 20 BP “भूयः” नास्ति । 22 D “प्यन्वयमानोऽपि ।
* एतद्वन्तर्गतपाठस्थाने AD “स्वस्थानमगमम् । ततश्च कौटुम्बिकैः” इत्येव पाठः । 23 नास्तीदं AD । 24 B स्वर्लोकं पुरजगाम;
P स्वर्गमुपस्थाय । 25 BP आगामिनि वर्षे । 26 AD कर्षुकलोकैर्विषां बलात् । “हर्षिभिः” पदं नास्ति । 27 AD “देयविभागैः ।
28 AD प्रविश्यः । 29 “तैः” स्थाने “सायां” BP । 30 BP न सत्यम् । § एतच्छिष्टांस्तरंगपाठस्थाने BP आदौ
“सम्येकद्वयदानीं वृषति (तेः B) पार्श्वे प्राश्रित्वा अपूर्वमाणकोशद्रव्येण श्रीवर्मसूक्तः श्रीमूलराजः” एतादृशः पाठः ।
31 D दानी । 32 D राजा । 33 D प्राहितः । † ह्यं पंक्तिः BP नास्ति ।

प्रारभ्य वर्ष ४२, मास १०, दिन ९ राज्यं कृतम् । (BP आदर्श-संवत् १०७८ पूर्व श्रीभीमेन वर्ष ४२ राज्यमकारि ।)

८१) *श्रीउदयमतिनाम्न्या' तद्वाङ्मया [नरबाहनखंगारसुतयाः] श्रीपत्तने सहस्रलिङ्गसरोवराद-
प्यतिशायिनी नव्या वापी कारिता ।

5 ८२) अथ सं० ११२० चैत्रवदि ७ सोमे हस्तनक्षत्रे मीनलग्ने श्रीकर्णदेवस्य राज्याभिषेकः
संजातः^१ ।

८३) इतश्च शुभकेशिनामा कर्णाटराट् तुरगापहृतोऽष्टम्यां^२ नीतः कुत्रापि पत्रलवृक्षच्छायां सेव-
मानः प्रत्यासन्ने दावपावके कृतज्ञतया विश्रामोपकारकारिणं तमेव तरुमजिहासुस्तेनैव सह तस्मिन्
दहने प्राणानाहुतीचकार । ततस्तत्सुतुर्जयकेशिनामा तद्वाङ्मये सचिवैरभिषिक्तः । क्रमेण तत्सुता
10 मयणल्लदेवी नाम्नी^३ समजनि । सा च शिवभक्तैः^४ सोमेश्वरनामनि गृहीतमात्र एवेति पूर्वभवमस्मा-
धीत्-यदहं प्राग्भवे ब्राह्मणी द्वादशमासोपवासान् कृत्वा प्रत्येकं द्वादशवस्तूनि तदुद्यापने दत्त्वा
श्रीसोमेश्वरनमस्याकृते प्रस्थिता^५ बाहुलोडनगरमागता, तत्करं दातुमक्षमाऽग्रतो गन्तुमलभ-
माना तन्निर्वेदादहं^६ आगामिनि जन्मनि^७ अस्य करस्य मोचयित्री भूयासमि^८ति कृतनिदाना विप-
द्यात्र कुले जाते^९ पित्रे^{१०} निवेदयामास^{११} । अथ बाहुलोडकरमोचनाय सा^{१२} गूर्जेश्वरं प्रवरं वरं कामय-
15 माना तं वृत्तान्तं पित्रे^{१३} निवेदयामास^{१४} । अथ जयकेशिराजा तं व्यतिकरं ज्ञात्वा तेन श्रीकर्णः^{१५}
स्वप्रधानैः स्वसुताया मयणल्लदेव्या अङ्गीकारं याच्यते स्म । अथ श्रीकर्णे तस्याः कुरूपताश्रवणा-
दुदासीने सति तस्मिन्नेव^{१६} निबन्धपरां तामेवं मयणल्लदेवीं पिता स्वयंवरं प्राहिणोत् । अथ श्री-
कर्णनृपो गुप्तवृत्त्या स्वयमेव तां कुत्सितरूपां निरूप्य^{१७} सर्वथा निरादर एव जातः । ततोऽष्टभिः^{१८}
सहचरीभिः सह नृपतिहत्याकृते मयणल्लदेवीं प्राणान् परिजिहीर्षु मत्वा^{१९} श्रीकर्णजनन्या^{२०} उदय-
20 मतिराज्या तासां^{२१} विपदं^{२२} द्रष्टुमक्षमया ताभिः सह प्राणसङ्कल्पश्चक्रे । यतः-
१३०. स्वापदि तथा महान्तो न यान्ति खेदं तथा परापत्सु । अचला निजोपहतिषु प्रकम्पते भूः परव्यसने ॥
इति । तदनन्तरं महोपलब्धवसुपस्थितमवगम्य मातृभक्त्या तां परिणीय श्रीकर्णः पश्चादृष्टिमात्रे-
णापि न सम्भावयामास^{२३} ।

८४) अन्यर्द्धां कस्यामप्यधमयोषिति साभिलाषं नृपं सुञ्जालमस्त्री कञ्चुकिना विशाया तद्वेषधा-
25 रिणीं^{२४} मयणल्लदेवीमेव^{२५} ऋतुस्नातां रहसि प्राहिणोत् । तामेव स्त्रियं जानता नृपतिना सप्रेमसुञ्ज-

* इयं समग्रा पंक्तिः A आदर्शे न विद्यते । 1 P ० सतीराज्या तपयया । † एतत्पदं P प्रतावेव लभ्यते । ‡ P आदर्शे 'संवत् ११२० वर्षे श्रीकर्णेः राज्यमलं चकार' । B 'अथ संवत् ११२० वर्षे श्रीकर्णस्य महाशृंगारिणः पट्टाभिषेकः ।' एतादृशाः पाठभेदाः । 2 B अथ; P तथा । 3 P प्रोतभूमौ; B प्रान्तरप्रान्त० । 4 AD ० सप्त० । 5 BP 'ततः' नास्ति । 6 AD 'नाम्नी' नास्ति । 7 P शिवभक्तिपरैर्नरैः । 8 B नास्ति । 9 A बाहुलोड । 10 BP भवे । 11 P नास्ति । 12 P पितरं । 13 P निवेदितवती । ††† एतद्विदुष्यान्तर्गतपाठस्थाने A 'जयकेशिराजा श्रीकर्णः' इत्येव पाठः; तथैव पुनः ††† एतद्विदुष्यान्तर्गतपाठस्थाने BP आदर्शे 'जयकेशिराजापि तं व्यतिकरं ज्ञापितः श्रीकर्णः स्वप्रधानपुत्रैर्मयणल्लदेव्याः कुरूपतां विश्राममन्दादरे तस्मिन्नेव राजनि-' एतादृशाः पाठो लभ्यते । 14 AD 'एव' नास्ति । 15 BP विलोभय । 16 'निरादर एव जातः, ततोऽष्टभिः' एतत्पाठस्थाने BP 'निरादरपरः दिक्क्याभिरिव नृसिंमतीभिरष्टभिः' एव पाठः । 17 नास्ति BP । 18 एते शब्दाः A आदर्शे न लभ्यन्ते । † एतद्वत्पठोपस्थाने BP 'इति म्यायाव तदाग्रहादेव अनिष्टदुर्गापि सर्वथा श्रीकर्णेन सा परिणिम्ये । तदनन्तरं इयमात्रेण सर्वथा तामसम्भावयन्' एषा पंक्तिः । 19 D नास्ति । 20 BP नास्ति । 21 D ० चारिणी कृत्वा । 22 AD 'एव' नास्ति ।

मानायास्तस्या आधानं समजनि । तदा च तया सङ्केतज्ञापनाय दृषकरात्रामाङ्कितमङ्गुलीयकं निजाङ्गुल्यां न्यधायि । अथ प्रातस्तदुर्विलसितात् तद्दृष्टान्तमनवबुध्यमानाय^१ प्राणपरित्यागो-
द्यताय दृष्टतये स्मार्तैस्तसताम्रमयपुत्तलिकालिङ्गनमिति निवेदिते प्रायश्चित्साय तथैव चिकीर्षवे
स मन्त्री यथावद् अवदत्^२ ।

(अत्र P प्रती निम्नलिखिताः श्लोका विद्यन्ते-)

5

[८५] गुरुणा विक्रमेणायं बभूव पितृसन्निभः । आकारेण तु रम्येण भूपोभूदात्मभूतदृक् ॥

[८६] विना कर्णेन तेन स्त्रीनेत्राणां न रतिः क्वचित् । इतीव जङ्घिरे तेषामनुकर्णं प्रवृत्तयः ॥

[८७] तत्कर्णाजुनयोर्वैरं पूर्वं कर्णः सरस्विव । अर्जुनं गमयामास यशो देशान्तराणि यः ॥

[८८] अभिरामगुणग्रामो रामो दशरथादिव । हनुः श्रीजयसिंहोऽस्माज्जायते स जगज्जयी ॥

८५) सुलभे तस्य जातस्य सूनोर्दृष्टतिर्जयसिंह इति नाम निर्ममे । स बालस्त्रिवार्षिकः सव-10
योभिः कुमारै रममाणः सिंहासनमलञ्चके । तद् व्यवहारविरुद्धं^३ विष्टृशता दृष्टेण पृष्टेः^४
नैमित्तिकैस्तस्मिन्नेवाभ्युदयिके लभे निवेदिते राजा तदैव तस्य सूनो राज्याभिषेकं^५ चकार ।

८६) 'सं० ११५० वर्षे पौषवद ३ शनौ अवगणनक्षत्रे वृषलभ्रे श्रीसिद्धराजस्य पट्टाभिषेकः'^६ ।

८७) स्वयं तु, आशापल्लीनिवासिनमाशाभिधानं भिन्नमभिषेणयन् भैरवदेव्याः शङ्कुने जाते
तत्र कोछरबाभिधानदेव्याः प्रासादं कारयित्वा, खड्गलक्षाधिपं भिन्नं विजित्य तत्र जयन्तीं देवीं^७
प्रासादे स्थापयित्वा कर्णेश्वरदेवतायतनं तथा कर्णसागरतटमालङ्कृतं^८ कर्णावतीपुरं निवेद्य स्वयं
तत्र राज्यं चकार^९ । श्रीपत्तने तेन राज्ञा श्रीकर्णमेरुः प्रासादः कारितः ।

सं० ११२० चैत्रसुदि ७ प्रारभ्य सं० ११५० पौषवदि २ यावत् वर्ष २९, मास ८, दिन २१^{१०}
अनेन राज्ञा राज्यं कृतम् ।

८८) अथ दिवं गते श्रीकर्णे श्रीमदुदयमतिदेव्या भ्राता मदनपालोऽसमञ्जसवृत्त्या वर्तते । तेन^{२०}
लीलाभिधानो राजचैवो दैवतवरलब्धप्रसादः सकलनागरिकैलोकैस्तत्कलाहृतद्वयैः^१ काञ्चन-
दानपूजयाऽभ्यर्च्यमानः कदाचित्तेन^२ निजसौधे समानीय^३ कृतके^४ शरीरामये नाडीदर्शनात्पथ्य-
सज्जतां निवेद्यन्निदमूचे (तेन मदनपालेन बभाषे) 'तदेव नास्तीति । *तत्स्त्वं मया रोगप्रती-
काराय नाकारितः, किं तु पथ्यदानेन बुभुक्षामृतीकारार्थमेव^५ । ततो द्वात्रिंशत्सहस्राण्युपनये-
त्युक्त्वा^६ तेन^७ बन्दीकृतस्तत्तथेति निर्मायेत्यभिग्रहमग्रहीत्-यदतः परं प्रतीकारनिमित्तं नृपतेः^८
सौधमपहाय नान्यत्र गन्तव्यमिति । ततः परमातुराणां प्रश्रवणावलोकनाद्विदानचिकित्सितं
कुर्वाणः केनापि मायाविना कृतकामयचिकित्सितं कौशलं बुभुत्सुना वृषभप्रश्रवणे दर्शिते सम्पक्
तदवगम्य शिरोधूननपूर्वकं 'वृषभः'^९ स बहुखादनेन मोडितं इत्यस्मै सत्वरमेव तैलनाली दीय-

1 BP नास्ति । 2 नास्तेतत्पदं AD । 3 AD 'पतो नृपतिः । 4 'कार्यैः' शब्दस्थाने AD 'स्मार्तांस्तस्यायश्चित्तं पत्रच्छ
हेतः' पृष्ठे शब्दाः । 5 D यथावदथावदत्; P यथावदवादीत् । १-१ पृष्ठद्वारक्यं AD नास्ति । 6 P तद्विरुद्धं विष्टृश्य ।
२-२ तदैवाभिषेकं BP । † इयं पंक्तिः BP नास्ति । 7 D वद० । 8 AD 'तटमालङ्कृतं चकार । 9 AD चके ।
10 A २५ । ‡ इयं पंक्तिः BP न विद्यते । 11 AD 'नागरिकैः' । 12 AD कलाचार्यं (D 'चार्य' नास्ति) चमकृतपिपिः ।
13 AD 'तेन' नास्ति । 14 AD समानीतः । 15 BP कृत्रिमे । § केवलं A आग्रहं इदं वाक्यं लभ्यते । * पतद्वन्तर्गा
पंक्तिः BP नास्ति । 16 BP सहस्रानपरेत्यादिष्टः । 17 नास्ति 'तेन बन्दीकृतः' BP । 18 A कृतकपिचिकित्सित० ।
19 BP वृषभोऽयं । 20 D गोपिष्ठतः; B कोष्ठितः ।

ताम्, नोचेद्विपत्स्यते' इति तच्चित्ते 'चमत्कारमारोपयामास' । अन्यदा' राज्ञा निजग्रीवाबाधा-
प्रतीकारं दृष्टः । 'पलद्वयप्रमाणमृगमदपङ्कलेपनेन अर्तिरूपशाम्यती'ति द्रव्याहते तथाकृते ग्रीवा
सजीभृता । ततो' नृपसुखासनवाहिना पामरेण नरेण ग्रीवाबाधाप्रतीकारं दृष्टः । 'घृष्टकरीरमूल-
रसेन तन्मृत्तिकासहितेन लेपं विधेही'त्यभिदधे' । ततो राज्ञा किमेतदिति दृष्टे' 'देशकालौ बलं
5 शरीरप्रकृतिं च विमृश्यायुर्वेदविदा चिकित्सां क्रियत' इति विज्ञपयति स्म । अन्यदा धृतैः' कश्चि-
देकसंमत्या दृष्टक दृष्टक युगलीभूय तत्प्रथमयुगलिकया *विपणिमार्गे' 'किमथ यूयं वपुष्यपटव'
इति दृष्टः । द्वितीययुगलिकया श्रीमुञ्जालस्वामिप्रासादसोपाने दृष्टः । तृतीययुगलिकया तु राज-
द्वारे, चतुर्थयुगलिकया द्वारतोरणे तथैव । ततो भूयो भूयः दृच्छोत्पन्नेन शङ्कादूषणेन* तत्कालो-
त्पन्नमाहेन्द्रज्वरस्त्रयोदशे दिने विपदे स वैयः ।

10

॥ इति ठ०¹¹ लीलावैद्यप्रबन्धः ॥

८९) 'अथ सान्तूनामा मन्त्री अन्यायकारिणं तं मदनपालं कालमिव जिघांसुः कदाचित्कर्णा-
ङ्गजं गजेऽशिरोष्य राजपाटिकाव्याजेन तद्गृहे नीत्वा पत्तिभिस्तं व्यापादयामास' ।

९०) अथ कश्चिन्मरुमण्डलवास्तव्यः श्रीमालवन्द्य' उदाभिधानो वणिक् प्रावृट्काले प्राज्याज्य-
क्रयाय निशीथे व्रजन् कर्मकारैरेकस्मात्केदारादपरस्मिन् जलैः¹ 'पूर्यमाणे तान् 'के यूयमि'ति प्रपच्छ ।
15 तैः 'वयममुकस्य कामुका' इत्युक्ते' 'ममापि कापि सन्ती'ति पृच्छन्, तैः 'कर्णावल्यां सन्ती'त्यभि-
हिते स सकुटुम्बस्तत्र गतः² । वायदीयजिनायतने विधिवद्देवान्नमस्कुर्वन् कयापि लाछिनाङ्ग्यां
छिम्पिकया आविकया साधर्मिकत्वाद्ब्रवन्दे । तया 'भवान् कस्यातिथिरि'त्युदीरितः, 'वैदेशिकोऽ-
हमिति' भवत्या एवातिथिरि'ति तद्वाक्ये³ श्रुते तं तया सह नीत्वा कस्यापि वणिजो गृहे कारि-
तान्नपाकेन भोजयित्वा निर्मापितकायमाने⁴ निजतलके तं⁵ निवास्य कालक्रमेण तत्र⁶ सम्पन्न-
20 सम्पद् इष्टिकाचितं गृहं चिकीर्षुः स्वातावसरे निरवधिं शेषधिमधिगम्य तामेव स्त्रियमाहूय
समर्पयन् तया निषिद्धः, तत्प्रभावेण ततः प्रभृति स उदयनमन्त्रीति⁷ नाम्ना पमथेः ।

९१) *तेन कर्णावल्यामतीतानागतवर्तमानैश्चतुर्विंशतिजिनसमलङ्कृतः श्रीउदनविहारः कारितः ।

९२) तस्यापरमाटुकाश्चत्वारः सुताः⁸ चाहडदेव-आम्बड-बाहड-सोलाकै-नामानोऽभूवर्न ।

1 BP 'मारोपयन् । 2 BP कदाचित् । 3 P 'शीघ्रबाधा । 4 D 'शिरोऽर्तिः' । 5-7 एतद्वाङ्मार्गात्तपाडस्थाने BP
'उपचारे क्रियमाणे' इत्येव पाठः । 5 D शिरोबाधा०; BP 'बाधा' इत्येव । 6 D वृद्धक०; A नास्ति । 7 BP 'निषाव ।
२-२ एतद्वाङ्मार्गे BP 'भूयो राज्ञा उपलब्धप्रतीकारे' एतद्वाङ्मार्गः । 8 नास्ति BP, 9 BP चिकित्सितः । 10 A सिञ्च-
पयत् । १-२ एतपाडस्थाने BP 'सिञ्चय्य गृहं याति तन्नगरनिवासिभिः पुनैः' । * एतद्वन्तर्गतस्य पाठस्य स्थाने BP 'प्रणा-
मपूर्वमौक्तिकं वपुःपाटवं दृष्टः । द्वितीययुगलिकया द्वारतोरणे, तृतीययुगलिकया विपणिमार्गे, चतुर्थयुगलिकया श्रीमुञ्जालग्रा-
सादे भूयोभूयस्त्रयस्य दृष्टव्यमानः शङ्काविषदोषणैव' एतादृशः पाठः प्राप्यते । 11 DP 'ड०' नास्ति । † एतत्पक्षस्थाने AD
'अथ सान्मुसिणि उपपायाद्वाजपाटिकाव्याजेन श्रीकर्णाङ्गजेनाभ्यासकारी मदनपालो व्यापादितः' इत्येवा पंक्तिः । 12 D देशः ।
13 BP पूर्वमाणोऽम्भोजिः । 14 BP दृष्टव्यः । 15 BP ह्यसिहिते । 16 BP नाव । 17 BP नास्तेतत्पदं । 18 A
त्वां वन्दे । 19 'तद्वाक्ये श्रुते तं' स्थाने AD 'वदन्' इत्येव पदम् । 20 नास्तेतत्पदं । 21 'तं निवास्य' स्थाने AD
'कापि गृहे निवासितः' । 22 AD नास्ति । 23-BP उदयननामा मन्त्री । ‡ श्लो० Dd आद्येन निम्नगतं लिखितं प्राप्यते-
'कृतयपक्षानि नैव कांश्च स्वयं शयानानपि सेवते परान् ।
द्वयेऽपि नास्ति द्वितयेऽपि विद्यते शिवः प्रचारे न विचारगोचरः ॥'

24 BP 'मतीत-वर्तमान-भविष्यत्' । 25 BP पुत्राः । 26 P सोडकः । 27 नास्ति P ।

१३) अथान्यस्मिन्नवसरे सान्तूनामा महामाल्यः करेणुस्कन्धाधिरूढो राजपाटिकायां ध्वजन् व्यावृत्तः स्वयं कारितसान्तूवसहिकायां देवनमस्त्रिकीर्षया तत्र प्रविशान् वारवेद्यास्कन्धन्यस्त- हस्तं कमपि चैत्यवासिनं सितवसनं ददर्श । ततो गजाद्वरुह्य कृतोत्तरासङ्गः पश्चाङ्गप्रणामेन तं गौतममिव नमस्त्रके । तत्र क्षणं स्थित्वा भूयस्तं प्रणम्य प्रतस्थे । ततः स लज्जयाऽधोवदन्ः पातालं प्रविबिधुरिव तत्कालं सर्वमेव परिहृत्य मलधारित्रीहेमसूरीणां समीपे उपसम्पदमादाय संवेगरसंपरिपूर्णः श्रीशत्रुञ्जये गत्वा द्वादशवर्षाणि तपस्तेषु* । कदाचित्स मन्त्री श्रीशत्रुञ्जये देवपादानां नमस्करणायोपगतोऽदृष्टपूर्वमिव तं मुनिं प्रणम्य तच्चरित्रविचित्रितमनास्तद्गुरु- कुलादि प्रपच्छ । 'तत्त्वतो भवानेव गुरुरिति' तेनोक्तं कर्णौ पाणिभ्यां पिधाय मैत्रं मादिशेय- ज्ञातवृत्त्यैवं विज्ञपयंस्तेन प्रोचे^{१०}—

१३१. जो जेण सुद्धम्ममि ठाविओ संजणण गिहिणा वा । सो चेव तस्स जायह धम्मगुरु धम्मदाणाओ ॥ 10
इति तस्मै मूलवृत्तान्तं निवेद्य तस्य दृढधर्मतां निर्ममे ।

॥ इति मन्त्रिसान्तू-दृढधर्मताप्रबन्धः ॥

१४) अथानन्तरं 'श्रीमयणल्लदेव्या जातिस्मरणात्पूर्वभववृत्तान्ते श्रीसिद्धराजस्य निवेदिते' श्रीमयणल्लदेवी'श्रीसोमनाथयोग्यां सपादकोटिमूल्यां हेममयीं पूजां संहदाय यात्रायां'प्रस्थिता बाहुलोडनगरं सम्प्राप्ता । पञ्चकुलेन कदर्थ्यमानेषु कार्पटिकेषु राजदेयविभागस्याप्राप्त्या सबाष्पं¹⁵ पञ्चाश्विबल्यमानेषु मयणल्लदेवी हृदयादर्शसंक्रान्ततद्वाधा स्वयमेव पश्चाद्व्यावृत्तन्ती अन्तराऽन्त- रीभूतेन श्रीसिद्धराजेन विज्ञातं—'स्वामिनि ! अलममुना सम्भ्रमेण । कुतो हेतोः पश्चाद्विचर्यते?' इति राज्ञोक्ते' 'यदेव सर्वथाऽयं करमोक्षो भवति तदैवाहं श्रीसोमेश्वरं प्रणमामि नान्यथेति । किं चातःपरमज्ञाननीरयोनियमश्च' । इति श्रुत्वा राज्ञा पञ्चकुलमाकार्यं तत्पटस्याङ्के द्वासप्तति- लक्षानुत्पद्यमानान् विमृश्य तं पट्टकं विदार्य मातुः श्रेयसे तं करं मुक्त्वा करे जलशुलकं मुञ्चति²⁰ स्म । ततः' श्रीसोमेश्वरं गत्वा तया सुवर्णपूजया देव्यमभ्यर्च्य तुलापुरुषगर्जद्वानादीनि महादा- नानि दत्त्वा—'मर्तसदृशी कापि नाभूत् भविते'ति दर्पाधमाता निशि' निर्भरं प्रसुता' । तपस्विवेष- धारिणा तैर्नैव देवेन जगदे—'इहैव मदीयदेवकुलमध्ये काचित्कार्पटिकनितम्बिनी यात्रायै आया-

1 AD स्त्रका० । 2 नास्ति AD । 3 AD चकार । 4 BP तद्वत् । 5 BP पार्श्वे । 6 AD संपूर्णः । 7 A नास्त्येतत्पदं । * इतोऽग्रे D पुष्के निम्नगताः पङ्क्त्योऽधिका कथ्यन्ते—'किं च तेनाभ्ये समानाः प्रतिबोधिताः । मुनिस्मिन्नयति—

रे रे स्थित कथं ज्ञातः प्रभावसि पिशाचवत् । अस्मिन् पश्य चारमानं रागव्यागानुषुषी भव ॥

संसारदुःखानुषुषु मनो धावसि किं हृथा । सुधामयसिदं ब्रह्मसरः किं नावगाहसे ॥'

8 BP पृष्ठम् । 9 BP ह्युक्ते । 10 AD संयुक्ते । 11 BP सम्यक्त्वदृष्टताम् । † एतद्विद्वान्तर्गतं पाठः A प्रती व कथ्यते । 12 BP नास्त्येतत्पदम् । 13 AD 'सह' नास्ति । 14 'यात्रायां प्रस्थिता' नास्ति BP । 15 BP 'पश्चात्' नास्ति । 16 Dd तद्वाप्यधारा । 17 P० अन्तरान्तरायभू० ; P अन्तरायीभू० । 18 P निम्नपार्श्वे । 19 BP राजाभिहिते । १-१ एतद्विद्वान्तर्गतपाठस्थाने AD 'प्रणमामि अशानं [च A] गृह्णामि नाम्यथेति' इत्येष पाठः । 20 D 'तं' नास्ति । 21 BP तद्वत् । 22 P यावा । 23 A श्रीसोमेश्वरम् । 24 D 'यत्र' नास्ति । 25 D दानानि ; A नास्ति । § एतच्छ- व्वाग्रे D पुष्के निम्नगताः श्लोका विद्यन्ते; परं अन्यत्राप्राप्तत्वाद् प्रक्षिप्तमात्रा एवेति प्रतिभाति—

संग्रहेकपरः प्राप समुद्रोऽपि रसातलम् । दाता तु जलदः पश्य भुवनोपरि पार्वति ॥

सेनाङ्गरिवाराधं सर्वमेव विनश्यति । दानेन जनितान्दे कीर्तिरेकैव तिष्ठति ॥

पातुर्वायंसमो बन्धुर्भारमादाय यः पराद् । कर्मकीरुपाद्विगमं निश्चारयति तं जलम् ॥

26 D जलो महापादैर्नैसदृशी । 27 D ०मातस्मिन् निर्भरं । 28 AD सुता ।

ताऽस्ति । तस्याः सुकृतं याचनीयं त्वया' इत्यमादिद्वयं तिरोहिते तस्मिन् राजपुरुषैर्विलोक्यं समानीता । तस्मिन्पुण्ये याचितेऽप्यददाना कथमपि 'यात्रायां किं व्ययीकृतमिति पृष्टा' सती सा ग्राह-अहं' भिक्षावृत्त्या योजनशतं' देशान्तरमतिक्रम्य ह्यस्तने' दिवसे' कृततीर्थोपवासा पारणकदिने कस्यापि सुकृतिनः अकृतपुण्यां पिण्याकमासाद्य, तत्त्वण्डेन श्रीसोमेश्वरमभ्यर्च्य, 5 तद्वंशमतिथये दत्त्वा स्वयं पारणकमकार्षम् । भवती पुण्यवती, यस्याः पितृभ्रातरौ पतिसुतौ च राजानः, या' त्वं बाहुलोडकरं' द्वाससतिलक्षान् मोचयित्वा सपादकोटिमूल्यया पूजया' *अगण्यपुण्यमर्जयन्ती मदीयपुण्ये कृदोऽपि कथं लब्धासि? * । यदि' न कुप्यसि तदा किञ्चिद्भूत्सि । तत्त्वतस्तव पुण्यान्मदीयं' पुण्यं महीतले' महीयः । यतः-

१३२. सम्पत्तां नियमः शक्तां सहनं यौवने व्रतम् । दारिद्र्ये दानमल्पमपि लाभाय भूयसे ॥

10 इति युक्तिंयुक्तेन वाक्येन तस्या गर्वं निराचकार ।

९५) सिद्धराजस्तु समुद्रोपकण्ठवर्ती एकेन चरणेन-

१३३. को जाणइ तुह नाह चीतु' तुहालउं' चकवइ । लहु' लंकह लेवाइ मग्गु निहालइ करणउत्तु ॥

इति स्तूयमाने, द्वितीयेन चरणेनोक्तम्-

१३४. धाई' धा'अह पाय' जेसल जलनिहि ताहिला । तई जीतां सवि राय एकु' विमिषणु मिळि महु ॥

15 ९६) एवं तत्र यात्रायां व्यापृते' राज्ञि, 'छलान्वेषिणा यशोवर्मणा मालवकभूषेण गुर्जरदेशे' उपद्रूयमाणे सान्तूसचिवेन 'त्वं कथं निवर्त्तसे?' इति प्रोक्तं; 'स' राजा-यदि त्वं स्वस्वामिनः सोमेश्वरदेवयात्रायाः पुण्यं ददासी'त्युदीरितस्तत्परणौ प्रक्षाल्य तत्करतले तत्पुण्यदाननिदानं जलशुल्कं' निक्षिप्य तं' राजानं निवर्त्तयामास । श्रीसिद्धराजः पत्तनमुपेत्य सान्तूमालविकनृप-योस्तं वृत्तान्तमवबुध्य कुदं' नृपं मञ्ची एवमवादीत्-स्वामिन् । यदि' मया दत्तं तव सुकृतं याति, 20 तदा तस्य सुकृतमन्येषामपि पुण्यवतीं सुकृतं मया भवते प्रदत्तमेवं । अथापरं' येन केनाप्युपायेन परचक्रं स्वदेशे प्रविशद्रक्षणीयमेवेति एवं' वदता तेन नृपतिरनुनीतः । ततस्तनैवामर्षेण मालव-मण्डलं प्रति' प्रतिष्ठासुः सचिवान् शिल्पिनश्च सहस्रलिङ्गधर्मस्थानकर्मस्थाये नियोज्य, त्वरित-गत्या तस्मिन्निष्पद्यमाने नृपतिः प्रयाणकमकरोत् । तत्र जयकारपूर्वकं द्वादशवार्षिके विग्रहे सञ्जा-यमाने सति कथंचित् धारादुर्गभङ्गं कर्तुमप्रभूण्युः' अथ मया धाराभङ्गानन्तरं भोक्तव्यमिति

1 ०राजोक्त्य । 2 P याचमाने । 3 BP अत्रयुक्ता । 4 BP मया । 5 BP ०शतानि; D शताम्तर० । 6 AD द्वासन० । 7 P दिने । 8 D नास्ति 'अकृतपुण्या' । 9 A ०मप्यतिथये । 10 'या त्वं' नास्ति BP । 11 'बाहुलोडकरं' इत्येव AD । 12 BP तस्यर्था । * एतत्पाठस्थाने AD 'श्रीसोमेश्वरं पूजितवती सा कथं मदीयपुण्यलब्धेष्ठासि ।' एतादृशः पाठः । 13 AD परं यदि । 14 BP मम । 15 P नास्ति । 16 'युक्ति' नास्ति D । 17-18 सर्वकथं गर्वं हिसवर्जं BP । 19 D चीत । 20 D तु हालेइ । 21 D छड । * अस्याः पंचपाः स्थाने D पुस्तके 'इत्यादि स्तूयमानोऽभवत् ।' इत्येव वाक्यं विद्यते । अग्रिमा गाथापि तत्र नास्ति । 22 AB 'वैवं' इत्येव । 23 A धाईइ । 24 A पाह । 25 BP छईया । 26 P एकु; B इहु । 27 AD व्यापृते । 1-१ एतद्व्याप्तगंतपाठस्थाने BP 'मालवकराज्ञा छलान्वेषिणा गुर्जरमण्डले' एव पाठः । 28 BP विज्ञप्तः । 29 BP नास्ति 'स राजा' । 30 AP ०शुल्कं । 31 'तं राजानं' स्थाने BP 'मालवराजानं यशोवर्मणः' । २-२ एतद्व्याप्तगंतपाठस्थाने A प्रती 'ततः श्रीपञ्चवर्गं श्रीसिद्धराजं तद्वृत्तान्तावगमनेन कुदं'; D पुस्तके च 'ततः श्रीसिद्धराजश्चाह्वान्योगमनेन कुदं' एतादृशः पाठः प्राप्यते । 32 BP नास्ति । 33 AD वन् । 34 AD सतः । 35 एते शब्दाः BP न सन्ति । 36 P 'एव' नास्ति । 37 AD नास्ति 'अथापरं' । 38 BP ०क्षिप्रणीय० । 39 'एवं' न AD । 40 BP 'ततः' नास्ति । 41 D 'प्रति' नास्ति । 42 P एतत्पदं नास्ति; D 'स्रजय०' । ३-३ एतद्व्याप्तगंतं वाक्यं न विद्यते AD ।

कृतप्रतिज्ञो दिनान्तेऽपि तत्कर्तुमक्षमतया सचिवैः कानिच्यां धारायां भज्यमानायां पत्तिभिः परमारराजपुत्रे विपद्यमाने-इत्थं प्रपञ्चात् नृपः प्रतिज्ञामापूर्वं अकृतकृत्यतया पश्चादन्याबुद्धितु-
मिच्छुर्गुणालसचिवं ज्ञापयामास । तेनापि त्रिकचतुष्कचत्वरप्रासादेषु निजपुरुषाभियोज्य धारा-
दुर्गभङ्गवार्त्तायां क्रियमाणायां तद्वासिना केनापि पुरुषेण 'दक्षिणप्रतोल्यां यदि परबलं दौकते
तदैव दुर्गभङ्गो नान्यथेति' तद्वाचमाकर्ण्य स विज्ञातः सचिवस्तं व्यतिकरं रात्रौ गुप्तविज्ञप्तिकया
निवेदयामास । राज्ञापि तद्वाचान्तवेदिना तत्रैव दौकिते सैन्ये दुर्गमं 'दुर्गं विमुञ्च्य यशःपटह-
नाग्निं बलवति दन्तावले समधिरूढः, सामलनाम्ना आरोहकेण पश्चाद्भगिण, त्रिपोलिकपाटभ्रमे
आह्वयमाने लोहमंथ्यामर्गलायां भज्यमानायां बलाधिकतयान्तस्त्रुटितात्तस्माद्भज्जानकर्णाङ्गजमु-
त्तार्य स्वयं' यावदवरोहति तावत्स गजः पृथिव्यां पपात । स 'गजः सुभटतया तदा' विपद्य
वडसरग्रामे स्वयशोधवल एव यशोधवलनामा विनायकरूपेणावततार ।

१३५. सिद्धिस्तनशैलतटीपरिणतिदलितद्वितीयदन्त^{११} इव । बिभ्राणो रदमेकं गजवदनः सृजतु वः श्रेयः ॥

इति तदीया स्तुतिः" । इत्थं दुर्गभङ्गे सूत्रिते सति समराधिरूढं यशोवर्मणं षड्विंशैराबध्य^१ तत्र निजामाज्ञां जगन्मान्यां दापयित्वा यशोवर्मरूपया प्रत्यक्षयशःपताकया रोषिष्णुः श्री-पत्तनं प्राप ।

[८९] *क्षुण्णाः क्षोणिभृतामनेन कटका भग्नास्यधारा ततः कुण्टः सिद्धपतेः कृपाण इति रे मा मंसत क्षत्रियाः ।¹⁵
आरूढप्रबलप्रतापदहनः सम्प्राप्तधारश्चिरात् पीत्वा मालवयोषिदश्चसलिलं हन्तायमेधिष्यते ॥

[९०] *क्षितिध्रुव भवदीयैः क्षीरधारावलक्षै रिपुविजयशोभिः श्वेत एवासिदण्डः ।

किमुत कवलितैस्तैः कज्जलैर्मालवीनां परिणतमहिमानं कालिमानं तनोति ॥

९७) ^{१४}प्रतिदिनं सर्वदर्शनेष्वाशीर्वादानायाह्वयमानेषु यथावसरमाकारिता जैनाचार्याः श्री-
हेमचन्द्रमुख्याः^{१०} श्रीसिद्धराजमासाद्य वृषेण कुल्लदानादिभिरावजितास्तैः सर्वैरप्यप्रतिमप्रति-^{२०}
भाभिरामैर्द्विधापि पुरस्कृतो वृषतये श्रीहेमचन्द्रसुरिरित्यमाशिषं^{११} पपाठ-

१३६. भूमिं कामगवि ! स्वगोमयरसैरासिञ्च रत्नाकराः ! मुक्ताखस्तिकमातनुध्वमृदुप ! त्वं पूर्णकुम्भी भव ।

धृत्वा कल्पतरोर्दलानि सरलैर्दिग्धारणाः ! तोरणान्याधत्त स्वकरैर्विजित्य जगतीं नन्वेति सिद्धाधिपः ॥

अस्मिन्काव्ये निःप्रपञ्चे प्रपञ्चयमाने तद्वचनचातुरीचमत्कृतचेता नृपस्तं प्रशंसन्, कैश्चिदसहि-
ष्णुभिः-‘असच्छास्त्राध्ययनबलादेतेषां विवृत्ता’ इत्यभिहिते राज्ञा पृष्टाः श्रीहेमचन्द्राचार्याः-²⁵

* एतच्छिष्टाङ्गसंगतपाठस्थाने D पुस्तके एतादृशः पाठो विद्यते— 'सविषैः पत्तिभिः परमाराजपुत्रैः पञ्चाशतीभिर्विपद्यमानैः राज्ञः प्रतिकुलं विनामनोऽपि "पुत्तिपुत्रमक्षयैः कथयितव्या" कणिकासम्यकाराभजेन प्रीतायां राज्ञः—' 1, 2 पुतान् वाग्दन्तं विहाय A. आदृष्टं भयं पृथ पृथ पाठः । 1 AD 'दक्षिण' नास्ति । 2 ABD तत्र । 3 A 'सुगमस्तर्तुर्गुरुं' B 'गुरुं समर्गं' ; D 'गुरुं समस्तर्तुर्गुरुं' । 4 AD 'अभयगोपायः' । 5 AD 'तत्प्रायः' नास्ति । 6 P नास्ति । 7 D 'सुगमैः' नास्ति । 8 P 'विहाय' तत्रैव । 9 AD सितैः । 10 AB परितेजितः P परिपायः । 11 P रत्नम् । 12 P नास्ति वाक्यमिदं । 13 BP निवच्यम् । * एतत्पञ्चद्वयं केचनं P प्रतौ छन्द्यते । 14 P हृति प्रतिः । 15 D •आहूतेषु । 16 B •अमृतसुखिभ्युपायः । 17 AD नृपायेलाधिपं श्रीमत्सम्वत् ।

पुरा श्रीजिनेन श्रीमन्महावीरोनेन्द्रस्य पुरतः शैशवे यद्व्याख्यातं तज्जनेन्द्रव्याकरणमधीयामहे
वयमिति वाक्यानन्तरम्, 'हमां पुराणवार्तामपहायास्माकमेव सन्निहितं' कमपि व्याकरण-
कर्त्तारं ब्रूत' इति तत्पिशुनवाक्यादनु वृत्तं प्राहुः—'यदि श्रीसिद्धराजः सहायीभवति तदा कति-
पयैरेव दिनैः पञ्चाङ्गमपि नूतनं व्याकरणं रचयामः।' अथ नृपेण 'प्रतिपन्नमिदं निर्वहणीयमिति'त्य-
5 भिधाय तत्रिसृष्टाः सुरयः खं स्थानं' ययुः। नृपेणं तु 'यशोवर्मराज्ञः करे निःप्रतीकारां क्षुरीं
समर्प्य तदग्रासेन वयं गजाधिहृदाः पुरमध्ये' प्रवेशं करिष्यामः।' इति राज्ञः प्रतिश्रवमाकर्ण्य
मुज्जालनाम्ना¹⁰ मन्त्रिणा प्रधानवृत्तिं मुखता किमिति राज्ञा निर्वन्धपट्टेन—

१३७. मा स सन्धिं विजानन्तु मा स जानन्तु विग्रहम् । आख्यातं¹¹ यदि शृण्वन्ति भूपालेनैव पण्डिताः ॥

इति नीतिशास्त्रोपदेशात्स्वबुद्ध्यैव स्वामिना प्रतिज्ञातोऽयमर्थः । सर्वथाऽऽयतौ न हितं¹² इत्युक्तम् ।
10 नृपस्तु प्रतिज्ञाभङ्गभीरुः¹³ 'वरमसूनु परिहरामि न तु विश्वविदितं प्रतिश्रुतंमि'ति नृपेणोक्ते¹⁴ मन्त्री
दारुमयीं क्षुरिकां विधायं पाण्डुवर्णसंज्ञरसेन तां¹⁵ पिहितां पृष्टासनस्थस्य यशोवर्मणः करे समर्प्य
तदग्रासनस्थो नृपतिः श्रीसिद्धराजः परमोत्सवेन श्रीमदण्डहिलपुरं¹⁶ प्रविशेत् । प्रावेक्षिकमङ्गल-
व्याकुलतानन्तरं नृपेण स्मारिते व्याकरणकरणवृत्तान्ते, बहुभ्यो देदोऽयस्तद्वेदिभिः¹⁷ पण्डितैः
संमं सर्वाणि व्याकरणानि पतन्ते समानीय श्रीहेमचन्द्राचार्यैः श्रीसिद्धहेमाभिधानं अभिनवं
15 पञ्चाङ्गमपि व्याकरणं सपादलक्षग्रन्थप्रमाणं संवत्सरेण रचयांचक्रे । राजवाद्यकुम्भिकुम्भे तत्पु-

§ अत्र Dd भाष्ये निम्नलिखितः समधिकः पाठ उपलभ्यते—'कैश्चिदसहिष्णुभिर्न सेने । हेमचन्द्रनामा शिष्यः कदापिबलवृद्धित-
हिरा जलविहरणाय व्रजत् गजअयास्तौयमितिस्थितो गवाक्षस्थेनालिगपुरोहितेन सारिणा प्रभृतः। पुरवो विज्ञप्ताः। तैरुक्तो 'मिथ्या दुःकृतं
देहि' । तदुत्तेन लिःसुतोऽप्यगच्छीयदेवचन्द्रपद्माकराभ्यां सह श्रीकास्मीरं प्रति । मार्गे नाबोलमासे सप्तमोपवासे श्रीसरस्वती प्रसन्ना
जाता । निजमूर्तिर्दृष्टिता । मित्रयोर्निवेदिते श्लोकसप्तशत्या ग्रामो वर्णितः । मित्रद्वयस्य कार्यसिद्धिदेतोः स्तम्भतीर्थं प्रविशतः केनापि देशा-
न्तरिणाकार्यं विधा समर्पिता । हस्त्युक्तं च—'मम मरणसमये मम शवोपरि त्रिभिर्नामिमण्डले मन्त्रः स्मरणीयः । शवो वरं दास्यति' । एवं
कृते इमंशाने मध्यरात्रौ शवोन्मथाय वरो वृत्तः । श्रीहेमचन्द्रेण राजप्रबोधो वाचितः । देवचन्द्रेण हस्तसिद्धेराकृष्टिविधा । पद्माकरेण
पाणिबद्धं । अत्रागतेः कृतकृत्यो हेमचन्द्रो बलितः । कालभरणीयमप्ये चण्डिकाप्रासादे विश्रान्तस्त लघुभरवामनः शिष्यपञ्चशतीभूतः समेत्य,
रि रे चण्डे चण्डये महां मोदकान् देही' ति मणिश्या सुवर्णमयकर्पूरममे मुक्तं । देव्या मोदकैर्भूतं । तेन सर्वेषां तेषर्पिताः । हेमचन्द्र-
स्यापि 'हे शिष्य त्वमपि गृहाण'त्युक्ते तेन तस्यापि करो स्तम्भयित्वोक्तं 'यद्यसि सर्वं तदा त्वं अक्षयेधाः' एवमुक्ते चरणयोः पतितः ।
ततः पत्नने आयातं श्रीजयसिंहदेवः सन्मुखमेव समानीय हेमचन्द्रं गजाधिरुद्धं प्रवेश्य च पुरोहिततिरस्कृतं स्मरि, राज्ञा गुरव षडरोष्य
हेमचन्द्रस्य पदस्थापना कारिता । श्रीहेमचन्द्रसूरयोऽष्टम्यां चतुर्दश्यां च श्रीजयदेवभवन् प्रयान्ति । पौषाभागारे श्रीरघुलिभद्रचरितं वाच-
यन्तः पुरोहितेन राज्ञोऽमे उपहसिताः—'महाराज ! कोयमसाम्राज्यः ? सर्वसमोजने पूर्वपरिचितवेद्यागृहे कामनिग्रहः । परं किं क्रियते
अद्वयद्वभाः ।' राजोक्तं—'आचार्या अत्र समेप्यन्ति तदा चक्रव्यं परोक्षे न ।' सूरिवागतेषु राजोक्तं—'किं किं वाचयन्तो वतंभे सूर्य ?'
सूरिभिः समप्रमपि संक्षेपतः सूर्यलिभद्रचरितं कथितं । आलिंगेनोक्तं—'महाराज !

निष्ठासिपादधारमयृतयो ये चान्युपत्राशिनितोऽपि क्षीयुपपन्नं सुखलितं द्रष्टुं भोर्दं गताः ।

आहारं सद्युतं पयोद्विषुतितं भुजन्ति ये मानवालोपासिमिद्वयनिग्रहः कथमहो वरमः समालोभ्यताम् ॥

गुरुभिरुक्तं—'सिंहो बलीयो द्विरद' ह्रस्वादि । आलिंगेनोक्तं—'अस्माकमेव शास्त्राणि पठित्वास्माकमेव पतयः संजाताः।' गुरुभिरुक्तं—
'जैनेन्द्रव्याकरणं किं भवदीयं यत्पुरा श्रीजिनेन...'

1 AD ०जैनध्या० । 2 AD लङ्गाक्ष्या० । 3 D सन्निहितं सूर्यं । 4 D ते प्राहुः । 5 P पदं प्रायुः । 6 AD
ततो वशो० । 7 BP नास्ति । 8 BP नास्ति । 9 A प्रस्ताव० । 10 'नाम्ना' नास्ति AD । 11 A अस्मात् ।
12 BP ०देशेन स्वामिना । 13 BP नालीदं पदं । 14-15 वृत्तवद्भवत्काले AD 'ततो' ह्रस्वेव । 16 D प्रतिप्रव० ।
17 BP वृषवचनात् । 18 B निर्माय; AD नास्ति । 19 P सर्वरं; B गृह्णरं । 20 AD नास्ति । 21 BP ०पत्तनं ।
22 'व्याकुलता' नास्ति AD । 23 D 'करण' नास्ति । 24 AD सद्देहि० । 25 AD सह । 26 AD नास्ति । 27 AD
हेमाचार्यः । 28 AD नास्ति । 29 B निर्वन्ध०; P नास्ति ।

स्तकमारोप्य सितातपवारणे ध्रियमाणे चामरग्राहिणीचामरयुग्मबीज्यमानं नृपमन्दिरमानीय प्राज्यवर्षपूर्वार्धं कोशागारे न्यधीयत । ततो राजाज्ञयान्यानि व्याकरणान्यपहाय तस्मिन्नेव व्याकरणे सर्वत्राधीयमाने केनापि मत्सरिणा भवदन्वयवर्णनाविरहितं व्याकरणमेतद् इत्युक्ते श्रीहेमाचार्यः क्रुद्धं राजानं राजमानुषादवगम्य द्वात्रिंशच्छ्लोकाभूतनाभिर्मायं द्वात्रिंशत्सूत्रपा-
देषु तान् सम्बद्धान्नेवं लेखयित्वा प्रातर्दृषमायां वाच्यमाने व्याकरणेऽ-

5

१३८. हरिरिव बलिबन्धकरस्त्रिशक्तियुक्तः पिनाकपाणिरिव । कमलाश्रयश्च विधिरिव जयति श्रीमूलराजनुपः ॥
इत्यादीन् चैलुक्यवंशोपश्लोकान्, द्वात्रिंशत् सूत्रपादेषु, द्वात्रिंशत् श्लोकानवलोक्य प्रमुदित-
मना नरेन्द्रो व्याकरणं विस्तारयामास । तथा च श्रीसिद्धराजदिग्विजयवर्णने द्वाश्रयनामा
ग्रन्थः कृतः ।

१३९. भ्रातः ! संवृणु पाणिनि^१ प्रलपितं कातञ्चकन्था वृथा मा कार्षीः कदु शाकटायनवचः क्षुद्रेण चान्द्रेण किम् ।^{१०}
कः कण्ठाभरणदिभिवैठरयत्यात्मानमन्वेरपि श्रूयन्ते यदि तावदर्थमधुराः श्रीसिद्धहेमोक्तयः^{११} ॥

९८) अथ श्रीसिद्धराजेन पत्तने यशोवर्मराज्ञस्त्रिपुरुषप्रभृतीन् सर्वानपि राजप्रासादान् सहस्र-
लिङ्गप्रभृतीनि^{१२} च धर्मस्थानानि दर्शयित्वा प्रतिवर्षं देवदायपदं कोटिद्वयव्ययं निवेद्यैतत्सुन्दरम-
सुन्दरं वेति^{१३} पृष्टः स एवमवादीत्-अहं ह्यष्टादशलक्षप्रमाणमालवदेशाधिपस्त्वत्तः^{१४} पराभव-
पात्रं कथं भवेयम्, परं महाकालदेवस्य दत्तपूर्वत्वाद्देवद्रव्यं मालवकास्तदुज्जानास्तत्प्रभावाद्भुदि-
तास्तमिता वर्त्तामहे । भवदीयान्वयराजानोऽप्येतावद्देवद्रव्यव्ययनिर्वाहक्षमाः, लुप्तसर्वदेवदाय-
पदा विपदां पदं भवन्तो मूलनाशं विनश्यन्ति ।

९९) अथ श्रीसिद्धराजः कदापि^{१५} सिद्धपुरे रुद्रमहाकालप्रासादं कारयितुकामः कमपि स्थपतिं
स्वसंनिधौ स्थापयित्वा^{१६} प्रासादप्रारम्भलक्ष्मे तदीयां कलासिकां लक्षद्रव्येणोत्तमर्णगृहात्^{१७} विमोच्य
तां वंशशालाकामयीं विलोकयन्^{१८} किमेतदिति राजा पप्रच्छ^{१९} । ततो मया प्रभौरौदार्यपरी-
क्षानिमित्तमेतत्कृतमिति स्थपतिरुक्तवान् । ततस्तद्व्ययमनिच्छतोऽपि नृपतेः प्रत्यर्पितम्^{२०} । ततः
क्रमेण त्रयोविंशतिहस्तप्रमाणं परिपूर्णं प्रासादं कारयामास । तत्र प्रासादेऽश्वपतिगजपतिनरपति-
प्रभृतीनामुत्तमभूषणीनां मूर्त्तिः कारयित्वा तत्पुरो योजिताञ्जलिं स्वां मूर्त्तिं निर्माप्य देशभङ्गेऽपि
तान् प्रासादस्याभङ्गं याचितवान् । तस्य प्रासादस्य^{२१} ध्वजारोपप्रसादे सर्वेषामपि जैनप्रासा-
दानां पताकावरोहं कारितवान् । यथा मालवकदेशे महाकालप्रासादे वैजयन्त्यां सत्यां जैनप्रा-
सादेषु न ध्वजारोप इति ।

1 A 'प्राज्यवर्ष' नास्ति । 2 BP सपर्याः । 3 BP नास्ति । 4 BP नृपा० । 5 AD 'एतद्' नास्ति । 6-7 एतद-
न्तर्गतपाठस्थाने BP 'इति व्याहरता रुद्रे नृपतो नृपाङ्गमातुषाचद्वयव्य' एषः पाठः । 8 P नवीनान् विधाय । 9 D सूत्रितः ।
10 D सम्मन्त्रे वृथानानेवं । § एतद्वे D युक्ते 'चैलुक्यवंशोपश्लोकेन श्लोकान् वाचयन्तं सन्तोषयामास । यथा-' एषा पंक्तिरप-
श्यते । तदनन्तरं 'हरिरिव' पद्यं । † एतदन्तर्गता पंक्तिः D युक्ते नास्ति । 11 BP 'तथा च' नास्ति । 12 पाणिनि संवृणु BP ।
13 AD श्रीहेमचन्द्रोक्तयः । 14 BP 'प्रभृतिधर्मः' । 15 AD वसोवर्मा पृष्ट इत्यवादीत् । 16 BP तव । 17 BP
०भाजनं । 18 A ०वास्तुविता० । 19 AD ०वद्द्रव्यः । 20 BP ०व्ययमनिर्वाहः । 21 AD 'अभिप्यन्ति' इत्येव ।
22 BP कस्मिन्नप्यवसरे । 23 A 'रुद्र' नास्ति । 24 P ०काकदेवमा० । 25 P संख्याप्य । 26 AD तदीयः ।
27 AD गृहीतां मोचयामास । 28 P सावद् । 29 AD आलोच्य । 30 BP पृष्टः । 31 BP 'ततो मया' नास्ति ।
१-१ एतदन्तर्गतपाठस्थाने BP 'तत् द्रव्यप्रत्ययनापूर्वं' इत्येव पाठः । 32 D नृपतिनाऽर्पितं । 33 A ०प्रमाणः परिपूर्णः
प्रासादः कारितकतो नृपक्षत्र प्रासादे; D प्रमाणे परिपूर्णं प्रासादे । 34 BP ०राज्ञः । 35 AD नास्ति । 36 BP नास्ति ।
३७ AD ०काकवैजयन्त्यां ।

१००) अन्यदा सिद्धराजस्य मालवकमण्डलं प्रति यियासतः केनापि व्यवहारिणा *सहस्र-
लिङ्गसरोवरकर्मस्थाये विभागे 'याच्यमाने तत्सर्वधाऽद्वैव कृतप्रयाणस्य कतिपयदिनानन्तरं
कोशाभावात्* कर्मस्थायं^१ विलम्बितमवगम्य, तेन व्यवहारिणा सुतस्य^२ पार्श्वात्कस्यापि
धनाधिपस्य वध्वास्ताडङ्कमपहार्यं^३ तद्वृण्डपदे द्रव्यलक्षत्रयं^४ दत्तम्, तेन कर्मस्थायः सञ्जातः, इति
५ वात्सी^५ शृण्वतो मालवकमण्डले^६ वर्षाकालं तस्थुषो राज्ञो वचनगोचरातीतः प्रमोदः सञ्जातः^७ ।
अथ प्रावृषेयघनाधनं प्रगल्भवृष्ट्या क्षोणीमेकार्णवां विदधाने^८ वर्द्धापनिकाहेतोः प्रधानपुरुषैः
प्रहितः^९ कोऽपि मरुदेशवासी^{१०} नृपतिपुरतः सविस्तरं वर्षास्वरूपं विज्ञपयत्^{११} । तदात्वागतेन
केनापि^{१२} गुर्जरधूतेंग नरेण 'सहस्रलिङ्गसरो भृतमिति स्वामिन् । वर्द्धाप्यसे'^{१३} इति तद्वाक्यानन्तर-
मेव सिककपतितमार्जारस्यैव मरुवृद्धस्य पश्यतः सर्वाङ्गलभमाभरणं नृपतिगुर्जराय ददौ^{१४} ।

१० १०१) अथ वर्षानन्तरमेव^{१५} ततः प्रत्यावृत्तः क्षितिपतिः^{१६} श्रीनगरमहास्थाने दत्तावासो मञ्जर-
नायां^{१७} कृतसर्वावसरस्तत्र^{१८} नगरप्रासादेषु ध्वजव्रजमालोक्य^{१९} 'क एते प्रासादाः ?' इति ब्राह्मणान्
पप्रच्छ^{२०} । तैर्जिनैर्ब्रह्मादीनां प्रासादस्वरूपे निवेदिते सामर्थ्यं^{२१} राज्ञीं 'मया गुर्जरमण्डले जैनप्रासा-
दानां पताकासु निषिद्धासु किं भवतामिह नगरे^{२२} पताकार्विज्ञिनायतनम् ? इत्यादिशंसैर्विज्ञपया-
चक्रे- 'अवधार्यताम्, श्रीमन्महर्षिदेवेन कृतयुगप्रारम्भे महास्थानमिदं स्थापयता'^{२३} श्रीऋषभनाथ-
१५ श्रीब्रह्मप्रासादौ 'स्वयं स्थापितौ प्रदत्तध्वजौ च । तदनयोः^{२४} प्रासादयोः सुकृतिभिरुद्भिद्यमाणयो-
श्चत्वारो युगा व्यतीताः । अन्यच्च^{२५} श्रीशत्रुञ्जयमहागिरेः पुरा नगरमेतदुपेत्याकाशमिः । यतो
नगरपुराणेऽप्युक्तम्-

१४०. पञ्चाशदादौ किल मूलभूमेर्देशोर्ध्वभूमेरपि विस्तरोऽस्य ।

उच्चत्वमेव तु^{२६} योजनानि मानं वदन्तीह^{२७} जिनेश्वराद्रेः ॥

२० इति । कृतयुगे आदिदेवः श्रीऋषभस्तस्मिन्^{२८} भूरतस्तन्नाम्ना भरतखण्डमिदं प्रतीतम् ।

१४१. नामेरथो^{२९} स वृषभो मरुदेविहनुयों वै चचार समरग मुनियोगचर्याम् ।

तस्यार्हतत्वमुपयः^{३०} पदमामनन्ति खच्छः प्रशान्तकरणः समद्वक् सुधीश्चै^{३१} ॥

१४२. अष्टमो^{३२} मरुदेव्यां तु नामेर्जात उरुकमः । दर्शयन्त्वर्षे धीराणां^{३३} सर्वाश्रमनमस्कृतः^{३४} ॥

(अत्र P प्रतौ निम्नगता अधिकाः श्लोकाः प्राप्यन्ते-)

२५ [९१] {प्रियव्रतो नाम सुतो मनोः स्वायम्भुवश्च यः । तस्याग्नीन्द्रस्ततो नाभिः ऋषभस्तत्सुतस्तथा ॥

* एतच्चिह्नान्तर्गतपाठस्थाने A आदर्श एतादृशः पाठः— 'सहस्रलिङ्गकर्मस्थायविभागं याचितः । राजा तमवृषेव माळवकं प्रति प्र-
याणमकरोत् । ततः कोशाभावात् ।' 1 D 'सरोवर' नास्ति । 2 DP याचमाने विभागे । 3 D 'स्थापयत्' । 4 D 'सिद्धयं' ।
5 BP नास्ति । 6 BP सुतपार्श्वः । 7 BP तावदेव्यवहारिते । १-३ एतद्वृण्डपदे तद्वृण्डस्थाने BP 'अप्ययता तं कर्मस्थायं
परिपूर्णं' एते शब्दाः । 8 AD 'मंडले' नास्ति । 9 BP समजलि । 10 AD प्रावृषेय्ये चने । 11 AD कुर्वति ।
12 A प्रहितस्य । 13 AD मरुदेशीयपुरुषस्य । 14 A व्यज्ञपयतः ; D व्यज्ञपयत् । † एतद्वृण्डान्तर्गतः पाठः AD आदर्श
पतितः प्रतिभाति । 15 B नास्ति । 16 Dc वर्द्धापयसे । 17 'एव ततः' नास्ति AD । 18 P नृपः । 19-20 एतत्पदद्वयं
नास्ति AD । 21 AD ध्वजस्यालोके । 22 B वृच्छन् ; P नास्ति । 23 BP जैनः । 24 P 'सामर्थ्यता गुर्जरं' इत्येव ।
25 B नास्ति । 26 BP किमिति भवतामिह नगरे । 27 P पताकासहितम् । 28 P श्रीमहाः । 29 B स्थापयित्वा ।
† एतद्वृण्डान्तर्गतानि पदानि D पुस्तके पतितानि । 30 नास्ति BP । 31 AD 'गिरेर्नगरमिवसु' । 32 AD 'अपि' नास्ति ।
33 P च । 34 BP वदन्तीति । 35 B पुनः । 36 D नामेः सुतः । 37 Po तस्यार्हतत्वमुपयः । 38 B स्वतामः ; Dd
शुभी सः । 39 B अष्टमे । 40 P धीराणां । 41 D 'कृतम्' ।

- [९२] तमाहुर्वासुदेवांशं मोक्षधर्मविधित्सया । अवतीर्णं सुतशतं तस्यासीत् ब्रह्मपारगम् ॥
 [९३] तेषां वै भरतो ज्येष्ठो नारायणपरायणः । विख्यातं वर्षमेतद्यन्मा भरतमद्भुतम् ॥
 [९४] अर्हन् शिवो भवो विष्णुः सिद्धयैव तथा बुधः । परमात्मा परयैव शब्दा एकार्थवाचकाः ॥
 [९५] जैनं बौद्धं तथा ब्राह्मं शैवं च कापिलं तथा । नास्तिकं दर्शनान्याहुः षडेव हि मनीषिणः ॥
 [९६] तत्र—कुलादिधीजं सर्वेषां प्रथमो विमलवाहनः । मरुदेवश्च नामिश्र भरते कुलसप्तमाः ॥}

5

इत्यादिपुराणोक्तान्युदीर्य विशेषप्रत्ययाय^१ श्रीवृषभदेवप्रासादकोशाच्छ्रीभरतभूषणनामाङ्गि-
 पञ्चजनबाह्यं कांस्यतालमानीय नृपाय^२ दर्शयन्तो द्विजा^३ जिनधर्मस्यागधर्मत्वं स्थापयामासुः^४ ।
 ततः प्रभृति^५ खेदमेदुरमानसेन^६ अवनीशेन हायनान्ते जैनप्रासादेषु ध्वजाधिरोपः कारितः ।

१०२) अथ श्रीपत्तने प्राप्ते नृपः^७ प्रस्तावे^८ सरोवरकर्मस्थायव्ययपदे^९ वाच्यमानेषु सापराध्व-
 बहारीसुतवण्डपदाल्लक्षत्रयं कर्मस्थाये व्यवकलितमिति श्रुत्वा, 'तल्लक्षत्रयं' तस्य गृहे प्रस्थापया-
 मास । ततः स व्यवहारी, 'उपायनपाणिर्नृपोपान्तमुपेत्य किमेतदिति विज्ञपयन् कर्मस्थायव्यवहा-
 रिणे^{१०} नृपः^{११} प्राह—यः कोटिध्वजो व्यवहारी स कथं ताडक्कुचौरः ? त्वयाऽस्य धर्मस्थानस्य धर्मवि-
 भागः प्रार्थितोऽपि यत्न लब्धस्ततः प्रपञ्चचतुरेण मृगमुखव्याघ्रेणैधान्तःशठेन प्रत्यक्षसरलेन इदं
 कर्म भवता^{१२} निर्भमे ।' [इत्यादिवाक्यैर्भृशं खण्डितः* ।]

१४३. 'यस्यान्तर्गिरिशगारादीपिकाः प्रतिविम्बिताः ।

15

शोभन्ते निशि पातालव्यालमौलिमणिश्रियः ॥

१४४. 'न मानसे माधति मानसं मे मय्या न सम्पादयति प्रमोदम् ।

अच्छोदमच्छोदकमप्यसारं सरोवरे राजति सिद्धमर्तुः ॥

{ एकदा श्रीसिद्धेन रामचन्द्रः पृष्टः—'ग्रीष्मे दिवसाः कथं गुरुतराः ?' । रामचन्द्रः प्राह—

[९७] देव श्रीगिरिदुर्गमल्ल भवतो दिग्जैत्रयात्रोत्सवे धावद्गीरतुरङ्गवल्गनसुरक्षुण्णक्षमामण्डली ।

20

वातोद्भूतजोमिलत्सुरसरित्सञ्जातपङ्कस्थलीद्वौचुम्बनचञ्चुरा रविहयास्तनेव बृद्धं दिनम् ॥

[९८] लब्धलक्षा विपक्षेषु विलक्षास्त्वयि मार्गणाः । तथापि तव सिद्धेन्द्र दातेत्युक्तन्धरं यशः ॥

अथ कदाचिद्राज्ञा ग्रथिलाचार्या जयमङ्गलसूरयः पुरवर्णनं पृष्टा ऊचुः—

[९९] एतस्यास्य पुंस्य पौरवनिताचातुर्थतानिजिता मन्ये हन्त सरस्वती जडतया नीरं वहन्ती स्रिता ।

कीर्तितम्भमिषोबदण्डरुचिराहस्तस्य बाहोर्बलाचत्रीकां गुरुसिद्धभूषणिसरस्तुम्बां निजां कच्छपीम् ॥}

25

1 एतत्पदस्थाने BP 'यथावस्थिततदाद्यत्स्थापनाय' एतत्पदम् । 2 BP नृपतिपुरतः । 3 AD नास्ति । 4 P चकुः ; B चके । 5 नास्ति AD । 6 AD 'मनसा राज्ञा' । 7 BP नास्ति । 8 D 'सरोवरपदे' इत्येव ; A सरोवरव्ययपदे । 9 AD 'तद' नास्ति । 10 एतद्वहान्तर्गतपाठस्थाने BP 'अत्रे तद्गृहे स्थापिते स उपा' एष पाठः । 10 P प्रस्तावेव एतत्पदं प्राप्यते । 11 'नृपः प्राह' स्थाने AD 'राज्ञादिष्टः' । 12 AD 'व्याघ्रेणान्तः' । 13 AD त्वये^{१३} कर्म निर्मितम् । * केवलं D पुस्तक एवेदं वाक्यं दृश्यते । † B आदर्शे नोपलब्धमिदं पद्यद्वयम् । D पुस्तके पुनः ; अस्य पद्यस्य पूर्वं निम्नगतं पद्यद्वयमधिकं क्षिप्तं लभ्यते ।

परोक्षे कार्यहन्तारं प्रलक्षे प्रियवादिनम् । वज्रयेणाहसं मिश्रं विषकुम्भं पयोमुखम् ॥

मुत्सं पद्मदलाकारं वाष्पलम्बनशीतलाः । इदं कर्तरीभूषणमेतद्भूषणं लक्षणम् ॥

‡ P प्रलौ इदं पद्यमत्र प्राप्यते । § एतत्कोटिकावर्तगतं वर्णनं D पुस्तक एवात्रोपलभ्यते । एतच्च प्रक्षिप्तप्रायसमसम्बद्धत्वात् ।

१०३) अथ श्रीपालकविना सहस्रलिङ्गसरोवरस्य रचितायां प्रशस्तौ पट्टिकायामुत्कीर्णाय^१ तच्छोधनाय^२ सर्वदर्शनेष्वाह्वयमानेषु श्रीहेमचन्द्राचार्यैः^३ सर्वविद्वज्जानानुमेत प्रशस्तिकाव्ये भवता किमपि वैदग्ध्यं न प्रकाशयामि^४त्युक्त्वा पण्डितरामचन्द्रमनुशिष्यं तत्र प्रहितः । ततः सर्वैर्विद्वद्भिः शोध्यमानायां प्रशस्तौ नृपोपरोधाच्छ्रीपालकवेर्दक्षदाक्षिण्याच्च सर्वेषु काव्येषु मन्यमानेषु—

१४५. कोशेनापि युतं दलैरुपचितं नोच्छेतुमेतत्क्षमं स्वस्यापि स्फुटकण्टकव्यतिकरं पुंस्त्वं च धत्ते नहि ।

एकोऽप्येव करोति कोशरहितो निष्कण्टकं भूतलं मत्तैवं कमला विहाय कमलं यस्यासिमाशिश्रियत् ॥

तैः सर्वैरपि अस्य काव्यस्य विशेषप्रशंसां कुर्वाणैः^५ श्रीसिद्धराजेन पृष्ठः श्रीरामचन्द्रश्चिन्त्यमेत-
दित्यवादीत् । अथ तैरेव सर्वैरनुयुक्तः—‘एतस्मिन्काव्ये सैन्यवाचको दलशब्दः, कमलशब्दस्य नित्य-
स्त्रीबत्वं च’ इति दूषणद्वयं चिन्त्यम्^६ । ततः^७ तान् सर्वानपि पण्डितानुपबृह्य दलशब्दो राज्ञा^८

१०३) सैन्यायै प्रमाणीकारितं^९, कमलशब्दस्य तु लिङ्गानुशासनसिद्धं नित्यस्त्रीबत्वं केनाप्रमाणीयत^{१०} इति
‘पुंस्त्वं च धत्ते न वे’ लक्ष्मरभेदः कारितः । तदा श्रीसिद्धराजस्य सज्ञातदृष्टिदोषेण^{११} पं० रामचन्द्रस्य
वसन्तौ प्रविशत एव लोचनमेकं स्फुटितम् ।

१०४) अथ कदाचित् डाहलदेशीयनरपतेः^{१२}—

१४६. आयुक्तः प्राणदो लोके वियुक्तो मुनिवल्लभः । संयुक्तः सर्वथाऽनिष्टः केवलः स्त्रीषु वल्लभः ॥

१५) इति सान्धिविग्रहिकैरानीतयमलपत्रेषु श्लोकमेनं लिखितं निशम्य किमेतदिति पृष्टास्ते प्राहुः—
‘भवज्जनपदे एकैकप्रधाना भूयांसो विद्वांसस्तत्पार्श्वाद्भुवोऽयं श्लोको व्याख्येयः’ इति तद्वाचमा-
कर्ण्य सर्वैरपि विद्वद्भिर्ज्ञाततदर्थैर्विमृशद्भिर्नृपेण पृष्टा हेमाचार्या इत्थं व्याचष्टुः—‘अत्र अध्या-
हारी हारशब्दः । तस्य आ इत्युपसर्गे कृते आहार इति सर्वजीवप्राणप्रदः । वियुक्तो विहारः
सन् उभयथा यतीनां प्रियः । संपूर्वः संहारः सन् सर्वथाऽनिष्टः । निरुपसर्गः स्त्रीणामेव
२०) वल्लभः हार इति^{१३} ।

१०५) *अन्यदा सपादलक्षक्षितिपतिना—

१४७. ओली^{१४} ताव न अणुहरद् गोरीमुहकमलसः ।

इति समस्यादोधकाद्धेमत्र प्रहितम् । तैस्तैः कविभिरपूर्यमाणे

अदिद्दि किम^{१५} ओमियद् पडिपयली चन्दस्स ॥

२५

इति उत्तरार्द्धेन^{१६} श्रीहेमचन्द्रो^{१७} मुनीन्द्रस्तां पूरयामास ।

१०६) अथ^{१८} श्रीसिद्धराजो नवधनाभिधानमाभीरराणकं नियुहीतुकामः पुरैकादशधा^{१९} निजसैन्ये
पराजिते सति श्रीवर्द्धमानादिषु पुरेषु प्राकारप्रकरं^{२०} निर्माप्य स्वयमेव प्रयाणकमकरोत्^{२१} । तद्वा-

१ P इति । * D पुस्तके इतोऽग्रे ‘तत्त्वकाव्यमिदम्’ एतदुल्लेखपूर्वकं ‘न मानसे०’ इति पद्यमत्रावतारितं प्राप्यते । १ D तत्त्वशास्त्रोपधनाय । २ D रामचन्द्रोऽनुशिष्यः । † एतदन्तर्गतपाठस्थाने AD ‘विशेषेणास्मिन्काव्ये प्रशस्त्यामेनं’ एतादृशः पाठः । ३ AD ‘च’ नास्ति । ४ BP ‘ततः’ नास्ति । AD ‘तान्’ नास्ति । ५ D राजसै० । ६ AP ०कृतः । ७ P विहाय सर्वत्र ‘केन निर्णीयते’ । ८ BP चक्षुर्दोषेण । ९ B प्रतापेवेदं पदमत्र प्राप्यते । ‡ एतद्विज्ञानान्तर्गतपाठस्थाने AD आदर्शे इति डाहलदेशीयनरपतिवमलपत्रात्ते लिखितश्लोकव्याख्यानां वसरे तूर्ण्यौ स्थितेषु सर्वेषु पण्डितेषु श्रीहेमचन्द्राचार्यैः राज्ञा पृष्टैर्हारशब्दमप्याहार्यं व्याख्यातः । एतादृशः संक्षिप्तारण्यः पाठः । * BP अथाप्यसिद्धवसरे (B समये) सपादलक्षक्षोणीभूयाः । १० D पदली । ११ AD ०दोषकाद्धे प्रहिते । १२ D किमु उम्मीवद् । B किम ममीवद् । १३ BP तल्लि० । १४ AD नालीदं पदम् । १५ AD हेमचन्द्रनामा मुनिः । १६ AD अन्यद्वा । १७ AD एकादशवारः । १८ AD ‘प्रकरं’ नास्ति । १९ BP कृतप्रयाणः ।

गिनियदत्ते सङ्कते सति वप्रपरावर्तकालेऽयं द्रव्यव्यापादित एव करणीयो^१ नवघनो^२ न पुनरस्मादिमिरिति परिग्रहदत्तान्तरस्यः सः विशालाच्छालाद्दहिराकृप्यं द्रव्यवासपौरेव ताडयित्वा व्यापादितः^३ । 'अयं द्रव्यव्यापादित एव कृत' इति वचनविज्ञापनात्^४ परिग्रहो बोधितः ।

अथ तद्वाक्याः [सूत्रलक्ष्यैः] शोकपतिताया वाक्यानि—

१४८. सहर्षं नहीं स राणं न^५ कु लाईइ^६ न^७ कु लाईइ^८ । सउं^९ पंगारिहिं प्राण कि नं^{१०} बइसानरि होमीइ^{११} ॥ 5

१४९. राणा सबे^{१२} वाणिषा जेसलु वड्डउ सेठि । काहूं वणिजड्ड^{१३} माण्डीयउं^{१४} अम्मीणा गढेठि ? ॥

१५०. इतइं गरुआं गिरनार काहूं मणि मत्सरु धरिउ । मारीतां पंगार एकू सिरुह न डालियउं^{१५} ॥

[१००] बलि गरुया गिरनार दीहू बोलाविउ हूयउ । लहिसि न बीजी वार एहा सज्जन भारषम ॥

[१०१] अम्ह एतलइं संतोसु जउ प्रश्नु पाए पेलिया । न कु राणिषु न कु रोसु बे पंगारइं सिउं गिया ॥

[१०२] मिन तंबोलु म मागि शंषि म उपाडइं मुहिहिं । देउलवाडउं सांगि पंगारिहिं सउं तं गियउं ॥ 10

१५१. जेसल मोडि म बांह बलिबलि विरुए^{१६} भावियइ^{१७} । नइ जिम नवा प्रवाह^{१८} नवघण^{१९} विणु आवइ नहीं^{२०} ॥

१५२. वादी तउं^{२१} वढवाण वीसारतां न वीसरइ । सना समा पराण भोगावह तइं^{२२} भोगय्या ॥

इत्यादीनि बहूनि वाक्यानि यथावसरं मन्तव्यानि ।

१०७) तदनन्तरं^{२३} महं^{२४} जाम्बान्वयस्य सज्जनदण्डाधिपतेः श्रीसिद्धराजेन योग्यतया सुराष्ट्राविषयव्यापारो नियुक्तः । तेन स्वामिनमविज्ञाप्यैवं वर्षत्रयोद्वाहिनेन श्रीमदुज्जयन्ते श्रीनेमीश्वरस्य^{२५} काष्ठमयं प्रासादमपनीय नूतनः शैलमयः^{२६} प्रासादः कारितः । चतुर्थे वर्षे सामन्तचतुष्टयं प्रस्थाप्य सज्जनदण्डाधिपतिं श्रीपत्तने समानीय राज्ञा वर्षत्रयोद्वाहितद्रव्ये^{२७} याच्यमाने सहसमानीतं तद्देश्यवहाराणां पार्श्वोत्तावति द्रव्ये उपदौक्यमाने^{२८} स्वामी^{२९} उज्जयन्तप्रासादजीर्णोद्धारपुण्यमुद्वाहितद्रव्यं वा द्वयोरेकमवधारयतु^{३०} तेनेति^{३१} विज्ञप्तः श्रीसिद्धराजः^{३२} अनुलतदुब्धिकोशलेन चमत्कृतचित्स्तीर्णोद्धारपुण्यमेवोररीचकार । स पुनस्तस्य देशस्याधिकारमधिगम्य शत्रुञ्जयोऽज्जयन्ततीर्थयो^{३३} 20

र्वाद्वाशयोजनायाम्^{३४} दुकूलमयं महाध्वजं ददौ ।

॥ इति रैवतकोद्धारप्रबन्धः ॥

१०८) अथ भूयः सोमेश्वरयात्रायाः प्रत्यावृत्तः श्रीसिद्धाधिपो रैवतोपत्यकायां दत्तावासस्तदैव खं कीर्तनं दिदक्षुः मत्सरोत्सेकपरैर्द्विजन्मभिः 'सजलाधारलिङ्गाकारोऽयं गिरिरित्यत्र पादस्पर्शं नार्हतीति कृतकवचनैर्निषिद्धस्तत्र पूजां प्रस्थाप्य स्वयं शत्रुञ्जयमहानीर्थसन्निधौ स्कन्धावारं न्यधात्^{३५} । तत्र पूर्वोक्तैर्द्विजातिपिशुनैः कृपाणिकापाणिभिरकृपैस्तीर्थमार्गं निरुद्धे^{३६} सति श्रीसिद्धाधिपो रजनीमुखे कृतकार्पटिकवेषः स्कन्धे निहितविहङ्गिकोभयपक्षन्यस्तगङ्गोदकपात्रं स्नम्ये भूत्वाऽपरि-

1 D कार्यः । 2 नाति BP । 3 BP ० भाकृष्टः । 4 BP व्यापादव्यासात् । 5 AD ० वचनबलात् तद्व्यापादितेप-
रिग्रहः । ६ P प्राप्तेवेदं पदं प्राप्यते । 6 BP सयरु । 7 A सरणइ । 8 D इड्ड । 9 P अउ । 10 B लाइसइ ।
11 P सर्वं पईगारिइं । 12 B किम; D कह । 13 B होमीया । 14 B सबे । 15 P वणिजड्ड । 16 P मांशिउं ।
17 D गढ्या । 18 D डालिउं । १९ इदं पदं BP नोपलब्धम् । २० एतत्पद्यत्रयं A आदर्शे एवोपलब्धम् । 19 D विरुए ।
20 P भाषीए । 21 P पवाइ । 22 A नवघणु । 23 P नहीइ । 24 D तो । 25 AD सोना० । 26 B पई ।
27 AD तनो । 28 P सुराष्ट्रदेश०; D सुराष्ट्रविषये । 29 AD 'एव' नाति । 30 P नाति । 31 AD ० द्रव्यं वाचितः ।
32 AD नाति 'सहसमानीत' । 33 AD तावद्रुप्यमुपदौक्य । 34 'स्वामी' नाति AD । 35 P नाति 'उज्जयन्त' । 36 AD
० धारयतु देवः । 37 AD एति तेनेके । 38 B सिद्धरूपिः, P सिद्धरतिः । 39 'अनुल' नाति AD । 40 AD कील-
न्यचमत्कृतः । 41 AD योजनयोर्वाच्य । 42 BP निषिद्धे । 43 BP ० प्राकृतवेषः । 44 D 'पात्र' नाति ।

ज्ञातस्वरूप एव गिरिमधिरुह्य गङ्गोदकेन श्रीयुगादिदेवं रूपयन् पर्वतसमीपवर्षसिन्धुमहाद्वयक-
शासनं श्रीदेवाय' विभ्राणयामास । तीर्थदर्शनाद्योन्मुद्रितलोचन इवाभ्युत्ताभिषिक्त इव तस्यौ ।
'अत्र पर्वते सल्लकीवनसरित्पूरसङ्कुले इहैव विन्ध्यवनं' रचयिष्यामीत्यवन्ध्यप्रतिज्ञो हस्तियूथनि-
ष्पत्तये विहस्तमनसं मनोरथेनापि तीर्थविध्वंसपातकिनं धिग्मामि'ति श्रीदेवपादानां पुरतो राज-
5 लोकषिदितं खं निन्दन्' सानन्दो' गिरेरवततार ।

१०९) अथ श्रीदेवसूरचरितं व्याख्यास्यामः-तस्मिन्नवसरे कुमुदचन्द्रनामा दिग्गम्बरस्तेषु तेषु
देशेषु चतुरशीतिवादैर्वादिनो निर्जित्य कर्णाटदेशाद्गूर्जरदेशं जेतुकामः कर्णावतीं प्राप । तत्र
भट्टारकश्रीदेवसूरीणां चतुर्मासके स्थितानां श्रीअरिष्टनेमिप्रासादे धर्मशास्त्रव्याख्याक्षणे वचन-
चातुरीमनुच्छिष्टामाकर्ण्य तत्पण्डितैस्तद्वृत्तान्ते निवेदिते कुमुदचन्द्रस्तेषामुपाश्रये सत्पण्डितकं
10 प्रक्षेपितवान् । अथ तैर्महर्षिर्पण्डितैः खण्डनतर्कादिप्रमाणप्रवीणैस्तस्मिन्नर्थेऽनाकर्णितकयाऽवज्ञाते
सति श्रीदेवाचार्यजामिं तपोधनां शीलसुन्दरीं चेटकैरधिष्ठितां विधाय नृत्यजलानयनादि-
भिर्विविधाभिर्विडम्बनाभिर्विडम्ब्य तेषु चेटकेष्वपहृतेषु तां भृशं पराभवाग्निर्भर्त्सनापरामप-
वार्यं चिन्तापरोऽस्थात्^१ ।

(अथ P आदर्शो निम्नगतान्यन्यत्राप्याणि पद्यानि प्राप्यन्ते-)

- 15 [१०३] हा कस्य पुरोहं पुरेरेमि असकण्णया महं पट्ठणे ।
नियसासननिकारे जो अवयह सो वरं सुगओ ॥—साध्वीवाक्यम् ।
[१०४] आः कण्ठोषपरिपोषफलं प्रमाणव्याख्याश्रमो मयि बभूव गुरोर्जनस्य ।
एवंविधान्यपि विडम्बनडम्बराणि यच्छासनस्य हहहा मष्टणः शृणोमि ॥
[श्रीदेवसूरभिरुक्तं श्रुत्वा वर्ययाऽऽयंया बभ्राज-]
20 [१०५] दुर्वादिवर्गजननिर्दलनाङ्कुशश्रीः श्वेताम्बराभ्युदयमङ्गलबालद्वौ ।
श्रीदेवसूरिसुगुरोर्भृङ्गटीललाटपट्टे स्थितिं वितनुत प्रथमावताराम् ॥}

श्रीदेवसूरभिरुक्तम्^१—'वादविद्याविनोदाय भवता पत्तने गन्तव्यम् । तत्र राजसभायां भवता
सह वादं करिष्याम' इत्यादिष्टे स कृतकृत्यमन्यमान आशावसनः श्रीपत्तनपरिसरं प्राप^२ ।
श्रीसिद्धराजेन मातामहगुरुरिति प्रत्युद्गमादिना सत्कृतस्तत्रावासान्दत्त्वा तस्यौ । श्रीसिद्धराजेन
25 वादननिष्णाततां पृष्टाः श्रीहेमाचार्याः—'चतसृषु विद्यासु परं प्रावीण्यं विभ्राणं जैनमुनिगजयूथा-
धिपं सिताम्बरशासनवज्रप्राकारं नृपसभाशङ्कारहारं कर्णावतीस्थितं श्रीदेवाचार्यं वादविद्याविदं
वादीभकण्ठीरवम्' प्राहुः । अथ राजा तदाह्वानाय प्रेषितविज्ञसिकायां श्रीसंघलेखेन सममाग-
तायां श्रीदेवसूरयः पत्तनं प्राप्य नृपोपरोधाद्वाग्देवीमाराधयामासुः । तथा तु 'वादविद्यालीय-
श्रीशान्तिसूरिविरचितोत्तराध्ययनबृहद्भूतो दिग्गम्बरवादस्थले चतुरशीतिविकल्पजालोपन्यासे
30 भवद्भिः प्रतन्यमाने दिग्वाससो मुखे मुद्रा पतिष्यती'ति देव्यर्पदेशानन्तरं गुप्तवृत्त्या कुमुचन्द्रस-
न्निधौ पण्डितान् प्रस्थाप्य कस्मिन् शास्त्रे विशेषकौशलमिति ज्ञापिते—

१५३. देवाददेश्य किं करोमि सहसा लङ्कामिहैवानये जम्बूद्वीपमिती^३ नयेयमथवा बारांनिधिं शोषये ।

1 D श्रीदेवाचार्यं (?) । 2 D जातः, AB भाति । 3 D ०विन्ध्यं करिष्यामि । 4 D निन्दन् । 5 नास्तीदं पदं BP ।
6 AD महर्षिभिः । 7 P प्रतापेष्टेदं पदं लभ्यते । † इत आरभ्य 'सूरिभिरुक्तम्' इति पदं वाक्यं एका पंक्तिः B आदर्शो पतिवा ।
8 D तान् । 9 A अपवादः । 10 AD नास्त्येतत्पदम् । ‡ A आदर्शो लघुडिप्रताया इयं पंक्तिरत्र लब्धा । 11 AD प्राशः ।
12 AD 'देवी' नास्ति । 13 A ०द्वीपमथानये किसयथा ।

हेलोत्पाटिततुङ्गपर्वतशिरोप्रावत्रिनेत्राचलक्षेपक्षोभविबर्द्धमानसलिलं बभामि वा वारिधिम् ॥*

इति तदुक्तिश्रवणात्सिद्धान्तकुशलतां तस्याल्पीयसीमवगम्य जितं जितमिति मन्यमानाभ्यां श्रीदेवाचार्य-श्रीहेमचन्द्राभ्यां प्रमुदितम् । अथ देवसूत्रप्रभो रत्नप्रभाभिधानः प्रथमशिष्यः क्षपा-
मुखे गुप्तवेषतया कुमुदचन्द्रस्य गुरुदरे गतः । तेन कस्त्वमित्यभिहिते-अहं देवः । देवः कः ? ।
अहं । अहं कः ? । त्वं श्वा । श्वा कः ? । त्वं । त्वं कः ? । अहं देवः । 'कुत आयातस्त्वं ? । स्वर्गात् । 5
स्वर्गे का का वार्ता ? । कुमुदचन्द्रदिगम्बरशिरः पञ्चाशीति पलानि । तर्हि किं प्रमाणम् ? । छिन्त्वा
तोल्याताम् ।] इति तयोरुक्तिप्रत्युक्तिबन्धे चक्रघ्नं भ्रमति, आत्मानं देवं, दिगम्बरं श्वानं च
संस्थाप्य यथागतं जगाम । तेन चक्रवोषप्रादुर्करणेन विषादनिषादसम्पर्कात्-

१५४. हंहो श्वेतपटाः किमेव विकटाटोपोक्तिसण्डिकृतैः संसारावटकोटरेऽतिविकटे घृग्धो जनः पात्यते ।

तत्स्वातन्त्र्यविचारणासु यदि वो हेवाकलेशस्तदा सत्यं कौमुदचन्द्रमङ्गुलं रात्रिदिवं ध्यायत ॥ 10

इमां तदुचितां कवितां निर्माय^१ समायः कुमुदचन्द्रः श्रीदेवसूत्रिन् प्रति प्राहिणोत् । तदनु
तत्क्षणपरमपरमाणुबुद्धिवैभवावगणितचाणक्यः^२ पण्डितमाणिक्यः-

१५५. कः कण्ठीरवकण्ठकेसरसटाभारं स्पृशत्यङ्गिणा कः कुन्तेन शितेन नेत्रकुहरे कङ्कयनं काङ्कति ।

कः सन्नधति पद्मशिरशिरोरत्नावतंसं श्रिये यः श्वेताम्बरशासनस्य कुर्वते वन्द्यस्य निन्दासिमाम् ॥

अथ रत्नाकरपण्डितः-

15

१५६. नयैर्निरुद्धा युवतीजनस्य यन्दुक्तिरत्र प्रकटं हि तत्त्वम् ।

तत्किं वृथा कर्कशतर्ककेलौ तवामिलापोऽयमनर्थमूलः ॥

इति कुमुदचन्द्रं प्रति सोपहासं^३ प्राहिणोत् ।

अथ श्रीमयणल्लुदेवीं कुमुदचन्द्रपक्षपातिनीम्, अभ्याशवत्तिनः सभ्यांस्तज्जयाय नित्यमुप-
रोधयन्तीं श्रुत्वा श्रीहेमचन्द्राचार्येण 'वादस्थले दिगम्बराः स्त्रीकृतं सुकृतमप्रमाणीकरिष्यन्ति 20
सिताम्बरास्तं स्थापयिष्यन्ती'ति तेषामेव पार्श्वोत्तद्वसान्ते निवेदिते राज्ञी व्यवहारबहिर्मुखे दिग-
म्बरे पक्षपातमुज्झा^४चकार ।

अथ भापोत्तरलेखनाय सुखासनसमासीनः कुमुदचन्द्रः पण्डितरत्नप्रभश्चरणचारेणाऽक्षपटले
समागतौ । तदधिकृतैः-

१५७. केवलहृजौ न भुञ्जइ चीवरसदियस्त नत्थि निघाणं । इत्थीभवे^{१०} न सिज्जइ मयमेयं कुमुदचन्द्रस्स ॥ 25

इति भाषां कुमुदचन्द्रो लेखयामास । अथ सिताम्बराणामुत्तरम्-

१५८. केवलहृजौ वि भुञ्जइ चीवरसदियस्त अत्थि निघाणं । इत्थीभवे^{१०} वि सिज्जइ मयमेयं देवसूत्रीणं ॥

इति भाषोत्तरलेखनानन्तरं निर्णीते वादस्थलवासरे श्रीसिद्धराजे समाजमागते, षड्वर्षीन-
माणवेदिषु सभ्येषु समुपस्थितेषु कुमुदचन्द्रवादी पुरो वाद्यमानजयडिण्डिमो ध्रियमाणसितात-
पत्रः सुखासनसमासीनः पुरो वंशाग्रलम्बमानपत्रावलम्बः श्रीसिद्धराजसमायां नृपप्रसादीकृत- 30
सिंहासने निषसाव । प्रमुश्रीदेवसूत्रयश्च श्रीहेमचन्द्रमुनीन्द्रसहिताः सभासिंहासनमेकमेवालंभकः ।

* एतत्पद्यस्य स्थाने BP आक्षेपं 'जम्बूदीपसिंहानवे किमयथा लङ्कासिंहानवे' इत्येक पद्य पाठः प्राप्यते । 1 इदं पद्यं पतितं D
मुलके । † पद्य कोटिकला पंक्तिः P प्रतापेव प्राप्या । 2 P कृपा० । 3 P मितं । 4 D निर्मोक्ष समादाय । 5 'परम'
माति D । 6 BP चातिपथः । 7 P माति । 8 P प्रतिपाद्य । 9 P औज्ज्वल्य । 10 AD ० इत्था ।

अथ कुमुदचन्द्रवादी स्वयं ज्यायान् किञ्चिद्व्यतिक्रान्तशैशवं श्रीहेमचन्द्रं प्रति 'पीतं तत्कं भवता ?' इत्यभिहिते श्रीहेमचन्द्रस्तं प्रति 'जरातरलितमतिः किमेवमसमञ्जसं श्रूषे ? श्वेतं तत्कं पीता हरिद्रा' इति वाक्येनाधःकृतः 'युवयोः को वादी ?' इति शृच्छन्, श्रीदेवसूरिभिस्तत्तिरस्कारकरणाय 'अयं भवतः प्रतिवादी'त्यभिहिते कुमुदचन्द्रः प्राह—'मम वृद्धस्यानेन शिशुना सह को वादः ?' इति तदुक्तिमाकर्ण्य 'अहमेव ज्यायान् भवांस्तु' शिशुः, योऽद्यापि कटीद्वरकं निवसनं च नादत्से' इति । राज्ञा तयोर्वितण्डायां निषिद्धायामित्थं मिथः पणबन्धः समजनि—'पराजितैः श्वेताम्बरैर्दिगम्बरत्वमङ्गीकार्यम्, दिगम्बरैस्तु देशत्यागः' इति निर्णीतपणबन्धादनु स्वदेशकलङ्कभीरुभिर्देवाचार्यैः सर्वानुवादपरिहारपरैर्देशानुवादपरायणैः कुमुदचन्द्रं प्रति 'प्रथमं भवान् कक्षीकरोतु पक्षम्' इत्यभिहिते—

10 १५९. खद्योतद्युतिमातनोति सविता जीर्णोर्णनामालयच्छायामाश्रयते शशी मशकतामायान्ति यत्राद्रयः ।

इत्थं वर्णयतो नभस्तव यशो जातं स्मृतेर्गोचरं तद्यस्मिन्भ्रमरायते नरपते ! वाचस्ततो मुद्रिताः ॥

इति नृपं प्रत्याशिषं ददौ । 'वाचस्ततो मुद्रिताः' इति तदीयापशब्देन सभ्यास्तं स्वहस्तबन्धनमिति विमृशन्तो मुमुदिरे । अथ देवाचार्याः—

१६०. नारीणां विदधाति निर्द्वैतिपदं श्वेताम्बरप्रोष्ठसत्कीर्तिस्फातिमनोहरं नयपथप्रसारभृङ्गीगृहम् ।

15 यस्मिन्केवलिनो न निर्जितपरोत्सेकाः सदा दन्तिनो राज्यं तजिनशासनं च भवतश्चौलुष्य । जीयाचिरम् ॥

नृपं प्रतीमामाशिषं ददौ । अथ वादी कुमुदचन्द्रः केवलमुक्ति-स्त्रीमुक्ति-चीवरनिराकरणपक्षोपन्यासं पारापतविहङ्गोपमया^१ स्वलितस्वलितया^२ गिरा प्रारभमाणः सम्भैरन्तर्विहसद्भिः प्रत्यक्षप्रशांसापरैः पुरस्क्रियमाणः कियदुपन्यासप्रान्ते उच्यतामिति^३ तेनोक्तः श्रीदेवाचार्यः प्रलयकालोन्मीलितप्रचण्डपवनक्षुभिताम्भोधिनिचितवीचीसमीचीभिर्वाग्भिर्बृहदुत्तराध्ययनवृत्तेश्चतुरशीतिविकल्पजालोपन्यासप्रक्रमे^४ भास्वत्प्रतिभासप्रसरपरिस्लानायमानकुमुदः कुमुदचन्द्रः

20 सम्भ्रमभ्रान्तचेतास्तद्वचनान्यवधारयितुमक्षमो भूयस्तमेवोपन्यासं समभ्यर्थितवान् । श्रीसिद्धराज-सभ्येषु च निषेधपरैर्विषयि अप्रमेयप्रमेयलहरीभिस्तं प्रमाणाम्भोचौ मज्जयितुं प्रारब्धे^५ षोडशे दिने आकस्मिके देवाचार्यस्य कण्ठग्रहे मास्त्रिकैः श्रीयशोभद्रसूरिभिरतुल्यकुसुल्लादेवीप्रसादलब्धवरेस्तकण्ठपीठात्क्षणात्क्षपणककृतकार्मणानुभावाद् केशकन्दुकः^६ बहिः^७ पातर्याचक्रे । तच्चि-

25 अनिरिक्षणाच्चतुरैः स श्रीयशोभद्रसूरिः श्लाघ्यमानः कुमुदचन्द्रश्चामन्दं निन्द्यमानः प्रमोदविषादौ दधाते । अथ श्रीदेवसूरिभिरुपन्यासोपक्रमे कोटाकोटिरिति शब्दे प्रोच्यमाने तच्छब्दव्युत्पत्तिं कुमुदचन्द्रे शृच्छति कण्ठपीठे लुठिताष्टव्याकरणः पण्डितः काकलः शाकटायनव्याकरणोदितटापटीपसूत्रनिष्पन्नं कोटाकोटिः कोटीकोटिः कोटिकोटिरिति सिद्धं शब्दत्रयनिर्णयं प्राह । अथ प्रथममेव 'वाचस्ततो मुद्रिता' इति स्वयं^८ पठितत्वापशब्दप्रभावात्तदा प्रादुर्भूतसुख-

30 मुद्रः 'श्रीदेवाचार्येण निर्जितोऽहमिति स्वयमुच्चरन् श्रीसिद्धराजेन पराजितव्यवहारात्, अपद्मारेणोपसार्यमाणः सम्भवत्पराभावाभिर्भावाद्बुद्धस्फोटं प्राप्य' विषेदे ।

1 D ०सूरिभिराकरणाय । 2 P शिशुना सार्द्धं न वादः समुचितः । 3 AD भवानेव । 4 AD द्वरकमपि नादत्से निवसनं च । 5 D स्त्रीनिर्वाणचीरनिरा० । 6 AD ०विहङ्गमसंज्ञाया । 7 D स्वलितगिरा । 8 D ०सिलुको देवा० । 9 D ०न्यासे प्रकास्ते । 10 D विहाय नाम्न्यत्र । 11 D केशकन्दुकः । 12 P विहाय नाम्न्यत्र 'बहिः' । 13 D पठितमिति स्वयमपशब्दः । 14 P नास्ति ।

अनन्तरं तु श्रीसिद्धराजः प्रमोदमेदुरमना देवाचार्यप्रभावप्रभावनाचिकीर्षुभिं धारितसितात-
पत्रचतुष्टयः प्रकीर्णकप्रकरवीज्यमानः स्वयं दत्तहस्तावलम्बः पूर्वमाणेषु^१ यमलशङ्खेषु रोदःकुक्षि-
म्भरिविभ्रमं विभ्रति निखाननिखनैः स्फूर्जद्भयतूर्यपूर्वमाणदिगन्तराले वाहडंनान्नोपासकेन लक्ष-
त्रयप्रमितद्रव्यव्ययकृतार्थीकृतार्थिसार्थे 'वादिचक्रवर्तिन ! पादावधार्यतामि'ति स्तुतित्रातैरमन्द-
जगदानन्दकन्दकन्दलानुकारिणं मङ्गले मुहुर्मुहुरुच्यमाने श्रीदेवाचार्यान् वाहडेन^२ तेनैव कारित- 5
प्रासादे श्रीमन्महावीरनमस्करणपूर्वं वसतौ प्रावेशयत् । तत्पारितोषिके च नृपतिः सूत्रिभ्योऽनि-
च्छज्योपि छालापभृति ग्रामह्लादशकं ददौ । तदुपश्लोकनश्लोका एवम्—

१६१. वस्त्रप्रतिष्ठाचार्याय नमः श्रीदेवसुरये ।

यत्प्रसादमिवाख्याति सुखप्रभेषु दर्शनम् ॥

—इति श्रीप्रगुल्लाचार्यः ।

10

१६२. यदि नाम कुमुदचन्द्रं नाजेष्यदेवसूरिरहिमरुचिः ।

कटिपरिधानमघास्तत्कतमः श्वेताम्बरो जगति ॥*

—इति हेमाचार्यः ।

१६३. भेजेऽवकीर्णतां नमः कीर्तिकन्यामुपार्ज्य यः^३ ।

तां देवसूरिराच्छिद्य तं निर्ग्रन्थं पुनर्व्यधात् ॥

15

—इति श्रीउदयप्रभदेवः ।

१६४. वादविद्यावतोऽद्यापि लेखशालामनुज्झताम् ।

देवसूरिप्रभोः^४ साम्यं कथं स्यादेवसूरिणा ॥

—इति श्रीमुनिदेवाचार्यः ।

१६५. नमो यत्प्रतिभार्थमौत्कीर्तियोगपटं त्यजन् । द्विषेवात्याजि भारत्या देवसूरिर्मुदेऽस्तु वः^५ ॥

20

१६६. सत्रागारमशेषकेवलभृतां भुक्तिं तथा स्थापयन्मारीणामपि मोक्षतीर्थमभवचन्भुक्तियुकोत्तरैः ।

यः श्वेताम्बरशसनस्य विजिते नम्रे प्रतिष्ठागुरुस्तद्देवाद्गुरुतोऽप्यमेयमहिमा श्रीदेवसूरिप्रभः ॥

—इति मेरुतुङ्गसूरीणां द्वयम् ।

॥ इति देवसूरीणां प्रबन्धः* ॥

११०) अथ श्रीपत्तनवास्तव्य उच्छिन्नवंशकः आभडनामा वणिकपुत्रः कांस्यकारकहट्टे^६ चर्चर-25
कचर्षणं कुर्वस्तत्र पञ्च विंशोपकानर्जयिन्वा दिनव्ययं कुर्वाणो द्विसन्ध्यमपि प्रभुंश्रीहेमसूरीणां
चरणमूले प्रतिक्रामन् प्रकृतिचतुरतयाऽधीतागस्यबौद्धमतदिद्वन्द्वपरीक्षाप्रन्थो रत्नपरीक्षकाणां
साभिध्यात् तत्परीक्षादक्षः^७ कदाचिच्छ्रीहेमचन्द्रमुनीन्द्रसन्धिधौ धनाभावात्परिग्रहप्रमाणनियमा-
न्सङ्कुचितान् गृह्णन् सामुद्रिकवेदिभिः प्रभुभिरायतौ तद्गायवैभवप्रसरं^८ विमृशद्विस्तस्य लक्षत्रय-
द्रम्माणां परिग्रहप्रमाणं^९ कार्यद्विः^{१०} सन्तुष्टतया व्यवहरन्, कस्मिन्नप्यवसरे कापि ग्रामे यिया-30
सुरन्तरालेऽजाव्रजं व्रजन्तमालोक्यैकस्या अजायाः कण्ठे पाषाणखण्डं रत्नपरीक्षकतया रत्नजातीयं

1 DcP प्रसावनां चिकीर्षुः । 2 Dd पूर्वमाणेषु दिगन्तरालेषु । 3 Dd चाहडः B याहडः । 4 AD कन्दलानुकारिणः ।
5 B वाहडेन; Da-b वाहडेन । 6 BP यथा । * D विहाय नास्त्यन्यत्रेदं पद्यम् । 7 D मुपात्रेयम् । 8 P वादविद्याविदो ।
9 P °सालाममुज्झता । 10 P °गुरोः । 11 BP यमात् । 12 B सः । 13 D तपुक्तिः । * BP इति प्रभुश्रीदेवसूरि-
प्रबन्धः । 14 BP °हट्टेषु । 15 BP 'प्रभु' नास्ति । 16 BP विचक्षणः । 17 'मुनीन्द्र' D नास्ति । 18 P °वैभवः ।
19 AD °साम्यं; B सिवन्धं । 20 ABP कुर्वतिः ।

परीक्ष्य तल्लोभात्तं मूल्येन क्रीत्वा मणिकारिणां चतुस्तुतेजितं निर्माप्य श्रीसिद्धराजस्य मुकुट-
घटनाप्रस्तावे लक्षमूल्यद्रव्येण तं नृपायैव ददौ । तेन नीवीधनेन मञ्जिष्ठास्थानकानि कदाचिदा-
गतानि क्रीत्वा तद्विक्रयावसरे सांयात्रिकैर्जेलचोरभयात्तदन्तर्निहिताः काञ्चनकम्बिकाः पश्यन्
सर्वेभ्यः स्थानकेभ्यस्ताः सञ्जग्राह । तदनन्तरं सर्वनगरमुख्यः श्रीसिद्धराजमान्यो जिनशासन-
प्रभावकः आरवः प्रतिदिनं प्रतिवर्षं यदृच्छया जैनमुनिभ्योऽन्नवस्त्रादिं ददानो गुप्तवृत्त्या नद्यानि
धर्मस्थानानि जीर्णानि च स्वप्रशस्तिरहितानि स्वदेशेषु विदेशेषु च समुद्धार ।

१६७. वल्लीच्छन्नद्रुम इव मृत्लाच्छादितसमस्तबीजमिव । प्रायः प्रच्छन्नकृतं मुकुटं शतशालतामेति ॥

॥ इति वसाह् आभट्टप्रबन्धः ॥

१११) अथान्यस्मिन्नवसरे श्रीसिद्धराजः संसारसागरं तितीर्षुः* प्रत्येकं सर्वदेशेषु* सर्वदर्शनेषु*
10 देवतत्त्वधर्मतत्त्वपात्रतत्त्वजिज्ञासया पृच्छ्यमानेषु निजस्तुतिपरनिन्दापरेषु सन्देहदोलाधिरूढ-
मानसः* श्रीहेमाचार्यमाकार्यं विचार्य कार्यं पप्रच्छ । आचार्यस्तु चतुर्दशविधास्थानरहस्यं विमृ-
श्येति पौराणिकनिर्णयो वक्तुमारेभे-‘यत्पुरा कश्चिद् व्यवहारी पूर्वपरिणीतां पत्नीं परित्यज्य
संग्रहणीसात्कृतसर्वस्वः सदैव’* पूर्वपण्या पतिवशीकरणाय तद्वेदिभ्यः कामेणकर्मणि पृच्छ्यमाने
कश्चिद्गौडदेशीयो ‘रश्मिनियञ्चितं तव पतिं करोमी’त्युक्त्वा किञ्चिदचिन्त्यवीर्यं भेषजमुपनीय
15 भोजनान्तर्द्वयमिति भाषमाणः स* गतः । कियदिनान्ते समागते क्षयाहनि तस्मिंस्तथा कृते स
प्रत्यक्षां वृषभतां प्राप । सा च तत्पतीकारमनवबुध्यमाना *विश्वविश्वाक्रोशान्सहमाना निजं
दुश्चरितं शोचन्ती कदाचिन्मध्यंदिने दिनेश्वरकठोरतरनिकरप्रसरतप्यमानापि* शाङ्गलभूमिषु तं
पतिं वृषभरूपं* चारयन्ती, कस्यापि तरोर्मूले* विश्रान्ता निर्भरं* बिलपन्ती, आलापं नभस्य-
कस्माच्छ्राव । तदा तत्रागतो विमानाधिरूढः पशुपतिर्भवान्या तदुःखकारणं पृष्टो यथावस्थितं
20 निवेद्य तस्यैव तरोडद्यायां पुंस्त्वनिबन्धनमौषधं तस्मिन्बन्धादादिद्य तिरोदधे । सा तदनु
तदीयां छायां रेखाङ्कितां निर्माय* तन्मध्यवर्तिन औषधाङ्कुरानुच्छेद्य वृषभवदने क्षिपन्ती,
तेनाप्यज्ञातस्वरूपेणौषधाङ्कुरेण वदनन्यस्तेन स वृषभो मनुष्यतां* प्राप । यथा तदज्ञातस्वरू-
पोऽपि भेषजाङ्कुरः समीहितकार्यसिद्धिं चकार; तथा कलियुगे मोहात्तदपि तिरोहितं पात्रपरि-
ज्ञानं सभक्तिकं सर्वदर्शनाराधनेनाऽविदितस्वरूपमपि मुक्तिप्रदं भवतीति निर्णयः ।* इति हेम-
25 चन्द्राचार्यैः सर्वदर्शनसम्भते* निवेदिते सति श्रीसिद्धराजः सर्वधर्मानारराध* ।

॥ इति सर्वदर्शनमान्यताप्रबन्धः ॥

११२) अथान्यदा निशि* कर्महेतुप्रासादे नृपतिर्नाटकं विलोकयन् केनापि षणकविक्रयकारिणा*
वणिगमात्रेण स्कन्धे न्यस्तहस्तः* तल्लीलायितेन विध्रीयमाणमानसः भूयो भूयस्तदीयमानं सक-
पूरवीटकं परितोषितो गृह्णन् नाटकविस्मयनावसरेऽनुचरैस्तद्वेहादि सम्यगवगम्य सौधमासाद्य
30 सुखपाप । प्रत्यूषे भूपः* कृतप्रभातिककृत्यः सर्वावसरेऽलङ्कृतसभामण्डपस्तं षणकविक्रयकारिणं

1 AD सिद्धराजमु० । 2 पुरुषद्रव्यमूल्येन; A ०मूल्येन द्रव्येण । 3 नास्तेत्यदं P । 4 DP साह; BD० वसा ।

5 B आभट्टस्य उत्पत्तिकथाप्रबन्धः; P आभट्टस्य उत्पत्तिप्रबन्धः । 6 BP तितीर्षया । 7 P नास्तीदं पदम् । 8 B नास्ति ।

9 P ‘होलाधिरूढः’ इत्येव । 10 P ‘पूर्व’ नास्ति । 11 P सर्वदैव । 12 ‘स गतः’ नास्ति BP । * यत्तद्वर्त्तते; पाठः

B आरवे नोपलभ्यते । 13 P गौरव्यं । 14 B तद्रूपम्; P तरोरुले । 15 P नास्ति । 16 P ‘अकस्मात्’ नास्ति । 17 P

विधाय । 18 P मानवतां । 19 D सस्यता । 20 D ०चसोराधनां चकार । 21 P राज्ञी । 22 D विहाय नाम्नेदं पदं

हस्यते । 23 AD ०न्यलाहलेन । 24 B भूपतिः; P नास्ति ।

विपणिनमाकार्यं 'निशि स्कन्धयस्तहस्तभारेण ग्रीवा बाधते' इत्यभिहितस्तत्कालोत्पन्नमति-
र्विश्रपयामास-देव ! आसमुद्रान्तर्भूभारे स्कन्धाधिरूढे यदि स्वामिनः स्कन्धो न बाधते तदा
तृणमात्रस्य निर्जीवस्य मम पण्याजीवस्य भारेण स्वामिनः का स्कन्धबाधे'ति तदीयौचित्यविश्रप-
नेन प्रमोदवाद्युपः पारितोषिकं ददौ ।

॥ इति षण्णकविक्रयिवणिजः प्रबन्धः ॥

5

११३) अथान्यस्यां निशि नृपतिः कर्णमेरुप्रासादात्प्रेक्षणं प्रेक्ष्य प्रत्यावृत्तः कस्यापि व्यवहा-
रिणो हर्म्ये बहून् प्रदीपानालोक्य किमेतदिति पृष्ठः स लक्षप्रदीपांस्तान् विश्रपयामास । असौ
धन्यः 'स्वसौधमध्यमध्यास्य व्यतीतक्षणाक्षणाः, स धन्यमानी तं सदः समानीयेत्यादिदेशः'-
'एतेषां सदा प्रदीपानां प्रज्वालनेन भवतः सदा प्रदीपनम्, तद्भवदीयवित्तस्य कियन्तो लक्षाः ?'
इत्यभिहितः स विद्यमानांश्चतुरशीतिलक्षान्निवेदयामास । तदनु तदनुकम्पाकम्पमानमानसः 10
स्वकोशात्पोडशलक्षान् प्रसादीकृत्य तत्सौधे कोटिध्वजमध्यारोपयामास ।

॥ इति षोडशलक्षप्रसादप्रबन्धः ॥

११४) अथान्यस्मिन्नवसरे राज्ञा बालाकदेशदुर्गभूमौ सिंहपुरमिति ब्राह्मणानामग्रहारः
स्थापितः । तच्छासने षडुत्तरशतं ग्रामाः । अथ श्रीसिद्धराजः कदाचित् सिंहमीनेर्विप्रेर्देशमभ्य-
निवासं याचितः साभ्रमतीतीरवर्तिनं आसांबिलीग्रामं तेभ्यो ददौ । तयां तेषां सिंहपुराद्वान्या-15
न्यादाय गच्छतामागच्छतां च दाणमोक्षं चकार ॥

११५) अथ राज्ञा सिद्धराजेन मालवकं प्रति कृतप्रयाणेन वाराहीग्रामपरिसरमाश्रित्य तदीयान्
पट्टकिलानाहूय तत्वातुर्यपरीक्षाकृते निजां प्रधानां राजबाह्वनसेजवालीं स्थापनिकार्थं समर्पयत् ॥
अथ नृपतौ पुरतः प्रयाते तैः सर्वैरपि सम्भूय तदङ्गानि प्रत्येकं विदार्य यथोचितं सर्वेऽपि स्वस्व-
सौधे निवधिरे ॥ अथ दिग्यात्राप्रत्यावृत्तो नृपस्तां स्थापनिकां तेभ्यो याचमानस्तद्वैकितानि ॥ भि-20
न्नानि तदङ्गानि पश्यन् सविस्मयं किमेतदित्यादिशंस्तैर्विश्रपयांचक्रे-स्वामिन् । एकः कोऽप्यस्य व-
स्तुनो गोपनविधौ न प्रभृष्टुः । मल्लम्लुचानलादीनां कदाचिदपाये सञ्जायमाने सति कः प्रभो-
त्तरं कर्तेति विमृश्यैतदस्माभिर्व्यवसितम् । तदा राजा विस्मयस्मेरमनास्तेषां ब्रूच इति विरुदं ददौ ।

॥ इति वाराहीय-ब्रूचप्रबन्धः ॥

११६) अथ कदाचिच्छीजयंसिंहदेवो नृपतिर्मालवकं विजित्य प्रत्यावृत्त उज्ज्वाग्रामे निवेशित-25
स्कन्धावारस्तैर्ग्रामीणैः प्रतिपन्नमातुलैर्दुग्धपरिपूर्णाऽऽवाहादिभिरुचितैः परितोष्यमाणस्तस्यामेव
निशि गुप्तवृत्त्या तद्गुःखसुखजिज्ञासुः कस्यापि ग्रामण्यो गृहे गतः । गोदोहादिव्याकुलतायामपि
तेन 'कस्त्वम् ?' इति पृष्ठः श्रीसोमेश्वरस्य कार्पटिकोऽहं महाराष्ट्रदेशवास्तव्य इति तस्मै न्यवेद-
यत् । तेन च नृपतेः पार्श्वे महाराष्ट्रदेशस्य तन्महाराजस्य च गुणदोषवृत्तान्ते पृच्छ्यमाने स नृप-

1 P वणिजमाहूय । 2 AD ० निहिते । 3 BP ० चराभारे । 4 P विक्रयवणिजः । ५ एतदन्तर्गतो पंक्तिः श्लोकरूपा
प्रतिभाति परमुत्तरार्धे श्लोकलक्षणाभावात् गद्यरूपा एवेवमिति । 5 P विहाय 'प्रसाद' नास्ति । 6 B प्रसादे । 7 B राजा ।
8 AD कदाचिद्वालाकदेशे । ९ एतद्व्याख्याने P प्रती 'अथ कदाचिद्वालाकदेशदुर्गपरिषत्भूमौ' एतादृशं वाक्यं विधत्ते । 9 D
सिंहनादैर्भीतिः । 10 B असांबिली; D आशांबिली; Da-b आशावम्बिली । 11 P विहाय 'तथा' नास्ति । 12 BD तेषां च ।
13 P सर्वेष्वानामि । 14 B नास्ति 'आगच्छतां' । १५ एतदन्तर्गतं वर्णनं A आदर्शे सर्वथाऽनुपलब्धम् । 15 BP नास्ति ।
16 A समर्पितः । 17 D यथावाञ्छितं । 18 P विहाय नास्तिन्यत्र । 19 BP निदुः । 20 D यदा । 21 AD तद्वैकित-
तमिः । 22 D ० म्लुचविध्यः । 23 D ग्रामीणस्य ।

तेस्तस्य वर्णवतिराजगुणान् प्रशंसंस्तत्पार्श्वे च गूर्जराधीश्वरगुणदोषान् पृच्छन् 'श्रीसिद्धराजस्य प्रजापालनपाण्डित्यं सेवकेष्वप्यतुल्यवात्सल्यत्वं चेत्यादीन् गुणान् वर्णयंस्तेन कृत्रिमदोषे उद्-
घाट्यमाने स 'अस्माकं मन्दभाग्यतया नृपतेरपुत्रतालक्षण एव दोषः' इत्यश्रूणि मुखमुपतिं निःकै-
तववृत्त्या परितोषयामास । अथ प्रभातकाले सम्भूय सर्वेऽपि मिलित्वा नृपदर्शानोत्कण्ठिताः
5 सौधमध्यास्य प्रभोः प्रणामानन्तरं तदतुल्यपल्पङ्के निविष्टाः । आसनदाननियोगिमिः प्रवृत्तेऽपि
पृथगासने तत्पर्यङ्कसौकुमार्यं करस्पर्शेन विचिन्त्य 'वयमिह सुखसुखेन निषण्णास्तिष्ठामः' इति
नृपे स्मितमुखाम्भोजे तस्थुः ।

॥ इति उज्ज्वावास्तव्यग्रामणीनां प्रबन्धः ॥

११७) अथ कदाचिज्जालाज्ञातीयमाङ्गनामा क्षत्रियः श्रीसिद्धराजसेवार्थं सभां समागच्छन्
10 प्रत्यहं पाराचीद्वयं भूमौ निहत्योपविशति । उद्धरन् तद्द्वयमुत्तिष्ठति । तस्य च भोजने घृतपरि-
पूर्णः कुतुप^१ एव^२ व्यये याति । तस्य तु घृताभ्यक्तदाढिकानिर्माणेन घृतषोडशोऽवशिष्यते । कदा-
चिन्नृपपादवे पथ्यावसरे पञ्चमाणकप्रमितयवाग्रपथ्यग्रान्ते आयुर्वेदविदाऽमृतोदकमर्द्धाहारे
किमिति न पीतमुपालब्धः । यतः—

१६८. पिबेद्वदसहस्रं तु यावन्नाभ्युदितो^३ रविः । उदिते तु^४ सहस्रांशौ विन्दुरेको^५ घटायते ॥

15 रजन्याः पाश्चात्यघटिकाचतुष्टये सूर्यस्यानुदयावधि यत्पयः पीयते, जलयोगः क्रियते, तद्ब्रह्मो-
दकम्, [तदमृतोदकं] सूर्योदये ससुप्तपत्रे निरस्रैः प्रातर्यदुदकं पीयते तद्विषम् । ततः विन्दुरेकोऽपि
घटशतायते । भोजनाद्धै यज्जलं पीयते तदमृतम्, भोजनान्ते तत्कालपीतं पयः छत्रं^६ छत्रोदक-
मिति भण्यते । तेन प्रोक्तं पुनः—'पूर्वांशं^७ भुक्तमर्द्धाहारे^८ परिकल्प्य सम्प्रति पयः पीत्वा पुनरर्द्धा-
हारे^९ करिष्यामीत्युपक्रममाणस्तेनैव वैद्येन निषिद्धः । कदाचिद^{१०} नृपतिना निरायुधकारणं पृष्टः
20 'समयोचितं मे प्रहरणमिति विज्ञापयन्नऽन्यदा मज्जनावसरे हस्तिपकप्रेर्यमाणं हस्तिनमालोक्य
सन्निहितश्वानेन गुण्डादण्डे निहत्य मर्मस्थाननिपीडितस्य गजस्य पुच्छभागं गृह्णन् तदीयातुलेन
बलेनान्तर्मुदितस्य करदिन उत्तारिते हस्तिपके^{११} भूषणितः सोऽसुभिर्व्ययुज्यत । स तु गूर्जरदेश-
भूपाले पलायिते समायातम्लेच्छान् समरे खेच्छयोच्छेदयन् यत्र दिवं प्राप्तस्तत्र श्रीपत्तने माङ्ग-
स्यण्डिलमिति प्रसिद्धिः ।

25

॥ इति "माङ्गप्रबन्धः ॥

११८) अन्यदा म्लेच्छदेशप्रधानेषु समायतेषु मध्यदेशादङ्गीगतान् वेषकारकानाहूय रहस्यं^{१२} किञ्चि-
दादिश्य विससर्ज । अथापरस्मिन्सायाह्वावसरे^{१३} समागते प्रलयकालप्रचण्डपवनप्रादुर्भावे नृपः
सुधर्मासधर्माणामास्थानीमास्थाय यावदबलोक्ते तावदन्तरिक्षादवतरन्तं मस्तकन्यस्तकाश्चनेष्टि-
कायुगेन काञ्चनशोभां विभ्राणं पलादयुगलमालोक्य भयभ्रान्ते समाजलोके नृपचरणपीठे तद्-
30 पायनं विमुच्य भूपीठलुठनपूर्वं प्रणिपत्येति विज्ञपयामास—'यद्यपि देवतार्चनावसरे लङ्कानगरौ

1 AD उत्पद्यमाने । 2 P उज्ज्वाग्रामणी । 3 P सभायां । 4 A ऊर्मि । 5 D एक एव । 6 D षोडशोत्तो ।
7 P 'प्रमित' नास्ति । 8 Dc ० बालमिश्रः । 9 Dc अलं वाते । 10 Dc विन्दुर्यदवायते । 11 केवलं D पुलके इदं पदं
ह्रस्वते । 12 PDc छत्रं छत्रोदकं । 13 D पूर्वमुक्तं । 14 P सिद्ध्य नाम्बन्ध । 15 BP 'उत्तारिते भूपते' इत्येव ।
16 D माङ्गलालः । 17 BD म्लेच्छप्रः । 18 AD ० देशागतान् । 19 BP रहसि । 20 D सान्पद्यि च ।

महाराजाधिराजः श्रीविभीषणो राजस्यापनाचार्यस्य रघुकुलतिलकस्य श्रीरामस्याभिरामशुणमा-
माभिरामस्य स्मरन, ज्ञानमयेन चक्षुषा सम्प्रति चैलुक्यकुलतिलकश्रीसिद्धराजावतारेऽवतीर्ण
स्वीयं स्वामिनमवधार्य—“अकुण्डोत्कण्ठायमानमानसोऽहं” तत्र प्रणामकरणायागच्छामीति, किं
वा प्रभुर्मानमत्रागमनेनानुगृहीष्यती”ति विज्ञपयन्प्रौ प्रहितवान् । तस्मिन्पुत्रं श्रीमुखेन समादिशतु
देवः ।’ ताभ्यामित्यभिहिते नृपतिः किञ्चिदन्तर्विचिन्त्य स तावेवं समादिशत्—‘यद्वयमेव प्रकुल्ला- 5
यल्लकलहरीप्रेर्यमाणाः स्वसमये स्वयमेव विभीषणमिलनाय समेष्यामः’ इत्युदीर्य निजकण्ठशृङ्ग-
रकारिणमेकावलीहारं प्रतिप्राभृतं प्रसादीकृत्यं आपृच्छनावसरे’ ‘प्रभुणाहमन्यस्मिन्नपि’ प्रेष्यप्रे-
षणावसरे न विस्मरणीय’ इति विशेषविज्ञप्तिं विधायान्तरिक्षमार्गेण तद्राक्षसद्वन्द्वं तिरोधत्ते ।
तदेव ते म्लेच्छप्रधानं पुरुषा भयभ्रान्ताः स्वपौरुषमुत्सृज्य नृपपुरत आहृता भक्तिभरभासुराणि
वचांसि ब्रुवाणास्तद्राज्ञे समुचितमुपायनमुपनीय श्रीसिद्धराजेन व्यसृज्यन्त । 10

॥ इति म्लेच्छागमनिषेधप्रबन्धः ॥

११९) अथानन्तरं कोल्लापुरनगरराज्ञः सभायां बन्दिनः श्रीसिद्धराजस्य कीर्तिं वितन्वन्तः ।
‘तदा वयं तथ्यं सिद्धराजं मन्यामहे यदा प्रत्यक्षमप्यस्माकं कमपि चमत्कारं दर्शयती’त्येतद्ब्रुवा-
णेन [तेन राज्ञा ते¹⁰] पराभूतास्तत्स्वरूपं नृपतेर्विज्ञपयामासुः । अथ स्वामिनि सभां निभालयति
तच्चित्तवेदिनां केनापि नियोगिनाऽऽल्लिख्येन्धनपूर्वकं निजाभिप्राये प्रादुःक्रियमाणे राज्ञा रहसि 15
तत्कारणं पृष्टो नृपतेराशयं स्वयं¹² विज्ञपयन् ‘द्रव्यलक्षत्रयसाध्योऽयमर्थः’ इति वाक्यविशेषमाह ।
तदेव देवज्ञनिर्दिष्टे मुहूर्ते स नृपाल्लक्षत्रयमुपलभ्य वणिज्याकारो भूत्वा सर्वभाण्डानि सङ्गृह्य
सिद्धसङ्केतं¹⁴ रत्नवचितं सुवर्णपादुकायुगलमतुलं योगदण्डं च मणिमयकुण्डलयुगलं च तद्विधयो-
गपिशुनं योगपटं च चण्डांशुरोचिश्चन्द्रातकं¹⁵ सह नीत्वा¹⁶ पन्थानमुल्लङ्घ्य कतिपर्यैरहोभिस्तत्र द-
त्तावासः, आसन्नाया¹⁷ दीपोत्सवनिशि तन्नगरराज्ञोऽवरोधे महालक्ष्मीदेव्याः सपर्यापर्याकुलतया¹⁸ 20
तत्प्रासादमुपेयुषि स कृतकसिद्धपुरुषस्तेन सिद्धवेषेणालङ्कृतः, केनापि सदभ्यस्तोत्पतनेन वर्षरेण
नरेणानुगम्यमानो देव्याः पीटेऽकस्मात्प्रादुरासीत् । देव्या रत्नसुवर्णकर्पूरमयीं सपर्यां विरचय-
स्तदवरोधाय तद्विधानि वीटकानि ददानः श्रीसिद्धराजनामाङ्कितं सिद्धवेषं पूजाव्याजास्तत्र
नियोज्योत्पतनवशाद्वर्षैरस्तन्धमधिकृष्ट यथागतमगात् । निशावसानसमयेऽवरोधैः¹⁹ स विरो-
धिचतुष्टितस्तं वृत्तान्तं²⁰ ज्ञापितः सन् भयभ्रान्तो²¹ नृपः स्वप्रधानपुरुषैस्तं प्राभृतं सिद्धाधिपतये 25
प्राहिणोत् । अथ तेन नियोगिना भाण्डादिक्रयविक्रयं संक्षिप्य ‘ममागमनावधि नैतेषां प्रधानानां
दर्शनं देयमि’ति वेगवता पुरुषेण विज्ञपयामास । तदनु प्रगतिं कतिपर्यैर्दिनैस्तत्र समुपेतः,
तत्स्वरूपं विज्ञप्तो नृपतिस्तेषां प्रधानानां तदुचितामावर्जनां चकार ।

॥ इति कोल्लापुरप्रबन्धः ॥

1 B अकुण्डोत्कण्ठायमानमानसः; P अकुण्डोत्कण्ठितमानसः । 2 A स च देवमादिदेश । 3 D हृतं । 4 D नास्त्येत-
त्सद्वयः । 5 D °ऽहमयमपि । 6 P म्लेच्छप्रधानाः । 7 B सिञ्जत् । 8 P ‘अयं’ इत्येव । 9 A कोल्लाकपुरः; P कोलापुरः ।
10 D पुलक एवेते शब्दाः प्राप्यन्ते । 11 B °निषेदिना; P °विदा; D उत्तरवेषेदिना । 12 P अल्लिखन् बद्धा । 13 D
नास्ति ‘स्वयं’ । 14 D °राज्ञेव । 15 AB °चण्डातकं । 16 P शृङ्गिणा । 17 D तत्परे । 18 BP सम्यासायां ।
19 AD पूजार्थं । 20 AD सिद्धरूपः । 21 ABD रत्नमयः । 22 AD °वरोधैस्तं । 23 AD °नृपवृत्तान्तं ।
24 P °भ्रान्तस्तं प्रादुर्ध्वः; B °भ्रान्तः सुप्रधानैस्तं । 25 D °पुराजप्रबन्धः ।

१२०) श्रीसिद्धराजेन मालवमण्डलाद्यशोवर्मा नृपतिर्निबध्यानीतः । अवसरे क्रियमाणे सीलणाभिधानेन कौतुकिना 'बेडार्या समुद्रो मग्न' इति तत्पृष्ठगायनेनापशब्दं ब्रूषे इति तज्जितो बेडासमानायां 'गर्जरधरिण्यां' मालवकनृपतिसमुद्रो मग्न इति विरोधालङ्कारमर्थापत्त्या परिहरन् प्रभोर्हेममयीं जिहां प्राप ।

5

॥ इति कौतुकीसीलणप्रबन्धः ॥

१२१) कदाचित्सिद्धराजस्य वाग्मी कश्चित्सान्धिविग्रहिको जयचन्द्रनाम्ना कासिपुरीश्वरेण श्रीमदनहिल्लपुरस्य प्रासादप्रपानिपानादिस्वरूपाणि पृच्छतेति दूषणमुक्तम्—'यत्सहस्रलिङ्गसरोवरवारि' शिवनिर्मालयतयाऽऽपृश्यतया सेवमानो लोकद्वयविरोधेन तत्र वास्तव्यो लोकः' कथमुदितोदितप्रभावः स्याद् ? । सिद्धाधिपेन सहस्रलिङ्गसरः कारयताऽनुचितमिदमाचरितमि'ति तस्य नृपतेर्वचसाऽन्तः कुपितः स नृपं पप्रच्छ—'अस्यां वाणारस्यां कुतस्त्वं पयः पीयते ?' नृपेण 'त्रिपथगाजलमि'त्यभिहिते 'किं नाम सुरसरिरीरं शिवनिर्मालयं न ? यतः शिवोत्तमाङ्गमेव गङ्गानिवासभूमिः' ।

॥ इति जयचन्द्रराज्ञां समं गर्जरप्रधानस्योक्तिप्रत्युक्तिप्रबन्धः ॥

१२२) कस्मिन्नप्यवसरे कर्णाटविषयादागतेन^१ सान्धिविग्रहिकेण^२ श्रीमयणल्लदेव्या पितुर्जय-
१५ केशिराज्ञः कुशलोदन्ते पृष्टेऽश्रुमिश्रलोचन इति^३ विज्ञपयामास—'स्वामिनि ! सुगृहीतनामा श्रीजय-
केशिमहीमहीन्द्रोऽशनावसरे पञ्जरात्कीडाशुकमाकारयन्, तेन मार्जार इयुचरिते नृपः परितो विलोक्य निजभोजनभाजनाधो^४ भागवत्तिनमोतुमपश्यन्, "यदि तव विडालबालेन" विनाशः स्यात्तदाहं त्वया सहगमनं करवाणी"ति प्रतिज्ञाते स यावत्पञ्जरादुड्गीय तस्मिन्काञ्चनभाजने निषीदति तावदकस्मात्तेन श्रुकदंशेन तं विनाशितमवलोक्य परित्यक्ताशनकवलः, उक्तियुक्ति-

२० वेदिना राजवर्गेण निषिद्धमानोऽपि—

१९९. राज्यं यातु श्रियो यातु यातु प्राणा अपि क्षणात् । या मया स्वयमेवोक्ता वाचा मा यातु शाश्वती ॥
इतीष्टदैवतमिव तामेव" गिरं जैपंस्तेनैव शुकेन सह दारुनिचितां चितां विवेश ।' इति वाक्याकर्ण-
नाच्छोकाभ्योधिमात्रां श्रीमयणल्लदेर्वी विशेषधर्मोपदेशहस्तावलम्बनेन विद्वज्जनः समभ्युद्धार ।

१२३) अथ पितुः श्रेयसे श्रीसोमेश्वरपत्तने यात्रां गता सती सा^{१५} सती त्रिवेदीवेदिनं^{१०} कमपि
२५ ब्राह्मणमाकार्यं तदञ्जलौ जलन्यासावसरे "यदि भवत्रयपातकं ददासि" तदा आददामि^{१३} नान्य-
थे'ति तद्वचनविशेषपरितोषभाक् गजाश्वकाञ्चनादिभिर्दानैर्युतं^{११} पापघटमाददौ । स च तत्सर्वं
विप्रेभ्यो ददानः किमिति देव्या पृष्टः प्राह—'प्राक्तनपुण्योपचर्यादस्मिन् जन्मनि नृपप्रिया-नृपति-
जननी भूत्वा लोकोत्तरेरेभिर्दानैः सुकृतैर्भावी भवोऽपि श्रेयस्कर इति विमृश्य भवत्रयपातकं
मया जगृहे । भवत्या पापघटदाने उपक्रान्ते कश्चिदधमद्विजोऽपि पापघटं नीत्वा, स्वं भवतीं च

1 P अय श्री० । 2 P ०धरायां । 3 P नृपास्तुवर्णमयीं । 4 P जयन्तचन्द्र० । † एतदन्तर्गतपाठस्थाने D पुस्तके 'शिवनिर्मालयं तदपृष्ठशय्या तत्सर्वका अतो लोकद्वयविरोधिनस्तत्रत्यलोकः' एतादृशाः पाठः । 5 P कुदः । 6 D ०राजेन । 7 D नास्ति 'प्रत्युक्तिः' । 8 P ०आगतान् । 9 P ०विग्रहिकाद् । 10 D ०लोचनेनेति सा । 11 D ०भोजनान्नोऽधो । 12 AD विडालेन । 13 B नास्ति । 14 P क्षरन् । 15 AD नास्ति 'सा सती' । 16 D त्रिवेदिनं । 17 AD कसि । 18 D द्दामि । 19 D ०विभुर्भुवं । 20 AP पुण्योदयाद्यः D पुण्याद् ।

भवाम्भोधौ मज्जयिष्यतीति मया तु संन्यस्तसमस्तचित्तेन वित्तमेतदादाय पुनर्दत्ता लब्धाद्-
ष्टगुणं पुण्यं लब्धमिति श्रेयः सञ्जगृहे ।'

॥ इति पापघटस्य प्रबन्धः ॥

१२४) अथ कदाचिन्मालवकमण्डलं विगृह्य स्वदेशनिवेशं प्रति प्रचलितः श्रीसिद्धाधिपोऽन्त-
राले स अप्रतिमहैर्मिहैर्मिरुद्धमध्वानमवधार्य तस्मिन्वृत्तान्ते ज्ञाते सति मञ्जी सान्तूनामा ⁵
प्रतिग्रामं प्रतिनगरं घोटकमुद्राद्य प्रतिवृषं पर्याणानि विन्यस्य मेलितातिवलस्तद्वलेनं भिल्ला-
न्वित्रास्य श्रीसिद्धराजं सुखेन स्वदेशं समानीतवान् ।

॥ इति सान्तूमश्रिबुद्धिप्रबन्धः ॥

१२५) अथ कस्याश्चिन्निशि द्वावकुण्ठौ वण्ठौ श्रीसिद्धनरेश्वरस्य चरणसंवाहनाध्यापृतौ तं
निद्रासुद्वितलोचनं विचिन्त्य, तदाद्यो निग्रहानुग्रहसमर्थं श्रीसिद्धराजं सेवकजनकल्पवृक्षं सर्वरा-¹⁰
जगुणनिलयं प्रशशंस । अपरस्त्वस्यापि भूपतेः प्राज्यराज्यप्रदं प्राक्तनं कर्मैव श्लाघितवान् ।
एवमाकर्णितेन राज्ञा तस्मिन्वृत्तान्ते तत्कर्मणः प्रशंसां विफलीकर्तुं स्वप्रशंसाकारिणः प्रेष्य-
स्यापरस्मिन्नहन्त्यऽनिवेदिततत्त्वस्य प्रसादलेखमार्पयत्—‘यदस्मै वण्ठाय तुरङ्गमशतस्य सामन्तता’
‘देया’ इत्यालिख्य तं महामाल्यश्रीसान्तूपाश्वे प्राहिणोत् । अथ स यावच्चन्द्रशालाया निःश्रेण्या-
मवरोहति तावत्प्रस्वलितपदः पृथिव्यां पतदीषदङ्गमङ्गमङ्गीकृतवान् । तत्पृष्ठानुगामिनाऽपरेण ¹⁵
वण्ठेन किमेतदिति पृष्टस्तेन स्वस्वरूपे निवेदिते स मञ्चकन्यस्तो गृहं गत्वा तं प्रसादलेखमपरस्मै
समर्पितवान् । तत्प्रमाणेन महामाल्यस्तस्मै शततुरङ्गमसामन्ततां ददौ । अथानयोर्यथावद्वृत्तान्तेऽ-
वधारिते नृपतिः कर्मैव बलीय इति तत्प्रतिमेने ।

१७०. नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं विद्या न चापि मनुजेषु कृता न सेवा^१ ।

पुण्यानि^{१०} पूर्वतपसा किल^{११} सञ्चितानि काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥

20

॥ इति वण्ठकर्मप्राधान्यप्रबन्धः ॥

१७१. सो जयउ कूडवरडो^१ तिहुयणमज्जम्मिं जेसलनरिन्दो । छिचूण रायवंसे^२ इके^३ छत्तं कयं जेण ॥

१७२. *महालयो महायात्रा महास्थानं महासारः । यत्कृतं सिद्धराजेन क्रियते तच्च केनचित्^४ ॥

१७३. मात्रयाप्यधिकं किञ्चिन्न सहन्ते जिगीषवः । इतीव त्वं धरानाथ ! धारानाथमपाकृथाः ॥

१७४. मानं ब्रुञ्च सरस्वति त्रिपथगे सौभाग्यमङ्गीस्त्यज रे कालिन्दि तवाफला कुटिलता रेवे रयस्त्यज्यताम् ।²⁵

श्रीसिद्धशुक्लाणपाटितरिपुस्कन्धोच्छलच्छोणितस्रोतोज्ञातनदीनीवनीवनितारक्तोऽम्बुधिरवर्त्तते ॥

१७५. श्रीमज्जैत्रमृगारिदेवनृपते सत्यं प्रयाणोत्सवे पानीयाशयशोषणैः करटतो वीरव्रणाकाङ्क्षया ।

स्त्रीयस्त्रीयपतेर्विनाशसमयं सञ्चिन्त्य चिन्तातुरा मत्सी रोदिति मक्षिका च इसति व्यायन्ति वामं स्त्रियः ॥

1 B 'साम्' इत्येव; P साम् इति नामा । 2 AD 'दुलबलेन' । 3 D 'स्वदेश' नास्ति । 4 P साम्बुद्धिप्रबन्धः; D बुद्धिवैभवः । 5 P भूयुजा । 6 P साममल्पदं देयं । 7 P तावत्तत्र स्थलितः । 8 AD नास्ति 'प्रसादलेखं' । 9 P विद्यापि नैव नहि यत्र कृतापि सेवा; B विद्या न चापि न च जन्मकृतापि सेवा । 10 B आत्मासि; P कर्माणि । 11 P चिर । 12 A कूडवरडो; D कूडवरडो; Dd नरडो । 13 P पट्टवीमक्षि । 14 AD रायवंसे । 15 P एकः । * D पुलके नै-
तत्पद्यमत्र कन्यते । 16 A 'कृतं नाम्यदुपेण एत्' एतास्त्रोऽयं पादः । D पुलकं दृष्टेयं पदं प्राप्यते ।

१७६. सपादलक्षः सह भूरिलक्षैरानाकभूपाय नताय दत्तः ।

हस्ते यशोवर्मणि मालवोऽपि त्वया न सेहे द्विषि सिद्धराज ॥

—इत्याद्या बहुशः स्तुतयः प्रबन्धाश्च तदीया ज्ञेयाः^१ ।

संव० ११५० पूर्वं श्रीसिद्धराजजयसिंहदेवेन वर्ष ४९ राज्यं कृतम् ।

5

॥ इति श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचिते^२ प्रबन्धचिन्तामणौ श्रीकर्ण-श्रीसिद्धराजचरित्र-
वर्णनो^३ नाम तृतीयः प्रकाशः ॥ मंथाम ५७४ ॥

(अत्र P प्रतौ निम्नलिखिताः श्लोका अधिकाः प्राप्यन्ते—)

{ तदुपश्लोकनश्लोका यथा—

10

[१०६] शिशुनापि शुनासीरवीरवृत्तिमतीयुषा । रुषा भुजिष्यतां नीताः पिशुना येन भूभुजः ॥

[१०७] अपारपांरुषोद्गारं खङ्गारं गुरुमत्सरः । सौराष्ट्रं पिष्टवानाजौ करिणं केसरीव यः ॥

[१०८] असंख्यहरिसैन्येन प्रक्षिप्तानेकभूभृता । बद्धः सिन्धुपतिर्येन वैदेहीदयितेन वा ॥

[१०९] अमर्षणं मनः कुर्वन् विपक्षोर्वीरमुदुबतौ । अगस्त्य इव यस्तूर्णमणोराराजमशोषयत् ॥

[११०] गृहीता दुहिता तूर्णमणोराराजस्य विष्णुना । दत्तानेन पुनस्तस्य भेदोऽभूदुभयोरयम् ॥

[१११] द्विषां शीघ्राणि लूतानि दृष्ट्वा तत्पादयोः पुरः । चक्रे शाकम्भरीशोऽपि शङ्कितः प्रणतं शिरः ॥

15

[११२] मालवस्वामिनः ग्रांठलक्ष्मीपरिवृष्टः स्वयम् । समित्यपरमारो यः परमारममारयत् ॥

[११३] क्षिप्त्वा धारापतिं राजशुकवत्काष्ठपञ्जरे । यः काष्ठापञ्जरे कीर्तिराजहंसीं न्यवीविशत् ॥

[११४] एकैव जगृहे धारा नगरी नरवर्मणः । दत्ता येनाश्रुधारास्तु तदधूनां सहस्रधा ॥

[११५] धाराभङ्गप्रसङ्गेन यस्यासन्नस्य शङ्कितः । प्राघूर्णकमिषादण्डं महोदयपतिर्ददौ ॥

[११६] सुधेव वसुधा लब्धुं वाञ्छिता येन विद्विषा । यस्मिन्लवदसिर्बाहू राहूचक्रे तमाहवे ॥

20

[११७] जनेन मेने यः स्वामी कुमार इव शक्तिमान् । ताप्रचूडध्वजः सोऽभूत् किन्तु केकिध्वजः परः ॥

[११८] येन विश्वैकवीरेण न स राजा जितो न यः । काष्ठा कापि न सा यस्य यशोभिः शोभिता न या ॥

[११९] गणेशस्येव यस्याग्रपुष्करस्य वृषस्थितेः । आज्यसारः करस्योऽभूद् गौडो मोदकवन्धुपः ॥

[१२०] श्मशाने यातुधानेन्द्रं बद्ध्वा बर्बरकाभिधम् । सिद्धराजेति राजेन्दुर्यो जज्ञे राजराजिषु ॥

[१२१] रजोभिः समरोद्धृतैर्यत्पुरा मलिनीकृतम् । तत्पश्चात्कीर्तिकण्डोलैर्येन क्षालितमम्बरम् ॥

25

[१२२] महीमण्डलमार्तण्डे तत्र लोकान्तरे गते । श्रीमान् कुमारपालोऽयं राजा रञ्जितवान् प्रजाः ॥}

§ AD आदर्शे दृष्टेदं पद्यं कल्पते । 1 P आदर्शे दृष्टेयः साम्यः । † AD आदर्शे इयं पंक्तिः “संव० ११५० वर्षे उपनिष्टो जयसिंहदेवः । तथा तेन राजा वर्ष ४९ राज्यं कृतम् ॥” पुराणसी कल्पते । 2 P ० चार्वाकः कृते । 3 AD श्रीकर्णश्रीसिद्धराज-
चरित्रविरचनानामाद्यतवर्णनो ।

[१. कुमारपालादिप्रबन्धः ।]

१२६) अथ परमार्हतश्रीकुमारपालप्रबन्धः^१ प्रारभ्यते—श्रीमदणहिलपुरपत्तने बृहति श्रीभीम-
देवे^२ साम्राज्यं प्रति^३ पालयति, श्रीभीमेश्वरस्य पुरे^४ बकुलदेवीनाम्नी पण्याङ्गना पत्तनप्रसिद्धं गुण-
पात्रं रूपपात्रं^५ च । तस्याः^६ कुलयोषितोऽप्यतिशायिनीं प्राज्यमयादां नृपतिर्विमृश्य^७ तद्वत्तपरी-
क्षानिमित्तं सपादलक्षमूल्यां धुरिकां निजानुचरैस्तस्यै ग्रहणके दापयामास । औत्सुक्यात्तस्या-
मेव निशि बहिरावासे प्रस्थानलघ्नमसाधयत् । नृपो वर्षद्वयं यावन्मालवकमण्डले विग्रहाग्रहा-
त्तस्यो । सा तु बकुलदेवी तद्वत्प्रहणकप्रमाणेन तद्वत्पद्वयं परिहृतसर्वपुरुषा शीललीलयैव तस्यो ।
निस्सीमपराक्रमो भीमस्तृतीये^{१०} वर्षे स्वस्थानमागतो जनपरम्परया तस्यास्तां प्रवृत्तिमवगम्य^{११}
तामन्तःपुरे न्यधात् । तदङ्गजो हरिपालदेवः, तत्सुतस्त्रिभुवनपालः, तत्पुत्रः कुमारपालदेवः । स
तु अविदितधर्मोऽपि कृपापरः परनारीसहोदरश्च । स तु सामुद्रिकवेदिभिः ‘भवदनन्तरमयं नृपो^{१०}
अविष्यती’ति सिद्धनृपो विज्ञस्तस्मिन्हीनजातावित्यसहिष्णुतया विनाशावसरं सततमन्वेष्टया-
मास । स कुमारपालस्तं वृत्तान्तमीषद्विज्ञाय तस्मान्नृपतेः शङ्कमानमानसः तापसबेषेण निर्मित-
नानाविधदेशान्तरभ्रमणः कियन्त्यपि वर्षाण्यतिवाह्य पुनः पत्तनमागतः । कापि मटे^{१२} तस्यो ।

१२७) अथ श्रीकण्ठदेवस्य आद्वावसरे अद्वालुतया निमग्नितेषु सर्वेष्वपि तपस्विषु श्रीसिद्धराजः
प्रत्येकं तेषां तपस्विनां स्वयं पादौ प्रक्षालयन् कुमारपालानाम्नस्तपस्विनः कमलकोमलौ चरणौ कर-
१५ तलेन संस्पृश्य तद्द्वन्द्वरेखादिभिर्लक्षणे राज्याहोऽयमिति निश्चलया दशाऽपश्यत् । तदिद्वितैस्तं
विरुद्धं बुध्यमानस्तदैव वेषपरावर्त्तनं कानाशं नष्टः । आलिगनान्नः कुलालस्यालये मृत्पात्राणा-
मापाके^{१३} रच्यमाने तदन्तर्निधाय तदानुपदिकेभ्यो राजपुरुषेभ्यो^{१४} रक्षितः । स क्रमात्ततः सञ्चरन्
तद्विलोकनाकुलेन राजलोकेन त्रासितः सन्निहितां दुर्गमां दुर्गभूमिमनवलोक्य कापि क्षेत्रे ध्वाङ्क-
रक्षकैः^{१५} क्रियमाणं छिन्नकण्टकिशाखिशालानिचये समुपचीयमाने तं तदन्तर्निधाय तेषु स्वस्था-
२० नमागतेषु पदिकेन तत्रानीते पदे सर्वथा तत्रासम्भावनया कुन्ताग्रेण भ्रम्यमानेऽपि तस्मिन्तमना-
साय व्यावृत्ते राजसैन्ये, द्वितीयेऽहनि क्षेत्राधिकृतैस्ततः स्थानादुद्धृतः पुरतः कापि प्रातरान्तर्-
जन् कापि तरुच्छायायां विश्रान्तः सन्, विलासमूषकं मुखेन रूप्यनाणकमाकर्षन्तं निभृततया^{१६}
विलोक्य, यावदेकविंशसंख्यानि दृष्ट्वा पुनस्तेभ्य एकं गृहीत्वा तस्मिन्^{१७} विलं प्रविष्टे पाश्चात्यानि
तु सर्वाणि स गृहीत्वा यावन्निभृतीभवति तावत्स तान्यनवलोक्य तदर्थ्या विपेदे । स तच्छोक-
२५ व्याकुलितमानसश्चिरं परितप्य पुरतो व्रजन्, कयापीभ्यवध्वा श्वशुरगृहात्पितृगृहं व्रजन्त्या, पथि
पाथेयाभावाद्दिनत्रयं क्षुत्क्षामकुक्षिभ्रातृवात्सल्यात्कर्पूरपरिमलशालिशालिकरम्भेण सुहितीषके ।

१२८) तदनु स विविधानि^{१८} देशान्तराणि परिभ्रमन्^{१९} स्तम्भतीर्थे महं^{२०} श्रीउदयनपार्श्वे शम्भलं
याचिनुमागतः । तं पौषधशालास्थितं माकर्ण्य तत्रागते तस्मिन्नुदयनेन दृष्टः श्रीहेमचन्द्राचार्यः

१ P कुमारपालादिप्रबन्धः । २ P श्रीभीमे । ३ AD ‘प्रति’ नास्ति । ४ D बकुलदेवी । ५ AD पत्तने । ६ B नास्ति । ७ D नास्ति । ८ P निशाम्य । ९ B तद्वृत्तान्तः । १० P ‘तृतीये वर्षे’ स्थाने ‘कृती’ । ११ P अवदङ्गा । १२ BP ‘भ्रमण’ नास्ति । १३ BP श्रीमदमादिभूतैः अशतो मटे । १४ B मन्थमानः । १५ D पाके । १६ D नास्त्ये-
त्यर्थः । १७ AD क्षेत्ररक्षकैः । १८ B क्रियमाणे । १९ B समुचीयः । २० BP स्थानमाक्षिपु । २१ D निभृततया दृष्टा ।
२२ AD नास्ति । २३ BP विविधान् देशान् । २४ BP ‘भ्रमन्’ । २५ AD शालाशामागतः ।

प्राह-‘लोकोत्तराण्यस्याङ्गलक्षणानि । सार्वभौमोऽयं नृपतिर्भावी’ति^१ । आजन्म दरिद्रोपदुततया तां वाचं यथार्थमन्यमानेन तेन क्षत्रियेणासम्भाव्यमेतदिति विज्ञप्ते, ‘सं० ११९९ वर्षे कार्तिक-वदि (BP सुदि) २ रवौ हस्तनक्षत्रे यदि भवतः पट्टाभिषेको न भवति तदाऽतःपरं निमित्ता-वलोकनसंन्यासः’ इति पत्रकमालिख्यैकं मन्त्रिणेऽपरं तस्मै समर्पयत् । अथ स क्षत्रियस्तत्क-
 5 लाकौशलचमत्कृतमानसः ‘यद्यदः सत्यं तदा भवानेव नृपतिः, अहं तु त्वचरणरेणुः’ इति प्रतिश्रवं श्रावयन् ‘किं नो नरकान्तराज्यलिप्सया भवतु, कृतज्ञेन भवता वाक्यमिदमविस्मरता जिनशासनभक्तेन सततमेव भाव्यमि’ति तदनुशास्ति शिरःशेखरीकृत्यापृच्छथ च मन्त्रिणा सह ग्रहं प्राप्तः । स्नानपानाशनादिभिः सत्कृतः यथायाचितं पाथेयं समर्प्य प्रस्थापितो मालवकदेशं गतः । कुडङ्गेश्वरप्रासादे प्रशस्तिपट्टिकायाम्-

10 १७७. पुष्णे वाससहस्ते सयम्भि वरिसाण नवनवह्रअग्रहिण् । होही कुमरनरिन्दो तुह विकमराय ! सारिच्छो ॥

इमां गाथामालोक्य विस्मयापन्नमानसो गर्जरनाथं सिद्धाधिपं परलोकगतमवगम्य ततः प्रत्या-वृत्तो विलीनशम्बलस्तस्मिन्नपि^२ नगरे कस्यापि विपणिनो विपणोऽज्ञानानन्तरं^३ तमेव बन्दीचकार । स तु व्याकुलतयाऽऽक्रन्दन्मिलिते नगरलोके द्वयोरपि निधनं^४ निश्चिद्य मम कृतकमूर्च्छां भवानपनयतु इत्यभिहितस्तेन मतिवैभवेन प्रत्युज्जीवितमन्यस्तत्तथा कृत्वा तस्मादुपायाद्^५ व्यपेतोऽ-
 15 पायः^६ श्रीमदणहिल्लपुरमुपेत्य निशि कान्दविकापणे धनाभावाद्भुक्ततदज्ञाने भगिनीपते राज-कुलश्रीकान्हडदेवस्य सदनमासाद्य राजमन्दिरादागतेन तेन पुरस्कृत्यान्तर्नीतः । सद्गौजना-दिभिः सुहितीभूतः सुष्वाप ।

१२९) प्रातस्तेन भावुकेन खसैन्यं सन्नष्ट नृपसौधमानीयाऽभिषेकपरीक्षानिमित्तं प्रथममेकः कुमारः पटे निवेशितः । तमुत्तरीयाञ्जलानप्यनापृण्वन्तमालोक्य तदपरो निवेशितः । ततस्तं यो-
 20 जितकरसम्पुटं वीक्ष्य तस्मिन्नप्यप्रमाणीकृते श्रीकान्हडदेवानुज्ञातः कुमारपालः संवृतवसन ऊर्ध्वं पवनं गृह्णन् सिंहासने उपविश्य कृपाणं पाणिना कम्पयन् पुरोधसा कृतमङ्गलः पञ्चाशद्वर्षेदयः सनिखाननिखनं श्रीमता कान्हडदेवेन पञ्चाङ्गचुम्बितभूतलं नमोऽकारि ।

१३०) स प्रौढतया देशान्तरपरिभ्रमणनैपुण्येन राज्यशास्तिं स्वयं कुर्वन् राजवृद्धानामरो-चमानस्तैः सम्भूय व्यापादयितुं व्यवसितः । सान्धकारगोपुरेषु न्यस्तेषु घातकेषु प्राक्तनशुभक-
 25 र्मणा प्रेरितेन केनाप्यासेन ज्ञापितवृत्तान्तस्तं प्रवेशं^७ विहाय द्वारान्तरेण वप्रं^८ प्रविश्य तानि प्रधानान्यन्तकपुरीं प्राहिणोत् । स भावुकमण्डलेश्वरः शालकसम्बन्धाद्राज्यस्थापनाचार्यत्वाच्च^९ राज्ञो दुरवस्थामर्मणि जल्पति । पञ्चाद्राज्ञोक्तं-‘हे भावुक ! राजपाटिकायां सर्वावसरे च प्राक्तनदुरवस्थामर्मनर्म न भाषणीयं त्वया’ । अतः परमेवंविधं सभासमक्षं नो वाच्यं विजने तु यदृच्छया वाच्यमि’ति राज्ञोपरुद्ध उत्कटतयाऽवज्ञावशाच्च^{१०} ‘रे अनात्मज्ञ ! इदानीमेव पदौ

1 AD लोकोत्तराणि तदङ्गलक्षणानि वीक्ष्य । 2 AD भावीत्यादिदेशः । 3 D सन्निवृत्ततया मन्म० । 4 BP विज्ञप्तः ।

5 D अस्मिन्नगरे । † एतदन्तर्गतः पाठः D पुराके मूले नोपलभ्यते, पृष्ठाद्योभागे पाठान्तरेण संगृहीतो विद्यते; परमसारीकेषु सर्वेष्वपार्षेयेषु मूल एवैव पाठः समुपलभ्यते । 6 P निष्पाद्यं निष्पाद्य । 7 Da तस्मादुपायात्पलायमानः । 8 AD राजश्री० ।

9 AD सौधे सह नीत्वा । 10 P प्रवेशं; B देशं । 11 P च । † एतदन्तर्गतपाठस्थाने P आदर्शे ‘राजपाटिकायां सर्वावसरे

च प्राक्तनदुरवस्थामर्मभाषणेन उपांशुदेशे त्वया’ एवाप्यसः पाठः ।

त्यजसी'ति भाषमाणो मर्तुकाम औषधमिव तद्वचः पथ्यमपि न जग्राह । नृपस्तदाकारसंवरणे-
नाऽपन्हवं' विधायाऽपरस्मिन्दिवसे नृपसङ्केतितैर्मल्लैस्तदङ्गभङ्गं कृत्वा नेत्रयुगं' समुद्धृत्य च 'तं
तदावासे प्रस्थापयामास ।

१७८. आदौ मयैवायमदीपि नूनं न तद्देन्माभवहेलितोऽपि ।

इति भ्रमादङ्गुलिपर्वणापि स्पृश्येत नो दीप इवावनीपः ॥

5

इति विमृशद्भिः समन्ततः सामन्तैर्भयभ्रान्तचित्तैस्ततः प्रभृति स नृपतिः प्रतिपदं सिषेवे ।

१३१) तेन राज्ञा पूर्वोपकारकर्तुः श्रीमदुदयनस्याङ्गजः श्रीवाग्भटदेवनामा महामात्यश्चक्रे ।
आलिगनामा ज्यायान्प्रधानः, मह० उदयनदेवश्च ।

१३२) चाहडनामा कुमारः श्रीसिद्धराजप्रतिपन्नपुत्रः श्रीकुमारपालदेवस्याज्ञामवमन्यमानः
सपादलक्ष्मीयभूपतेः' पत्तिभावं बभार । तेन श्रीकुमारपालभूपालेन सह विग्रहं चिकीर्षुणा¹⁰
तत्रत्यं सकलमपि सामन्तलोकं लक्षोपचारदानादिना' स्वायत्तीकृत्य दुर्वारस्कन्धावारोपेतं
सपादलक्षक्षोणीपतिं सहादाय देशसीमान्तमागतः । अथ चौलुक्यचक्रवर्त्ती अभ्यमिश्रीणतया
स्कन्धावारसमीपे निजं चमूसमूहं निवेशयामास । निर्णीते समरबासरे निष्कण्टके क्रियमाणे
सीमनि सज्जीक्रियमाणयां चतुरङ्गसेनायां चउलिगनामा पट्टहस्तिनो हस्तिपकः कस्मिन्नप्या-
गसि' नृपेणाकुश्यमाणः क्रोधादङ्कुशं तल्याज' । अथ सामलनामाऽमात्रगुणापात्रं महामात्रो¹⁵
दुक्कलवसुदानपूर्वकं तत्पदे नियोजितः सन् राज्ञा, स कलहपञ्चानननामानमनेकपं प्रक्षरितं
कृत्वा तदुपरि नृपासनं निवेश्य तत्र षट्त्रिंशदायुधानि नियोजयन्सकलकलाकलापसम्पूर्णः'¹⁶
कलापके चरणी नियोज्य खयमारूढवान् । तदासनस्थचौलुक्यभूपालोऽपि सङ्ग्रामाधिकृतपुरु-
षैरुत्थापनिकां कार्यमाणेषु सामन्तेषु¹⁷ चाहडकुमारभेदादाज्ञाभङ्गकारिणु-इति सैन्यविग्रह-
माकलय्य तं निषादिर्नमादिदेशं । सम्मुखसेनायां सपादलक्षक्षितिपतिर्मतङ्गजछत्रसङ्केतादुप-²⁰
लक्ष्य विघटिते कटकबन्धे मयैवैकाकिना योद्धव्यमिति निर्णीय तेनाधोरणेन खं सिन्धुरं तत्स-
न्निधौ नेतुमादिशन्नपि तमपि तथाऽकुर्वाणं विलोक्य 'कथं' त्वमपि विघटितोऽसी'त्यादिशंस्तेन
विज्ञपयञ्चक्रे- 'खामिन् । कलहपञ्चाननो हस्ती सामलनामा हस्तिपकश्च द्वयं युगान्तेऽपि न विघटते,
परं परस्मिन्कुम्भिकुम्भे चाहडनामाकुमारस्तारध्वनिरिधिरूढोऽस्ति यस्य हृक्षया हस्तिनोऽपि
भज्यन्ते । अतं उत्तरीयाञ्चल्युगलेनं सिन्धुरश्रवणौ'¹⁸ पिधाय स निजं गजं प्रतिगजेन समं'¹⁹ संघ-²⁵
ट्टयामास । अथ चाहडः पूर्वमात्मसात्कृतं चउलिगनामानमारोहकं जानन् कृपाणिपाणिः श्री-
कुमारपालविनाशाशया, निजगजात्कलहपञ्चाननकुम्भे पदं ददानः तेन यन्त्रा पश्चात्कृते गजे स
भृमीपतितस्तलवर्गीयपदातिभिरधारि । तदनु चौलुक्यभूपतिना श्रीमदानाकनामा सपादलक्ष-
नृपः'²⁰ 'शस्त्रसज्जो भवे'त्यभिहितस्तन्मुखकमलं प्रति औचिल्याच्छिलीमुखं व्यापारयन् 'प्रधानः
क्षत्रियोसी'ति सोपहासश्लाघया तं वञ्चयित्वा नाराचेन निर्भिद्य कुम्भीन्द्रकुम्भे पातयित्वा³⁰

1 P अपन्हुल । 2 P मयनयुगलं । 3 D ततः । 4 A उदयनदेवस्य पुत्र (D पुत्रो) चाहडः । 5 P क्षितिपतेः ।
6 D दानैः । 7 BP केनापि भागसा नृपतिना । 8 BP उज्जायचकार । 9 D पुष्कलः । 10 BP परिपूर्णः ।
11 B चाहडः । 12 BP सादिनं । 13 D आदिदेशं पुरो गच्छ । 14 D अत्राचारः । 15 D नास्ति । 16 D
हस्त्युक्तः । 17 BP युगलं । 18 BP अवयवोरधितोप्य । 19 AD नास्ति । 20 BP 'नृपतिः' इत्येव ।

जितं जितमिति ब्रुवाणः स्वयं पोतं भ्रमयांचकार । इति सर्वेषां सामन्तानां सर्वानपि तुरङ्गमान् स नृपतिराक्रम्य जग्राह ।

॥ इति चाहङ्कुमारप्रबन्धः ॥

१३३) तदनु चौलुक्यराज्ञा कृतज्ञचक्रवर्तिना आलिङ्गकुलालाय सप्तशतीग्राममिता विचित्रा 5 विचित्रकूटपट्टिका ददे । ते तु निजान्वयेन लज्जमाना अद्यापि सगरा इत्युच्यन्ते । यैश्च छिन्नक-
ण्टकान्तरे प्रक्षिप्य क्षितिपो रक्षितस्तेऽङ्गरक्षकपदे प्रतिष्ठिताः ।

१३४) अथ सोलाकनामा गन्धर्वोऽवसरे गीतकलया परितोषिताद्राज्ञः प्रसादे^१ षोडशधिकं 10 द्रुमाणां शतं प्राप्य, तैः^२ सुखभक्षिकां विसाध्य तथा^३ बालकांस्तर्पयन् कुपितेन राज्ञा निर्वा-
सितः । ततो विदेशं गतस्तत्रत्यभूपतेर्गीतकलया अतुलया^४ रञ्जितात्प्रसादप्राप्तं गजयुगलमानी-
योपायनीकुर्वन्^५ चौलुक्यभूपालेन सम्मानितः ।

१३५) कदाचित्कोऽपि वैदेशिकगन्धर्वो^६ 'मुषितोऽस्मि मुषितोऽस्मी'ति तारं^७ बुम्बारावं कुर्वाणः,
'केन मुषितोऽस्मी'ति राज्ञाभिहितो 'ममातुलया गीतकलया समीपागतेन, मया कौतुकाद्गलन्य-
स्तकनकशङ्कुलेन' त्रस्यता मृगेण^८ इति विश्रययामास । तदनु भूपतिना समादिष्टः सोलाभिधानो
गन्धर्वराडऽटवीमटन् स्फीतगीताकृष्टिविद्यया कनकशङ्कुलाङ्कितगलं^९ मृगं नगरान्तः समानीय
15 तस्य भूपतेर्दर्शयामास ।

१३६) अथ तत्कलाकौशलचमत्कृतमानसः प्रभुः श्रीहेमाचार्यो गीतकलाया अवधिं पप्रच्छ ।
स तु शुष्कदारुणः पल्लवप्ररोहमवधिं विज्ञसवान् । 'तर्हि तत्कौतुकं^{१०} दर्शये'त्यादिष्टः, अर्बुदाद्विरे-
र्विरहकनामानं वृक्षमाक्षेपादानाय तच्छुष्कशाखाखण्डं^{११} राजाङ्गणे कुमारमृत्तिकया^{१२} हृसालवाले
निवेद्य^{१३} निजया नवगीतगीतकलया सद्यः प्रोल्लसत्पल्लवं तं निवेद्यन्, सन्तपतीन् भट्टारकश्री-
20 हेमचन्द्रसूरीन्^{१४} परितोषयामास ।

॥ इति "बङ्कारसोलाकप्रबन्धः ॥

१३७) अथ कदाचित्सर्वावसरस्थितश्चौलुक्यचक्रवर्ती^{१५} कौक्कुणदेशीयमल्लिकार्जुनाभिधानराज्ञो
मागधेन "राजपितामह" इति बिरुदमभिधीयमानमाकर्ण्य तदसहिष्णुतया सभां निभालयन्नृप-
चित्तविदा मन्त्रिणा^{१६} ऽम्बडेन योजितकरसम्पुटं दर्शयता चमत्कृतः, सभाविसर्जनानन्तरमञ्जलि-
25 बन्धस्य कारणं पृच्छन्नेवमवादीत्^{१७} "यदस्यां सभायां स कोऽपि सुभटो" विद्यते यं प्रस्थाप्य
मिध्याभिमानिनं चतुरङ्गनृपवन्नृपाभासं मल्लिकार्जुनं विनाशयामः-इत्याशयविदा मया त्वदा-
देशक्षमेण चाञ्जलिबन्धश्चक्रे^{१८} इति तद्विज्ञसिसमनन्तरमेव तं नृपं प्रति प्रयाणाय दलनायकीं^{१९}-
कृत्य पञ्चाङ्गप्रसादं दत्त्वा समस्तसामन्तैः समं विससर्ज । स चानवच्छिन्नैः प्रयाणैः कुक्कुणदेश-
मधिगम्य^{२०} दुर्बारवारिपूरां कलविणिनाम्नीं सरितमुत्तरन् परस्मिन्कूले आवासेषु दीयमानेषु तं

1 BP Dc तस्य चौलुक्यराज्ञः पद्माभिधानान्तरं स सोलाकनामा । 2 D नास्ति । 3 D तेन । 4 D नास्ति । 5 एत-
द्वन्तर्गतपाठस्थाने P प्रतो एतादृशः पाठः-“तस्मिन्मेलनया विदेशे गतः सकरेणुं करेणुं सकलया रञ्जितात्तत्रत्यभूपतेर्लक्ष्म्या समानीयः ।”
6 B आद्यर्थे एवेदं पदं विद्यते । 6 P सार्वभौमः । 7-8 BP सारीच्यमुपेयुषा कौतुकार्पितगलान्मूलं । 7 BP गलबेलकनक-
मूलं । 8 P तत्कौतुकं । 9 AD शाखायाः काष्ठं । 10 BP मृत्तिकाहृसां, B मृत्तिकाक्षिप्तां । 11 P विन्यस्य ।
12 D द्वितीयः "गीत" शब्दो नास्ति । 13 B हेमाचार्यान्, P हेमचन्द्राचार्यान् । 14 P बङ्कार, D अष्टङ्कार । 15 P
नृपतिः । 16 P नास्ति । 17 D एवमूचे; P एवं तेन प्रोचे । 18 P नास्ति 'सुभटः' । 19 P बन्धोऽकारि । 20 'तद्'
नास्ति AD । 21 D इलमेकीकृत्य । 22 P भासाज ।

संग्रामसज्जं विमृश्य स मल्लिकार्जुनद्वपतिः प्रहरंस्तस्तेन्यं आसयामास । अथ तेन पराजितः स सेनापतिः' कृष्णवदनः कृष्णवसनः कृष्णच्छत्रालङ्कृतमौलिः कृष्णगुरुदे निवसन, चौलुक्यभू-
भुजा विलोक्य 'कस्यासौ सेनानिवेशः?' इत्यादिष्टे 'कुङ्कुणात्प्रत्यावृत्तस्य पराजितस्याम्बडसेना-
पतेः सेनानिवेशोऽयमिति' विज्ञप्ते, तस्य 'अपया चमत्कृतचिसः प्रसन्नया' दृशा तं सम्भाष्यं-
स्तदपरैर्बलबद्धिः सामन्तैः समं मल्लिकार्जुनं जेतुं पुनः प्रहितः । ['स तु कौङ्कुणदेशं प्राप्य] तां 5
नदीमासाय पथाबन्धे विरचिते तेनैव पथा यथानुक्रमं' सैन्यसुत्तार्य सावधानवृत्त्याऽसमसमर-
रम्भे हस्तिस्कन्धाधिरूढं वीरवृत्त्या मल्लिकार्जुनमेव निश्चलीकुर्वन्' स आम्बडः सुभटो दन्तिद-
न्तमुशलसोपानेन कुम्भिकुम्भस्थलमधिरुष मायदुहामरणरसः 'प्रथमं प्रहर, इष्टदेवतं वा स्मर'
इत्युच्यन् धारालकरालकरबालप्रहारान्मल्लिकार्जुनं पृथ्वीतले पातयन् सामन्तेषु तन्नगरलुण्ठन-
व्यापृतेषु केसरिकिशोरः करिणमिव लीलयैव जघान । तन्मस्तकं स्वर्णेन¹⁰ वेष्टयित्वा तस्मिन्देशे¹⁰
चौलुक्यचक्रवर्तिन आज्ञां दापयन् श्रीमदणहिल्लपुरं प्राप्य सभानिषण्णेषु द्वासप्ततिसामन्तेषु
स्वामिनः श्रीकुमारपालद्वपतेश्चरणौ 'तच्छिरःकमलेन पूजयामास' । तथा¹¹ वस्तु ४ शृङ्गारकोडी-
साडी १, माणिकउ पछे[व]डउ २, पापखउ हार ३, संयोगसिद्धि सिप्रा ४; तथा हेमकुम्भा ३२,
मूढा ६ मौक्तिकानां, सेडउ चतुर्दन्तहस्ति १, पात्राणां १२०, कोडीसाई १४ द्रव्यस्य दण्डः¹² ।
एतैर्वस्तुभिश्च सह । तदवदातप्रीतेन राज्ञा श्रीमुखेन श्रीमदाम्बडाभिधानमहामण्डलेश्वरस्य¹⁵
“राजपितामह” इति विरुदं ददे ।

॥ इति आम्बडप्रबन्धः ॥

११८) अथ कदाचिदणहिल्लपुरे भट्टारक¹ श्रीहेमचन्द्रसूरयो दत्तव्रतायाः पाहिणिनाम्न्याः
स्वमातुः परलोकावसरे कोटिनमस्कारपुण्ये दत्ते व्यापत्तेरनु तत्संस्कारमहोत्सवे क्रियमाणे त्रिपु-
रुषधर्मस्थानसंनिधौ तत्तपस्विभिः सहजमात्सर्याद्विमानभङ्गापमाने सूत्रिते सति" तदुत्तरक्रियां²⁰
निर्माय तेनैव मनुयुना मालवकसंस्थितस्य कुमारपालभूपालस्य" स्कन्धावारमलं चक्रुः ।

१७९. आपणपई प्रश्न होईयई कइ प्रश्न कीजइ हर्ति । काजु¹ करेवा¹⁸ माणुसह वीजउ³ माणु न अत्थि¹⁰ ॥

इति वचस्तत्त्वं¹ विमृशन्तः श्रीमदुदयनमञ्जिणा द्वपतेर्निवेदितागमनाः कृतज्ञमौलिमणिना"
द्वपेण" परोपरोधात्सौधमानीताः । तद्राज्यप्राप्तिनिमित्तज्ञानं स्मारयद्वृष्टः 'अबद्धिः सदैव देवता-
र्चनावसरेऽभ्युपेतव्यमिति'त्युपरोधयन्-

25

१८०. भुञ्जीमहि वयं¹ भैक्ष्यं जीर्णं वासो वसीमहि । शयीमहि महीपृष्ठे कुर्वीमहि किमीधरैः ॥

इति सूरिभिरभिहिते द्वपः-

१८१. *एकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा एका भार्या सुन्दरी वा दरी वा"¹ ।

एकं शास्त्रं वेदमध्यात्मकं वा एको देवः केशवो वा जिनो वा ॥

1 P नास्ति । 2 P तदीयापत्रपया । 3 BP प्रसादललितया । 4 P संभाव्य । 5 BP नास्ति कौङ्कुणात् वाक्यम् ।
6 D नालीदं पदम् । 7 B वृषवन् । 8 AD नास्ति 'दन्ति' । 9 'कराल' नास्ति BP । 10 P सुवर्णेन । † एतदन्तरितया-
उच्यते AD 'कौङ्कुणदेशीयभूपमल्लिकार्जुनसिरसा समं वन्दे' एतादृशः पाठः । 11 AD 'नास्ति तथा वस्तु ४' । § एतदन्ते
ABD आदर्शो 'श्रीआम्बडेनैतैर्वस्तुभिः सह तच्छिरःकमलेन पूजयामास (D पुण्ये राजा)' इत्यं पंक्तिः । 12 D नास्त्येतत्पदं ।
13 D नास्ति । 14 AD सुपतेः । 15 D होहर्ज । 16 AD हासि । 17 AD कजः B काजः । 18 D करिवा ।
19 ABD वीजउ । 20 A नास्ति । 21 AD वचनं तत्त्वं । 22 ABD 'मञ्जितया' । 23 नास्ति D । 24 ABP वर ।
* BP अथ पद्यस्य एक एवायः पादो उच्यते । 25 A 'एका भार्या वंशावता मिया वा' एतादृशः पाठः ।

इति महाकविप्रणीतत्वात्परलोकसमाख्यानय भवद्भिः सह मैत्र्यमभिलषामी'ति व्याहरन्, अं प्रतिषिद्धमनुमतमिति तस्य महर्षेः परीक्षितचित्तवृत्तिः श्रीमुखेन स नृपः स्खलनाकारिणां वेत्रिणां सर्वद्यूकं' ददौ ।

१३९) अथ तत्र गतायाते सञ्जायमाने सूर्येगुणग्रामस्तवं कुर्वत्युर्वीपतौ पुरोधा विरोधादा-
5 लिङ्गः' प्राह-

१८२. विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो येऽन्येऽम्बुपत्राग्निनस्तेऽपि स्त्रीमुखपङ्कजं सुललितं दृष्ट्वैव मोहं गताः ।

आहारं सघृतं पयोदधियुतं भुञ्जन्ति ये मानवास्तेषामिन्द्रियनिग्रहः कथमहो दम्भः समालोक्यताम् ॥

इति तद्वचनानन्तरं हेमचन्द्रः प्राह-

१८३. सिंहो बली द्विरदशकरमांसभोजी संवत्सरेण रतमेति किलेकवेलम् ।

10 पारापतः खरशिलाकणभोजनोऽपि कामी भवत्यनुदिनं वद कोऽत्र हेतुः ॥

तन्मुखमुद्राकारिणि प्रत्युत्तरेऽभिहिते सति, 'नृपप्रत्यक्षं केनापि मत्सरिणैते सिताम्बराः सूर्य-
मपि न मन्यन्ते' इत्यभिहिते-

१८४. अधाम धामधामार्कं वयमेव हृदि^१ स्थितम् । यस्यास्तव्यसने जाते^२ त्यजामो भोजनं यतः ॥

इति प्रामाण्यनैपुण्याद्वयमेव सूर्यभक्ताः नैते तत्त्वतः । इति^३ तन्मुखबन्धे जाते कदाचिद्देवता-
15 वसरक्षणे सौधमागते मोहान्धकारधक्कारचन्द्रे श्रीहेमचन्द्रे यशश्चन्द्रगणिना रजोहरणेनासनपटं
प्रमाज्यं कम्बले तत्र निहिते, अज्ञाततत्त्वतया किमेतदिति नृपेण पृष्टः प्राह-'कदाचिदिह कोऽपि
जन्तुर्भवति तदाबाधापरिहारायाऽस्तौ प्रयत्नः ।' 'यदा प्रत्यक्षतया जन्तुर्निरीक्ष्यते तदैवेदं गुप्यते
नापरथा, वृथाप्रयासहेतुत्वादि'ति युक्तियुक्तां नृपोक्तिमाकर्ण्य तैः सूरिभिरभिदधे-'भवतां गंज-
20 तुरगाणां चमूः किं प्रतिनृपतिरिपावुपस्थिते क्रियते उत पूर्वमेव ? यथायं राजव्यवहारस्तथा धर्म-
व्यवहारोऽपी'ति तद्गुणरञ्जितद्वया पूर्वप्रतिपक्षे राज्ये दीयमाने' सर्वशास्त्रविरोधहेतुत्वात्; यदाह-

१८५. राजप्रतिग्रहदग्धानां ब्राह्मणानां युधिष्ठिर ! । दग्धानामिव बीजानां पुनर्जन्म न विद्यते ॥

इदं पुराणोक्तम् । तथा च जैनागमः-

सन्निदी गिहिमत्ते य रायपिण्डे किमिच्छत् ।

इति [प्रभूक्तं श्रुत्वा^{१०}] तत्सम्बोधाच्चमत्कृतचित्तः श्रीपत्तनं प्राप^{११} ।

25 १४०) नृपोऽन्यदा मुनिं^{१२} पप्रच्छ 'कयापि युक्त्याऽस्माकमपि यशःप्रसरः कल्पान्तस्थायी
भवति ?' इति तदीयां गिरं श्रुत्वा 'विक्रमार्क इव विश्वस्यानृप्यकरणात्, यद्वा श्रीसोमेश्वरस्य
काष्ठमयं प्रासादं वारिधिशीकरनिकरैरासन्नाम्भःशीर्णप्रायं युगान्तस्थाधिकीर्त्तये समुद्धरे'ति
चन्द्रातपनिभया श्रीहेमचन्द्रगिरोल्लसन्मुद्राम्बोधिर्युपस्तमेव महर्षि पितरं शुभं दैवतं मन्यमानो
विजैतीतिनिरद्विजान् निन्दन्, ततः प्रासादोद्धाराय तदैव दैवज्ञनिवेदितसुलग्नस्तत्र पञ्चकुलं
30 प्रस्थाप्य प्रासादप्रारम्भमचीकरोत् ।

1 D अथापः । 2 D सर्वसमयकं । 3 D आसिगः । 4 P विहाय नास्त्यन्यदेवं । 5 P क्षितिपतिः । 6 D अजन्ते ।
7 P वासेव । 8 P सदा हृदि । 9 D शाले । 10 D नैते तन्मुखबाधे । 11 P विहाय नास्त्यन्यदेवं । 12 BP
वित्तीर्यमाणे । 13 P विनानाम्यत्र । 14 P सम्बोधात् । 15 P प्राहः । 16 BP इमापतिः पप्रच्छ । 17 BP वार-
शशिः । 18 BP उल्लेखस्तद्वाग्बोधः । 19 D विजानाति निरन्तरं द्विजान् ।

१४१) अन्यथा श्रीहैमचन्द्रस्य लोकोत्तरैर्गुणैः परिहृतहृदयो नृपो मन्त्रिः श्रीउदयनमिति पप्रच्छ—
 “यदीदृशं पुरुषरत्नं कस्मिन् समस्तवंशावर्तसे वंशे समस्तपुण्यप्रवेशो देशे निःशेषगुणाकरे नगरे
 च^१ समुत्पन्नम्?” इति नृपादेशादनु स मन्त्री जन्मप्रवृत्तिं तद्विरत्रं पवित्रमित्थमाह—“अर्द्धाष्ट-
 मनामनि देशे धुन्धुकाभिधाने नगरे श्रीमन्मोदवंशे चाविगनामा व्यवहारी सतीजनमतल्लिका
 जिनशासनशासनदेवीव तत्सधर्मचारिणी शरीरिणीव श्रीः^२ पाहिणीनाम्नी चासुण्डागोत्रजाया^३
 आर्याक्षरेणाङ्गितनामा तयोः पुत्रश्चाङ्गदेवोऽभूत्^४ । स चाष्टवर्षदेव्यः श्रीपत्तनासीर्थयात्रामस्थितेषु
 श्रीदेवचन्द्राचार्येषु धुन्धुक्के श्रीमोदवसहिकायां देवनमस्करणायां प्राप्तेषु, सिंहासनस्थिततदीयनि-
 वधाया उपरि सबयोभिः शिशुभिः समं रममाणः सहसा निषसाद । तदङ्गप्रत्यङ्गानां जगद्विलक्ष-
 णानि लक्षणानि प्रेक्ष्य—अयं यदि क्षत्रियकुले जातस्तदा सार्वभौमचक्रवर्ती, यदि वणिग-विप्रकुले
 जातस्तदा महामाल्यः, चेद्दर्शनं प्रतिपद्यते तदा युगप्रधान इव कलिकालेऽपि^५ कृतयुगमवतारयति—
 स^६ आचार्य इति विचार्य तन्नगरबास्तव्यैर्व्यवहारिभिः^७ समं तल्लिप्सया चाविगौकः^८ प्राप्य तस्मि-
 न्चाविगे ग्रामान्तरभाजि तत्पत्न्या विवेकिन्या स्वागतादिभिः परितोषितः “श्रीसङ्घंस्त्वत्पुत्रं
 याचितुमिहागतं” इति व्याहरन्, अथ सा हर्षांश्रूणि मुञ्चती खं रत्नगर्भं मन्यमाना, श्रीसङ्घस्तीर्थ-
 कृतां मान्यः, स मत्सूनुं याचते इति हर्षास्पदोऽपि विषादः । यतः—एतस्य पिता नितान्तमिथ्या-
 दृष्टिः । तादृशोऽपि सम्प्रति ग्रामे नास्ति । अथ तैर्व्यवहारिभिस्तत्त्वया दीयतामित्युक्ते^९ स्वदोषो-
 षारणाय मात्रा दाक्षिण्योदमात्रगुणयात्रं पुत्रस्तेभ्यो गुरुभ्यो वदे । तदनन्तरं तया श्रीदेवचन्द्र-
 सूरिरिति तदीयमभिधानमबोधि^{१०} । तैर्गुरुभिः स^{११} शिशुः “शिष्यो भविष्यसी”ति पृष्टः, ओमित्यु-
 धरन् प्रतिनिवृत्तैस्तेः समं कर्णावल्यामाजगाम^{१२} । स उदयनमग्निगृहे तत्सुतैः समं बालधारकैः
 पाल्यमानो यावदास्ते तावता^{१३} ग्रामान्तरादागतश्चाविगस्तं वृत्तान्तं परिज्ञाय पुत्रदर्शनावधिसं-
 न्यस्तसमस्ताहारस्तेषां गुरुणां नाम मत्वा कर्णावर्ती प्राप्तः । तद्वसतो समागत्य कुपितः पिता^{१४}
 ईषत्तान् प्रणनार्त्तं । गुरुभिः सुतानुसारेणोपलक्ष्य विचक्षणतया विविधाभिरावर्जनाभिरावर्ज्य,^{१५}
 तत्रानीतेनोदयनमग्निना धर्मबन्धुवृद्धा निजमन्दिरे नीत्वा ज्ञायाः सहोदरभक्त्या भोजयाञ्चके ।
 तदनु चाङ्गदेवं सुतं तदुत्सङ्गे निवेश्य पञ्चाङ्गप्रसादसहितं दुकूलत्रयं प्रत्यक्षं लक्षत्रयं शोपनीय
 सभक्तिकमावर्जितः । तं प्रति चाविगः प्राह—“क्षत्रियस्य मूल्ये अशीत्यधिकसहस्रम्, तुरगस्य
 मूल्ये पञ्चाशदधिकानि सप्तदशशतानि, अकिञ्चित्करस्यापि वणिजो मूल्ये नवनवतिकलभाः^{१६}
 एतावता नवनवतिकला भवन्ति^{१७} । त्वं तु लक्षत्रयं समर्पयन्नौदार्यच्छद्मानं कार्पण्यं प्रादुःकुरुषे ।
 मदीयः^{१८} “सुतस्तावदनर्घ्यो भवदीया च भक्तिरनर्घ्यतमा, तदस्य” मूल्ये सा भक्तिरेवास्तु,^{१९} शिव-
 निर्माल्यमिवास्पृश्यो मे द्रव्यैश्चर्यः^{२०} । इत्थं चाविगे^{२१} सुतस्य स्वरूपमभिधाने प्रमोदपूरित-

1 P अपहृतः । † एतदन्तरगतपाठस्थाने D पुस्तके ‘एतादृशं पुरुषरत्नं समस्तवंशावर्तसे देशे च समस्तगुणाकरे नगरे च कस्मि-
 न्समुत्पन्नं’ ईदृशः पाठः । 2 AD धुन्धुक्नगरे । 3 D द्वितीयः ‘शासन’ लब्धो नास्ति । 4 BP लक्ष्मीः । 5 AD गोमश-
 योराणां । 6 BP समजनि । 7 BP वीहय । 8 BP तुर्वयुगेऽपि । 9 P ते आचार्यः । 10 D तन्नगरव्यव ।
 11 BP चाविगपुत्रः । 12 D श्रीमन्तः । 13 B उच्यते ; P व्याहृते ; D व्याहरन्तो । 14 AD नास्ति । 15 BP पद-
 स्तिपात् । 16 BP स्वजने । 17 BP भविष्यति । 18 BP ‘दाक्षिण्यार्त्त’ नास्ति । 19 A अवबोधि । 20 BP सोऽपि ।
 21 BP कर्णावर्ती नेजे । 22 BP यावत् । 23 AB प्रणय । 24 D आचरति । 25 BP ०अधिकः सहस्रः । 26 D
 नास्ति । 27 AD मल्लुतः । 28 D तस्य । 29 AD भक्तिरस्तु । 30 P द्रविणः । 31 P चाविगे एवमित्युक्ते ।

चित्तः स मञ्जी अकुण्ठोत्कण्ठतया तं परिरभ्य साधु साध्विति वदन् पुनः¹ प्राह—‘मम पुत्र-
तया समर्पितो योगिमर्कट इव सर्वेषां जनानां² नमस्कारं कुर्वन् केवलमपमानप्राप्तं भवित्वा,
गुरुणां दत्तस्तु गुरुपदं प्राप्य बालेन्दुरिव त्रिभुवननमस्करणीयो³ जायते; अतो यथोचितं विचार्य
व्याहरेत्⁴त्यादिष्टः स ‘भवद्विचार एव प्रमाणमि’ति वदन्⁵ गुरुणां पार्श्वे⁶ नीतः । सुतं गुरुभ्योऽ-
5 दीदपत्⁷ । तदनु तस्य प्रव्रज्याकरणोत्सवश्चाचिगेन चके । अथ कुम्भयोनिरिवाप्रतिमप्रतिभाभि-
रामतया समस्तवाङ्मयाभ्योधिमुष्टिन्धयोऽभ्यस्तसमस्तविद्यास्थानो हेमचन्द्र इति गुरुदत्तनाम्ना
प्रतीतः सकलसिद्धान्तोपनिषन्निषण्णधीः षट्त्रिंशता सूरिगुणैरलङ्कृततनुर्गुरुभिः सूरिपदेऽभि-
षिक्तः । इति मन्त्रिणोदयनेनोदितां हेमाचार्यजन्मप्रशस्तिमाकर्ण्य द्रपो मुमुदेतराम् ।

१४२) अथ श्रीसोमनार्थदेवस्य प्रासादारम्भे खरंशिलानिवेशे सञ्जाते सति पञ्चकुलप्रहित-
10 वद्धापनीविज्ञसिकां नृपः श्रीहेमचन्द्रगुरोर्दर्शयन्—‘अयं प्रासादप्रारम्भः कथं निष्प्रत्यूहं प्रमा-
णभूमिभिरोढो⁸?’ इति पृथ्वीपरिवृष्टेनानुयुक्तः श्रीमान्किञ्चिदुचितं विचिन्त्य गुरुरुचिबान्—‘यदस्य
धर्मकार्यस्यान्तरायपरिहाराय ध्वजारोपं यावदजिह्मब्रह्मसेवा, अथवा मयमांसनियमो द्वयोरेक-
तरं किमप्यङ्गीकरोतु नृपतिः’ इत्यभिहिते⁹ तद्वचनमाकर्ण्य¹⁰ मयमांसनियममभिलषन्, श्रीनील-
कण्ठोपरि उदकं विमुच्य तमंभिग्रहं जग्राह । संवत्सरद्वयेन तस्मिन् प्रासादे कलशध्वजाधिरोपं याव-
15 शिष्टुते तं नियमं मुमुक्षुर्गुरुननुज्ञापयंस्तैरुचे—‘यद्यनेन निजकीर्तनेन सार्द्धमर्द्धचन्द्रचूडं प्रेक्षितुम-
र्हसि, तथाप्रापयन्ते नियममोचनावसरः’ इत्यभिधायोत्थिते श्रीहेमचन्द्रमुनीन्द्रे ‘तद्गुणैरुन्मील-
श्रीलीरागरक्तहृदयस्तमेकमेव संसदि प्रशशंस सः । निर्निमित्तवैरिपरिजनस्ततेजःपुञ्जमसहिष्णुः—
१८६. उज्ज्वलगुणमभ्युदितं क्षुद्रो द्रष्टुं न कथमपि क्षमते । दग्ध्वा तनुमपि शलभो दीपं दीपाधिषं’ हरति ॥

इति न्यायाट्टष्टिमांसादनदोषमप्यङ्गीकृत्य तदपवादानवादीत्—‘यदयममन्दच्छन्दानुवृत्तिपरः
20 सेवाधर्मकुशलः केवलं प्रभोरभित्तमेव भाषते । यद्येवं न, तदा प्रातरुपेतः—‘श्रीसोमेश्वरया-
त्रायां भवान् सहागच्छतु—इति गदितः स परतीर्थपरिहारान्न तन्नागमिष्यतीत्यस्मन्मतमेव
प्रमाणम्’¹¹ नृपस्तद्विक्रयमादृत्य प्रातरुपगतं श्रीहेमचन्द्राचार्यं श्रीसोमेश्वरयात्रार्थमत्यर्थमभ्यर्थयन्¹²
सूरयः प्रोचुः—‘यद् बुभुक्षितस्य किं निमञ्चणम्, उत्कण्ठितस्य किं केकारवश्रवणमिति लोकरुदेस्तप-
खिनामधिकृततीर्थाधिकाराणां को नाम नृपतेरत्र निर्बन्धः’¹³ इत्थं गुरोरङ्गीकारे ‘किं भवयोग्यं
25 सुखासनप्रभृति वाहनादि च लभ्यतामि?’¹⁴तीरिते ‘वयं चरणचारेणैव सञ्चरन्तः पुण्यमुपालभामहे;
परं वयमिदानीमापृच्छय मितैर्मितैः प्रयाणकैः श्रीशत्रुञ्जयोज्जयन्तादिमहातीर्थानि नमस्कृत्य
भवतां श्रीपत्तनप्रवेशे मिलिष्यामः’ इत्युदीर्य तत्तथैव कृतवन्तः । नृपतेः समग्रसामग्र्या कति-
पयैः प्रयाणकैः श्रीपत्तनं प्राप्तस्य श्रीहेमचन्द्रमुनीन्द्रमिलनादतिप्रमुदितस्य सन्मुखागतेन गण्ड०
श्रीबृहस्पतिनाऽनुगम्यमानस्य महोत्सवेन पुरं प्रविश्य श्रीसोमेश्वरप्रासादसोपानेष्वाक्रान्तेषु
30 भूप्रीठलुठनादनन्तरं चितरानुत्पापयल्लकानुमानेन गाढमुपगढे सोमेश्वरलिङ्गे ‘एते जिनादपरं दैवतं

1 AD श्रीमातृद्वयनः । 2 P नास्ति । 3 ‘केवलं’ P नास्ति । 4 BP त्रिभुवननमस्तो लभते । 5 B तदनु । 6 D
गुरुगर्भे । 7 P दत्तौ । 8 P सोमेश्वर० । 9 D लिख० । 10 AD वद्धापनिकाभिः । 11 P अविरोहति । 12 एत-
त्तद्वयस्थाने P ‘तच्छुद्धा’ इत्येव । 13 D तं च । 14 D षट्त्रिंशद्गुणैः । 15 BP दीपार्पणप्रवृत्तिः । 16 BP उररी-
कृत्य । 17 BP अपवादमेव । † एतदन्तर्गतपदस्थाने AD आदर्शे ‘श्रीसोमेश्वरयात्रार्थमत्यर्थमभ्यर्थतः । राजा तथाकृते’ एतादृशः
संक्षिप्तः पाठः ।

न नमस्कुर्वन्ती'ति मिथ्यादृगवचसा भ्रान्तचित्तस्य श्रीहेमचन्द्रं प्रति एवंविधा गीराविरासीत्—
'यदि युज्यते तदैतैर्मनोहारिभिरुपहारैः श्रीसोमेश्वरमर्चयन्तु भवतः।' तत्तथेति प्रतिपद्य सद्यः'
क्षितिपकोशादागतेन कमनीयेनोद्गमनीयेनालङ्कृततनुर्वृत्तिनिदेशाच्छ्रीबृहस्पतिना दत्तहस्ताव-
लम्बः प्रासाददेहलीमधिरुद्ध किञ्चिद्विचिन्त्य प्रकाशं—'अस्मिन्प्रासादे कैलासनिवासी श्रीमहा-
देवः साक्षादस्तीति रोमाञ्चकञ्जुकितां तनुं विभ्राणो द्विगुणीक्रियतामुपहारः' इत्यादिद्वयं शिवपु-5
राणोक्तदीक्षाविधिनाऽऽह्वाननावगुण्ठनमुद्रामञ्चन्यासविसर्जनेपञ्चारादिभिः पञ्चोपचारविधिभिः
शिवमभ्यर्च्य तदन्ते—

१८७. यत्र तत्र समये यथा तथा योऽसि सोऽस्यमिधया यथा तथा ।

वीतदोषकलुषः स चेद्भवानेक एव भगवन्नमोऽस्तु ते ॥

१८८. भववीजाङ्कुरजनना रागाद्याः क्षयमुपागता यस्य । ब्रह्मा वा विष्णुर्वा महेश्वरो वा नमस्तस्मै ॥ 10

इत्यादिस्तुतिभिः सकलैराजलोकान्विते राज्ञि सविस्मयमवलोकमाने दण्डप्रणामपूर्वं स्तुत्वा
श्रीहेमाचार्ये उपरते सति, भूपतिः श्रीबृहस्पतिना ज्ञापितपूजाविधिः समधिकवासनया शिवा-
र्चानन्तरं धर्मशिलायां तुलापुरुषगजदानादीनि महार्दानानि दत्त्वा कर्पूरारात्रिकमुत्तार्य समप्र-
मपि राजवर्गमपसार्य तद्गर्भगृहान्तः प्रविश्य 'न महादेवसमो देवः, न मम तुल्यो नृपतिः, न
भवत्सदृशो महर्षिरिति भाग्यवैभववशादयत्नसिद्धे त्रिकसंयोगे बहुदर्शनप्रमाणप्रतिष्ठासन्दिग्धे 15
देवतत्त्वे मुक्तिप्रदं दैवतमस्मिंस्तीर्थं तथयया गिरा निवेदय' इत्यभिहितः श्रीहेमाचार्यः किञ्चि-
द्विधा निधाय नृपं प्राह—'अलं पुराणदर्शनोक्तिभिः; श्रीसोमेश्वरमेव तव प्रत्यक्षीकरोमि, यथा
तन्मुखेन मुक्तिमार्गमवैषी'ति तद्वाक्यात्किमेतदपि जाघटीतीति विस्मयापन्नमानसे नृपे 'निश्चि-
तमत्र तिरोहितं दैवतमस्येव । आवां तु गुरुक्तयुक्त्या निश्चलावाराधकौ, तदित्यं द्वन्द्वसिद्धौ सुकरं
दैवतप्रादुःकरणम् । मया प्रणिधानं क्रियते'भवता कृष्णागुरुत्क्षेपश्च कार्यः' । तदा परिहार्यो यदा 20
व्यक्षः प्रत्यक्षीभूय निषेधयति ।' अथोभाभ्यामपि तथा क्रियमाणे धूमधूम्यान्धकारिते गर्भगृहे
निर्वाणेषु नक्षत्रमालादीप्रप्रदीपकेषु आकस्मिके प्रकाशे द्वादशात्ममहसीव प्रसरति, नृपो नयने
सम्भ्रमादुन्मृज्य यावदालोकते तावज्जलाधारोपरि जात्यजाम्बूनदद्युतिं चर्मचक्षुषां दूरालोकमप्रति-
मरूपमसम्भाव्यस्वरूपं तपस्विनमद्राक्षीत् । तं पदाङ्गुष्ठात् प्रभृति जटाजूटावधि करतलेन संस्पृश्य
निश्चितदेवतावतारः पञ्चाङ्गुलिभिरावनिनलं प्रणिपत्य भक्त्या 'भूपतिरिति विज्ञपयामास—'जग- 25
दीश ! भवदर्शनात्कृतार्थं दृशौ, आदेशप्रसादात्कृतार्थं श्रवणयुगलमि'ति विज्ञप्य तूष्णीं स्थिते
नृपे' मोहनिशादिनमुखात्तन्मुखादिति दिव्या गीराविरासीत्—'राजन् ! अयं महर्षिः सर्वदेवता-
वतारः । अजिह्वप्रब्रह्मवलोककरतलकलितमुक्ताफलवल्कालप्रयविज्ञातस्वरूपः । एतदुपदिष्ट
एवासन्दिग्धो मुक्तिमार्गः' इत्यादिद्वयं तिरोभूते भूतपतावुन्मनीभावं भजति' भूपतौ, रेचितप्रा-
णायामपवनः श्रुतीकृतासननयः श्रीहेमचन्द्रो यावद् 'राजन् !' इति वाचमुवाच, तावदिष्टदैवत-30
सङ्केतात्त्यक्तराज्याभिमानः क्षितिघ्नः' 'जीव ! पादोऽवधार्यतामि'ति व्याहृतिपरो' विनयनम्र-

1 D नास्ति । 2 P नास्ति 'उद्गमनीयेन' । 3 P समसः । 4 P शिवार्चानन्तरं दृष्टः । 5 D स नृपः । 6 BP
दानाभिः । 7 BP विवर्षी । 8 AD 'अपि' नास्ति । 9 D अत्र सिद्धे । 10 D 'अपि' स्थाने 'इति' । 11 BP एवं ।
12-13 D बिना नात्यत्र । 14 D 'मालदीपकेषु' । 15 D भूमाद् । 16 D नास्ति । 17 P 'आमलकफलः' । 18 ABP
भजन् भूपतिः । 19 'यावद् राजन्' स्थाने—A 'यावद् राजानम्'; D याजनम् । 20 P बिना न । 21 D 'उपरे गुरौ' ।

मौलिर्यत्कृत्यमादिशेति व्याजहार । अथ तत्रैव नृपतेर्यावज्जीवं पिशित-प्रसन्नयोनिर्यमं दत्त्वा ततः प्रत्यावृत्तौ क्षमापत्तौ श्रीमदणहिल्लपुरं प्रापतुः ।

१४३) श्रीजिनवदननिर्गमपावनीभिः शुद्धसिद्धान्तगीभिः प्रतिबुद्धो नृपः पर मा हं त विरुद्धं भेजे । तदभ्यर्थितः प्रभुः त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरितम्, विंशतिवीतरागास्तुतिभिरुपेतं पवित्रं श्रीयोगशास्त्रं रचयांश्चकार । प्रभोरादेशाक्षाकारिष्वष्टादशदेशेषु चतुर्दशवत्सरप्रमितां सर्व-भूतेषु मारिं निवारितवान् ।

[१२३] *सप्तर्षयोऽपि सततं गगने चरन्तो मोक्तुं क्षमा नहि मृगीं मृगयोः सकाशात् ।

जीयादसौ चिरतरं प्रभुहेमद्वरिरेकेन येन भुवि जीववधो निषिद्धः ॥

[१२४] *कलाकलापैः स्तुमहद् श्रीहेमचन्द्रम् (१)..... ।

१० ररक्ष दक्षः प्रथमः समग्रान् मृगान् यदन्यो मृगमेकमेव ॥

तेषु तेषु च देशेषु चत्वारिंशदधिकानि चतुर्दशशतानि विहारणां कारयामास । सम्यक्त्वमूलानि द्वादशव्रतान्यङ्गीकृत्वा, अदत्तादानपरिहाररूपे तृतीयव्रते व्याख्यायमाने रुदतीवित्तदोषान् पापैकनियन्धानान् ज्ञापितो नृपस्तदधिकृतं पञ्चकुलमाकार्यं द्वासप्ततिलक्षप्रमाणं तदायपट्टकं विपाठ्य मुमोच । तस्मिन्मुक्ते-

१५ १८९. न यन्मुक्तं ह्यै रघुनहुपनाभागभरतप्रभृत्युर्वीनाथैः कृतयुगकृतोत्पत्तिभिरपि ।

विमुञ्चनारुण्यात्तदपि रुदतीवित्तमधुना कुमारक्षमापाल त्वमसि महतां मत्तकमणिः ॥

इति विश्वङ्गिः स्तुयमाने-

१९०. अपुत्राणां धनं शुद्धं पुत्रो भवति पार्थिवः । त्वं तु सन्तोषतो युञ्जन् सत्यं राजपितामहः ॥

इति प्रसुरपि स नृपतिमनुमोदयार्चके ।

२० १४४) अथ सुराष्ट्रादेशीयं सउंसरं नामानं विप्रहीतुं श्रीमदुदयनमग्निं दलनायकीकृत्यं समस्तकटकधन्वेन समं [प्रस्थापयामास] स श्रीवर्द्धमानपुरं प्राप्य श्रीयुगादिदेवपादान्निसुः पुरः प्रयाणकाय समस्तमण्डलेश्वराभ्यर्थ्य स्वयं विमलगिरिमागतः । विशुद्धश्रद्धया श्रीदेवपादानां पूजादि विधाय यावत्पुरतो विधिवच्चैत्यवन्दनां विधत्ते तावन्नक्षत्रमालाया देदीप्यमानां दीपवर्तिमादाय मूषकः काष्ठमयप्रासादविले प्रविशन् देवाङ्गरक्षैस्त्याजितः । तदनु स मञ्त्री समाधिभङ्गा-
२५ त्काष्ठमयदेवप्रासादविध्वंसंसाध्वसाच्च जीर्णोद्धारं चिकीर्षुः श्रीदेवपादानां पुरत एकभक्तादीनभि-
ग्रहान् जग्राह । तदनु कृतप्रयाणः खं स्कन्धवारमुपेत्य तेन प्रत्यर्थिना समं समरे सङ्गायमाने परैः पराजिते नृपबले श्रीमदुदयनः स्वयमुत्तस्यौ । तदा तत्प्रहारजर्जितदेहं आवासं नीतः 'सकरुणं क्रन्दन् खजनैस्तत्काणं पृष्ट-सन्निहिते मृत्यौ श्रीशत्रुञ्जय-शकुनिकाविहारयोर्जीर्णोद्धारवाञ्छया देवभक्षणं पृष्ठलग्न-मञ्त्री प्राह । अथ तैः 'भवन्नन्दनौ वाग्भटाऽऽन्नभटनामानौ गृहीताभिग्रहौ तीर्थ-
३० द्वयमुद्धरिष्यतः-इत्यर्थे वयं प्रतिभुवः' इति तदङ्गीकारात्पुलकिताङ्गो धन्यमन्यः, अन्त्याराधनाकृते

1 ABD प्रसन्नयोनिर्यमं । 2 'एकः क्षमायाः वृत्तिर्मात्रः, अन्यः क्षान्तेः पतिः'-D टिप्पणी । * पृत्यपद्यं P प्रतावेव कल्पते ।

† अथ पञ्चत्वार्यं पूर्वार्धः सञ्चितरूप एतेष्वलङ्घ्यः । 3 P आहूय । 4 P भूपतिः । 5 B सउसरः P सुसरः D सुंभरः ।

6 B वलमादायैकीकृत्य । 7 D विहाय नान्यदेवं पदम् । 8 D सोपि । 9 D प्राप्तिवा । 10 D विध्वंससमाधत् । 11 D सञ्जुतस्यौ । 12 BP मरितः । 13 BP आवासायः, A आवासे । 14 D नीते ।

स मञ्जी कमपि चारित्रिणमन्वेषयामास । तस्मिन्ननुपलभ्यमाने कमपि वण्ठे तद्वेषमानीय निवे-
दिते, मञ्जी तदङ्गी ललाटेन परिस्पृशन् तत्समक्षं दशधाऽऽराधनां विधाय श्रीमानुवचनः परलोकं
प्राप । वण्ठस्तु चन्दनतरोरिव तद्वासनापरिमलेन क्षुद्रद्रुमवद्भासितोऽनशानप्रतिपत्तिपूर्वकं रैवतके
जीवितान्तं चकार ।

१४५) अथाणहिल्लपुरं प्राप्तेस्तैः खजनैस्तं वृत्तान्तं ज्ञापितौ वाग्भटान्नभटौ तानेवाभिग्रहान् 5
गृहीत्वा जीर्णोद्धारमारेभते । वर्षत्रयेन श्रीशत्रुञ्जये प्रासादे निष्पन्ने उपेत्यागतमानुषेण वद्वर्षपनि-
कायां याच्यमानायां पुनरागतेन द्वितीयेन पुरुषेण 'प्रासादः स्फुटितः इत्युच्ये' । ततस्तत्रपुत्रप्रायां
गिरं निशम्य श्रीकुमारपालभूपालमापृच्छ महे० कपर्दिनि श्रीकरणसुद्रां नियोज्य तुरंगमार्णां
चतुर्भिः सहस्रैः सह श्रीशत्रुञ्जयोपत्यकां प्राप्य खनाम्ना बाह्वदपुरनगरं निवेशयामास । सन्नमे
प्रासादे पवनः प्रविष्टो न निर्यातीति स्फुटनहेतुं शिल्पिभिर्निर्णीयोक्तम्, भ्रमहीने तु प्रासादे 10
निरन्वयतां च विमृश्याऽन्वयाभावे धर्मसन्तानमेवास्तु; पूर्वोद्धारकारिणां श्रीभरतादीनां पञ्चौ
नामास्तु-इति तेन मन्त्रिणा दीर्घदर्शिन्या बुद्ध्या विभाव्य भ्रमभिर्योरन्तरालं शिलाभिर्निश्चितं
विधाय वर्षत्रयेण निष्पन्ने प्रासादे कलशदण्डप्रतिष्ठायां श्रीपत्तनसङ्घं निमग्नणापूर्वमिहानीय
महता महेन सं० १२११* वर्षे ध्वजाधिरोपं मञ्जी कारयामास । शैलमयबिम्बस्य मम्माणीयख-
नीसत्कपरिकरमानीय निवेशितवान् । श्रीबाह्वदपुरे नृपतिपितुर्नाम्ना श्रीत्रिभुवनपालबिहारे श्री- 15
पार्श्वनाथं स्थापितवान् । तीर्थपूजाकृते च चतुर्विंशत्यारामाग्नगरपरितो वप्रं देवलोकस्य प्रासवा-
सादि दत्त्वा चैतत्सर्वं कारयामास । अस्य तीर्थोद्धारस्य व्यये-

१२१. षष्टिलक्षयुता कोटी व्ययिता यत्र मन्दिरे । स श्रीवाग्भटदेवोऽत्र वर्ण्यते विबुधैः कथम् ॥

॥ इति श्रीशत्रुञ्जयोद्धारप्रबन्धः ॥

१४६) अथ विश्वविश्वैकसुभटेन श्रीआन्नभटेन पितुः श्रेयसे भृगुपुरे श्रीशकुनिकविहारप्रासा- 20
दप्रारम्भे खन्यमाने गर्तापूरे नर्मदासाग्निरध्यादकसान्मिलितायां भूमौ छादितेषु¹ कर्मकरेषु कृपा-
परवशतयात्मानमेवामन्दं निन्दन् सकलत्रपुत्रस्तत्र शम्पामदात् । तत्साहसातिशयात्सिन्ध्र-
त्युहे निराकृते शिलान्यासपूर्वं समस्तप्रासादे निष्पन्ने कलशदण्डप्रतिष्ठावसरे समस्तनगरसङ्घा-
न्निमग्नणापूर्वं तत्रानीय यथोचितमशनवस्त्राभरणादिसन्मानैः सन्मान्य समस्तेषु² यथागतं
प्रहितेषु, आसन्ने लभे सज्जयमाने भट्टारकश्रीहेमचन्द्रसूरिपुरस्सरं सनृपतिं श्रीमदणहिल्लपुरसङ्घं 25
तत्रानीयातुल्यवात्सल्यादिभिर्भूषणादिदानैश्च सन्तर्प्य ध्वजाधिरोपाय सञ्चरन्प्रतिभिः "खमन्दिरं
मुचितं कारयित्वा श्रीसुव्रतप्रासादे ध्वजं महाध्वजोपेतमध्यारोप्य हर्षोत्कषात्तत्रानालयं लाल्यं
विधाय तदन्ते भूपतिनाऽभ्यर्थितं आरात्रिकं गृह्णन् तुरङ्गं प्रारभद्या दत्त्वा" राज्ञा स्वयं कृततिल-
कावसरः,³ द्वाससत्या सामन्तैश्चाभरणपुष्पवर्षादिभिः कृतसाहाय्यस्तदात्वागतार्थं बन्दिने कृतक-
कृणवितरणो बाहुभ्यां धृत्वा बलात्कारेण नृपेणावतार्यमाणारात्रिकमङ्गलप्रदीपः श्रीसुव्रतस्य च 30

1 BP तक्षणी । 2 A उवाच । 3 BP 'ततः' नास्ति । 4 P चतुःसहस्रैर्यैः । B तुरंगमचतुर्भिः सहस्रैः । 5 B
जलितः । 6 BP बाह्वदपुरमिति नगरं न्याख्य । 7 AD च । 8 D निरवयवता । * A सं० ६५५; D a-b सं० ११६५ ।
9 AB सप्तलक्षः; P सप्तलक्षः । 10 D बाधितेषु । 11 D 'समस्त' नास्ति । 12 A समन्तेषु; D सामन्तेषु । 13 BD
०ऽनुष्ठम् । 14 D स्वयं सं मन्दिरं । 15 P विदीर्घ । 16 AD ०वसरे । 17 B ०स्वागताय; D ०भ्यागताय ।

गुरोश्चरणौ प्रणम्य साधर्मिकवन्दनापूर्वं नृपतिं सत्वरारात्रिकहेतुं पप्रच्छ । 'यथा गृतकारो गृतर-
सातिरेकाच्छिरःप्रभृतीन् पदार्थान् पणीकुरुते तथा 'भवानप्यतः परमर्थिप्रार्थितस्त्यागरसातिरे-
काच्छिरोऽपि तेभ्यो वदासीति' नृपेणादिष्टे 'तल्लोकोत्तरचरित्रेणापहृतहृदया विस्मृताजन्ममनु-
ष्यस्तुतिनियमाः श्रीहैमाचार्याः-

5 १९२. किं कृतेन न यत्र त्वं यत्र त्वं किमसौ कलिः । कलौ चेद्भवतो जन्म कलिरस्तु कृतेन किम् ॥

-इत्थमात्रभटमनुमोद्य क्षमापती यथागतं जग्मतुः ।

१४७) अथ तत्रागतानां प्रभूणां श्रीमदात्रभटस्याकस्मिकदेवीदोषात्पर्यन्तदर्शागतस्यापृच्छन-
विज्ञप्तिकायामुपागतायां सत्यां तत्कालमेव-तस्य महात्मनः प्रासादशिखरे नृत्यतो मिथ्याहर्शां
देवीनां दोषः सञ्जातः-इत्यवधार्य प्रदोषकाले यशश्चन्द्रतपोधनेन समं खेचरगल्योत्पल्य निमेषमा-
10 त्रादलङ्कृतभृगुपुरपरिसरभुवः प्रभवः सैन्धवां देवीमनुनेतुं कृतकायोत्सर्गास्तया जिह्वाकर्षणादव-
गणनास्पदं नीयमाना, उद्ध्वले शालितन्दुलान्प्रक्षिप्य यशश्चन्द्रगणिना प्रदीयमाने मुशलप्रहारे
प्राक् प्रासादः' कम्पितः, द्वितीये प्रहारे दीयमाने' सा देवीमूर्तिरेव स्वस्थानादुत्पल्य 'वज्रपाणिवज्र-
प्रहारेभ्यो रक्ष रक्ष' इत्युचरन्ती प्रभोश्चरणयोर्निपपात । इत्थमनवयवविद्याबलात्तन्मूलानां मिथ्या-
दृग्यन्तराणां दोषं निगृह्य श्रीसुव्रतप्रासादमाजग्मुः ।

15 १९३. संसारार्णवसेतवः शिवपथप्रस्थानदीपाङ्कुरा विश्वालम्बनयष्टयः परमंतव्यामोहकेतुद्रुमाः ।

किं वास्माकमनोमतङ्गजट्टढालानैकलीलाजुषस्त्रायन्तां नखरश्मयश्चरणयोः श्रीसुव्रतसामिनः ॥

इति स्तुतिभिः श्रीमुनिमुव्रतमुपास्य श्रीमदात्रभटमुल्लाघस्नानेन पट्टकृत्य यथागतमागुः । श्रीमदु-
दयनचैत्ये शङ्कुनिकाविहारे घटीगृहे राज्ञा कौङ्कणनृपतेः कलशत्रितयं स्थानत्रये न्यास्यत् ॥

॥ इति श्रीराजपितामह-आत्रभटप्रबन्धः ॥

20 १४८) अथान्यस्मिन्नस्वसरे कुमारपालं नृपतिः पाण्डित्यलिप्सया कपर्दिमस्त्रिणोऽनुमतेन
भोजनानन्तरक्षणे केनापि विदुषा वाच्यमाने कामन्दकीयनीतिशास्त्रे-

१९४. पर्जन्य इव भूतानामाधारः पृथिवीपतिः । विकलेऽपि हि पर्जन्ये जीव्यते न तु भूतौ ॥

वाक्यमिदमाकर्ण्य नृपतेर्मैध ऊ प म्या इति कुमारपालभूपालेनाभिहिते सर्वेष्वपि सामाजिकेषु
न्युञ्छनानि कुर्वाणेषु तदा कपर्दिमस्त्रिणमवाङ्मुखं वीक्ष्य, "एकान्ते नृपपृष्ठ एवमवादीत्-ऊ प
25 म्या शब्दे स्वामिना स्वयमुच्चरिते सर्वव्याकरणेषु अपप्रयोगे "एभिश्चन्दानुवर्त्तिभिर्न्युञ्छनानि
क्रियमाणे मम द्वेधाऽप्यवाङ्मुखत्वं "समुचितम् । तथा वरमराजकं विश्वं" न तु मूर्खो राजति प्रती-
पभूपालमण्डलेष्वपकीर्तिः प्रसरति । अतोऽस्मिन्नर्थे उपमानं" उपमेयं" औपम्यं उपमा-इत्याद्याः
शब्दाः शुद्धा" इति तद्वचनानन्तरं राज्ञा शब्दव्युत्पत्तिज्ञानहेतवे पञ्चाशद्वर्षदेश्येन कस्याप्युपा-

1 P त्वमपि । 2 ABD भवद्वो० । 3 AD वृत्तामागतल० । 4 AD प्रासादप्रकल्पः । 5 D नास्ति । 6 AD वज्रपाणिप्रहारा० । 7 P आलेदीवांसः । 8 P परपथ० । † इतोऽत्रे Da 'एवं शङ्कुनिकाविहारोदारे कोटिद्वयं व्यथितम् ।' एतदधिकं वाक्यं विधत्ते । 9 P श्रीमदात्रभटः । 10 AD कुमारपालनामा । 11 D ०नन्तरं क्षणं । 12 BP आलोच्य । 13 D ०व्याकरण्येतप्रयोगापेतेषु छन्दानु० । 14 D द्वेधाऽवाङ्मुखत्वमुचितं । 15 P भुवनं । 16 P विना न । 17 P नास्ति । 18 D नास्त्येत्यदम् ।

ध्यायस्य समीपे मातृकापाठात्प्रभृति शास्त्राण्यारभ्यैकेन वर्षेण वृत्तिकाव्यत्रयमधीतम् । विचारचतुर्मुखमिति विरुद्धमर्जितम् ।

॥ इति विचारचतुर्मुखश्रीकुमारपालाध्ययनप्रबन्धः ॥

१४९) कस्मिन्नप्यवसरे विश्वेश्वरनामा कविर्वाराणस्याः श्रीपत्तनमुपागतः प्रभुं श्रीहेमसूरीणां संसदि प्रासः । तत्र कुमारपालनृपतौ विद्यमाने सः—

१९५. पातु वो हेमगोपालः कम्बलं दण्डमुद्रहन् ।

इति भणित्वा विलम्बमानो नृपेण सक्तोऽथ निरैक्ष्यत* ।

यद्दर्शनपशुग्रामं चारयन् जैनगोचरे ॥

इत्युत्तरार्द्धपरितोषितसमाजलोकः श्रीरामचन्द्रादीनां समस्यां समर्पयामास—

१९६. व्याधिद्वा नयने मुखं च रुदती स्वे गर्हिते कन्यका नैतस्याः प्रसूतिद्वयेन सरले शक्ये पिधातुं दृष्टौ । 10

सर्वत्रापि च लक्ष्यते मुखशशिज्योत्स्नावितानैरियमित्यं मध्यगता सखीभिरभितो दग्मीलनाकेलिषु ॥

व्याधिद्वा० । इति श्रीकपर्दिना महामाल्येन प्ररितायां समस्यायां पञ्चात्कविः* पञ्चाशत्सहस्रमूल्यं निजं ग्रैवेयकं श्रीकपर्दिनः कण्ठे 'श्रीभारत्याः पदम्' इत्युच्चरन्निवेशयामास । अथ तद्वैदग्ध्यचमत्कृतेन नृपतिना स्वसंनिधौ स्थाप्यमानः—

१९७. कथाशेषः कर्णोज्ज्वल जनकृशा काशिनगरी सहर्षं हेपन्ते हरिहरिति हम्मीरहरयः । 15

सरस्वत्याश्लेषप्रवणलवणोदप्रणयिनि प्रभासस्य क्षेत्रे मम हृदयमुत्कण्ठितमदः ॥

इत्युक्त्वाऽऽपृच्छय* नृपसत्कृतः स यथास्थानमगात् ।

१९०) कदाचिद्देवश्रीकुमारविहारे नृपाहूताः प्रभवः श्रीकपर्दिना दत्तहस्तावलम्बा यावत्सोपानमारोहन्ति तावन्नर्त्तक्याः कश्चुके गुणमाकृष्यमाणं विलोक्य श्रीकपर्दी—

१९८. सोहमिगुड सहिकञ्चुयउ जुत्तउ ताणु* करेइ । 20

एवमुक्त्वा यावद्विलम्बते

पुट्टिहिं पच्छइ तरुणीयणु* जसु गुणगहणु करेइ ॥

इति श्रीप्रमुपादैरुत्तरार्द्धमपूरि ।

१५१) कदाचित्प्रत्युषे श्रीकपर्दिमश्री प्रणामानन्तरं श्रीसुरिभिर्हस्ते किमेतदिति पृष्टः स प्राकृतभाषया ह र ड इ इति विज्ञपयामास । प्रभुभिरुक्तम्—'किमयापि ?' अनाहृतप्रतिभतया तत्रचन-25 च्छलमाकलय्य कपर्दिनेोक्तम्—'इदानीं तु न ।' कुतोऽन्योऽप्यायोऽभूत्, मात्राधिक्यम् । हर्षाश्रुपूर्-पूर्णदशः प्रभवः श्रीरामचन्द्रप्रभृतिपण्डितानां पुरस्तात्तच्चतुरीं प्रशशंसुः । तैरज्ञाततत्त्वैः किमिति पृष्टो ह र ड इ इति शब्दच्छलेन हकारो रडइ; अस्माभिरुक्तम्—'किमयापि ?' इत्यभिहितमात्रेण वचस्तत्त्वविदाज्जेन नेदानीमुक्तम् । यतः पुरा मातृकाशास्त्रे हकारः प्रान्ते पठ्यते अत एव रडइ; साम्प्रतं त्वस्मिन्नामनि प्रथमस्तथा मात्राधिक्यम् । 30

॥ इति ह र ड इ प्रबन्धः* ॥

* 'इति मुपाध्ययनप्रबन्धः ।' इत्येव P आदर्शः । 1 B बाणारस्याः । 2 BP नृपेतः । 3 D 'प्रभु' नास्ति । 4 B हेक्षितः; P निरीक्षितः । 5 BP नास्त्येतत्पदम् । 6 D 'पृच्छयमानो आपृच्छ' । 7 P यथागतं । 8 AD 'कुमारपालविहारे' । 9 D 'ताणु'; P वाडु । 10 B 'जणु' । 11 P बिना न । 12 AD आहूतः । 13 BD परि० । 14 D नास्त्येतत्पदम् । * D उक्तं एवैवं समासिष्यकं वाक्यं विधत्ते ।

१५२) कदाचित् केनापि पण्डितेनोर्वशीशब्दे शकारस्तालव्यो दन्त्यो वेतिपृष्ठे यावत्प्रभवः किञ्चित्समादिशन्ति तावत्, ऊरौ शोते उर्वशीति पत्रकं लिखित्वा श्रीकपर्दिना प्रभोःस्तस्यै मुक्तम् । तत्प्रामाण्यात्तालव्यशकारनिर्णयस्तदग्रे प्रभुभिरभिहितः ।

॥ इत्युर्वशीशब्दप्रबन्धः* ॥

- 5 १५३) अथान्यदा सपादलक्ष्मीराज्ञः कश्चित्सान्धिविग्रहिकः श्रीकुमारपालनृपतेः सभायासु-
पेतो राज्ञा भवत्स्वामिनः कुशलमिति पृष्ठः । स मिथ्याभिमानी पण्डितमानी च 'विश्वं लातीति
विश्वलस्तस्य च को विजयसन्देहः?' राज्ञा प्रेरितेन श्रीमता कपर्दिना मञ्जिना-श्वलश्वल आशु-
गतौ इति धातोर्विरिव श्वलतीति नश्यतीति विश्वलः । अनन्तरं प्रधानेन तन्नामदूषणं विज्ञप्तः
स राजा विग्रहराज इति पण्डितमुखास्त्रमं बभार । परस्मिन्वर्षे स एव प्रधानः श्रीकुमारपाल-
10 नृपतेः पुरो विग्रहराज इति नाम विज्ञपयन्, मञ्जिना श्रीकपर्दिना-विभो विगतनासिक एवं
विधो हरजो रुद्रनारायणौ कृतौ येन इति । तदनन्तरं स नृपः कपर्दिना नामखण्डनभीरुः
कविबान्धव इति नाम बभार ।

१५४) अथान्यदा श्रीकुमारपालनृपपुरतः श्रीयोगशास्त्रव्याख्याने सञ्ज्ञायमाने पञ्चदशकर्मा-
दानेषु वाच्यमानेषु-

- 15 "दन्तकेशनखास्त्रित्वगरोम्णां ग्रहणमाकरे"
इति प्रभुकृते मूलपाठे पं० उदयचन्द्रं रोम्णां ग्रहणमिति भूयो भूयो वाचयन्तं प्रभुभिरितिपिभेदं
पृष्ठे स "प्राणितूर्याज्ञानम्" इति व्याकरणसूत्रेण प्राणयज्ञानां सिद्धमेकत्वमिति लक्षणविशेषं
विज्ञपयन् प्रभुभिः स्थायितो राज्ञा न्युञ्जनेन सम्भावितः ।

॥ इति पं० उदयचन्द्रप्रबन्धः ॥

- 20 १५५) अथ कदाचित्स राजर्षिर्घृतपुरभोजनं कुर्वन् किञ्चिद्विचिन्त्य कृतसर्वाहारपरिहारः पवित्री-
भूय इति प्रभुं पप्रच्छ-यदस्माकं घृतपूराहारो युज्यते न वा ? इति प्रभुभिरभिदधे-वणिगब्राह्म-
णयोर्युज्यते, कृताभक्ष्यनियमस्य क्षत्रियस्य तु न । तेन पिशिताहारस्यानुस्मरणं भवति । इत्यग्ने-
वेति पृथ्वीपतिरभिधाय पूर्वभक्षितस्याभक्ष्यस्य प्रायश्चित्तं याचितवान् । द्वात्रिंशद्दशानसंख्यया
एकस्मिन् मिडबन्धे द्वात्रिंशद्विहाराकारयेति । राजा तथाकृते, प्रभुदत्ते प्रतिष्ठांलभे वटपत्रका-
25 म्निजप्रासादमूलनायकप्रतिष्ठां कारयितुं श्रीपत्तनमुपेयुषि कान्द्वैनाम्नि व्यवहारिणि तन्नगरमुख्ये
प्रासादे तद्विम्बं मुक्त्वा यावदुपहारान्यहीत्वा स पुनरुपैति तावन्नृपतेरङ्गरक्षकैर्निरुद्धे द्वारि
अन्तः प्रवेशमलभमानः कियति काले व्यतिक्रान्ते उत्थितैर्द्वारपालकैर्व्यतीते प्रतिष्ठोत्सवे स तत्र
प्रविश्य प्रभोः पादमूले लगित्वा सोपालम्भं भृशं करोत् । प्रभुभिरन्यथा दूरपनेयं तस्य दुःखं
विमृश्य रक्षमण्डपाद्विर्भूत्वा नक्षत्रप्रचारेण खदत्तं लग्नमुदितं व्योम्नि विलोक्य कूटघटिका-
30 सम्बन्धेन नैमित्तिकेन यस्मिंल्लभे बिम्बानि प्रतिष्ठापितानि तेषां वर्षत्रयमायुः । सम्प्रतितने लग्ने तु
प्रतिष्ठितं बिम्बमिदं विरायुरिति प्रभुभिरादिष्टम् । स तदैव प्रतिष्ठामकारयत्तत्प्रभुक्तं तथैव जज्ञे ।

॥ इत्यभक्ष्यभक्षणप्रायश्चित्तप्रबन्धः ॥

1 AP तथा । 2 D उरून् अमुते । 3 P सभायापातो । 4 P नास्तेतत् तदम् । 5 D ह्येष । 6 AD इति नाम ।
7 D प्रधानः पुरुषः । 8 AD एवं । 9 AD नास्ति । 10 D व्याख्यातं तद्विषयवत् तदुपगन्तः । 11 BP 'अथ' नास्ति ।
12-13 D नास्तेतत्तद्वयम् । 14 नास्तेतत्तद्वयम् AD । 15-16 BP प्रायश्चित्ते याचिते । 17-18 D नास्ति । 19 AD
'प्रतिष्ठा' नास्ति । 20 B कान्द्वै । 21 P 'निम्बः' । 22 D प्रतिष्ठाकाले । 23 AD 'युषं' नास्ति । 24 'खदत्तं' स्थाने AD खं ।

१५९) मयापहृते धने पुरा कश्चिन्मूषको मृतेस्तत्प्राप्यक्षिते राज्ञा याचिते तच्छ्रेयसे' प्रमुम्भित-
ज्ञामाङ्गिनो विहारः कारितः ।

१६७) तथा च कयापि व्यवहारिवन्वाऽज्ञातज्ञातिनामग्रामसम्बन्धया पथि दिनत्रयं बुभु-
क्षितो नृपतिः शालिकरन्ध्रेन सुद्वितीकृतस्तत्कृतज्ञतया तत्पुण्याभिबृद्धये करम्यकविहारं श्रीप-
त्तनेऽकारयत् ।

१६८) तथा यूकाविहारश्चैवम्-सपादलक्षदेशे कश्चिदविवेकी धनी' केशसंमार्जनावसरे प्रिया-
र्यितां यूकां करतले सङ्कुच्य पीडाकारिणीं तां तर्जयश्चिरेण मृदित्वा व्यापदयामास । संनिहिते-
नामारिकारिपञ्चकुलेन स श्रीमदणहिल्लपुरे समानीय नृपाय निवेदितः । तदनु प्रभूणामादेशात्त-
दण्डपदे तस्य सर्वस्वेन तत्रैव यूकाविहारः कारितः ।

॥ इति यूकाविहारप्रबन्धः ॥

10

१५९) अथ स्तम्भतीर्थं सामान्ये सालिगवसहिकाप्रासादे यत्र प्रभूणां दीक्षाक्षणो बभूव तत्र
रत्नमयं विम्बालङ्कृतो निरुपमो जीर्णोद्धारः कारितः ।

॥ इति सालिगवसंहि-उद्धारप्रबन्धः ॥

१६०) अथ श्रीसोमेश्वरपत्तने कुमारविहारप्रासादे बृहस्पतिनामा गण्डः कामप्यरतिं कुर्वाणः
प्रभोरप्रसादाद्गृष्टप्रतिष्ठः श्रीमदणहिल्लपुरं प्राप्य षोढावश्यकेऽपि प्रौढिं प्राप्तः' प्रभून् सिषेवे । 15
कदाचिच्चालुर्मासिकपारणके प्रभूणां पादयोर्द्वादशावर्त्तबन्धानादनु-

१९९. चतुर्मासीमासीर्चैव पदयुगं नाथ निकषा कषायप्रध्वंसाद्विकृतिपरिहारव्रतमिदम् ।

इदानीं बृद्धिर्धैर्भोजनचरणनिर्लोठितकलेर्जलङ्घिचैर्भैर्धुनितिलक ! वृत्तिर्मवतु मे ॥

इति विश्वपथंस्तत्कालगतनेन राज्ञा प्रसन्नान् प्रभून् विमृश्य स पुनरेव तत्पददानपात्रीकृतः ।

॥ इति बृहस्पतिप्रबन्धः ॥

20

१६१) अन्यदा सर्वावसरस्थितेन राज्ञा आलिगनामा वृद्धे प्रधानपुरुष इत्यवृच्छयत्-“यदहं
श्रीसिद्धनृपतेर्हीनः समानोऽधिको वा !” तेन चाऽच्छलप्रार्थनापूर्वं श्रीसिद्धनृपतेरष्टनवतिर्गुणां द्वौ
दोषौः स्वामिनस्तु द्वौ गुणौ तत्संख्या एव दोषाः’ इति निवेदिते नृपतिर्दोषमये आत्मनि विरागं
दधानो यावच्छ्रुतिं चक्षुषि क्षिपति तावत्सदा “तदाशयविधा तेनेति व्यञ्जयि-“श्रीसिद्धनृपतेरष्ट-
नवतिर्गुणाः सङ्ग्रामाऽसुभटता-स्त्रीलम्पटतादोषाभ्यां तिरोहिताः, कार्पण्यादयो भवदोषास्तु 25
समरशूरता-परनारीसहोदरतागुणाभ्यामपहुताः” इति तद्वचसा स पृथ्वीनाथः स्वस्यावस्यस्तस्यौ” ।

॥ इति आलिगप्रबन्धः ॥

१६२) अथ पुरा श्रीसिद्धराजराज्ये पाण्डित्ये स्पर्धमानो वामराशिनामा विप्रः प्रभूणां प्रति-
ष्ठानिष्ठां विशिष्टामसहिष्णुः-

1 BP विपन्नः । 2 BP प्राप्यक्षितं यच्छतेति मृतेन विज्ञप्तैः । 3 P वनवान् । 4 A गुह्यः BP कलयन् । 5 D
'सर्व' नास्ति । 6 P नास्ति । 7 AD प्रमुदीक्षावसहिकाया उद्धारः । 8 AD 'पि' नास्ति । 9 D प्राप्य । 10 D यावत् ।
11 P इदानीमप्युच्यते । 12 D बृहस्पतिगण्डस्य पुनः पददानप्रबन्धः । 13 AD बृहः । 14 AB अपृच्छन् । 15 AD
व्यञ्जयति । 16 AD तद्व्यापदयु दोषः । 17 BP क्षुरिकायां चक्षुर्निक्षिपति । 18 D तावदाशयः । 19 P निरस्तुताः ।
20 P स्वस्यावस्यस्तस्यौ ।

संस्कारानन्तरमाभां प्रचलितावि'ति ताभ्यां विज्ञते तत्कालं पौषधवेदमनि समागतो नृपः प्रशं-
सारः कथं कथमप्यपार्या' द्वास्तसतिमहासामन्तैः समं समस्तसङ्गेन च प्रभुणा द्विधोपदिश्य-
मानवर्त्मा धुन्धुक्कनगरे प्रातः । प्रभूपां जन्मगृहभूमौ स्वयं कारितसप्तदशहस्तप्रमाणे झोलिका-
विहारे प्रभावानां विधित्सुर्जातिपिशुनानां द्विजातीनामुपसर्गमुदितं वीक्ष्य तान् विषयताडितान्
कुर्वन् श्रीशत्रुञ्जयतीर्थमाराधयामास । तत्र "कुक्खक्खओ कम्मक्खओ" इति प्रणिधानदण्डक- 5
मुच्चरन् देवस्य पार्श्वे विविधप्रार्थनावसरे-

२०४. इहं फुल्लह माटि सामीउ 'देयइ सिद्धिसुहु । तिणिसउं' केही साटि कंटेरे भोलिम जिणवरह ॥

इति चारणमुच्चरन्तं निशम्य नवकूत्वः पठितेन नवसहस्रांस्तस्मै नृपो ददौ । तदनन्तरमुज्जयन्त-
सन्निधौ गते तस्मिन्ऽकस्मादेव पवतकम्पे सङ्गायमाने श्रीहेमचन्द्राचार्या नृपं प्राहुः- 'इयं छत्र-
शिला युगपदुपेतयोरुभयोः' पुण्यवतोरुपरि निपतिष्यतीति वृद्धपरंपरा' । तदायां पुण्यवन्तौ, 10
यदियं गी' सत्या भवति तदा लोकापवादः । नृपतिरेवातो' देवं नमस्करोतु न वयमि'त्युक्ते
नृपतिनोपेक्ष्य प्रभव एव सङ्गेन सहिताः प्रहिताः न' स्वयम् । छत्रशिलामार्गं परिहृत्य परस्मिन्
जीर्णप्राकारपक्षे नव्यपद्याकरणाय श्रीवाग्भटदेव आदिष्टः । पयोपक्षये' 13 व्ययीकृतास्त्रिषष्टिलक्षाः ।

॥ इति तीर्थयात्राप्रबन्धः ॥

१६५) कदाचित्पृथिव्या आनृणाय नृपतिना स्वर्णसिद्धये श्रीहेमचन्द्रसूरीणामुपदेशात्तद्वरः 15
श्रीदेवचन्द्राचार्याः 14 श्रीसङ्घनृपतिविज्ञसिकाभ्यामाकारितास्तीव्रव्रतपरायणा महत्सङ्घकार्यं वि-
मृश्य विधिविहारक्रमेण पथि केनाप्यलक्ष्यमाणा निजामेव पौषधशालामागताः । राजा तु प्रत्यु-
द्गमादिसामग्रीं कुर्वन् प्रभुज्ञापितंस्तत्राययौ । अथ गुरोः 16 गुरो नृपतिप्रभुत्वैः समस्तआवकयुतैः
प्रभुभिर्द्वादशावत्तवन्तं 17 दत्त्वा तौ श्रुततदुपदेशौ 18 गुरुभिः पृष्टे सङ्घचार्यं सभां विमृज्य जवनि-
कान्तरितौ श्रीहेमचन्द्र-नृपतौ 19 तत्पादयोनिपत्य सुवर्णसिद्धि'याचनां चक्राते । 'मम बाल्ये' वर्त्त-
मानस्य ताम्रखण्डं काष्ठभारवाहकात् याचितवल्लीरसेनाभ्यक्तं युष्मदादेशाद्बहिसंयोगात्सुव-
र्णीबभूव । तस्या बल्लेर्नामसङ्केतादिरादिद्यतामि'ति श्रीहेमाचार्यं उक्तवति कोपादोपात् श्रीहेम-
चन्द्रं व्रतः प्रक्षिप्य 'न योग्योऽसीति; अग्रे मुद्गरसप्रायदत्तविषया स्वमजीर्णभाक्, कथमिमां
विद्यां मोदकप्रायां' तव मन्दाप्रेर्वदामि ?' इति तं निषिध्य नृपं प्रति 'एतद्भाग्यं भवतो नास्ति येन
जगदानृण्यकारिणी हेमंनिष्पत्तिविद्या तव सिद्ध्यति; अपि च मारिनिवारणजिनमण्डितपृथ्वीकर- 25
णादिभिः पुण्यैः सिद्धे लोकद्वये किमतोऽप्यधिकमभिलषसी'त्यादिद्य तदैवं विहारक्रमं 26 कृतवन्तः ॥

॥ इति सुवर्णसिद्धिनिषेधप्रबन्धः ॥*

{ 'एकदा पृष्टः राज्ञा पूर्वमवस्वरूपं तत्सर्वं कथितं प्रभुभिरिति । }

***

1 P बारिलः । 2 AB भारावन् । 3 AD नास्ति । 4 AD देवइ सामी । 5 AD तिणिसिउं । 6 D नास्ति;
P कपरः, A रे । 7 AD द्वयोः । 8 D परंपरया । 9 D गीरसत्यासत्या । 10 D 'अतः' नास्ति । 11 AD सह ।
12 D नास्ति । 13 D पद्यायाः पक्षद्वये । 14 D नास्ति । 15 P प्रभुणाविष्टः । 16 AD गुरो । 17 P सहितैः ।
18 'बन्धुर् दत्ता' स्थाने D 'बन्धुनावसित्वे बन्धुनास्ते' । 19 AD 'देशानन्तरं' । 20 P नास्त्येतत्पदं । 21 AD सिद्धेः ।
22 P विषयमा । 23 P मोदकप्रायसङ्गाथा । 24 BP सुवर्णं । 25 AD तवैव । 26 P विहारं । * P आदौ
पदैवं पक्षिष्यन्त्यते । † D युल्लह एवैवं पक्षिष्यते नाम्नात्र ।

१६६) अथ कस्मिन्नप्यवसरे सपादलक्षं प्रति सञ्जीकृते सैन्ये श्रीवाग्भटस्यानुजन्मा चाह-
नामा मन्त्री दानशौण्डतया दूषितोऽपि भृशमनुशिष्य भूपतिना सेनापतिश्चक्रे । तेन प्रयाणद्वि-
त्रयानन्तरमस्तोकमर्थिलोकं मिलितमालोक्य कोशाधिपाल्लक्षद्रव्ये याचिते सति नृपादेशात्-
स्मिन्नददाने, अथ तं कशाग्रहारेणाहस्य सेनापतिः कटकाक्षिरवासयत् । स्वयं तु यदृच्छया दानैः
5 प्रीणितार्थिलोकश्चतुर्दशशतीसंख्यासु करभीष्वारोपितैर्द्विगुणैः सुभटैः समं सञ्चरन् मितैः प्रया-
णैर्बन्धनरगराकारं वेष्टयामास । अथ तस्यां निशि सप्तशतीकन्यानां विवाहः प्रारब्धोऽस्तीति
नगरलोकान् मत्वा तद्विवाहार्थं तथैव निशि स्थित्वा प्रातः प्राकारपरावर्त्तं चकार । तत्राधिगतं
स्वर्णकोटीः सप्त तथैकादशसहस्राणि वडवानामिति सम्पत्तिगर्भितां विज्ञप्तिकां वेगवत्तरैर्नरैर्द्वपं
प्रति प्राहिणोत् । स्वयं तत्र देशे श्रीकुमारपालनृपतेराज्ञां दापयित्वाऽधिकारिणो नियोज्य व्याघ्र-
10 टितः । श्रीपत्तनं प्रविश्य राजसौधमधिगम्य नृपं प्रणनाम । नृपस्तदुचितालापावसरे तदुणरञ्जि-
तोऽप्येवमवादीत-‘तव स्थूललक्ष्यतैव महदूषणं [*बाढान्तिकयोः साधनादौ साधीयान् नदीया-
न्प्रयोगनिष्पत्तिः] रक्षामन्त्र, नो’ वा चक्षुर्दोषेणोद्धूँ एव विदीर्यसे । यं व्ययं भवान् कुरुते तादृशं
कर्तुमहमपि न प्रचूण्युः ।’ स इति श्रुतनृपादेशो नृपं प्रति ‘तथ्यमेव तदादिष्टं देवेन, एवंविधं
व्ययं कर्तुं प्रसूने प्रभवति । यतः स्वामी परम्परया न नृपतेः सुतः । अहं तु नृपपुत्रः । अतो
15 मयैव साधीयान् द्रव्यव्ययः क्रियते ।’ तेनेति विज्ञप्ते नृपतिस्तोषं करोतु रोषं वा, निकषं निकषा-
काञ्चनश्रियमासाय, अनर्घ्यतां लभमानो नृपतिविसृष्टः खं पदं प्रपेदे ।

॥ इति राजघरदृचाहङ्गप्रबन्धः ॥

१६७) तथा^१ तस्य कनीयान् भ्राता सोलाकनामा मण्डलीकसन्नागरमिति^२ बिरुदं बभार ।

१६८) अथ कदाचिद् आनाकनामा मातृष्वस्त्रीयस्तत्सेवागुणतुष्टेन राज्ञा वत्ससामन्तपदोऽपि
20 तथैव सेवमानः कदापि मध्यन्दिनावसरे चन्द्रशालापत्यङ्कस्थितस्य नृपतेः पुरो निविष्टः सहसा
क्रमपि प्रेष्यं तत्र प्राप्तं प्रेक्ष्य कोऽयमिति पृष्टे नृपतिना^३ श्रीमदानाकः खं कर्मकरमुपलक्ष्य तत्स-
ङ्केताक्षिकेतनान्निर्गल्य सकौशलं^४ पृष्टः पुत्रजन्मवर्द्धापनिकां प्रार्थयामास । स तथा वार्त्तया तु
दिनकरप्रभयेव विकसितवदनारविन्दं तं^५ विसृज्य खं पदमुपेतः । राज्ञा^६ किमेतदिति पृष्टस्तेन
25 स्वामिनः पुत्रोत्पत्तिरिति विज्ञप्तेः स वसुधाधवः खगतं किञ्चिदवधार्य तं प्रति प्रकाशं प्राह-
‘यज्ञन्म निवेदयितुमयं कर्मकरो वेत्रिभिरस्खलित एवेमां भुवमाप’^७ तावता पुण्योपचयेनान्यं गुर्ज-
रदेशे नृपो भावी, परमस्मिन्पुरे धवलगृहे च न; यतोऽतः स्थानादुत्थापितस्य तवाग्रे सुतोत्पत्ति-
निवेदिता,^८ ततो हेतोर्नास्मिन्नगरेश्वरत्वम् ।

॥ इति बिचारचतुर्मुखेन श्रीकुमारपालदेवेन निर्णीतो^९ लवणप्रसादराणकैप्रबन्धः ॥

२०५. आज्ञावर्तिषु मण्डलेषु विपुलेष्वष्टादशसादराद्वन्द्यान्वेव चतुर्दश प्रसूरां मारिं निवार्यैजसा ।

30 कीर्तितम्पनिमांश्चतुर्दशशतीसंख्यान्विहारास्तथा कृत्वा निर्मितवान्कुमारनृपतिर्जैनो निजैर्नोव्ययम् ॥

१ P कोशाप्यक्षत् । २ AD चरैः । ३ P दापयामास । * कोष्ठकगता पंक्तिः AD आदर्शे दृश्यते । ४ D नोचेर ।
5 D अथ । ६ AD ‘इति’ नास्ति । ७ P नृपतिना आदिष्टः । ८ B निकेतान्; P नास्ति । † एतद्वन्तर्गतपाठस्याने P
आदर्शे ‘पृष्टस्तेन पुत्रजन्मान् वदोपितो दिनकरप्रभाक्षितिविन्दं सुन्दरवदलं’ एतासाः पाठः ९ P क्षितिपतिना । १० D एता-
वमाप । ११ P वृत्तान्तोऽयं निवेदिताः । १२ D निर्णीतम् । १३ P विहाय नाम्यत्र ‘राणक’ सद्यः ।

- [१२५] 'कण्ठे गूर्जरे लाटे सौराष्ट्रे कच्छसैन्धवे । उद्यायां चैव भंभेयां मारवे मालवे तथा ॥
 [१२६] 'कौकणे तु तथा राष्ट्रे कीरे जांगलके पुनः । सपादलक्षे मेवाढे ढील्यां जालन्धरेऽपि च ॥
 [१२७] 'जन्तुनामभयं सप्तव्यसनानां निषेधनम् । वादनं न्यायघण्टाया रुद्रीधनवर्जनम् ॥}

१२९) अथ प्रभोः कदाचित्, कच्छपरजालक्षराजमातुर्महासत्याः शापाष्ठीभूलराजान्वयिनां राजन्यानां^१ लुतारोगः सङ्क्रामतीति सम्बन्धात्^२ गृहिधमप्रतिपत्त्यवसरे प्रभोः कृष्णितराज्यभारे^३ श्रीकुमारपाले तच्छिष्टेण प्रविश्य लुताव्याधिर्बाधामधात् । तदुःखदुःखिते सराजलोके राशिप्रणिधानाभिजिमायुः सबलं वीक्ष्याऽष्टाङ्गयोगाभ्यासेन प्रभवस्तं लीलयोन्मूलितवन्तः ।

१३०) कदापि कदलीपत्राधिरूढं कमपि योगिनमालोक्य विस्मिताय नृपतये आसनबन्धेन चतुरङ्गलभूमित्यागाङ्गस्मरन्ध्रेण निर्यत्तेजःपुङ्गवं प्रभवो दर्शयामासुः ।

१३१) अथ चतुरशीतिवर्षप्रमाणायुःपर्यन्ते निजमवसानदिनमवधारयान्व्याराधनक्रियायामन-^{१०} शनपूर्वं प्रारब्धायां तदतिरतिरलिताय नृपतये 'तवापि षण्मासीशेषमायुरास्ते, सन्तत्यभावाद्दिशमान एव निजामुत्तरक्रियां कुर्या' इत्यनुशिष्य दशमद्वारेण प्राणोत्क्रान्तिमकार्षुः । तदनुन्तरं प्रभोः संस्कारस्थाने^२ तद्भस्म पवित्रमिति राज्ञा तिलकव्याजेन नमस्कृते । ततः समस्तसामन्तैस्तद्वनु नगरलोकैस्तत्रत्यमृत्लायां गृह्यमाणायां तत्र हेमखड्ग इत्यद्यापि प्रसिद्धिः ।

१३२) अथ राजा बाष्पाविललोचनः प्रभुशोकविह्वलमनाः सचिवैर्विज्ञप्त इदमवादीत्-^{१५} 'स्वपुण्या-^{१५} जितोत्तमतमलोकान प्रभूश्च शोचामि किं तु निजमेव सप्ताङ्गं राज्यं सर्वथा परिहार्यं राजपिण्ड-^{१५} बोधवृत्तिं यन्मदीयमुदकमपि जगद्गुरोरङ्गे न लग्नं तदेव शोचामी'ति प्रभुगुणानां स्मरं स्मरं सुचिरं विलप्य प्रभूदिते दिने तदुपदिष्टविधिना समाधिमरणेन नृपः स्वर्लोकमलम्बकार ।

(अथ P आदर्शं लिखोद्भूता एतदुपसृष्टोक्तसंश्लेषः प्राप्यन्ते-)

- [१२८] 'प्रथुप्रभृतिभिः पूर्वैर्गच्छद्भिः पार्थिवैर्दिवम् । स्वकीयगुणरत्नानां यत्र न्यास इवार्पितः ॥
 [१२९] न केवलं महीपालाः सायकैः समराङ्गणे । गुणैर्लोकंशृणैर्येन निर्जिताः पूर्वजा अपि ॥
 [१३०] वीतरागतेर्यस्य मृतविचानि श्रुततः । देवसेव नृदेवस्य युक्ताभूदभूतार्थिता ॥
 [१३१] करवालजलैः स्नातां वीराणामेव योज्यहीत् । धीतां बाष्पाम्बुधाराभिर्निर्वीराणां न तु श्रियम् ॥
 [१३२] शूराणां सम्मुखान्वेव पदानि समरे ददौ । यः पुनस्तत्कलत्रेषु श्रुत्वं चक्रे पराङ्मुखम् ॥
 [१३३] हृदि प्रविष्टयद्वाणक्लिष्टेनाधूर्णितं शिरः । जाङ्गलक्षोणिपालेन व्याचक्ष्णानैः परैरपि ॥
 [१३४] वृद्धारत्नप्रभाकरं नम्रं गवादकुर्वतः । कणशः कुङ्कुणेशस्य यश्चकार शूरैः शिरः ॥
 [१३५] रागाद् भूपालवह्मल-मल्लिकार्जुनयोर्मृधे । गृहीतो येन मूर्धानो सताविव जयश्रियः ॥
 [१३६] दक्षिणक्षितिपं जित्वा यो जग्राह द्विपद्वयम् । तद्यशोभिः करित्यामो विश्वं नश्यद्विपद्वयम् ॥
 [१३७] विहारं कुर्वता वैरिवनिताङ्कुचमण्डलम् । महीमण्डलमुदण्डविहारं येन निर्ममे ॥
 [१३८] पादलघ्नैर्महीपालैः पशुभिश्च वृणाननैः । यः प्रार्थित इवात्यर्थमर्हिसाव्रतमग्रहीत् ॥}

१३३) सं० ११९९ वर्षपूर्वं ३१ श्रीकुमारपालदेवेन राज्यं कृतम् ।

† P आदर्शं एव एतच्छ्लोकत्रयं प्राप्यते । १ D नास्ति । २ D संक्रामतीति स व्याधिः कुमारपाले बाधामधात् । सम्बन्धात्- ।
 ३ D तदुपदिष्टमिति । ४ D नास्ति । ५ D संस्कारादयुः ।

१७४) सं० १२३० वर्षेऽजयदेवो राज्येऽभिषिक्तः ।

(एतद्वर्णनात्मकाऽपि P आदर्शे एते विशिष्टाः श्लोकाः प्राप्यन्ते—)

- [१३९] {भूपालोऽजयपालोऽभूत्कल्पद्रुमसमस्ततः । चक्रे वसुधरा येन काञ्चनैरनकिञ्चना ॥
 [१४०] दण्डे मण्डपिका हेमी सह मचैर्यतङ्गजैः । दत्त्वा पादं गले येन जाङ्गलेऽदयुक्षत ॥
 5 [१४१] जामदग्न्य इवोहामधामभस्सितभास्करः । क्षत्राक्षधालिता धार्मी श्रोत्रियत्रा चकार यः ॥
 [१४२] दानानि ददतो नित्यं नित्यं दण्डयतो नृपान् । नित्यमुद्रहतो नारीर्यस्यासीत् विगणः समः ॥
 [१४३] धृतपार्थिवनेपथ्ये निष्कान्तेऽत्र शतक्रतौ । जयन्ताभिनयं चक्रे मूलराजतदङ्गजः ॥

१७५) अस्मिन् अजयदेवे^१ पूर्वजप्रासादान् विध्वंसयति सति सीलणनामा कौतुकी नृपतेः

पुरः प्रारब्धेऽवसरे कृतकामपटुतां मायया निर्माय तत्र खकल्पितं नृणमयं देवकुलपञ्चकं पुष्पेभ्यः

- 10 समर्प्य 'ममानन्तरं भक्त्यतिशयेनाराधनीयमि'त्यनुशिष्यान्त्यावस्थायां यावदास्ते तावत्सेन
 लघुपुत्रेण तत्तूर्णं चूर्णितमाकर्ण्य 'रे पुत्राधम' ! श्रीमदजयदेवेनापि पितुः परलोकानन्तरं
 तद्वन्मस्थानानि विध्वंसितानि, त्वं त्वधुनैवं मयि विद्यमानेऽपि चूर्णयन्^२ अधमाधमतां गतोऽ-
 स्ती'ति तस्य तदवसरालापेन^३ सत्रपो नृपस्तस्यादसमञ्जसाद्विरराम । तद्विनाशविष्टाः श्रीकुमार-
 विहारा अद्यापि दृश्यन्ते । श्रीतारङ्गदुर्गे अजयपालनाम्ना अजितनाथो धूर्तरित्युपायेन रक्षितः॥

- 15 १७६) तदनु श्रीअजयदेवेन श्रीकपर्दिमक्षी महामात्यपदं दातुमत्यर्थमभ्यर्थितः । 'प्रातः
 शकुनान्यवलोक्य तदनुमत्या प्रभोरादेशमाचरिष्यामी'त्यभिधाय शकुनगृहं गतः । ततः
 ससविधं दुर्गादेभ्यः याचितं शकुनमवाप्य तच्छकुनं पुष्पाक्षतादिभिरभ्यर्च्य कृतकृत्यं^४ मन्य-
 मानः पुरगोपुरान्तः^५ प्राप्नो नदन्तं वृषभमीशानदिग्भागे विलोक्यातिशयस्मेरमनाः^६ खं निवा-
 समासाथ भोजनानन्तरं मरुवृद्धेन यामिकेन शकुनस्वरूपं पृष्टः श्रीकपर्दी तदग्रे तत्स्वरूपमा-
 20 दिश्य तांस्तुष्टाव । ततो मरुवृद्धः—

२०६. नयुतारेऽध्ववैषम्ये दुर्गे^७ संनिहिते भये । नारीकार्ये रणे व्याधौ विपरीता प्रशस्यते ॥

इति प्रामाण्याद्भवानासन्नव्यसनतया मतिभ्रंशात्प्रतिकूलमप्यनुकूलं मनुषे^८ । यस्तु^९ वृषभो भवता
 शुभः परिकल्पितः सोऽपि भववृद्ध्यापत्या शिवस्याभ्युदयं पदयंस्तद्वाहनोक्षा जगर्ज । इति तदुक्ति-
 मवमन्यमाने तस्मिन्नापृच्छध तीर्थान्यवगाढुं^{१०} गते, स नृपतिना प्रसादीकृतां सुग्रामासाथं महता
 25 महेन समधिगतनिजसौधे विश्रम्य निशि नृपतिना विधृतः समानप्रतिष्ठैरभिविधुमारब्धः ।

२०७. जो करिवराण कुम्भे पायं दाऊण मुत्तिए^{११} दलह । सो सीहो विहिवसओ^{१२} जम्बूयपथपिण्णं सहह ॥
 इत्यादि विमृशकटाहिकायां प्रक्षेपकाले—

२०८. अर्थिभ्यः कनकस्य दीपकशिषा विश्राणिताः कोटयो^{१३} वादेषु प्रतिवादिनां विनिहिताः शास्त्रार्थगर्भा गिरः ।

उत्सवातप्रतिरोपितैर्नृपतिभिः शारिरिव क्रीडितं कर्त्तव्यं कृतमर्थिता यदि विधेस्तत्रापि सजा वयम् ॥

- 30 स सुधीरिति कान्यमपीर्यस्तथैव व्यापादयाम्येकै ।

॥ इति मञ्जी^{१४} श्रीकपर्दिप्रबन्धः ॥

1 P विना नान्यधेयं पदं । 2 P विना नान्यत्र । 3 AD स्वशापि । 4 एतद्वत्सर्गातपाठस्याने ABD 'अवमलमोसीति तदालोपेन' एतादृशाः पाठः । 5 एतद्वत्सर्गाता पंक्तिः P आदर्शे एवोपकल्पयते । 4 P कृतकृत्यमानी । 5 P गोपुरास्मिते । 6 P ०भासः । 7 ABP नास्ति । 8 D तथा । 9 D मनुजे । 10 D मत्स्यवा वृषभः । 11 D पद्मदाहात उक्ता । 12 D तदर्थोपवगाढुं । 13 P मुत्तिर्यं । 14 P सो विहिवसेण सीहो । 15 AD परिपिण्णं । 16 P राक्षसः । 17 AD मत्स्य-कार्ण्यं । 18 AD 'मैत्री' नास्ति ।

१७७) अथ प्रबन्धशतकर्त्ता रामचन्द्रस्तु तेन भूपापसदेन तप्तताम्रपट्टिकायां निवेद्यमानः—
२०९. महिषीदह सचराचरह जिणि' सिरि' दिन्हा पाय । तसु अत्थमणु दिणेशरह होइ तु' होउ चिराय ॥
इत्युदीर्य दशनाग्रेण रसनां छिन्दन् विपन्न एव व्यापादयांचके ।

॥ इति रामचन्द्रप्रबन्धः ॥

१७८) अथ राजपितामहः श्रीमानाम्रभटस्तत्तेजोऽसहिष्णुभिः सामन्तैस्तैः समं तदा लब्धाव- 5
सरैः प्रणामं कारयद्भिराक्षिप्त एवमवादीत्—'देवबुद्ध्या श्रीवीतरागस्य, गुरुबुद्ध्या श्रीहेमचन्द्रमहर्षेः,
स्वामिबुद्ध्या कुमारपालस्यैव मे नमस्कारोऽस्मिन् जन्मनी'ति । जैनधर्मवासितसप्तधातुना तेनेत्य-
न्निहिते दृष्टो राजा युद्धसज्जो भवेति तद्भिरमाकर्ण्य श्रीजिनविम्बं समभ्यर्च्योऽनशनं प्रपद्याङ्गी-
कृतसङ्ग्रामदीक्षो निजसौधाद्राज्ञः परिग्रहं निजभटवातेन तुषनिकरमिव विकिरन् घट्टिकागृहे
प्राप्तः । तेषां मलीमसानां सङ्गजनितं कश्मलं धारातीर्थे प्रक्षाल्य तत्कौतुकालोकनागताभिरप्सर- 10
भिरहंपूर्विकया त्रियमाणो देवभूयं जगाम ।

२१०. वरं भट्टैर्भावंयं वरमपि च खिन्नैर्द्धनकृते वरं वेण्याचार्यैर्वरमपि महाकूटनिपुणैः ।

दिवं याते दैवादुदयनसुते दानजलधौ न विद्वद्भिर्भावंयं कथमपि बुधैर्भूमिवलये ॥

२११. त्रिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मासैस्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः । अत्युग्रपुण्यपापानामिदं फलमश्नुते ॥

इति पुराणोक्तप्रामाण्यात्स कुन्तपतिर्बयजलदेवनाम्ना प्रतीहारेण क्षुरिकया हतो धर्मस्थानपातन'- 15
पातकी कृमिभिर्भक्ष्यमाणः प्रत्यक्षं नरकमनुभूय परोक्षतां प्रपेदे ।

सं० १२३० पूर्वं वर्ष ३ अजयदेवेन राज्यं कृतम् ।

१७९) सं० १२३३ पूर्वं वर्ष २ बालमूलराजेन राज्यं कृतम् । अस्य मात्रा नाइकिदेव्या परमर्हि-
भूपतिसुतयोत्संगे शिशुं सुतं' नृपं निधाय' गाढरौरघटनामनि घाटे सङ्ग्रामं कुर्वत्या म्लेच्छराजा
तत्सत्त्वादकालागतजलदपटलसाहाय्येन विजिग्ये । 20

[१४४] । *चापलादिव बाल्येन रिद्धता समराङ्गणे । तुलष्काधिपतेर्येन विप्रकीर्णां बहूयिनी ॥

[१४५] *यच्छिन्नम्लेच्छकङ्कालस्थलमुच्चैर्विलोकयन् । पितुः प्रालेयशैलस्य न सरत्युदुदाचलः ॥

[१४६] *द्वुतमुन्मूलिते तत्र धात्रा कल्पद्रुमाङ्कुरे । उज्जगमानुजन्मास्य श्रीमीम इति भूपतिः ॥

१८०) सं० १२३५ पूर्वं वर्ष ६३ श्रीमीमदेवेन राज्यं कृतम् ।

[१४७] *मीमसेनेन मीमोऽयं भूपतिर्न कदाचन । वकापकारिणा तुल्यो राजहंसदमश्चमः ॥ 25

अस्मिन् राजनि राज्यं कुर्वाणे श्रीसोहडनामा मालवभूपतिर्गूर्जरदेशविध्वंसनाय सीमान्त-
मागतः ततः प्रधानेन सम्मुखं गत्वेत्यवादि—

२१२. प्रतापो राजमार्चण्ड ! पूर्वस्यामेव राजते । स एव विलयं याति पश्चिमाशावलम्बिनः ॥

इति विरुद्धाभुपश्रुतिं' तद्भिरमाकर्ण्य स पश्चाद्विवृष्टे । तदनु तेनं तत्पुत्रेण श्रीमदर्जुनदेवनाम्ना
गूर्जरदेशभङ्गोच्कारि । 30

1 D जिण । 2 P दिन्हा सिरि । 3 AD होउत होइ । 4 AD प्रमाणोक्तः । 5 D 'पातन' नास्ति । 6 D 'सुतं
'नृपं' नास्ति । 7 A विधाव । 8 B गाढरा । * P आदर्श एव पृथक्पृथक्कृतमुच्यं प्राप्यते । 9 AD नास्ति पक्षसिद्धम् ।
10 D नास्ति । 11 P गूर्जरघरा ।

१८१) श्रीमन्नीमदेवराज्यचिन्ताकारी व्याघ्रपल्लीपसङ्केतप्रसिद्धः श्रीमदानाकनन्दनः श्रीलवण-
प्रसादभिरं राज्यं चकार । तत्सुतः साम्राज्यभारधवलः श्रीवीरधवलः । तन्माता मदनराज्ञी देव-
राजनाम्नो भगिनीपतेः पट्टकिलस्य भगिन्यां विपन्नायां तस्य बहुतरमनिर्वहमाणमायद्वारं निशम्य
तन्निर्वहणाय लवणप्रसादाभिधपतिभाषुच्छय शिशुना वीरधवलेन समं तत्र गता सती तेन
5 स्पृहणीयगुणाकृतिरिति गृहिणी चक्रे । श्रीलवणंस्तद्वृत्तान्तं सम्पगवगम्य तं व्यापादयितुं निशि
तद्वहे प्रविष्टः । निभृतीभूय स यावदवसरं निरीक्षते, तावत्स भोजनायोपविशन् 'वीरधवलं विना
नाभामी'ति भूयो भूयो व्याहृत्य निर्बन्धात्समानीयैकस्मिन्नेव स्थालेऽभक्षकस्मादापतितशरीरिणं
कृतान्तमिध सातङ्कमालोक्य इयामलास्यो मा भैषीरिति तेनोच- 'यदहं त्वामेव हन्तुमागतः पर-
मखिन्ममन्दने वीरधवले वात्सल्यं साक्षाच्छ्रुत्वा निरीक्ष्य तदामहान्निवृत्तोऽस्मी'त्युक्त्वा तेन
10 सत्कृतो यथागतं जगाम ।

१८२) वीरधवलस्यापरपितृकाः राष्ट्रकूटान्वयाः साङ्गण-बामुण्डराजादयो वीरव्रतेन^१ भुवनतल-
प्रतीताः ।

१८३) अथ स वीरधवलक्षत्रिय उन्मीलितकिञ्चिदेतनस्तस्मान्मार्तृवृत्तान्तात्तपमाणस्तद्वहं
त्यक्त्वा निजमेव जनकं सिधेवे । स तु^२ आजन्मौदार्यगाम्भीर्यस्यैर्यनयविनयौचित्यदयादानदा-
15 क्षिण्यादिगुणशाली^३ शालीनतया कण्टकप्रस्तां कामपि भुवमाक्रम्य पित्रापि कियत्कृतजनपदप्र-
सादो द्विजन्मना चाहङ्गनाम्ना सचिवेन चिन्त्यमानराज्यभारः प्राग्वादवंशमुक्तामणिना पुरा
श्रीमत्पत्तनवास्तव्येन तत्कालं तत्रायाततेजःपालमन्त्रिणा सह सौहार्दमुत्पदे^४ ।

[१०. वस्तुपाल-तेजःपालप्रबन्धः ।]

१८४) अथ प्रकृतमन्त्रिणो जन्मप्रबन्धं स्तुमः^{*}-कदाचिच्छ्रीमत्पत्तने भट्टारकश्रीहरिभद्रस्त-
20 रिभिर्व्याख्यानावसरे कुमारदेव्यभिधाना काचिद्विषवातीव रूपवती [बाला]^१ मुहुर्मुहुर्निरी-
क्ष्यमाणा तत्र स्थितस्याशाराजमन्त्रिणमिस्तमाचर्क^२ । तद्विसर्जनानन्तरं मन्त्रिणानुयुक्ता गुरव
इष्टदेवतादेशाद्-अमुष्याः कुक्षौ सूर्याचन्द्रमसोर्भाविनमवतारं पश्यामः । तत्सामुद्रिकानि
भूयो भूयो विलोकितवन्तः^३ इति प्रभोर्विज्ञाततत्त्वः स तामपहृत्य निजां प्रेयसीं कृतवान् ।
क्रमात्तस्या उदरेऽवतीर्णौ तावैव ज्योतिष्केन्द्राविब^४ वस्तुपालतेजःपालाभिधानो सचिवाव-
25 भूताम् ।

१८५) अपान्यदा श्रीवीरधवलदेवेन निजव्यापारमारायाभ्यर्थ्यमानः प्राक् स्वसौधे तं सप-
त्नीकं भोजयित्वा श्रीअनुपमा राजपत्न्यै श्रीजयतलदेव्यै निजं कर्पूरमयताडङ्कयुग्मं कर्पूरमयो
मुक्ताफलमुष्णमयमणिश्रेणिभिरन्तरिताभिर्निष्पन्नमेकावलीहारं प्राभृतीचकार । मन्त्रिणः

1 P 'विभमभिकमा' ; B 'विभमक्षिकमा' । 2 BP नास्ति 'भीरुवणः' । 3 AD सादृक्ताः । 4 D वीरजयत्येव ।
5 D 'मातृ' नास्ति । 6 D सवैर्वाच्यं । 7 P 'गाम्भीर्यैर्वादिगुणशाली' इत्येव । 8 P 'मनुष्य' । * P विहाय अन्य-
त्रैतदाव्यवहारे 'मन्त्रिणल जन्मवार्ता वैषद' एतारसं वाचयम् । 9 P प्रतापेन एव शब्दो विद्यते । 10 BP आतताव ।
11 B 'केन्द्रार्थितपदम्' ।

प्राभृतमुपढौकितं निषिध्य निजमेवं व्यापारं समर्पयन् 'यत्तवेदानीं वर्त्तमानं विस्रं तस्ये कुपि-
तोऽपि प्रतीतिपूर्वं पुनरेवावधानी'ति अक्षरपत्रान्तरस्यबन्धपूर्वकं श्रीतेजःपालाय व्यापारसम्ब-
न्धनं पञ्चाङ्गप्रसादं ददौ ।

२१३. अकरात्कुरुते कोशमवधादेशरक्षणम् । भुक्तिर्बुद्धिमयुद्वाच्च स मन्त्री बुद्धिमात्र सः ॥

१८६) निखिलनीतिशास्त्रोपनिषन्निषण्णधीः स्वस्वामिनं वर्द्धयन् भानूदये कालपूजया विधि- 5
बच्छीजिनमर्थित्वा, गुरूणां बन्दनकर्त्तृपूजानन्तरं द्वादशावर्त्तबन्धनादनु यथावसरप्रत्याख्या-
नपूर्वमपूर्वमेकैकं श्लोकं गुरोरुच्येति । मन्त्रावसरानन्तरं सयस्करसवतीपाकभोजनानन्तरं, मुञ्जाल-
नामा महोपासकस्तदङ्गलेखकोऽवसरे रहसि' पप्रच्छ- 'स्वामिनाऽहर्भुजे शीतान्नमाहार्यते किं वा
सद्यस्कमिति' पृच्छन्तं मन्त्रिणां ग्राम्योऽयं इति द्विस्त्रिर्वधीर्य कदाचित्क्रोधानुबन्धार्थं पशुपाल
इत्याक्षिसः । स धृतचैर्य 'उभयोः कश्चिदेकतरः स्यादित्यभिहिते' तद्व्यञ्ज्यातुरीचमत्कृतचित्तो 10
मन्त्रिणां 'अनधिगतभबदुपदेशाच्चनिरहम्, तद्विज्ञ । यथास्थितं विज्ञाप्यतामि'त्यादिष्टः स बाग्मी
प्रोवाच- 'यां रसवतीमतीव रसमुतां सयस्कां प्रभुरभ्यवहरति तां प्राक्पुण्यरूपां जन्मान्तरित-
तयात्यन्तशीतलां मन्ये' । किं चेदं मया गुरोः सन्देशवचनमाविष्कृतम्, तत्त्वं तु त एवावधार-
यन्तीति तत्र पादावधार्यताम् । तेनेति विज्ञप्तः श्रीतेजःपालनामा मन्त्री कुलगुरुभट्टारक-
श्रीविजयसेनसूरीणामभ्यर्णमागतः । गृहिधर्मविधिं' गुरून् पप्रच्छ । तैरुपासकदशाभिषससमाङ्गा- 15
जिनोदिते देवपूजावश्यकयतिदानादिके गृहिधर्मे समुपदिष्टे, ततःप्रभृति स देवतार्थनविशेषजैन-
मुनिदानार्थं धर्मेकृत्यमारब्धवान् । वर्षत्रितयदेवतावसरायपदेन पृथक्कृतेन वदत्रिंशत्सहस्र-
प्रमाणेन द्रव्येण बाजलाग्रामे श्रीनेमिनाथप्रसादः समजनि ।

(अत्र P आदर्शे निम्नगता विशेषाः श्लोका लिखिता लभ्यन्ते-)

- [१४८] सांयात्रिकजने येन कुर्वाणो हरणं नृणाम् । निषिद्धस्तदभूदेष धर्मोदाहरणं भुवि ॥ 20
[१४९] स्पृष्टास्पृष्टनिषेधाय विधायवधिवेदिकां । पुरेऽस्मिन् वारितस्तेन तक्रविक्रयविप्रुवः ॥
[१५०] यद्यन्यं यत्र यन्नष्टं यस्तत्र तदचीकरत् । उत्पत्तिरुत्तमानां हि रिक्तपूरणहेतवे ॥
[१५१] अकल्पयदनल्पानि देवेभ्यः काननानि यः । हरनेत्राप्रितापस्य यत्र न सारति स्मरः ॥
[१५२] रम्मासम्भावितैर्यस्य वनेऽष्टनिषेधितैः । मनोज्ञसुमनोवर्गैः स्वर्गसौन्दर्यमाददे ॥ 25
[१५३] संयुहीतानि हारीतशुक्लिचित्रशिवण्डिभिः । धर्मशास्त्रसधर्माणि यस्तोयानानि रेजिरे ॥
[१५४] दर्शयन् सुमनोमार्गं श्रीमत्तममुलामयम् । काननानां स्वबन्धूनां स्वबन्धूनामिवाकरोत् ॥
[१५५] आददानाः पयःपूर्ं यत्कासारेषु कासराः । विराजन्तेतरां पारावारोऽपि ययोधराः ॥
[१५६] अकारयदयं वापीरपापी यः क्रियारतः । सुधायामपि माधुर्यं यज्जलैर्ललिततम् ॥
[१५७] ताः प्रपाः कारितास्तेन यदीयं पिबतां पयः । तुष्यन्त्यास्त्रानि पान्थानां न रूपं पश्यतां दृष्टः ॥
[१५८] मवाणवतरी ब्रह्मपुरी येनात्र निर्ममे । यस्यां गायन्ति सामानि नरा नार्यस्तु तद्यशः ॥ 30
[१५९] स्फुटं वेष्टयता शुभ्रेः कीर्तिकूटे पटैरिव । दद्यापि ग्राहिता येन दिशः श्वेताम्बरव्रतम् ॥

1 D समर्पयन् । 2 D •पात्राग्निरसम्बन्धः । 3 AD देवावृष्टिः । 4 D बन्धनः । 5 B •रपीलः । 6 P ना-
स्तेत्यप्ययम् । 7 BP निजने इति । 8 AD नास्ति । 9 AD ग्रामेयं देवा वेधाः । 10 AD कोषाग्रमन्त्रिणा । 11 P
वस्तुपात्रः । 12 AD 'विता' इत्येव । 13 AD नास्ति । 14 BP बाधमुपायः । 15 D मन्यते । 16 D 'गृहिधर्म' इत्येव ।

[१६०] येन पौषधशालास्ताः कारितास्तारितात्मना । मध्ये श्वेताम्बरैर्यासां विशुद्धिः सुधया बहिः ॥

[१६१] यस्य पौषधशालासु यतयः संवसन्ति ते । सदा येषामदाराणामात्मभूयस्मभवः कुतः ॥

[१६२] ज्ञानारूपं यस्य तच्चक्षुर्वाचां देवी ददे मुदा । नित्यं येनैष धर्मस्य गतिं व्रक्षामपीक्षते ॥

- १८७) अथ सं० १२७७ वर्षे संरक्षतीकण्ठाभरण-लघुभोजराज-महाकवि-महामाल्य-श्रीवस्तु-
 5 पालेन महायात्रा प्रारंभे । गुरुपदिष्टे लग्ने तत्कृतसङ्गाधिपत्याभिषेकेण श्रीदेवालयप्रस्थाने उपक्रम्यमाणे दक्षिणपक्षे दुर्गादेव्याः खरमाकर्ण्य स्वयं तद्विदा शकुनिकेन किञ्चिन्वितयति । किञ्चिन्म-
 रूढः 'शकुनं भारितं विधेही'त्यभिधानः, शकुनाच्छब्दो बलीयानिति विचार्य पुराद्वहिरावासेषु
 श्रीदेवालयं संस्थाप्य शकुनव्यतिकरं पृष्ठो मार्गवैषम्ये शकुनानां वैपरीत्यं श्लाघ्यते । राज्यविकल-
 तायां तीर्थमार्गाणां वैषम्यम् । तथा यत्र सा दुर्गा दृष्टिपथं गता तत्र कमपि दक्षं पुरुषं प्रस्थाप्य स
 10 प्रदेशो ददर्शताम् । तथाकृते स पुरुष इति विज्ञपयामास-‘यत्तस्मिन् वरण्डके’ नवीक्रियमाणे सार्द्धत्रयोदशे घरे (युहे ?) निषण्णा देव्यभूत् ।’ अथ स मरूद्बुद्धो ‘देवी भवतः सार्द्धत्रयोदशसंख्या यात्रा अभिहितवती ।’ अन्त्यार्दयात्राहेतुं भूयः पृष्टे स प्राह-‘इहातुलमङ्गलावसरे तद्वक्तुं न युक्तम् ।
 समये सर्वं निवेदयिष्यामी’ति वाक्यानन्तरं श्रीसङ्केत समं स मञ्ची पुरतः प्रयाणमकरोत् । सर्व-
 संख्यया-बाहानानामर्द्धपञ्चमसहस्राणि, एकविंशतिशतानि श्वेताम्बराणाम्, त्रिशती दिग्वास-
 15 साम्; सङ्करक्षाधिकारे सहस्रं तुरङ्गमाणाम्, सप्तशती रक्तकरभीणाम्, सङ्करक्षाधिकारिणश्च-
 त्वारो महासामन्ताः । इत्थं समग्रसामग्र्या मार्गमतिक्रम्य श्रीपादलिङ्गपुरे स्वयं कारिते श्रीमहा-
 वीरचैत्यालङ्कृतस्य श्रीललितसरसः परिसरे आवासान् वापयामास । तत्र तीर्थाराधनं विधिवद्वि-
 धाय मूलप्रासादे काञ्चनकलशम्, प्रौढजिनयुगलम्, श्रीमोदपुरावतार-श्रीमन्महावीरचैत्याराध-
 कमूर्ति-देवकुलिकामूलमण्डपश्रेणेरुभयतश्चतुष्टिकाद्वयपङ्क्ति-शकुनिकाविहार-सत्यपुरावतार-
 20 चैत्यपुरतो रजतमूल्यं तोरणम्, श्रीसङ्खयोग्या मठाः, जामिंससकस्य देवकुलिकाः, नन्दीश्वरा-
 वतारप्रासादः, इन्द्रमण्डपश्च; तन्मध्ये गजाधिरूढश्रीलवणप्रसाद-वीरधवलमूर्तिं, तुरङ्गाधिरूढे
 निजमूर्तिं, तत्र सप्त पूर्वपुरुषमूर्तयः, सप्त गुरुमूर्तयश्च, तत्सन्निधौ चतुष्टिकायां ज्यायोत्रात्रोर्म-
 हंमालादेव-लृणगियोराराधकमूर्तिं, प्रतोली, अनुपमासरः, कपर्दियक्षमण्डपतोरणप्रभृतीनि
 बहूनि धर्मस्थानानि रक्षयाञ्चके । तथा नन्दीश्वरकर्मस्थाये कण्ठेलीयापाषाणसत्स्कजातीयषोडश-
 25 स्तम्भेषु पावकपर्वतात् जलमार्गेणानीयमानेषु समुद्रकण्डोपकण्डे उत्तार्यमाणेषु, एककः स्तम्भ-
 स्तथा पङ्के निमग्नः यथा निरीक्ष्यमाणोऽपि न लभते । तत्पदेऽपरपाषाणस्तम्भेन प्रासादः प्रमाण-
 कोटिं नीतः । वर्षान्तरे बारिधिवेलावशात्पङ्कनिमग्नः स एव स्तम्भः प्राबुरासीत् । सचिवसमा-
 देशात्तस्मिन्सत्र सञ्चार्यमाणे प्रासादो विदीर्ण इति निवेदितुमागताय परुषभाषकायापि पुरुषाय
 हेमीं जिह्वां स मञ्ची ददौ¹⁰ । वक्षेः किमेतदिति पृष्टे ‘अतः परं तथा कथञ्चिद्धर्मस्थानानि दृष्टानि
 30 कारयिष्यन्ते यथा युगान्तेऽपि तेषां नान्तो भवति । अतः पारितोषिकं दानम् ।’ आमूलाचृतीय-
 वेलायामयं प्रासादः समुद्भूतो विजयते । श्रीपालिताणके च विशालां पौषधशालां कारयामास ।
 श्रीमद्वज्रयन्ते च श्रीसङ्केत सह प्राप्तो मञ्ची । तत्र च तदुपत्यकायां तेजलपुरे¹¹ स्वकारितं नव्यं

1 D 'कवि' नास्ति । 2 D वरण्डाशब्दे । 3 A धिरे; B घरे; P घरे; D 'वेशाण्डेषु' । 4 D नास्ति कल्पवृक्षः । 5 D धार्मिकसत्तः । 6 A 'प्रभृतिभिर्जयर्मस्थानानि' इत्येव । 7 D क्षिणधर्मः । 8 D 'पावक' शब्दो नास्ति । 9 'अपि पुष्पाव' नास्ति AD । 10 P अदाल; A ददे । 11 D अक्षरे कारितं ।

२२०. यशोवीर यशोभुक्काराशेरिन्दुरसौ शिखा । तद्रक्षणाय रक्षायाः श्रीकारो लाञ्छनच्छलात् ॥

२२१. बिन्दवः श्रीयशोवीर शून्यमध्या निरर्थकाः । संख्यावन्तो विधीयन्ते त्वयैकेन पुरस्कृताः ॥

२२२. यशोवीर लिखत्याख्यां यावच्चन्द्रे विधिस्तव । न माति भुवने तावदाद्यमप्यक्षरद्वयम् ॥

[१६३] {न माघः श्लाघ्यते कैशिशामिनन्दो न नन्दते । निष्कलः कालिदासोऽपि यशोवीरस्य सभिषौ ॥

5 [१६४] †प्रकाश्यते सतां साक्षाद्यशोवीरेण मभिषा । मुखे दन्तघुता ब्राह्मी करे श्रीः स्वर्णमुद्रया ॥

[१६५] †अर्जितास्ते गुणास्तेन चाहुमानेन्द्रमभिषा । विधेरन्ध्रश्च नन्दिन्यौ यैरनेन नियमिती ॥

[१६६] †लक्ष्मीर्यत्र न वाक् तत्र यत्र ते विनयो नहि । यशोवीर महर्षिर्न सा च सा च स च त्वयि ॥

[१६७] †वस्तुपाल-यशोवीरौ सत्यं वाग्देवतासुतौ । एको दानस्वभावोऽभूदुभयोरन्यथा कथम् ॥}

॥ इति श्रीशुक्लयादितीर्थानां यात्राप्रबन्धः ॥

- 10 [१८९] अथ श्रीवस्तुपालस्य स्तम्भतीर्थे सह्यदनाम्ना नौवित्तकेन समं विग्रहे सञ्जायमाने श्रीभृ-
शुपुरान्महासाधनिकं शङ्कुनामानं श्रीवस्तुपालं प्रति बालकालरूपमानीतवान् । स जलधिकूले दत्त-
निवासो नगरप्रवेशमार्गान् शङ्कुसङ्कीर्णितानालोक्य व्यवहारीणां वित्तानि यानपात्रप्रणयिनि च
वीक्ष्य प्रहितैर्बन्धिभिः श्रीवस्तुपालेन समं समरवासरं निर्णीय यावच्चतुरङ्गसैन्यं सन्नद्यते ताव-
च्छ्रीवस्तुपालेन पुरः कृतो गुडजातीयो भृण्पालनामा सुभटो 'यदि शङ्कुमन्तरेणाहं प्रहरामि
15 तदा कपिलां धेनुमेवे'ति वारवर्णिकापूर्वं 'कः शङ्कुः?' इति तद्रचनादनु शङ्कोऽहमिति प्रतिसुभ-
टेनोदिते तं घातेन' निपात्य पुनरनयैव रीत्या द्वितीये तृतीयेऽपि पातिते सति 'कथं समुद्रसामी-
प्यात् शङ्कुबाहुल्यमि'त्युचरन् महासाधनिकशङ्केनैव तत्सुभटतां श्लाघमानेनाहूतः, कुन्ताग्रेण
प्रहरन्, सतुरग एकेनैव प्रहारेण व्यापादितः । तदनु श्रीवस्तुपालेन समराङ्गणप्रणयिना केसरि-
किशोरेणैव शङ्कुसैन्यं गजयूथमिव आसितं दिशो दिशमनेशात् । [पञ्चाशौवित्तको मारितः सह-
20 यद इति* ।] तदनु भृणपालमृत्युस्थाने भृणपालेश्वरप्रासादो मभिषा कारितः ।

(अत्र P भावशो निम्नगता अधिकाः श्लोका लभ्यन्ते-)

[१६८] काण्डानां सह कोदण्डगुणैः सन्धिरजायत । तेषां वीरप्रकाण्डानां विग्रहस्तु परस्परम् ॥

[१६९] कर्णे लग्निरन्येषामन्येषां जीवितव्ययम् । कुर्वर्णैर्विदधे बाणैः स्पष्टं दुर्जनचेष्टितम् ॥

[१७०] विहाय शरार्धं वेगाद्यापमापुः शिलीमुखः । चिहमेतत्सपक्षणां विधुरे यत्पुरःस्थितिः ॥

25 [१७१] वक्षो विक्षिप्य वैपथं पत्रिणः परतो गताः । न चिरं निर्गुणैर्लभ्या धीराणां हृववस्थितिः ॥

[१७२] मन्त्रीशकरसंसर्गादिव दानार्थमुद्यतः । असिरुत्सृष्टवान् कोशं बद्धमृष्टेरिपि क्षणात् ॥

[१७३] वीराणां पाणिपादाजैः पूजितेवाहवक्षितिः । दत्तार्थेव च दूर्वाभाकेशमिश्रैः शिरःफलैः ॥

१९०) अथान्यस्मिन्नवसरे श्रीसोमेश्वरस्य कवेः* काव्यम्—

२२३. हसैल्वप्रशंसैत्तरलितकमलप्रचरङ्गैस्तरङ्गैर्नीरैरन्तर्गमीरैश्चलबककुलप्रासलीनैश्च मीनैः ।

80 पालीरुद्धमालीतरलसुखशयितस्त्रीप्रणीतैश्च गीतैर्भाति प्रक्रीडदतिर्लव सचिव ! चलचक्रवाकस्तटाकः ॥

† एते श्लोकाः P भावशो पक्षोपलभ्यन्ते । 1 P • प्रवेशात् । 2 D शत्रुः । 3 A भट्टणः ; D लणः ; Ds भणन ।

4 D नास्ति । 5 P कृपापत्रादरेण । * BP भावशो नोपलभ्यमिदं वाक्यम् । 6 P नास्ति ; B देवका । 7 BP नास्ति ।

8 P • विदुःस्थितिः । 9 A दृतिः ; D दृष्टिः ।

इत्यत्र आति'शब्दपारितोषिके' श्रीमन्निष्ठा षोडशसहस्रद्रम्माणां' दातिः' प्रसादीकृता ।
कचिच्छिन्तातुरस्य मन्निष्ठा भूमि मृगयमाणस्य समागतः सोमेश्वरदेवः समयोचितमिवमपाठीत्'-

२२४. एकस्त्वं भुवनोपकारक इति श्रुत्वा सतां जल्पितं लज्जानम्रशिवाः स्थिरार्तलमिदं यद्वीक्ष्यसे वेषि तत् ।
वाग्देवीवदनारविन्दतिलकः श्रीवस्तुपालः खयं पातालाद्गलिद्विधौर्ध्वरसकृन्मार्गं भवान् मार्गति ॥

मन्निष्ठास्य काव्यस्य पारितोषिकेऽष्टौ सहस्राणि प्रदत्तानि । तथा-

२२५. त्वचं कर्णः शिविर्मांसं जीवं जीमूतवाहनः । ददौ दधीचिरस्त्रीनि...

इति त्रिषु पदेषु पण्डितेष्वधीयमानेषु पण्डितजयदेवः समस्यापदमिव-

वस्तुपालः पुनर्वसु ॥

इत्युचरन् सहस्रचतुष्टयं छेमे ।

तथा सूरीणां दर्शनप्रतिलाभनाशसरे' केनापि दुर्गतप्रिजातिना याचनया तन्मियुक्तेभ्यः कृपया 10
पटीमुपलभ्य मन्निष्ठां प्रति समयोचितमित्युच्ये-

२२६. कचिच्छूलं कचित्छत्रं कार्पासास्थि कचित्कचित् । देव ! त्वदरिनारीणां कुटीतुल्या पटी मम ॥

एतत्पारितोषिके मन्निष्ठा दत्तानि पञ्चदशशतानि ।

तथा बालचन्द्रनाम्ना पण्डितेन श्रीमन्निष्ठां प्रति-

२२७. गौरी रागवती त्वयि त्वयि श्रुते बद्धादरस्त्वं युतो भूत्या त्वं च लसद्गुणः शुभगणः किं वा बहु ब्रूयै ॥ 15
श्रीमन्नीश्वर ! नूनमीश्वरकलायुक्तस्य ते युज्यते बालेन्दुधिरगुणै रचयितुं त्वोपोऽपरः कः प्रभुः ॥

इत्युक्ते तस्याचार्यपदस्यापनायां द्रम्मसहस्रचतुष्टयं' व्ययीकृतम् ।

१९१) कदाचिन्मल्लेच्छपतेः सुरताणस्य गुहं मालिभं मन्त्रतीर्थयात्राकृते इह समागतमवगम्य
तन्निष्ठाभ्यां श्रीलवणप्रसाद-वीरधवलभ्यां श्रीतेजःपालमन्त्री मन्त्रं पृष्ट एवमाकृयातवान्-

२२८. धर्मच्छत्रप्रयोगेण या सिद्धिर्वसुधाभुजाय । स्वमातृदेहपण्येन तदिदं द्रविणार्जनम् ॥ 20

इति नीतिशास्त्रोपदेशेन तयोर्द्वयोरिव छागमुन्मोच्य पायेयादिना सत्कृत्य च तं तीर्थं
प्रहितवान् । स च कियन्निर्येयैः' पञ्चाद्व्यावृत्तः श्रीमन्निष्ठा तदुचितनेपथ्यादिभिः सत्कृतः स
स्वस्थानं प्राप्तस्तीर्थगुणानां विस्मरन् श्रीसुरताणपुरतः श्रीवस्तुपालमेव वर्णयामास । स सुरताण-
स्तदनन्तरम्-'अस्माकं देशे भवानेषाध्यक्षोऽहं तु भवतः सेलभृत्, तत्त्वपाहं पत्कृत्यादेशेनैव
सर्वदानुप्राप्त' इति प्रतिवर्षं तत्प्रहितयमलकपत्रेणोपहृद्यमानः श्रीमन्नीशः श्रीशत्रुञ्जयभूमिगृह- 25
योग्यं श्रीयुगादिजिनविम्बं धन्यमन्यमानस्य सुरताणस्यानुज्ञया तद्देशवर्तिन्या मन्मानीनाम्न्याः
खन्याः प्रयत्नशतैरानीतवान् । तस्मिन्नर्थोरोहति श्रीमूलनायकस्यामर्षात्पर्वते विद्युत्पातः सम-
जनि । ततः प्रभृति श्रीमन्नीश्वरस्याजीवितान्तं श्रीदेवपादैर्दर्शनं न ददे ।

१९२) कस्मिन्निर्वाण्ये श्रीमदनुपमया निरुपमे मुनीनामभवाते यदृच्छया दीयमाने कार्योत्सु-
क्यात्तदागतः श्रीवीरधवलदेवः सिताम्बरदर्शनेन' द्वारप्रवेशं पाणिन्धममालोक्य विस्मयस्मेरमा- 80

1 P आदर्शे पदेर्धं पदं कल्पते । 2 A कति०, D नास्ति । 3 पृथक्प्रवर्णय D नास्ति । 4 BP षोडशसहस्राः । 5 D दत्तिः, BP नास्ति । 6 ABD ज्वालादीर्ध-वधवा । 7 P बरा० । 8 P भुव । 9 P प्रलापे । 10 D 'चतुष्टयं नास्ति । 11 D सुरताण० । 12 P मन्त्र । 13 P इत्युच्ये । 14 Do-d द्विः । 15 A सुमग्नः, B सुमानी सुमानी । 16 ABD 'भव' स्थाने 'जनि' । 17 D ०-पक्षेति ।

नासो मञ्जिणमभिहितवान्—‘हे मञ्जिन् ! इत्थं सदैवाभिमतदैवतवत् किममी न सत्क्रियन्ते । तव चैवशक्तिसद्वैदविभागो ममास्तु । मामकमेव सर्वं’ वा दीयतां सदैवेत्यतः कारणान्नोच्यते । तथा कृते भवतो^१ वृथायास एव स्यादिति तन्मुखचन्द्रविनिर्गतैर्गौर्भिर्निर्बाणोपतापः ‘स्वामिनः कियानर्दविभागः, सर्वमेव भवदीयमेवेत्युक्त्वा’ पटीं न्युञ्जनीचक्रे^२ ।

- 5 १९३) अन्यदा यतिदानावसरे मिथो मुनिजनसम्मर्द्दात्^३ श्रीमदनुपमायाः प्रणमत्याः प्राज्या-
ज्यपूर्णं घृतपात्रं दृष्टे पतितमालोक्य कुपितं तेजःपालमञ्जिणमिति सान्त्वितावती ‘यत्तव स्वा-
मिनः प्रासादान्मुनिजनपुण्यपात्रपतितैराज्यैरङ्गेऽभ्यङ्गो भवती’ति तत्पूर्णदानविधिचमत्कृतो मञ्जी
पञ्चाङ्गप्रसादपूर्वम्—

२२९. दानं प्रियवाक्सहितं ज्ञानमगर्वं क्षमान्वितं शौर्यम् । त्यागसहितं च विचित्रं दुर्लभमेतच्चतुर्भद्रम् ॥

- 10 इति युक्तोक्तिपूर्वं च तां मञ्जी प्रशशंस । इत्यनेकधा दानावदातनिकषरेखां प्राप्तां—

२३०. लक्ष्मीशला शिवा चण्डी शची सापत्न्यदृषिता । गङ्गा न्यग्गामिनी वार्णा वाक्साराऽनुपमा ततः ॥

इत्यादिभिः स्तुतिभिर्जैनाचार्यैः स्तूयते स्म ।

- १९४) अथान्यदा पञ्चग्रामसङ्ग्रामाधिरूढयोः श्रीवीरधवल-लवणप्रसादयोः श्रीवीरधवलपत्नी
राक्षी जयतलदेवी सन्धिविधानहेतवे जनकं प्रतीहारं^४ श्रीशोभनदेवमुपागता । ‘किं वैधव्याङ्गीरुः
15 सन्धिवन्धं कारयसि?’ इति तेनाभिहिता । वीरचूडामणेः पत्युः श्रीवीरधवलस्योन्नतिमारोपयन्ती
सा ‘पितृकुलविनाशशङ्कया भूयो भूयोऽहमेवं व्याहरामि । तुरगपृष्ठाधिरूढे तस्मिन्वीरे’ स कोऽस्ति
सुमदो यस्तस्मिन्मुखे स्थास्यतीति व्याहृत्य सा सामर्थ्यं प्रतप्ये^५ अथ तस्मिन्समरसंरम्भे प्रहार-
व्यथाव्याकुले श्रीवीरधवले भुवस्तलमलंकुर्वति* किञ्चिदन्तर्भेदे समग्रमुभयवर्गे^६ एक एवायं पतिः
पतितः^७ इति सकलं निजबलमुत्साहयन् श्रीलवणप्रसादः समस्तानपि रिपून् लीलयैव समूलकाषं
20 कथितवान् । इत्थमेकविंशतिकृतत्वः सत्त्वगुणरोचिष्णू रणरसिकतया क्षेत्रे पितुरग्रे पतितः ।

२३१. यः पञ्चग्रामसङ्ग्रामभूमौ भीमपराक्रमः । धातैः पपात सञ्जातैरथतो न तु गर्वतः ॥

- १९५) श्रीवीरधवलस्यायुःपर्यन्ते प्रतितीर्थं प्रस्थितस्य^८ दत्तमेकधा सहस्रगुणमुपलभ्यत इति
रूढेः श्रीतेजःपालेन जन्मसुकृतं ददे । तदनु तस्मिन् स्वामिनि विपन्ने तत्सौभाग्यातिशयात्सेव-
कानां विंशत्यधिकशतेन सहगमनं चक्रे । तदनु श्रीतेजःपालेन प्रेतवने यामिकान्मुक्त्वा लोकस्य
25 स निर्वन्धो निषिद्धः ।

२३२. आयान्ति यान्ति च परे ऋतवः क्रमेणः सञ्जातमेतद्वतुगममगत्वं तु ।

वीरेण वीरधवलेन विना जनानां वर्षा विलोचनयुगे हृदये निदाघः ॥

- १९६) अथ श्रीमञ्जिणा वीरधवलस्य^९ सुतो^{१०} वीरलवदेवो राज्येऽभिषिक्तः । श्रीअनुपमदेव्या
विपत्तौ तेजःपालस्य आरूढे ग्रन्थावनिवर्त्तमाने तन्नागतैर्भट्टा^{११} श्रीविजयसेनसुरिभिर्बलवत्पुरुषै-
30 रूपशमितायां विपदि किञ्चित्तेनया सांपन्नपः श्रीतेजःपालः सूरिणोषे—‘वयमस्मिन्नवसरे भवतः

1 P ‘मम’ हृषेव । 2 P नास्ति ‘सर्वं वा’ । 3 P भवतां वृथा प्रयासः । 4 P इत्युदीर्यं । 5 P चकार । 6 D सममर्दये ।
7 PD मतिः, B प्रती० । 8 AD वीरधवले । * ABD नावर्त्तं एतत्प्रशमे एष ‘यः पञ्चग्रामः’ इति श्लोको लिखितो दृश्यते ।
9 D प्रस्थितेन । 10 11 एतत्तद्वद्वर्त्तं BP नास्ति । 12 D तेजःपाला रुवशोकग्रन्थावलि । 13 D विहाय ‘सूरिणा’ नास्ति ।

कैतवमालोकयितुमुपेताः ।' श्रीवस्तुपालेन किमेतदिति पृष्टे गुरवः प्राहुः—'यदस्माभिः शिशो-
स्तेजःपालस्योपयामाय धरणिगपार्श्वोदनुपमा कन्या याचिता तदा स्थिरपत्रदानादनु' तस्याः
कन्याया एकान्ते विरूपतां निशम्य तत्सम्बन्धभङ्गाय चन्द्रप्रभभिर्द्वैप्रतिष्ठितक्षेत्राधिपतेरष्टौ
द्रम्माणां भोगमप्युपयाचिती'चक्रे । इदानीं तद्वियोगे ग्रन्थेरामनस्यमित्युभयोर्दृष्टान्तयोः
कस्तथ्यः ?' इति तन्मूलसङ्केताच्छ्रीतेजःपालः स्वहृदयं दृढीचक्रे ।

5

१९७) अधान्यदावसरे मञ्जी वस्तुपालः पूर्णायुः श्रीशत्रुञ्जयं यियासुरिति मत्वा पुरोधाः
सोमेश्वरदेवस्तत्रागतोऽनर्घेषवासनेषु' मुच्यमानेष्वऽनुपविशन् हेतुं पृष्ट इत्याह—

२३३. अन्नदानैः पयःपानैर्धर्मस्थानैर्धरातलम् । यशसा वस्तुपालस्यै रूढमाकाशमण्डलम् ॥

इति स्थानाभावाभ्योपविश्यते इति तदुक्तेरुचितपारितोषिकदानपूर्वं तमापृच्छय मञ्जी' पयि
प्रस्थितः । आकेवालीयाग्रामे देश्यकुञ्जां दर्भसंस्तरमारूढो गुरुभिराराधनां कार्यमाण आहारप-10
रिहारपूर्वं पर्यन्ताराधनया प्रध्वंसितकलिमलो युगादिदेवमेव जपन्—

२३४. सुकृतं न कृतं किञ्चित्सतां संसरणोचितम् । मनोरथैकसारणाणामेवमेव गतं वयः ॥

इति वाक्यप्रान्ते नमोऽर्हस्यो नमोऽर्हस्य इत्यक्षरैः समं परिहृतसप्तधातुर्बद्देशरीरः" स्वकृतकृतो-
पमसुकृतफलमुपभोक्तुं स्वर्लोकमलंषकार । तत्संस्कारस्थानेऽनुजश्रीतेजःपाल-सुतजैर्ब्रह्मिहाभ्यां
श्रीयुगादिदेवदीक्षावस्थामूर्त्तिनालंकृतः स्वर्गारोहणप्रासादोऽकारि ।

15

२३५. अद्य मे फलवती पितुराशा मातुराशिभिः' शिखाऽङ्कुरिताऽय ।

यद्युगादिजिनयात्रिकलोकं प्रीणयाम्यहमशेषमस्मिन् ॥

२३६. नृपव्यापारपापेभ्यः सुकृतं स्वीकृतं न यैः । तान् धूलिधावकैभ्योऽपि मन्येऽर्धमतराभ्रान् ॥

इत्यादीनि श्रीवस्तुपालमहाकवेः कान्यानि स्वयं कृतान्यमूनि ।

२३७. पूर्णः स्वामिगुणैः स वीरधवलो निःसीम' एव प्रभुर्विद्वद्भिः कृतभोजराजचिरुदः श्रीवस्तुपालः कविः । 20
तेजःपाल इति प्रधाननिवहेष्वेकश्च मञ्जीश्वरस्तज्जायानुपमा गुणैरनुपमा प्रत्यक्षलक्ष्मीरभूत् ॥

॥ इति श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचिते' प्रबन्धचिन्तामणौ श्रीकुमारपाल-भूपालप्रमुखमञ्जीश्वरवस्तुपाल-

तेजःपालपर्यन्तमहापुरुषयशोवर्णनो* नाम चतुर्थः प्रकाशः ॥ मंथाम् ८२४† ॥

1 AD जाकोकिपु० । 2 D स्थिरया कृता तदनु । 3 D 'जिह' स्थाने 'जिन' । 4 P 'भोग' नास्ति । 5 A अपि
याचिती; D वयापली । 6 P अनर्थब्रह्मसनेषु मण्डपमालेषु । 7 A च भूतर्क । 8 AD 'पालेन' । 9 P नास्ति । 10 P
द्वै० । 11 P शिरसा । 12 P वातुमप० । 13 D गतीरे । 14 P 'स्वकृतकृत' इत्येव । 15 P 'पदे' । 16 AD
जाक्षिप० । 17 P मुहुराज् । B मणमवमान् । 18 D निर्माण । 19 P 'चावीभिः कृते' । * D श्रीकुमारपालमञ्जीश्वरवस्तु-
पालतेजःपालमहापुरुषवर्णनो । † A B ८०४ ।

[११. प्रकीर्णकप्रबन्धः ।]

अथ पूर्वोक्तेभ्यो महापुरुषचरितेभ्यो यान्यवशिष्टानि तानि, तदितराणि चेह प्रकीर्णक-
प्रकाशे^१ प्रारभ्यन्ते । तथा—

- १९८) समीपस्फुरच्छिप्रास्त्रवन्त्यामवन्त्यां पुरि पुरा श्रीविक्रमार्कनृपः स्वसन्नागारे वैदेशिकं
5 लोकं भोजनानन्तरं निद्रापरं सम्पन्नदीर्घनिद्रमाकर्ण्य विस्मयस्येरमानसस्तद्वृत्तान्तं जिज्ञासुस्तान्
सर्वानपि वसनपिहितान्विधाप्य तद्वार्त्तां चापन्हुतां निजाज्ञया विधाय पुनरुपागतानध्वगांस्तथैव
भोजयित्वा प्रदोषे चोष्णोदकं तैलं च तेषां चरणपरिचारणानिमिसमुपनीय तेषु तेषु प्रसुप्तेषु
महानिशायां कृपाणपाणिर्नृपतिर्निभृतीभूय स्वयं यावत्सत्र तस्यौ तावदकस्मात्सत्र कोणैकदेशे
प्रथमं धूमोद्गमं तदनु शिखारेखामथ दीप्रफणारत्नप्रभोलंकृतं सहस्रफणं^२ नागं निर्गतमवलोक्य
10 तच्चित्रममत्कृतो राजा यावत्साकूतं पश्यति तावत्स फणीन्द्रः किं पात्रमिति तद्दिनसुप्तान् पान्थान्
प्रत्येकं पप्रच्छ । अथ ते धर्मपात्रं गुणपात्रं तपःपात्रं रूपपात्रं कामपात्रं कीर्त्तिपात्रमित्यादीनि
वदन्तोऽज्ञानतया यदच्छया तस्य शापान्मृत्युमाप्नुवन्तीति विलोक्य, अथ श्रीविक्रम एव तत्पु-
रोभूय योजिताञ्जलिः—

२३८. भोगीन्द्र ! बहुधा पात्रं गुणयोगाद्भवेद्भुवि । मनःपात्रं तु परमं शुद्धश्रद्धापवित्रितम् ॥

- 15 इति स^३ निजाशयमेव भाषमाणं श्रीविक्रमं परितोषाद् 'वरं वृणु त्वम्'^४ इति प्राह । अथ श्रीवि-
क्रमोऽमून पथिकानुज्जीवयेति तेन वरे याचिते स विशेषं विशेषात्परितोषयामास ।

॥ इति श्रीविक्रमस्य पात्रपरीक्षाप्रबन्धः ॥

- १९९) अथ कदाचित्पाटलीपुत्रपत्तनेऽकस्मादमन्दानन्दे नन्दे राज्ञि पञ्चत्वमागते कश्चिद्विप्रस्त-
त्कालं तन्नागतः परपुरप्रवेशविधिया नृपदेहमधितस्यौ । तत्सङ्केततो द्वितीयो द्विजो^५ नृपद्वारमु-
20 पेय वेदोद्गारमुदाहरन्प्रत्युज्जीवितो नृपः कोशाध्यक्षैस्तैस्सै खर्णलक्षमदापयत् । अथ तद्वृत्तान्तं
विज्ञाय महामात्यः 'नन्दः पुरा कदर्योऽभूत् साम्प्रतं तु तदौदार्यं विस्मयमि'ति वदंस्तं विप्रं विधूय
परकायप्रवेशकारिणं वैदेशिकं सर्वत्र शोधयन् क्वापि मृतकं केनापि परिरेक्ष्यमाणमाकर्ण्य चित्ता-
प्रवेशाद्गुप्तीकृत्य पूर्वमेव नन्दं निरुपममतिवैभवास्त्रिजगज्ज्ये साम्राज्ये निर्वाहयामास ।

॥ इति नन्दप्रबन्धः ॥

- 25 २००) अथ खेडामहास्थाने देवादित्यविप्रपुत्री बालकालविधवा अतिरूपपात्रं सुभगाभिधाना
"प्रातः सूर्यं प्रत्यर्पुञ्जलिं क्षिपन्ती"^६ अज्ञाततद्योगाद्भोगादाधानमभूत् । अथ^७ कथंचित्तदसमञ्जसं
पितृभ्यामवबुध्य मन्दाक्षमन्दाक्षरमुद्रया "असमञ्जसमिति तां प्रति किञ्चिद् व्याहृत्य सा खपुरुषै-

1 AD प्रबन्धे । 2 P क्षितिपः । 3 D 'स्व' नास्ति । 4 D 'प्रभा' स्थाने 'कणा' । 5 B दीप्रफणालंकृतः । 6 D सह-
स्रफणालंकृतसहस्रफणम् । 7 P नास्ति । 8 BP प्रतिपुरुषं । 9 D अथ । 10 AD 'त्वं' नास्ति । 11 D 'पुरपत्तने' ।
12 P विप्रः । 13 P कोशाध्यक्षात् । 14 P विना 'विचार्य' नास्ति । 15 AD 'परि' नास्ति । 16 A पूर्वानन्दः । 17 D पूर्वमि-
दं नन्दः । 17 AD खेड । 18 P अतिशयः; D निरुपम । 19 D प्रनागा प्रातः । 20 P रचयन्ती । 21 BP अथाह ।
22 B विना 'अथ' नास्ति । 23 D मन्दाक्षमुद्रमिति । 24 AD तद् ।

बैलभ्या नगर्या अन्यासे मुमुचे । तया तत्र प्रसूतः सूनूः क्रमेण वर्द्धमानः सवयोभिः शिशुभिः निःपितृक इति निर्भर्त्स्यमानो मातुः समीपे पितरं पृच्छन् तया न जाने इत्यभिहितः । तज्जन्मवैराग्यान्मुमुषोः प्रत्यक्षीभूय सविता सान्त्वयनापूर्वं करे कर्करं समर्प्य, 'भवन्मातुः सम्पर्ककारिणमर्कं खं ज्ञापयन् 'भवतः पराभवकारिणं प्रत्यज्य क्षिप्तः शिलारूपो भविष्यतीत्यादिश्य निरपराधस्य कस्यापि' क्षिप्तो यदि 'तवैवाऽनर्थनिबन्धनं ज्ञापयंस्तिरोधत्' । अत्येत्थमभिभवकारिणः⁵ कांश्चिद् व्यापादयन् शिलादित्य इति सान्त्वयनाम्ना प्रतीतः । तन्नगरराज्ञा तत्परीक्षायै तथाकृते तमिलापालं शिलया तया कालधर्ममवाप्य स्वयमेव भूपतिरभूत् । सवा सवित्रप्रसादी कृते ह्येऽधिकरूढो न भञ्जर इव खैरविहारी पराक्रमाक्रान्तदिग्ग्वलयंश्चिरं राज्यं कुर्वन् जैनमुनिसंसर्गात्प्रादुर्भूतप्रभूतसम्पत्त्वरत्नः श्रीशत्रुञ्जयस्य महतीर्थस्यामानमहिमानमवगम्य जीर्णोद्धारं चकार ।

२०१) कदाचिच्छिलादित्यं सभापतीकृत्य चतुरङ्गसभायां 'पराजितेन देशत्यागिनीं भाव्यमि'ति¹⁰ पणबन्धपूर्वं सिताम्बर-सौगतयोर्वादे सज्जायमाने पराजितान् सिताम्बरान् स्वविषयात्सर्वान् निर्वास्य श्रीशिलादित्यजामेयममेयगुणं मल्लनामानं क्षुल्लकं तत्र तस्थिवांसं" समुपेक्ष्य स्वयं जितकाशिनः श्रीविमलगिरी श्रीमूलनायकं श्रीयुगादिदेवं बुद्धरूपेण पूजयन्तो बौद्धा याबद्विजयिनस्तिष्ठन्ति; तावत्स मल्लः क्षत्रकुलोद्भवत्वात्तस्य वैरस्याविस्मरन् कृतप्रचिकीर्जनदर्शनाभावात्सेषामेव सन्निधावधीयन् रात्रिन्दिवं तल्लीनचित्तः कदाचिद्भीष्मग्रीष्मवासरेषु निशीथकाले निद्रामुद्रित-¹⁵लोचने समस्तनागरिकलोकं दिवाभ्यस्तं शास्त्रं महताभियोगेनानुस्मरन्, तत्कालं गगने सञ्जरत्या श्रीभारत्या 'के मिष्टाः?' इति शब्दं पृष्टः । स परितो वक्तारमनबलोक्य 'बह्मः' इति तां प्रति प्रतिबचनं प्रतिपाद्य, पुनः पणमासान्ते तस्मिन्नेवावसरे" प्रत्यावृत्तया वाग्देवतया" "केन सह?" इति भूयो-भिहितः । तदा त्वनुस्मृतपूर्ववाक्यं 'गुडघृतेन' इति प्रत्युत्तरं द्दानः तदवधानविधानं चमत्कृतया 'अभिमतं वरं वृणीष्व' इत्यादिष्टः 'सौगतपराजयाय कमपि प्रमाणग्रन्थं प्रसादीकुरु' इत्यर्थम्-²⁰भ्यर्थयन्, नयचक्रप्रन्धार्पणेनानुजगृहे । अथ भारतीप्रसादादेवागततत्त्वः श्रीशिलादित्यमनुज्ञाप्य सौगतमठेषु तृणोदकप्रक्षेपपूर्वं नृपतिसभायां पूर्वोदितपणबन्धपूर्वकं कण्ठपीठावतीर्णश्रीवाग्देवतावलेन श्रीमल्लस्तांस्तरसैव निरुत्तरीचकार । अथ राजाज्ञया सौगतेषु देशान्तरं" गतेषु जैनाचार्येष्वाहूतेषु स मल्लो बौद्धेषु जितेषु 'वादी'; तदनु भूपाभ्यर्थितैर्गुरुभिः पातितोषिके तस्मै सूत्रिपदं ददे" श्रीमल्लवादिस्त्रिनामा । गणभृत्प्रभावकतया नवाङ्गवृत्तिकारकश्रीअभयदेवसूत्रि"प्रकटी-²⁵कृतस्य श्रीस्तम्भनकतीर्थस्य विशेषोपलब्धे श्रीसङ्केतचिन्तायकत्वे नियोजितः ।

॥ इति मल्लवादिप्रबन्धः ॥

२०२) अथ मरुमण्डले पल्लीग्रामे काकू-पाताकौ भ्रातरौ निवसतः । तयोः कनीयान्धनवान् ज्यायांस्तु तद्गृहभृत्यवृत्त्या वर्त्तते" । कस्मिंश्चिन्निशीथसमये दिवसकर्मवृत्तिभ्रान्तः प्राष्टदकाले काकूयाकः प्रमुसः कनीयसाऽभिदधे- 'भ्रातः स्वकीयाः केदाराः पयःपूरैः स्फुटितसेतवस्तवस्तु निश्चिन्ता'⁸⁰

1 BP ० वैराग्यान्मूर्धं मुमुषुः । 2 D कर्करम् । 3 P तु; B नास्ति । 4 BP नास्ति । 5 तिरोधत् । 6 P चयम् । 7 D तथा स । 8 P दिवसः । 9 AD 'प्रयुत' नास्ति । 10 PDe देशाभितेन । 11 AD स्थितं । 12 P एष च वासरे । 13 AD देवता । 14 D 'विधान' नास्ति । 15 AD देशी० । 16 AD देशागतेषु । 17 A चके । 18 AD सूत्रिभिः । 19 P जीवति । 20 D काकू ।

इत्युपालम्बः । स तदावस्थत्यक्तस्तरः खं निन्दन् कुहालं स्कन्धे निवेद्य यावत्तत्र याति तावत्कर्म-
 करान् स्फुटितसेतुबन्धरचनापरान् समालोक्य 'के यूयम् ?' इति पृष्टाः 'भवद्भ्रातुः कामुकाः' इति
 तैरभिहिते 'कापि मदीयाः कामुकाः सन्ति ?' इति पृष्टे 'बलभ्यां सन्ती'ति ते प्राहुः । अथ सोऽप्य-
 वसरे' सर्वस्वं पिठरे आरोप्य तं मूर्ध्ना दधानः श्रीवलभीमवाप्य गोपुरसमीपवार्तिनामाभीराणां
 5 सभिधौ 'निवसन् अत्यन्तकृशतया तै रङ्क इति दत्ताभिधानंस्तार्णमुदजं विधाय तदवष्टम्भेन
 यावत्तस्यौ तावत्कश्चित्कार्पाटिकः कल्पपुस्तकधर्माणेन रैवतकशैलादलाबुना सिद्धरसमादाय भार्य-
 मतिक्रामन् काङ्कर्यतुम्बडीति सिद्धरसादंशरीरिणीं वाणीमाकर्ण्य विषयस्मेरमना जातभीर्बलभी-
 परिसरे तस्य सच्छन्नो बणिजः सद्यनि रङ्क इति तन्नाम निःशङ्कतया तत् सरसमलाबु तत्रोपनि-
 धीचक्रे । स खयं श्रीसोमेश्वरयात्रायां गतः । कस्मिन्नपि पर्वणि पाकविशेषाय बुद्धीनियोजितायां
 10 तापिकायामलाबुरन्ध्राद्गलितरसविन्दुना हिरण्मयीं तां निभाल्य स बणिजः तं सिद्धरसं चेतसा
 निर्णीय तदलाबुसहितं गृहसर्वस्वमन्यत्र नियोज्य खं गृहं प्रदीपनेन' भस्मीकृत्य परस्मिन् पुर-
 गोपुरे' सीधं निर्माप्य तत्र निवसन्, कदाचित्प्राज्याज्यविक्रयकारिण्याः स खयं घृतं तोलयस्त-
 दक्षीणं' निरीक्ष्य घृतपात्राधः कृष्णचित्रककुण्डलिकां विमृश्य' केनापि कैतवेन तद्व्यत्ययादप-
 हृत्य चित्रकसिद्धिं स्वीचकार । कदाचित्तस्यागण्यपुण्यवैभववशात्सुवर्णपुरुषसिद्धिरजायत । इत्थं
 15 त्रिविधसिद्ध्या कोटिसंख्यानि' धनानि संगृह्यापि कद्वैर्वयंतया कापि सत्पात्रे तीर्थं वानुकम्पया
 वा तस्याः श्रियो न्यासो दूरे तिष्ठतु, प्रत्युत सकललोकसंजिहीर्षया तां लक्ष्मीं सकलस्यापि विश्वस्य
 कालरात्रिरूपामदर्शयत् ।

२०३) अथ खसुताया रत्नचवितकाञ्चनकङ्कतिकायां राज्ञा खसुतायाः कृते प्रसभमपह्तायां
 तद्विरोधानुरोधात्स्वयं तत्र' म्लेच्छमण्डले गत्वा बलभीभङ्गाय तयाचिताः काञ्चनकोटीस्तस्य
 20 नृपकोटीरस्य' समर्प्य प्रयाणमचीकरत् । तदनुपकृतस्तु एकः' छत्रधरो निशादोषे सुसज्जाम-
 दवस्थेऽवनीपतौ' पूर्वसङ्केतितेन केनापि पुंसा सममित्यालापमकरोत्-'असत्स्वामिनां मञ्चे'
 मूषकोऽपि' नहि । यदयमश्वपतिर्महीमहेन्द्रः केनाप्यज्ञातकुलशीलेनासाधुना साधुना वापि
 बणिजा नामकर्मभ्यां रङ्गेण प्रेरितः सूर्यपुत्र' शिलादित्यं प्रति यश्चच्छाळे'ति पथ्यां तथ्यां
 तद्वाचमाकर्ण्य किञ्चिन्नेतसि विचिन्तयन् तस्मिन्नहनि नृपः प्रयाणकविलम्बमकरोत् । अथ
 25 रङ्कः साशङ्कस्तदुत्तान्तं निपुणवृत्त्यावगम्य काञ्चनदानेन तस्य काञ्चनतृप्तिमाप्नुय पुनः परस्मि-
 न्प्रत्युषे विचार्याविचार्य वा कृतप्रयाणोऽयं महानरेन्द्रश्चलितः । 'सिंहस्यैकपदं यथे'ति न्यायाच-
 लित एव राजते । यतः'-

२३९. मृगेन्द्रं वा मृगारिं वा हरिं' व्याहरतां जनः । तस्य चोभयथा' व्रीडा' लीलादलितदन्तिनः ॥

इत्यस्य स्वामिनो निःसीमपराक्रमस्य सन्मुखे कः स्थास्यतीति तन्निरा प्रोत्साहवान् म्ले-
 30 छपतिर्भैरीनिनादबधिरतिरोदःकन्दरं प्रयाणमकरोत् । इतश्च तस्मिन्नवसरे' बलभ्यां श्रीचन्द्र-

1 P 'उप्यवसरे' नास्ति । 2 D समीपेऽवसत् । 3 P दत्तसङ्केतः । 4 P 'पुस्तक' नास्ति । 5 P काङ्कर्य । 6 D 'सिद्धरसाद' नास्ति । 7 D प्रदीपनेन । 8 AD गोपुरे । 9 AD भस्म । 10 P विचार्य । 11 D संख्याभिधानात् । 12 D 'काञ्चन' नास्ति । 13 AD नास्ति । 14 'तस्य नृपकोटीरस्य' स्थाने D 'असौ' । 15 AB एकच्छत्रधरो । 16 P पृथिवीपतौ । 17 P मञ्ची । 18 AD मूषः कोऽपि । 19 P सूर्याजयं । 20 P सातहः । 21 P नास्ति । 22 P हंसि । 23 AD इयमपि । 24 P व्रीडा- । 25 D वासरे ।

प्रभविम्बमम्बाक्षेत्रपालाभ्यां सहितमधिष्ठातृबलाद्भग्नमार्गेण शिवपत्तनमुवि भूषणीभवूष । रथा-
चिरुद्धा अप्रतिमा श्रीवर्द्धमानप्रतिमा चादृष्टवृक्षपाधिष्ठातृबलेन सञ्चरन्ती पथि आशिनीपूर्णि-
मास्यां श्रीमालपुरमलंघकार । अन्या अपि सातिशया देवमूर्तयो यथोचितं भूभागमलंघकुः ।
तत्पूर्ववतया च श्रीवर्द्धमानसूरीणां चोत्पातज्ञापनावसरे-

२४०. का त्वं सुन्दरि जल्य देविसदृशे ! किं कारणं रोदधि ?,

5

भङ्गं श्रीवलमीपुरस्य भगवन् ! पश्याम्ययं प्रत्ययः ।

भिक्षायां रुधिरं भविष्यति पयो लब्धं भवत्साधुभिः

स्यात्तव्यं मुनिभिस्तदेव रुधिरं यस्मिन्पयो जायते ॥

एवमुत्पातेषु सञ्चारमानेषु पुरीपरिसरं प्राप्तेषु म्लेच्छसैन्येषु देशभङ्गसमासादितपङ्केन रङ्गेन
पञ्चशब्दवादकान् कनकवितरणैर्बहुधा विभ्रेष्य तस्य ह्यस्यारोहणकाल एव तैः क्रियमाणे 10
प्रतिशब्दसाराधिणे तार्क्ष्यबहुवीय तस्मिंस्तार्क्ष्यं दिवमुत्पतति, किं कर्त्तव्यतामूढः स शिलादित्य-
सैनर्निजमे । तदनु तैर्लीलयैव बलभीभङ्गः सूत्रितः ।

२४१. पणसयरीवाससयं^१ तिमिसयाई अहकमेउण । विकमकालाउ तओ वलहीभङ्गो सधुप्पओ ॥

॥ इति श्रीशिलादित्यराज्ञ उत्पत्तिस्तथा रङ्गोत्पत्तिस्तत्कृतो बलभीभङ्गश्चेति प्रबन्धश्चर्यम्* ॥

२०४) अथ श्रीरत्नमालनगरे श्रीरत्नशेखरो नाम राजा । स कदाचिद्विद्याप्राप्रत्यावृत्तः पुरम्-15
वेशमहोत्सवे विपणिश्रेणिं शृङ्गारितां मृगयमाणः कस्मिन्नपि हृष्टे काष्ठपात्रीयुतं कुडालमालोक्य
सौधप्रवेशानन्तरं प्राभृतपाणौ महाजने समायते 'सुखिनो यूयम् ?' इति नृपालापानन्तरं तैः 'न
सुखिनो वयमि'ति विश्लेषे विभ्रमभ्रान्तचित्तस्तान्^२ विसृज्य कस्मिन्नपि निर्व्यञ्जनावसरे पुरप्रधाना-
नाह्वय 'किं न सुखिनो यूयम् ?' इति पृष्टाः^३ । अपि च काष्ठपात्रीयुतकुडालस्योर्ध्वीकरणकारणम-
नुयुक्तास्ते इति विज्ञपयामासुः- 'यत्र स्वामिना काष्ठपात्र्यादिकमवधारितं,' स वित्तेश्वरः स्वचित्त-20
संख्यामजानन् काष्ठपात्रिकयैव^४ 'स्वचित्तसङ्कलनां ज्ञापयितुं सङ्केतं वक्ते । तथा च न सुखिनो वय-
मिति स्वामिनः सन्तानाभावात् । कोटीध्वजकुलाकुलं नगरमिदं स्वामिना चिरकाललालितमन्व-
याभावात्केन परां कोटीं नीयत ?' इति पुरातनस्यान्तःपुरस्य बन्ध्यात्वं बुद्ध्या निधाय नृपवंश-
वृद्धये नौतनमन्तःपुरं चिकीर्षवः स्वामिनोऽनुमत्या पुण्यार्कदिने^५ केनापि प्रधानशाकुनिकेन समं
शकुनगारं प्राप्ताः । कामपि दुर्गतनितम्बिनीमासन्नप्रसवां काष्ठभारवाहनैकवृत्तिं शिरोधिरुद्धु-25
र्गामालोक्य शकुनवित् तामक्षतादिभिरभ्यर्चयन्, तैः किमेतदिति पृष्टः प्राह- 'यः कश्चिदस्या
आधाने पुत्रः स एवात्र नृपो भावी, चेद्बृहस्पतिमृतं प्रमाणमि'त्यसम्भाष्यं वृत्तान्तप्रमुममन्यमानाः
मानोज्ञताय^६ नृपाय व्यापुष्य यथावस्थितं तत्स्वरूपं निवेदितवन्तः । अथ खेदमेदुरमना नृप
आसपुरुषैस्तां गर्तापूरीकर्तुं प्रारभ्यमाणामिष्टं दैवतं स्मरेत्यभिहिते सा मरणभयव्याकुला प्रदोष-
काले यावत्ताननुज्ञाप्य शङ्काभङ्गं कुरुते तावत्सा प्रसूतं पुत्रं तत्र परित्यज्य पुनरुपागता गर्ता-30

1 D नास्ति । 2 P धीरप्रतिमा । 3 P भूमिः । 4 AD ०म्हई । 5 D प्रलवः । 6 D भवेत् । 7 P पुरगस्य ।
8 P 'वाससयं' स्थाने 'वासार्हः', तथा 'तिग्गिणसयाई तिग्गिणसयाई' इति द्विवचः । * अस्याः पंक्त्याः स्थाने P भाव्यौ ॥ इति
स्फिक्तद्विप्रबन्धः ॥ 9 D वाच्यैव पंक्तिः । 9 D 'चित्' नास्ति । 10 D वाच्यः । 11 D निर्दिताः । 12 D वृष्टे । 13 D
०पाण्यानेकमेवमवधारितं । 14 D ०पात्रिकैः । 15 P वासरे । 16 P मानोज्ञतये नृपवत्ते ।

पूरीकृत्य पुनरपि राज्ञे विश्वपयांचक्रुः । अथ काचिन्मृगी सन्ध्याव्रयेऽपि पयःपानं कारयन्ती तम-
नुदिनं वृद्धिमन्तं कारयामास । तस्मिन्नवसरे देव्या महालक्ष्म्याः पुरतश्चक्रुः शालायां हृदिण्याश्च-
तुर्णां पादानामधः शिशुरूपं नाणकं नूतनं सञ्जायमानमाकर्ण्य क्वचिन्नवीनो वृष उत्पन्न इति प्रस्तुतया
वार्त्तया श्रीरत्नशेखरः सैन्यानि प्रतिदिशं तं शिशुं विशासितुं प्राहिणोत् । तैर्यन्त्रादेवलोक्य लब्धो-
5 ऽपि बालहस्ताभीतैः स सायं पुरगोपुरे गोकुलखुरवरैर्यथायं बालो विपन्नः सन् स्वयमपवादाय
न भवतीति दूरस्थैर्यावन्मुक्तस्तावत्तत्रायातं गोकुलं तं मूर्तिमन्तं पुण्यपुञ्जमिव बालमालोक्य
तैरेव पदैः स्तम्भितमिव तस्यौ । अथ पाश्चात्यपक्षात्पुरो भूय वृषभो वृषभासुरं तं शिशुं पदाना-
मन्तराले निधाय गोधनं सकलमपि प्रेरयामास । अथ तं वृत्तान्तं वृषोऽवधार्य तैः सामन्तनग-
रलोकेऽस्तं बालमानीय पुत्रीयमाणः श्रीपुञ्ज इति दत्ताभिधानः प्रवर्द्धयामास ।

- 10 २०५) अथ श्रीरत्नशेखरे राज्ञि दिवं गते तस्य राज्ञः कृताभिषेकस्य साम्राज्यं पालयतः पुत्री
समजनि । सा च सम्पूर्णसर्वाङ्गावयवसुन्दराऽपि कपिमुखी । तेन वैराग्येण विषयविमुखतां
बिभ्राणा श्रीमातेति नामधेयं बभार । सा कदाचिज्जातजातिस्मृतिः पितुरग्रे खं पूर्वभवं निवे-
दितवती-‘यदहमर्बुदाद्रौ’ पुरा कपिपत्नीत्वमनुभवन्ती कस्यापि शाखिन एकस्याः शाखायाः
शाखान्तरं सञ्चरन्ती केनापि तदतुल्येन शिल्पेन’ बिद्धतालुः पञ्चत्वमासदम् । तदधोवर्त्तिनि
15 कामिततीर्थकुण्डे यावद्बलितं वपुः पपात तावत्तीर्थातिशयान्नामकं वपुर्मानुषाकारमभवत् ।
यन्मस्तकं तु तत्तथैवास्ते तेनाहं कपिवदना । अथ श्रीपुञ्जवृषस्तस्यास्तन्मस्तकं कुण्डे प्रक्षेपयितुं
निजानासैपुरुषान्समादिदेश । तैस्तु सुचिरात्तत्र तदवस्थं विलोक्य तथाकृते सा श्रीमाता
मानवानना समजनि । ततः प्रभृति सा मातरपितरावनुज्ञाप्याऽर्बुदसंख्यगुणा तस्मिन्नेवाऽर्बुदे
तपस्यन्ती, कदाचिद्व्रगनगामिना योगिना दृष्टो । स च तत्सौन्दर्योपहृतहृदयो गगनादुत्तीर्य
20 प्रेमालापपूर्वकं ‘त्वं मां कथं न वृणोषि ?’ इति पृष्टा’ सेत्यवादीत्-‘साम्प्रतं तावत्क्षणदायाः
प्रथमो यामो व्यतीतः; तुर्ययामस्य ताम्रचूडेषु रुतमकुर्वाणेषु यद्यस्मिन्नेव कयाचिद्विद्यया द्वाद-
शपथा हृथाः’ कारयसि ततो भवन्तमभिकं¹⁰ करोमी’ति तदुक्तिस्मनन्तरमेव तत्र कर्मणि
षेटकपेटकं नियोज्य यामद्वयेन निर्मापिते सर्वपथानिबहे, श्रीमाता स्वशक्तिवैभवेन कृतकताम्र-
चूडरवं कारयन्ती, तेनागल्य ‘विवाहाय सज्जीभवे’त्यभिदधे । ‘तव पथायां निष्पाद्यमानायां
25 कुक्कुटरवः समजनिष्टे’ति तयोक्ते ‘भवन्मायया कृतकं कृकवाक्कुरवं को न वेत्ति ?’ इत्युत्तरं
वदानः, स सरितीरे तज्जाभ्योपढौकितविवाहोपहारः, श्रीमात्रा ‘समस्तविद्यामूलं तन्निशुलमि-
हैव विहाय पाणिपीडनाय सन्निहितो भवे’त्याह्वय, प्रेमोपहृतचित्ततया तत्तथा कृत्वा सामीप्य-
मुपागतः । तत्पादयोः कृतकान् शुनो नियोज्य हृदये तेन त्रिशूलेनाह्वय मारितः¹¹ । इत्थं निः-
सीमशीललीलायितेन खं जन्मातिवाहितवती । तस्यामखण्डशीलायां व्यतीतायां श्रीपुञ्जराजा
30 तत्र शिखरबन्धरहितं प्रासादमाकारयत् । यतः षण्मासान्ते तस्य गिरैर्धोभागवर्त्ती अर्बुदनामा
नागो यदा चलति तदा पर्वतकम्पो भवति । अतः शिखररहितास्तत्र सर्वेऽपि प्रासादाः ।

॥ इति श्रीपुञ्जराज-तत्पुत्रीश्रीमाता-प्रबन्धः ॥

1 ‘यत्नाद्’ स्थाने D ‘यत्र तत्र’ । 2 P सर्वे । 3 ‘सामन्तनगरलोकेऽस्तं’ स्थाने D ‘समं तसपरेतं लोकेऽस्तं स वं’
एते शब्दाः । 4 P नाम । 5 P अर्बुदे गिरौ । 6 BP नासि । 7 D ‘भास’ नासि । 8 D पञ्चक्र । 9 D नासि ।
10 D अभीष्टे । 11 P व्यापारितः । 12 P पर्वतम् ।

२०६) कदाचिबौद्धदेशे गोवर्द्धनो नाम राजाभूत् । तत्र^१ स्तम्भे निषद्धा सभामण्डपपुरतो न्यायिना^२ हन्यमाना न्यायघण्टा निनवति । अन्यदा तस्यैकसूतोः कुमारेण रथारूढेन पथि सञ्चरताऽज्ञातवृत्त्या कश्चिद्वस्तरः पथि^३ व्यापादितः तन्माता सौरभेयी नयनाभ्यामजैत्रमश्रूणि वर्षन्ती स्वपराभवप्रतीकाराय शृङ्गाग्रेण न्यायघण्टामवीवधत् । तद्घण्टाटङ्कारं^४ द्रुपे निशम्या-
र्जुनकीर्त्तिस्तमर्जुनीवृत्तान्तं मूलतोऽवगम्य निजं न्यायं परां कोटिमारोपयितुं प्रातः स्वयं स्यन्दने^५
निविश्य प्रियपुत्रोऽपि तमेकमेव पुत्रं पथि नियोज्य तदुपरि तां धेनुं साक्षीकृत्य^६ रथं ब्रामया-
मास । तस्य भुभुजः सत्त्वेन तस्य सुतस्य भूयसा भाग्यवैभवेन रथस्य रथाङ्गे समुद्युते स कुमारो
न विपन्नः ।

॥ इति गोवर्द्धननृपप्रबन्धः ॥

२०७) अथ कान्त्यां पुरि पुरा पुराणनृपतिश्चिरं राज्यं निर्गर्वः कुर्वन्, कदाचिन्मतिसागराभि-^{१०}
धानेन प्रियसुहृदा महामाल्येनाऽनुगम्यमानो राजपाटिकायां व्रजन्, विपर्यस्ताभ्यस्तेन^{११} तुरङ्गेण
नृपेऽपह्रियमाणे चतुरङ्गचमूचके क्रमेण दवीयसि सञ्जायमानेऽप्यतिजवे जवनेऽधिरूढस्तदानुप-
दिक् सचिवः^{१२} कियत्यपि भूभागे उल्लङ्घिते सति मार्गोल्लङ्घनपरिश्रमादत्यन्तमुकुमारतया रुधिर-
प्ररितत्वादिपक्षे नृपतौ कृतानन्तरकृत्यः, तं तुरङ्गमं तद्वेषं च सहादाय प्रदोषसमये पुरं प्रविशन्,
राज्यस्यानुसन्धानचिकीः सीमालंभूपालभयात्कमपि नृपतेः सवयसं सरूपं च कुलालमालोक्य^{१५}
तद्वेधार्पणपूर्वं तुरगेऽधिरूप्य सौधप्रवेशानन्तरं देव्यै तं व्यतिकरं निवेद्य, सचिवेन पुण्यसार इति
नाम^{१६} विधाय स एव नृपतीचके । इत्थं^{१७} कियत्यपि गते काले स सचिवश्चमूचमूहवृत्तः प्रतिनृपतिं
प्रति प्रतिष्ठासुः स्वप्रतिहस्तकप्रायं कमपि प्रधानपुरुषं नृपतिसेवाकृते नियोज्य^{१८} स्वयं देशान्तर-
विहारमकरोत् । अथ स पृथिवीपतिर्निरङ्कुशो वेद्यापतिरिव खैरविहारी तदनन्तरं पुरकुम्भका-
रान्समस्तानाहूय मृन्मयान् हयान् करिकलभकरभट्टैर्भादींश्च निर्माय तैः समं चिरं चिकीर्षु ।^{२०}
एवं स्थिते समस्तराजलोकस्यावहेलनां नृपतेर्निशम्य ततः स्कन्धावारात् स सचिवः स्वल्पपरि-
च्छदो^{२१} नृपमुपेत्यैलवादीत्-“यस्त्वमिदानीमेवाविस्मृतकारुभावः स्वभावाच्चलाचलतया यदि कामपि
मर्यादां न मन्यसे, तदा त्वां निर्विषयीकृत्य कमप्यपरं कुलालबालं भूपालं करिष्यामी”ति तदुक्ति-
कुदः^{२२} स नृपः सभायामुपांशुभूमी ‘कोऽत्र भोः ?’ इति व्याहृतिसमनन्तरमेव सजीवभूतैश्चित्र-
पदातिभिः स सचिवः सन्दानितः । तदसम्भाव्यं महदाश्चर्यं^{२३} विमृश्य तत्प्रमुप्रभावाविर्भावश्च-
मत्कृतचित्तस्तपदयोर्निपत्य स्वं मोक्षयितुमत्यर्थमभ्यर्थयन् नृपेण तथा कारिते स सभक्तिकं
विज्ञपयामास-“भवतः साप्ताज्यदाने निमित्तमात्रोऽहम्, तव प्रभावादाढ्यरूपाणि अपि सचे-
तनीभूयेत्यं निदेशवशंवदानि भवन्ति तत्र प्राकृतान्येव” कर्माणि कारणमत एव भवान्पुण्यसार
इति सान्ब्यनामा ।

॥ इति पुण्यसारप्रबन्धः ॥

30

1 AB तदीचः, D तदायः. 2 BP न्यायेन. 3 AD नास्ति. 4 P ‘अजस्रं’ नास्ति. 5 P तं घण्टानिर्वाहं.
6 AD निवेद्य. 7 D साक्षात्कृत्य. 8 P गण्डू. 9 D विपर्यस्तजलेन. 10 P विना नाम्यत्र. 11 D श्रीमालः.
12 P नाम्येषं. 13 P नास्ति. 14 AD निवेद्य. 15 A वशाः, P विज्ञाः, Db वेशाः, B वशाथं. 16 P
समुद्रान्. 17 P विहाय नाम्यत्र ‘वृषभं’. 18 P परिकरः. 19 P सहचलनया. 20 P कुपितः. 21 D सजीवः.
22 P इति विदुस्त. 23 BP प्राकृतास्ति.

२०८) अथ पुरा कुसुमपुरे नगरे' नन्दिबर्द्धननामा राजकुमारो निजच्छत्रघरेण समं देशा-
न्तरविलोकनं कुतुकी पितरावनापृच्छथ यदृच्छया गच्छन् प्रत्यृषकाळे कापि पुरे प्रातः । तत्राऽपु-
त्रिणि नृपती पञ्चत्वमुपागते सति सचिवैरभिषिक्तः पट्टहस्ती निखिलेऽपि नगरे यदृच्छया भ्रामं
भ्रामं स सम्भ्रमं' तत्रागतः । तं नृपकुमारमासन्नमपि दुःस्वप्नमिव विस्मृत्य परं छत्रघरमभ्यचि-
5 श्रत् । स च तत्प्रधानैर्महता महोत्सवेन' पुरं प्रवेदयमानो राजकुमारमपि तयैव महत्या प्रतिपत्त्या
सह गृहीत्वा सौधं गतः । 'अहं राजलोकस्य स्वामी त्वं तु मम' इत्युचितैरुपचारवचनैस्तमन्तरि-
तमारराध । स तु राजा राजगुणानामनहो निरवधितुमैधा वर्णाश्रमपालनापरिश्रमानभिज्ञो यथा
यथा प्रजापीडनपरः साम्राज्यं कुरुते तथा तथा पशुपतिमूर्ध्ना विधृतराजेव स कुमारः प्रतिदिनं
हीयते । कस्मिन्नप्यवसरे तं तथास्थितं कुमारं स नृपतिस्तत्तनुताहेतुं पृच्छन् 'तुमैधतया त्वं'
10 यत्प्रजाः पीडयसि तेनात्यन्तमनौचित्येन कृशतामावहामि ।

२४२. वासो जडाण मज्जे दुडीहीं सामिसवणपंडिलग्गा । जीविज्ज तं' लाहो झीणत्ते' विम्हओ' कीस ॥

इति मया गाथार्थः सत्यापिनोऽस्तीति तद्वचनानन्तरं 'यदस्याः प्रजायाः पापनिरताया अपु-
ण्योदयेनावदयं भाविपीडनावसरेऽहं नृपतीकृतः । यदि प्रजायाः परिपालना लोकेशोऽभ्यलिखिष्य-
त्तदा भवत एव पट्टहस्ती पट्टाभिषेकमकरिष्यति'ति तदुक्तियुक्तिभ्यां भेषजाभ्यामिव निगृहीत-
15 रुक् स कुमारो वपुःपीवरतां बभार ।

॥ इति कर्मसारप्रबन्धः ॥

२०९) अथ गौडदेशे लष(ख)णावल्यां नगर्यां श्रीलक्ष्मणसेनो नाम नृपतिरुमापतिधरनाम्ना'
सचिवेन सर्वबुद्धिनिधानेन' चिन्त्यमानराज्यभ्रिं राज्यं चकार । स त्वनेकमत्तमातङ्गसैन्यसङ्का-
विष मदेनान्धता' दधानो मातङ्गीसङ्गपङ्ककलङ्कभाजनमजनि । उमापतिधरस्तु तद्व्यतिकरमव-
20 गम्य प्रकृतिभ्रूतया च स्वामिनोऽनाकलनीयता' च विचिन्त्य प्रकारान्तरेण तं बोधयितुं सभाम-
पङ्कभारपट्टे शुसवृत्त्यामूनि काव्यानि लिलेख-

२४३. शैत्यं नाम गुणस्तवैव तदनु स्वाभाविक्खी सच्छता किं भ्रमः शुचितां व्रजन्त्यशुचयः स्पशत्तवैवापरे' ।
किं चातः परमस्ति ते स्तुतिपदं त्वं जीवितं देहिनां त्वं वेषीचपथेन गच्छसि पयः कस्तवां निरोद्धुं क्षमः ॥

२४४. त्वं वेत्तश्चरसे वृषेण लघुना' का नाम दिग्दन्तिनां व्यालैः कङ्कणभूषणानि तनुषे' हानिर्न हेङ्गामपि ।
25 मूर्द्धन्यं कुरुषे जडांशुमयशः किं नाम लोकत्रयीदीपसाम्भुजबान्धवस्य जगतामीशोऽसि किं भ्रमः ॥

२४५. छिन्नं ब्रह्मशिरो यदि प्रथयति प्रेतेषु सख्यं यदि क्षीवः क्रीडति मातृभिर्यदि रतिं धत्ते व्रमशने वदि ।
सुहृदा संहरति प्रजा यदि तथाप्याधाय भक्त्या मनस्तं सेवे करवाणि किं त्रिजगती शून्या स एवेधरः ॥

२४६. एतस्मिन्महति प्रदोषसमये राजा त्वमेकस्ततो लक्ष्मीमम्बुरुहां पिधाय कुड्डवे किं नो' तनोषि श्रिवः ।
यद्वाही स्थितिरत्र यच्च' सुमनःश्रेणीषु सम्भावना त्वं तावत्कृतमोऽसि तत्तिरयितुं धातापि नैव क्षमः ॥

1 AD नास्ति । 2 AD 'मिज' नास्ति । 3 BP 'दृष्टेय' । 4 P प्रजातः । 5 P लकलेऽपि । 6 'भ्रामं भ्रामं
सम्भ्रमं' स्थाने D 'बभ्राम' ; A 'स भ्रमम्' । 7 AD 'गणपुत्र' । 8 P नरेन । 9 AD 'परिमम' नास्ति । 10 D
नास्ति । 11 AD दोषीह । 12 P सासिधरा । 13 P वरि । 14 AD झीणिते । 15 D निखिलो । 16 D 'मज्जा'
नास्ति । 17 AD निधिया । 18 D मदान्धता । 19 D अनाकोकनी । 20 P भवन्ति । 21 P रुक्तेव वसतापरे ।
22 AD लघुना । 23 P कुरुषे । 24 BP ना । 25 P यच्च ।

२४७. 'सद्वृत्तसद्वृत्तमहार्हमनर्घ्यमूल्यकान्ताधनस्तनतदोचितचारुमूर्त्तं ।

आः पामरीकठिनकण्ठविलग्नभ्रम हा हार हारितमहो भवता गुणित्वम् ॥

कस्मिन्नपि सर्वावसरं प्रस्तावे' तानि वीक्ष्य' तदर्धमवगम्य तस्मिन्नन्तर्द्वेषं दधौ । यतः—

२४८. प्रायः सम्प्रति 'कोपाय सन्मार्गस्योपदेशनम् । विल्लननासिकस्येव 'यद्वदादर्शदर्शनम् ॥

इति न्यायात्सामर्पतया तं पदभ्रष्टं चकार ।

5

अथ स नृपतिः कदाचिद्राजपाटिकायाः प्रत्यावृत्तो दुरवस्थमेकाकिनमुपायविधुरमुमापतिधरं' तं वीक्ष्य क्रोधाद्वाधाय हस्तिपकेन हस्तिनं प्रेरयामास । स तु निपादिनं प्रति प्राह—'यावदहं राज्ञोऽग्रे किञ्चिद्विचिन्म तावज्जवान्निवार्यतां गजः ।' तद्वचनात्तेन तथाकृते उमापतिधरः प्राह—

२४९. नमस्तस्मिन् धूलिभूसरवपुर्गौष्ठिमारोहति व्यालैः क्रीडति नृत्यति स्रवदसृग् चर्मोद्ग्रहन् दन्तिनः ।

आचाराद्द्विरेवमादिचरितैरावद्वरागो हरः' सन्तो नोपदिशन्ति यस्य गुरवस्तस्येदमाचेष्टितम् ॥

10

इति तद्विज्ञानाङ्कुशेन वशंवदमनोगजो निजचरित्रे¹⁰ किञ्चित्सानुशयः स्वममन्दं निन्दस्तद्वक्ष्य-
सनं शनैर्निषिध्य तं पुनरेव प्रधानीचकार ।

॥ इति लक्ष्मणसेनोमापतिधरयोः प्रबन्धः ॥

२१०) अथ कासिनगर्यां जयचन्द्र¹¹ इति नृपः प्राज्यं साम्राज्यलक्ष्मीं पालयन् पञ्चरिति विरुदं
बभार । यतो यमुना-गङ्गायष्टियुगावलम्बनमन्तरेण चमूसमूहव्याकुलिततया कापि गन्तुं न प्रभ-
वति । कस्मिन्नप्यवसरे तत्र वास्तव्यस्य कस्यापि शालापतेः पत्नी सृह्वनाम्नी सौन्दर्यनिर्जितज-
गन्नयस्त्रैणा, भीष्मप्रीतमर्तो जलकेलिं विधाय सुरसरितीरे तस्थुषी सा खञ्जनाक्षी, व्यालमौलि-
स्थितं खञ्जनं वीक्ष्य तमसम्भाव्यं शकुनं कस्यापि विजन्मनः¹² स्नातुमायातस्य पदोर्निषित्य तद्वि-
चारं पप्रच्छ । स निमित्तवित् 'चेन्मदादेशं सदैव तनुपे तदा तव विचारमहं निवेदयामी'ति
तेनोक्ता तव पितृनिर्विशेषस्य मान्यामाज्ञां¹³ सदैव भूषां तां वहामी'ति प्रतिज्ञापरायास्तस्याः¹⁴
'सप्तमेऽहनि त्वमस्य नृपतेरग्रमहिषी भविष्यसी'ति आदिश्य द्वावपि यथागतं जग्मतुः । अथ
निमित्तविदा निर्णीते वासरे स राजा राजपाटिकायाः प्रत्यावृत्तः कापि रथ्यायां नेपथ्यविहीना-
मपि अगण्यलावण्यपुण्याङ्गीं तां शालापतिबालां विलोक्य स्वचित्तसर्वस्वचौरीमूरीकृत्याग्रमहिषीं
चकार । तदनु तया कृतज्ञया¹⁵ विप्रं प्रति स्वां प्रतिज्ञां¹⁶ स्मरन्त्या नृपाय तस्मिन् विद्याधरनिमित्ते
विज्ञप्ते पटहप्रणादपूर्वं तस्मिन् विद्याधरे आहूयमाने, विद्याधराभिधानानां द्विजानां सप्तशती-
मागतां विलोक्य तमेकमुपलक्षितं द्रुथक कृत्वा दोषेषु यथोचितं सत्कृत्य विमृष्टेषु नृपतिः 'यथे-
प्सितं प्रार्थये'ति विद्याधरं विपद्विधुरं प्राह । राजादेशप्रमुदितेन तेन 'अङ्गसेवा सदैवास्तु' इति
प्रार्थिते नृपतिना तथेति प्रतिपन्ने, तस्य निरवधिचातुर्यं पर्यालोच्य सर्वाधिकारभारं¹⁷ धुरन्धरो
व्यधापि । स च क्रमेण सम्प्रज्ञसम्पन्न निजद्वान्निशदवरोधपुरन्ध्रीणामनुवासरं जालकर्षुरपराभ-

† इदं पदं P आदर्शे नोपलब्धम् । 1 D कस्मिन्नप्यवसरः । 2 P 'समये । 3 P निरीक्ष्य । 4 D सन्नि प्रकोपाय ।
5 P विजुदादर्शः । 6 P नास्ति 'उपायविधुरः' । 7 P विद्याय नाम्यत्र 'उमापतिधरः' । 8 P व्यापारयाज्ञः । 9 D 'रागाहरे ।
10 D चरित्रेकवित् । 11 P जयचन्द्र । 12 P 'प्राज्य' नास्ति । 13 P द्विजस्य । 14 D सामान्या मयाज्ञा । 15 AD
कृतज्ञतया । 16 AD विप्रप्रतिज्ञा । 17 P सर्वभ्यापारभारे ।

रणानि कारयन् प्राच्यानि निर्माल्यानीत्यवकरकूपिकायां त्याजयन् साक्षाद्देवतावतार इव दिव्य-
भोगान् भुञ्जानोऽष्टादशजङ्घासहस्राणां ब्राह्मणानामभिलषिताभ्यवहारदानादनु स्वयमश्नाति ।

२११) अथ कदाचित् नृपतिना वैदेशिकभूपतिमभिषेणयितुं चतुर्दशविद्याधरो विद्याधरो
राजादेशादेशान्तराण्यवगाहमानः क्वचिदिन्धनविहीने देशे विहितावासंस्तेषां विप्राणां पाककाळे
५ सूषकाराणां तैलाभ्यक्तवस्त्रदुकूलान्येवेन्धनीकुर्वन् तान्विप्रान् रूढैव भोजयामास । अथ प्रतिरिपुं
निजित्य जितकासितया व्यावृत्त्य प्राप्तनिजपुरीपरिसरः पिण्याकाभिलाषात् दुकूलज्वालनेन कुपितं
भूपतिमवगम्य स्वं गृहमर्थिभिरुष्टाप्य तीर्थोपासनवासनया सञ्चरन्, आनुपदिकेन नृप-
तिनानुनीयमानो मानोन्नतया नृपतेराशयं स्वाभिलाषसम्भवेन निवेश्य, कथंकथंचिदापृच्छय
निजमवसानमसाधयत् ।

१० २१२) तदनन्तरं सृहवदेव्या निजाङ्गजस्य कृते युवराजपदवीं याचितो नृपः 'सङ्गृहीणी-
पुत्रायास्मद्वंशे राज्यं न युज्यते' इति बोधिता नृपतिं जिघांसुर्भल्लेच्छानाहृतवती । अथ स्थानपुर-
वाणां समायातविज्ञसिकया तं व्यतिकरमवधार्य लब्धपद्मावतीवरप्रसादं सादरं कमपि दिग्वा-
ससं निमित्तं पृष्ठवान् । स पद्मावत्याः सप्रत्ययं भ्लेच्छागमनिषेधरूपसमादेशं नृपतेर्विज्ञसवान् ।
अथ कियद्दिनानां प्रान्ते तान् संनिहितानाकर्ण्य स आशाम्बरः 'किमेतदिति पृष्ठस्तस्यामेव निशि
१५ नृपतिप्रत्यक्षं पद्मावत्याः पुरो होममारभत । अथ निरवद्याकृष्टिविद्यया होमकुण्डाद्वालामाला-
न्तरिता प्रत्यक्षीभूय श्रीपद्मावतीं तुरुष्कागमनिषेधमुक्तवती । अथ सामर्थ्यं क्षपणकस्तां कर्णयो-
धुत्वा' क्रोधानुबन्धात् 'तेषु संनिहितेषु किं भवत्यपि वितथं ब्रूये ?' इति तेनोपालम्भिता सती
सैवमवादीत्- 'त्वं यां पद्मावतीमतीव भक्त्या पृच्छसि साऽस्मत्प्रतापशलात्पलायार्चके । अहं तु
२० भ्लेच्छगोत्रदेवतं मिथ्याभाषणेन लोकं विश्वास्य भ्लेच्छैर्विश्वासं कारयामीत्युदीर्य तस्यां तिरो-
हितायां भ्लेच्छसैन्येन प्रातर्वाराणसीं वेष्टितां चेष्टया जानन् तदनुध्वानैश्चतुर्दशशतीमितनिस्वा-
नयुग्मनिस्वनेऽपहृते बले सति प्रथलभ्लेच्छबलव्याकुलीकृतमनास्तं सृहवदेव्या अङ्गजं निजगजे'
नियोज्य जाह्नवीजले स राजा' ममङ्ग ।

॥ इति जयचन्द्रप्रबन्धः ॥

२१३) अथ जगद्देवनामा क्षत्रियः त्रिविधामपि वीरकोटीरतां विभ्रत्, श्रीसिद्धचक्रवर्तिना
२५ सम्मानयमानोऽपि' तद्गुणमश्रवशीकृतेन नृपतिना परमर्द्धिशीर्परमर्द्दिना समाहृतः सोपरोधं पृथ्वी-
पुरन्धीकुन्तलकलापकल्पं कुन्तलमण्डलमवाप्य यावत्तदागमं श्रीपरमर्द्दिने द्वाःस्थो निवेदयति
तावत्तत्सदसि काचिद्विद्वद्वतिना विवसना पुष्पचलबलनका' नृत्यन्ती तत्कालमेवोत्तरीयं समा-
दाय सापत्रया सा तत्रैव निषसाद । अथ राजदौवारिकप्रवेशिताय श्रीजगद्देवाय परिरम्भेप्रियाला-
पप्रभृति सन्मानदानादनु प्रधानपरिधानदुकूलं लक्ष्यमूल्यातुल्योद्भटपटयुगं प्रासादीकृत्य तस्मिन्
३० महार्हासननिविष्टे सभासम्भ्रमे भग्ने सति नृपस्तामेव विटनटी' नृत्यायादिदेश । अथ सा औ-

1 D 'जवा' नास्ति; Dc संख्या० । 2 D चतुर्दशविद्याधरोऽपि प्रेषितो देशाद् । 3 P बहिर्देशावासः । 4 BD तं
पति । 5 P आशावसनः । 6 P विष्टव । 7 P नास्त्येतत्पदं । 8 P धनुश्चक्रः । 9 AD ० कुलः । 10 AD निजे
गजे । 11 P विद्याय 'राजा' स्थाने 'गजः' । 12 P जयचन्द्रः । 13 D सम्मान्योऽपि । 14 P परमर्द्दिना । 15 D
पुष्पचलनका । 16 D नास्त्येव सपदः । 17 P विटनतिता ।

चित्यमपञ्चचक्षुश्चक्षुर्वातुर्यधुर्या 'श्रीजगदेवनामा जगदेकपुरुषः साम्प्रतं समाजगाम तत्तत्र विवस-
नाह' जिह्मेमि । स्त्रियः स्त्रीष्वेव यथेष्टं 'चेष्टन्ते' इति तस्या लोकोत्तरया प्रशंसया प्रमुदितमानसस्तं
दृष्टप्रसादीकृतं वसनयुगं तस्यै वितीर्णवान् ।

अथ श्रीपरमर्हिप्रसावतो देशाधिपत्ये सञ्जाते सति कणग्रस्तैस्तदुपाध्यायः श्रीजगदेवस्य
मिलनाय समागतः काव्यमिदं प्राभृतीषकारः । तद्यथा—

२५०. *अक्षप्रक्षतवालिनो भगवतः कस्यापि सङ्गीतकव्यासक्तस्य च तस्य कुन्तलपतेः पुण्यानि मन्यामहे ।

एकः कामदुधामदुग्ध मरुतः घ्नतोः सुबाहुद्वयीं प्रत्यक्षप्रतिपक्षभागं भवानन्यस्य चिन्तामणिः ॥

अस्य काव्यस्य पारितोषिके तस्मै स स्थूललक्ष्मो लक्षार्द्धं विततार ।

२५१. चक्रः पञ्चल पान्यं* कथय मम सखे क्वास्ति किं स प्रदेशो

वस्तुं नो यत्र रात्रिर्भवति भुवि चिरायेति स प्रत्युवाच ।

नीते मेरौ समाप्तिं कनकवितरणैः श्रीजगदेवनाम्ना

सूर्येऽनन्तहिंतेऽस्मिन् कतिपयदिवसैर्वासराद्वैतसृष्टिः ॥

२५२. क्षोणीरक्षणदक्षदक्षिणक्षेत्रे दाक्षिण्यदीक्षागुरौ श्रेयःसम्पन्नि धन्यजन्मनि जगदेवे जगद्वातरि ।

वर्त्तन्ते विदुषां गृहाः प्रतिदिनं गन्धेभगन्धर्वयोरालानद्रुमरज्जुदामधटनाव्यग्रीभवत्किंकराः ॥

२५३. त्वयि जीवति जीवन्ति बलिकर्णदधीचयः । दारिद्र्यं तु* जगदेव ! मयि जीवति जीवति ॥

२५४. दरिद्रान् सृजतो धातुः कृतार्थान् कुर्वतस्तव । जगदेव ! न जानीमः कस्य हस्तो विरंस्सति ॥

२५५. जगदेव ! जगदेवप्रासादमधितिष्ठतः । त्वद्यशःशिवलिङ्गस्य नक्षत्रैरक्षतायितम् ॥

[१७३] *कीर्तिते जातजात्रे च चतुरम्भोधिमज्जनात् । प्रतापाय जगदेव ! गता मार्चण्डमण्डलम् ॥

[१७५] *स्वस्ति क्षत्रियदेवाय जगदेवाय भूक्षेत्रे । यद्यशःपुण्डरीकान्तर्गगनं भ्रमरायते ॥

[१७६] *एकः क्षमाचक्रपीठे वितरति कनकं श्रीजगदेवदेवो

याज्जा दीनाः सहस्रं सततमिति मनो मा विषादास्पदं भूः ।

आदित्याः किं कियन्तः प्रबलतममस्तोममज्जनीध-

प्राणत्राणप्रयाणप्रवणहरिखुरक्षुण्णादिक्चक्रवालाः ॥

२५६. अगाधः पाथोधिः पृथु धरणिपात्रं* विभु नभः समुत्तुङ्गो मेरुः प्रथितमहिमा कैटभरिपुः ।

जगदेवो वीरः सुरतरुलदारः सुरसरित् पवित्रा पीयूषधुतिरमृतवर्षीति न नवम् ॥

'न नवमि'ति जगदेवार्पिता समस्या पण्डितेन पूरिता ।

[१७७] *तथ्या पार्थक्या वृथा बलिरयं शक्रोज्वनौ भूचरो

लोकः सम्प्रति साहसाङ्कचरिताश्रयैऽपि मन्दादरः ।

दृष्टः कंसरिपुर्न कल्पतरुणा शून्यं महीमण्डलं

शोच्यो न सरविग्रहस्त्वयि जगदेवे जगद्वातरि ॥

[१७८] *यदायं दुर्वारः किरति किरणश्रेणिमनिशं यद्यःप्रालेयांशुदिशि दिशि जगदेव ! भवतः ।

तदा सर्वे राकाभयसमयमालोक्य भुवनं कुहूश्चन्दो जातः पिकनिकरकण्टकशरणः ॥

1 D ० चक्षु-वातुर्य० । 2 P सती । 3 D मास्तेतत्पदं । * D पुस्तके इदं पदं भूलग्रन्थे न लभ्यते । 4 D पदं ।

5 P श्री । 6 AD स्वयशः० । 7 P प्रभुरवनिपात्रं । * एतच्चिह्नद्विविधमि पद्यानि P आदर्शे दृष्टोपलभ्यन्ते ।

रणानि कारयन् प्राच्यानि निर्माल्यानीत्यवकरकूपिकायां त्याजयन् साक्षादैवतावतार इव दिव्य-
भोगान् भुञ्जानोऽष्टादशजङ्घासहस्राणां ब्राह्मणानामभिलषिताभ्यवहारदानादनु स्वयमभ्राति ।

२११) अथ कदाचित् नृपतिना वैदेशिकभूपतिमभिषेणयितुं चतुर्दशविद्याधरो विद्याधरो
राजादेशादेशान्तराण्यवगाहमानः कचिदिन्धनविहीने देशे विहितावासंस्तेषां विप्राणां पाककाले
५ सुपकाराणां तैलाभ्यक्तवस्त्रतुकूलान्येवेन्धनीकुर्वन् तावन्प्रान् रूढैव भोजयामास । अथ प्रतिरिपुं
निर्जित्य जितकासितया व्यावृत्त्य प्राप्तनिजपुरीपरिसरः पिण्याकाभिलाषात् दुकूलज्वालनेन कुपितं
भूपतिमवगम्य स्वं गृहमर्थिभिरुण्टाप्य तीर्थोपासनवासनया सञ्चरन्, आनुपदिकेन नृप-
तिनानुनीयमानो मानोन्नततया नृपतेराशयं स्वाभिलाषसम्भवेन निवेश्य, कथंकथंचिदावृच्छय
निजमवसानमसाधयत् ।

१० २१२) तदनन्तरं सूर्यवदेव्या निजाङ्गजस्य कृते युवराजपदवीं याचितो नृपः 'सङ्गृहीणी-
पुत्रायास्मद्वंशे राज्यं न युज्यते' इति बोधिता नृपतिं जिघांसुर्ल्लेच्छानाहृतवती । अथ स्थानपुरु-
षाणां समायातविज्ञप्तिकया तं व्यतिकरमवधार्य लब्धपद्मावतीवरप्रसादं सादरं कमपि दिग्वा-
ससं निमित्तं पृष्ठवान् । स पद्मावत्याः सप्रत्ययं म्लेच्छागमनिषेधरूपसमादेशं नृपतेर्विज्ञसवान् ।
अथ कियद्दिनानां प्रान्ते तान् संनिहितानाकर्ण्य स आशाम्बरः 'किमेतदिति पृष्ठस्तस्यामेव निशि
१५ नृपतिप्रत्यक्षं पद्मावत्याः पुरो होममारभत । अथ निरवद्याकृष्टिविधया होमकुण्डाज्ज्वालामाला-
न्तरिता प्रत्यक्षीभूय श्रीपद्मावती तुरुष्कागमनिषेधमुक्तवती । अथ सामर्षः क्षणकस्तां कर्णयो-
धृत्वा 'क्रोधानुबन्धात् 'तेषु संनिहितेषु किं भवत्यपि वितथं ब्रूय ?' इति तेनोपालम्बिता सती
संबन्धवादीत्- 'त्वं यां पद्मावतीमतीव भक्त्या पृच्छसि साऽस्मत्प्रातापबलात्पलायां चके । अहं तु
म्लेच्छगणोन्नदेवतं मिथ्याभाषणेन लोकं विश्वास्य म्लेच्छैर्विश्वासं कारयामी'त्युदीर्य तस्यां तिरो-
२० हितायां म्लेच्छसैन्येन प्रातर्बाराणसीं वेष्टितां चेष्टया जानन् तदनुध्वानैश्चतुर्दशशतीमितनिस्वा-
नयुग्मनिस्वनेऽपहृते बले सति प्रबलम्लेच्छबलव्याकुलीकृतमनास्तं सूर्यवदेव्या अङ्गजं निजगजे"
नियोज्य जाह्नवीजले स राजा" ममज्ज ।

॥ इति जयचन्द्रप्रबन्धः ॥

२१३) अथ जगदेवनामा क्षत्रियः त्रिविधामपि वीरकोटीरतां विभ्रत्, श्रीसिद्धचक्रवर्तिना
२५ सम्मान्यमानोऽपि" तद्गुणमश्रवशीकृतेन नृपतिना परमर्द्धि श्रीपरमर्दिना समाहृतः सोपरोधं पृथ्वी-
पुरन्ध्रीकुन्तलकलापकल्पं कुन्तलमण्डलमवाप्य यावत्तदागमं श्रीपरमर्दिने द्वाःस्थो निषेदयति
तावत्तदसदसि काचिद्विदवनिता विवसना पुष्पचलच्चलनकां" नृत्यन्ती तत्कालमेवोत्तरीयं समा-
दाय सापन्नया सा तत्रैव निषसाद । अथ राजदौवारिकप्रवेशिताय श्रीजगदेवाय परिरम्भेप्रियाला-
पप्रभृति सन्मानदानादनु प्रधानपरिधानदुकूलं लक्ष्यमूल्यातुल्योद्भटपटयुगं प्रासादीकृत्य तस्मिन्
३० महाहार्सननिषिष्टे सभासम्भ्रमे भग्ने सति नृपस्तामेव विदुनदी" हत्यायादिदेश । अथ सा औ-

1 D 'जंघा' नास्ति; Dc संख्याः । 2 D चतुर्दशविद्याधरोऽपि प्रेषितो देशान् । 3 P बहिर्देशावासः । 4 BD सं-
पत्तिः । 5 P आशावासनः । 6 P विष्टयः । 7 P नास्तेत्यर्थः । 8 P चतुष्टयः । 9 AD 'कुलः' । 10 AD निजे
गजे । 11 P विहाय 'राजा' स्थाने 'गजः' । 12 P जयचन्द्रः । 13 D सम्मान्योऽपि । 14 P परमर्दिना । 15 D
पुष्पचलनकाः । 16 D नास्तेषां शब्दः । 17 P विदुनदी ।

वित्यपपञ्चचक्षुश्चक्षातुर्गधुर्या 'श्रीजगदेवनामा जगदेकपुरुषः साम्प्रतं समाजगाम तत्तत्र विवस-
नाहं' जिह्रेमि । श्रियः स्त्रीष्वेव यथेष्टं 'चेष्टन्ते' इति तस्या लोकोत्तरया प्रशंसया प्रमुदितमानसस्तं
दृपप्रसादीकृतं वसनयुगं तस्यै वित्तीर्णवान् ।

अथ श्रीपरमर्षिप्रसादतो देशाधिपत्ये सञ्जाते सति ऋणग्रस्तैस्तदुपाध्यायः श्रीजगदेवस्य
मिलनाय समागतः काव्यमिदं प्राभृतीवकार । तद्यथा—

२५०. *अक्षत्रक्षतवालिनो भगवतः कस्यापि सङ्गीतकव्यासक्तस्य च तस्य कुन्तलपतेः पुण्यानि मन्यामहे ।

एकः कामदुधामदुग्ध मरुतः घ्नतोः सुबाहुद्वयीं प्रत्यक्षप्रतिपक्षभार्गव भवानन्यस्य चिन्तामणिः ॥

अस्य काव्यस्य पारितोषिके तस्मै स स्थूललक्ष्मो लक्षार्द्धं विततार ।

२५१. चक्रः पप्रच्छ पान्थं* कथय मम सखे क्वास्ति किं स प्रदेशो

वस्तुं नो यत्र रात्रिर्भवति भुवि चिरायेति स प्रत्युवाच ।

नीते मेरौ समाप्तिं कनकवितरणैः श्रीजगदेवनाम्ना

सूर्येऽनन्तहितेऽस्मिन् कतिपयदिवसैर्वांसरादैतमुष्टिः ॥

२५२. क्षोणीरक्षणदक्षदक्षिणक्षेत्रे दाक्षिण्यदीक्षागुरौ श्रेयःसम्पन्नि धन्यजन्मनि जगदेवे जगदातरि ।

वर्तन्ते विदुषां गृहाः प्रतिदिनं गन्धेभगन्धर्वयोरालानदुमरज्जुदामघटनाव्यग्रीमवर्त्तिकराः ॥

२५३. त्वयि जीवति जीवन्ति बलिकर्णदक्षीचयः । दारिद्र्यं तु* जगदेव ! मयि जीवति जीवति ॥

२५४. दरिद्रान् सृजतो धातुः कृतार्थान् कुर्वतस्तव । जगदेव ! न जानीमः कस्य हस्तो विरंस्सति ॥

२५५. जगदेव ! जगदेवप्रासादमधितिष्ठतः । त्वद्यशःशिवलिङ्गस्य नक्षत्रैरक्षतायितम् ॥

[१७४] *कीर्तिते जातजाज्येव चतुरम्भोधिभञ्जनात् । प्रतापाय जगदेव ! गता मार्चण्डमण्डलम् ॥

[१७५] *स्वस्ति क्षत्रियदेवाय जगदेवाय भूक्षेत्रे । यद्यशःपुण्डरीकान्तर्गगनं भ्रमरायते ॥

[१७६] *एकः ह्माचक्रपीठे वितरति कनकं श्रीजगदेवदेवो

याज्जा दीनाः सहस्रं सततमिति मनो मा विपादास्पदं भूः ।

आदित्याः किं कियन्तः प्रबलतममस्तोममज्जनीय-

प्राणत्राणप्रयाणप्रवणहरिखुरधुष्णदिकचक्रवालाः ॥

२५६. अगाधः पाथोधिः पृथु धराणिपात्रं* विश्व नभः समुत्तुङ्गो मेरुः प्रथितमहिमा कैटभरिपुः ।

जगदेवो वीरः सुरतरुदरः सुरसरित् पवित्रा पीयूषधुतिरमृतवर्षीति न नवम् ॥

'न नवमि'ति जगदेवार्पिता समस्या पण्डितेन पूरिता ।

[१७७] *तथ्या पार्थक्या वृथा बलिरयं शक्रोज्वनौ भूचरो

लोकः सम्प्रति साहसाङ्कचरिताश्रयेऽपि मन्दादरः ।

दृष्टः कंसरिपुर्न कल्पतरुणा शून्यं महीमण्डलं

शोच्यो न सरविग्रहस्त्वयि जगदेवे जगदातरि ॥

[१७८] *यदयं दुर्वारः किरति किरणश्रेणिमनिशं यशःप्रालेयांशुर्दिशि दिशि जगदेव ! भवतः ।

तदा सर्वे राकाभयसमथमालोक्य भुवनं कूहशब्दो जातः पिकनिकरकण्टकशरणः ॥

1 D ० चक्षु-चातुर्ग ० । 2 P सती । 3 D मास्तेतवर्ध । * D युक्तं इदं पद्यं मूलग्रन्थे न कल्पते । 4 D पद्यं ।
5 P श्री । 6 AD स्वयशः ० । 7 P पृथुरवनिपात्रं । * एतच्चिह्नमिहोपनिषासि P आद्ये एवोपलभ्यते ।

[१७०] *सत्रासा इव सालसा इव लसद्गर्वा इवाद्रा इव व्याजिह्वा इव चकिता इव पुरो भ्रान्ता इवार्ता इव । त्वद्रूपे निपतन्ति कुत्र न जगद्देवप्रभोः सुभ्रुवां बात्यावर्तननचिंतोत्पलदलद्रोणिद्विहीदृष्टयः ॥

इत्यादीनि बहूनि काव्यानि यथाश्रुतं ज्ञातव्यानि ।

अथ श्रीपरमर्हिमेदिनीपतेः पट्टमहादेवी श्रीजगद्देवस्य प्रतिपञ्चजाभिः । कदाचित् राज्ञा 'सीमा-
5 लभूपालपराजयाय प्रहितः श्रीजगद्देवो देवार्चनं कुर्वन् छलघातिना परबलेन निजं सैन्यमुपद्रुतं
शृण्वन् तमेव देवतावसरं न सुमोक्ष । तस्मिन्नवसरे प्रणिधिपुरुषमुखाज्जगद्देवपराजयमश्रुतपूर्व-
मवधार्य महर्षिं श्रीपरमर्हिं प्राह—'भवद्भाता संग्रामवीरताऽहंयुतां' विश्राणोऽपि रिपुभिराक्रान्तः
पलायितुमपि न प्रभूष्णुरजनि' । इति वृत्तेर्ममाविधं' नमोक्तिमाकर्ण्य प्रत्यूषसन्ध्याकाले सा राज्ञी-
प्रतीचिदिशमालोकितवती, राज्ञा 'किमलोकसे ?' इत्यादिष्ट 'सूयोदयमि'ति; 'सुग्धे! किं सूयो-
10 दयोऽपरस्यां दिशि 'कदाचिज्जायदीति ?' सा तु 'विरश्चिप्रपञ्चप्रतीपः प्रतीच्यामपि प्रथोतनोदयो
वर्धतोऽपि घटते परं क्षत्रियदेवजगद्देवस्य भद्रस्तु न' इति दम्पत्योः प्रियालापे, देवार्चनानन्तरं
जगद्देवः पञ्चशाला सुभटैः समं समुत्थितश्चण्डांशुरिव तमस्काण्डम्, केसरिकिशोर इव गजयू-
थम्, बात्यावर्त्त इव घनाघनमण्डलं ! निखिलमपि प्रत्यर्थिपार्थिवकु(ब)लं! हेलयैव तदहल्यामास ।

२१४) अथ स परमर्हिनामा नृपो जगत्पुदाहरणीभूतं परमैश्वर्यमनुभवन् निद्रावसरवर्जं रात्रि-
15 निद्वं निजौजसा विच्छुरितं छुरिकाभ्यासं विदधानोऽज्ञानावसरे परिवेषणव्याकुलं प्रतिदिनमेकैकं
सूपकारमकूपः कृपाणिकया निम्नं पृथ्वीकेन शतत्रयेण भक्तकाराणां वर्षे निषेच्यमाणः कोप-
कालानल इति बिरुदं बभार ।

२५७. आकाश प्रसर प्रसर्पत दिशस्त्वं पृथ्वि पृथ्वी भव प्रत्यक्षीकृतमादिराजयशसां युष्माभिरुज्जृम्भितम् ।

प्रेक्ष्यं परमर्हिपार्थिवशोराशेर्विकाशोदयाद्रीजोच्छ्वासविदीर्णादाडिमदर्शं^१ ब्रह्माण्डमारोहति ॥

20

इत्यादिभिः स्तुतिभिः स्तूयमानश्चिरं साम्राज्यं सुखमनुबभूव ।

२१५) स च सपादलक्ष्मीयक्षितिपतिना श्रीपृथ्वीराजेन सह सज्ञातविग्रहः समराजिरमधिरूढः
स्वसैन्ये पराजिते सति^{१०} कान्दिश्रीकः कामपि दिशं गृहीत्वा पलायनपरः स्वां राजधानीमाजगाम ।
अथ तस्य परमर्हिपार्थिवस्यापमानितपूर्वः कोऽपि तत्पूर्वसेवको^{११} निर्विषयीकृतः पृथ्वीराजराज-
सभासुपेतः प्रणामान्ते 'किं दैवतं परमर्हिपुरे विशेषात्सुकृतिभिरिज्यते ?' इति स्वामिनादिष्ट-
25 स्तत्कालोचितं काव्यमिदमपाठीत-

२५८. मन्दश्मृतिरिदृष्टजनरसस्तृष्णा न कृष्णार्चने स्तम्भः^{१२} शम्भुनिमित्बिनीप्रणतिषु व्यग्रो विधातृग्रहः ।

नाथो नः परमर्धनेन वदनन्यस्येन संरक्षितः पृथ्वीराजनराधिपादिति तृणं तत्पत्तने पूज्यते ॥

इति स्तुतिपरितोषितः 'स राजा तं यथेप्सितेनं पारितोषिकेणानुजगाम । स' च त्रिःसप्तक-
त्वस्त्रासितम्लेच्छाधिपो द्वाविंशतितमवेलायां स एव म्लेच्छाधिपतिः^{१३} पृथ्वीराजराजधानीमुपेत्य
30 निजदुर्द्धरस्कन्धावारेण समवात्सीत् । आसितमक्षिकेव भूयो भूयो रिपुरुपैतीति निजवृत्तेररतिं

1 P ज्ञेयाति । 2 D श्रीमाल । 3 D •वीरमायतां । 4 P रिपुमरा • । 5 D ममाभिघातन • । 6 D 'कदाचित्'
नास्ति । 7 AD 'वमा—' नास्ति । १-१ एतदन्तरात् वाक्यं P भादर्थे पृथ लभ्यम् । 8 P बीजोऽप्युसितपदवाचिमसुखं । 9 D
राज्य • । 10 D नास्ति । 11 'परमर्हि' नास्ति AD । 12 D •मामिवसर्पसेवको । 13 D स्तम्भः । 14 A वदी-
शेन । १-१ एतदन्तरात् पंक्तिः D पुलके पतिता । 15 D तत्र । 16 P भूपतिः ।

मनोगतामवगम्य प्रभोर्निःसीमप्रसादपात्रं द्वितीयमिव गात्रं तुङ्गनामा क्षात्रं तेजो बहन् सुभट-
कोटिकोटीरः स्वप्रतिबिम्बरूपेण पुत्रेण समं म्लेच्छपतेरनीकं प्रविश्य तस्यै^१ । निशीथसमये तस्य
रिपोर्गुरुदरात् परितः खादिराङ्गारधगधगायमानां परिखां निरीक्ष्याङ्गजं जगाद-‘अस्यां मम प्रवि-
ष्टस्य पृष्ठे पदं ददानो म्लेच्छपतिं निगृहाणे’ति पितुरादेशान्ते ‘कार्यमेतन्ममासाध्यतमम्, किं
च निजजीविताकाङ्क्षया पितुर्विपत्तिदर्शनम्; तदहमस्यां विशामि भवन्त एव तमन्तं नयन्तु’^२ ।
इत्युक्त्वा तेन तथाकृते स्वामिकार्यं पर्याप्तप्रायं मन्यमानस्तमरार्तिं लीलया निगृष्ट्य यथागतमा-
जगाम । विभातभूयिष्ठ्यायां निशि विपन्नं खं स्वामिनं निरीक्ष्य परं दैन्यं दधन् म्लेच्छसैन्यं^३
पलायाञ्चके । स तुङ्गसुभटस्तुङ्गप्रकृतितया नृपतेः कदाचिन्न ज्ञापयामास । कस्मिन्नप्यवसरे
राजमान्यतया नितान्तपरिचितां तुङ्गपुत्रवधूमवधूतमङ्गलवलयामालोक्य सम्भ्रमान् नृपतिना
पृच्छ्यमानोऽपि पयोधिरिव गम्भीरतया मौनमर्यादया किमप्यविज्ञपयन् निजज्ञापथद्वानपूर्वकं^४
पृष्ठो निजगुणकथापनकं दुष्करमिति तथापि प्रभोरभ्यर्थनया निवेद्यमानमस्तीत्यभिधाय तद्व-
स्तान्तं प्रत्युपकारभीरुर्यथावस्थितं निवेदयामास ।

२५९. इयमुच्चधियामलौकिकी महती कापि कठोरचित्तता ।

उपकृत्य भवन्ति निःस्पृहाः परतः^५ प्रत्युपकारशङ्कया^६ ॥

॥ इति तुङ्गसुभटप्रबन्धः ॥

15

२१६) अथ कदाचित्तस्य म्लेच्छपतेः सूनृत्पतिः पितुर्वैरं स्मरन्, सपादलक्षक्षितिपतिर्विग्रहका-
म्यया सर्वसामग्र्या समुपेतः पृथ्वीनाथस्य नासीरवीरधनुर्द्वरशरैः प्रावृषेण्यभाराधरभारासारिव
तस्मिन्ससैवेऽपि त्रासिते पृथ्वीराजस्तदा तदानुपदिकी भावं भजन्, महानसाधिकृतपञ्चकुलेन
व्यञ्जपि-‘करभीणां सप्तशत्यापि महानसपरिस्पन्दः सुखेन नोद्यते, ततः कियतीभिः करभीभिः
प्रभुः प्रसीदतु’ इति विज्ञप्तो नृपतिः ‘म्लेच्छपतिमुच्छेद्य तदौद्विगमाच्छिद्य’ भवदभ्यर्थिताः करभीः^७
प्रसादीकरिष्यामी’ति तत्सम्बोध्य पुनः प्रयाणं कुर्वन् सोमेश्वरनाम्ना प्रधानेन भूयो भूयो निषि-
ध्यमानः, तत्पक्षापतन्नात्या नृपतिना निगृहीतकर्णः, तदत्यन्तपराभवात् तस्मिन् प्रभौ सामर्थ्यं
म्लेच्छपतिं प्राप्य तदभिभवप्रादुःकरणतस्तान् विश्वस्तान् पृथ्वीराजस्कन्धावारसन्निधौ समानीय,
पृथ्वीराजराज्ञ एकादशयुपवासकृतपारणादनु सुप्तस्य तन्नासीरवीरैः सह म्लेच्छानां^८ समरसं-
रम्भे सञ्जायमाने निर्भरनिद्रानिद्रायमाण एव^९ तुरुष्कैर्नृपतिर्निबध्य स्वसौधे नीतः । पुनरप्येका-^{१०}
दशयुपवासपारणके नृपतेर्देवतार्चनावसरे म्लेच्छराज्ञा प्रहितं पञ्चगात्रीकृतं मात्पाकं गुरुदरान्त-
निगुज्य तथैव^{११} देवताराधनवेद्यग्ये सति शुनाऽपह्नियमाणे तस्मिन् पिशिते ‘किं न रक्षसि?’ यामि-
कैरित्यभिहितः, ‘करभीणां सप्तशल्या दुर्बहं यत्पुरा मम महानसं तत्साम्प्रतं दुर्दैवयोगादीदृशीं
दुर्दशां प्राप्तमिति कौतुकाकुलितमानसो बिलोकयन्नस्मी’ति तेनोक्ते ‘किं काचिदद्यापि त्वय्युत्सा-
हशक्तिरवशिष्यत?’ इति तैर्विज्ञप्ते ‘यदि स्वस्थाने गन्तुं लभेत तदा दर्शयामि वपुःपौरुषमिति’^{१२}
यामिकैर्विज्ञप्तो म्लेच्छनृपतिस्तत्साहसं दिदृक्षुस्तदीयां राजधानीमानीय पृथ्वीराजं तत्र राजसौधे

1 D •सिधामात्रं । 2 P विनाऽप्यत्र नास्तीदं पदं । 3 AD वसु० । 4 AD ‘परसैम्भं’ इत्येव । 5 P विहाय अन्यत्र
‘कषापनकं’ स्थाने ‘पातकं’ शब्दः । 6 BP दूरतः । 7 BP •भीरवः । 8 D नास्त्येतत्पदं । 9 D म्लेच्छविपरीनां ।
10 D ‘एव’ नास्ति । 11 D सप्त । 12 D तदैव ।

यावदभिवेक्ष्यति तावत्तत्र चित्रशालायां शूकरनिवहैर्हन्यमानान् म्लेच्छानालोकयामुना मर्माभिघातेनात्यन्तपीडितस्तुरुष्कपार्थिवः पृथ्वीराजं कुठारशिरश्छेदपूर्वं संजहार ।

॥ इति नृपतिपरमर्हि-जगद्देव-पृथ्वीपतीनां प्रबन्धाः ॥

२१७) अथ शतानन्दपुरे परिखीभूतजलधौ श्रीमहानन्दो नाम राजा, मदनरेखेति तस्य ५ राज्ञी । अन्तःपुरप्राचुर्यात् तां प्रति विरक्तचेता नृपतिरिति, पतिसंवन्नकर्मनिर्माणव्यापृता नानाविधान् वैदेशिकान् कलाविदश्च पृच्छन्ती कस्यापि यथार्थवादिनः सत्यप्रत्ययस्य कर्मणकर्मणे किञ्चित्सिद्धयोगमासाद्य तत्प्रयोगावसरे^१—

‘मन्त्रमूलबलात्प्रीतिः पतिद्रोहोऽभिधीयते ।’

इति वाक्यमनुस्मरन्ती सतीव तथोगचूर्णं जलधौ न्यधत् । ‘अचिन्त्यो हि मणिमञ्जौषधीनां १० प्रभावः’ इति तद्वेषजमाहात्म्यादश्रीकृतो वारिधरेव मूर्त्तिमान् निशि तां नित्यमुपेत्य रेमे । इत्थ-
मकसादाधानवतीं प्रतीकैस्तद्विधैर्निर्णीय सकोपो भूपो यावत्तस्याः प्रवासादिदण्डं कमपि विमु-
ञ्चति तावत्तस्याः संनिहिते निधननिर्बन्धे प्रत्यक्षीभूय ‘जलधेरधिष्ठातृदेवतमहम्’ति स्वं ज्ञापयन्
मा भैषीरिति तामाश्वास्य प्रति नृपं प्राह—

२१०. विवाहयित्वा यः कन्यां कुलजां शीलमण्डिताम् । समदृष्ट्वा न पश्येत् स पापिष्ठतरः स्मृतः ॥

१५ इति स्वामवज्ञाकारिणं प्रलयकालमुक्तमर्यादया सान्तःपुरपरीवारं दुर्वारवारिणि^१ मज्जयिष्यामि^२
‘इति भयभ्रान्ताया अनुनयपराया ‘अयं मदीय एव सनुः, तदस्मै साम्राज्योचितां नन्यां सुव-
महमेव दास्यामी’त्यभिधाय क्वचित् क्वचित् पयांस्यपहृत्यान्तरीपान् प्रादुश्चकार । तानि सर्वाण्यपि
लोकेषु कौक्कुणानीति प्रसिद्धानि^३ ।

॥ इति कौक्कुणोत्पत्तिप्रबन्धः ॥

२० २१८) अथ पाटलीपुत्रे पत्तने वराहनामा कश्चिद्ब्राह्मणाङ्गभूः आजन्म निमित्तज्ञानभ्रद्बालुर्दुर्गत-
त्वादसूत्रं रक्षितुं पशून् चारयन् कापि शिलातले लग्नमालिङ्ग्याकृततत्रिसर्जनः प्रदोषकाले गृहमु-
पेतः । कृतसमयोचितकृत्यो निशीथकाले भोजनायोपविष्टो लग्नविसर्जनमनुस्मृत्य निरातङ्कवृत्त्या
यावत्तत्र याति तावत्तदुपरि पारीन्द्रमप्युपविष्टमवगणय्य तदुदराधोभागे पाणिं प्रक्षिप्य लग्नं
विमुञ्चन् सिंहरूपमपहाय प्रत्यक्षीभूय रविरेव ‘वरं वृणु’ इत्युवाच । अथ ‘समस्तनक्षत्रग्रहमण्डलं
२५ दर्शये’ति वरं प्रार्थयमानः स्वविमानेऽधिरोप्य तत्रैव नीतो वत्सरान्तं यावद् ग्रहाणां वक्रातिचारो-
दयास्तमनादीन् भावान् प्रक्षयरूपान् परीक्ष्य पुनरिहायातो मिहिरप्रासादाद्वाराहमिहिर इति प्रसि-
द्धाख्यः श्रीनन्दनृपतेः परमां मान्यतां दधानो वाराहीसंहितेति नवं ज्योतिःशास्त्रं रचयाञ्चकार ।

२१९) अथ कदाचित्स निजपुत्रजन्मावसरे निजगृहे घटिकां निवेद्य तया शुद्धं जन्मकाललग्नं
निर्णीय जातकग्रन्थप्रमाणेन ज्योतिश्चक्रे । स्वयं प्रत्यक्षीकृतग्रहचक्रज्ञानबलात्तस्य सुनोः संवत्स-
३० रशतप्रमाणमायुर्निर्णीतवान् । तन्महोत्सवे चैकं श्रीभद्रबाहुनामानं जैनाचार्यं कनीयांसं सोदरं
विहाय नृपप्रभृतिकः स कोऽपि नास्ति य उपायनपाणिस्तद्धार्मं न जगाम । स निमित्तविज्जिनभक्ताय

१ B ०किरैः । २-१ एतदन्तरात् वाच्यं D पुस्तके पतितम् । २ D व्याख्या । ३ P प्रयोजनावसरे । ४ D नास्त्ये-
तत्पदं । ५ एतद्विज्ञानान्तरात् पाठः D पुस्तके पतितः । ५ P प्रसिद्धिमायुः । ६ P ब्राह्मणसुतः । ७ D ‘वाचय’ नास्ति ।
८ D जन्ममहोः । ९ P जैनमुनिः । १० D ‘तद्धार्म’ नास्ति ।

शकटालम्बिणे तेषां सूरीणामनागमनकारणमुपालम्भगर्भितं जगौ । तेन ज्ञापितास्ते महात्मानः सम्पूर्णश्रुतज्ञानकरतलकलितामलकफलवत्कालत्रयास्तस्य शिशोर्विशतितामे दिने विद्यालान्मृत्युमुपदिशन्तो वयं नागता इति 'तेषामुपदेशभूतां वाचं बराहमिहिराय निवेदितायां,' ततः प्रभृति निजकुटुम्बं तस्य शावस्यावश्यकीं तां विपदं निरोद्धुं विद्यालरक्षाय' शातश उपायान् कुर्वन्नापि निर्णीते दिने निशीथेऽकस्माद्दालस्य मूर्ध्नि पतितयाऽर्गलया स बालः परलोकमवाप । ततस्तच्छो- 5 कशङ्कुसुहिधीर्षवः श्रीभद्रबाहुगुरवो यावत्तद्ग्रेहमायान्ति तावत्तद्ग्राहणे समस्तनिमित्तशास्त्रपुस्तकान्येकत्र पिण्डीकृतानि संहितितदह्नान्यालोक्य, किमेतदिति शृष्टः सांवत्सरः समत्सरस्तान् जैनमुनीनुपालम्भयन् 'एतानि रोहन्मोहसन्दोहकारीणि धक्ष्याम्येव, ग्रैरहमपि विप्रलम्भः' तेनेति सनिर्वेदमुदिते, तैः श्रुतज्ञानबलात्तज्जन्मलग्नं सम्पक्व तस्मै निवेशं सूक्ष्मेक्षिकया तद्वह्मले ज्ञापिते विंशतिदिनान्येव भवन्ति । इत्थं शास्त्रविरक्तावपनीतायां स ज्योतिषिक इति जगौ- 'यद्भव- 10 द्विर्विद्यालान्मृत्युरुपदिष्टस्तदेव व्यभिचरितमिति' तेनाभिहिते तामर्गलां तत्रानाव्य तत्रोत्कीर्णं विद्यालं दर्शयन्तो 'भवितव्यतान्यत्ययः किं कदापि भवति ?' इति महर्षिभिरभिदधे ।

२६१. कस्यात्र च रुधते गतः कः कायोऽयं परमाणवोऽनपायाः ।

संस्थानविशेषनाशजन्मा शोकश्चेन्न कदापि मोदितव्यम्* ॥

२६२. अभावप्रवैर्भावैर्विषयाविभवभावितैः । अभावनिष्ठापर्यन्ते सतां न क्रियते भ्रमः ॥

15

इत्युक्तियुक्तिभ्यां प्रबोध्य ते महर्षयः खं पदं भेजुः । इत्थं बोधितस्यापि तस्य मिथ्यात्वधत्त- रितस्य' कनकभ्रान्तिरिव तेषु' मत्सरोच्छेकात्तद्भक्तानुपासकान्भिचारकर्मणा कांश्चन पीडयन् कांश्चन व्यापादयन् तद्वृत्तान्तं तेभ्यो ज्ञानातिशयादवधार्योपसर्गशान्तये 'उवसगहरं पासं' इति नूतनं स्तोत्रं रचयांकुः ।

॥ इति बराहमिहिरप्रबन्धः ॥

20

२२०) अथ दङ्काभिधाने भृशृति रणसिंहनामा राजपुत्रस्तन्नन्दनां भूपलनाम्नीं सौन्दर्यनिर्जित- नागलोकैर्बालामालोक्य जातानुरागतया तां सेवमानस्य बासुकेः सुतो नागार्जुननामा समजनि । तेन पातालपालेन सुतस्लेहमोहितमनसा सर्वोसामपि महौषधीनां फलानि मूलानि दलानि च भोजितः ततस्तत्रभावात्महसिद्धिभिरलङ्कृतः सिद्धपुरुषतया पृथ्वीं विगाहमानः शातबाहनदृ- पतेः कलागुरोर्गरीयसीं प्रतिष्ठामुपागतोऽपि गगनगामिनीं विद्यामध्येतुं श्रीपाददलितपुरे पालित्वा- 25 र्यान् सेवमानो मानोज्ञातमिति भोजनावसरे पादलेपप्रमाणेन गगनोत्पतितान् श्रीअष्टापदप्रभृती- नि तीर्थानि नमस्कृत्य' तेषां स्वस्थानमुपेयुषां पादौ प्रक्षाल्य ज्ञातससोत्तरशतसंख्यमहौषधीनामा- स्वाद-वर्ण-घ्राणादिभिर्निर्णीय च गुरुनवगणय्य कृतपादलेपः कृकवाकुकलापिवदुत्पतत्' अवटनटे निपतन्त्र तद्वृणप्रेणिजर्जरिताङ्गो गुरुभिः किमेतदित्यनुयुक्तो यथावदुत्तान्तं निवेदयन्, तच्चातुर्य- चमत्कृतचेतोभिस्तच्छिरसि पद्महस्तप्रदानपूर्वकं 'पाष्टीकतन्दुलोदकेन तानि भेषजान्यभ्यज्य 30

1-१) एतदन्तर्गतपाठस्थाने P 'तेषामुपदेशे बराहमिहिराय मंत्रिणा निवेदिते' एष पाठः । 1 BP विद्यालालरक्षायव्यं ।

2 BP नास्ति । 3 D नास्ति 'रोहन्मोह' । 4 D 'शाक' नास्ति । 5 D व्यभिचारीनि । * एतत्पद्यं गद्यरूपेण लिखितं D पुस्तके ।

6 D व्यापारितव्यम् । 7 'तेषु' स्थाने D 'तथात्रायुन्' । 8 D 'उपासकात्' नास्ति । 9 P 'नामिका' । 10 P कोकाङ्गम् ।

11 B तस्य बासुकेः । 12 P महीं । 13 P महीं । 14 AD पादलिप्ताः । 15 'मानोज्ञात' स्थाने D 'भव' शब्दः ।

16 P प्रणम्य । 17 D उत्पत्त्यावटे ।

तत्पादलेपाद् गगनगामी भूया' इति तदनुग्रहादेकां सिद्धिमासाद्य 'श्रीपार्श्वनाथपुरतः साध्य-
मानो रसः समस्तस्त्रैणलक्षणोपलक्षितपतिव्रतावनिमर्ष्यमानः' कोटिवेधी भवती' इति तन्मुखा-
वाकर्ण्य च; यत्पुरा समुद्रविजयदाशाहेण त्रिकालवेदिनः श्रीनेमिनाथमुखात् [श्रुत्वा] महाति-
शायिनः श्रीपार्श्वनाथस्य विम्बं रत्नमयं निर्माप्य श्रीद्वारबल्यां प्रासादे न्यस्तम्, द्वारवतीवाहानन्तरं
5 समुद्रेण द्वावितायां तस्यां पुरि, तत्र समुद्रे तस्मिन्विम्बे तथैव विद्यमाने कान्तीत्यसायात्रिकस्य
घनपतिनाम्नो यानपात्रे देवतातिशयवशात् स्खलिते, इह जिनविम्बमस्तीति दिव्यवाचा निर्णीय
नाविकांस्तत्र प्रक्षिप्य सप्तसंख्यैरामतन्तुभिः सन्दानितमुद्धृत्य निजायां पुरि चिन्तितातीतला-
भात् स्वयंकृतप्रासादे न्यस्तवान् । तत्सर्वातिशायिविम्बं नागार्जुनः खसिद्धरससिद्धयेऽपहृत्य
सेङ्गीतदिन्यास्तटे विन्यस्य तत्पुरतो रससाधनाय श्रीशातवाहनस्यैकपत्नीं^१ चन्द्रलेखाभिधानां
10 प्रतिनिशं सिद्धव्यन्तरसाक्षिध्यात्तत्रानीय रसमर्दनं कारयति स्म । इत्थं भूयो भूयस्तत्र यातायाते
सति बन्धुबुद्ध्या सा नागार्जुनपार्श्वं तदौषधीनां मर्दनहेतुं पृच्छन्ती सोऽपि खकल्पनया कोटि-
वेधरसस्य यथावस्थितं वृत्तान्तं निवेदयन्, तस्याश्च वचनगोचरातीतं सत्कारं कुर्वाणोऽनन्यसा-
मान्यं सौजन्यं प्रवर्द्धयामास । अथ कदाचित्ता निजाङ्गजयोरस्मिन् वृत्तान्ते निवेदिते तौ तल्लुब्धौ
राज्यं परित्यज्य नागार्जुनसमलङ्कृतां भुवमागतौ कैतवेन तस्य रसस्य जिघृक्षया गुप्तवेषौ यत्र
15 नागार्जुनो भुङ्क्ते तत्र तामर्थदानेन पतितोष्य रसवात्तां पृच्छतः । सा च तज्जिज्ञासया तदर्थं सल-
वणां रसवतीं कुर्वती^२ षण्मास्यां व्यतीतायां तस्मिन् क्षारामिति रसवतीं दूषयति सति, इङ्गितैः
सिद्धं रसमिति ताभ्यां निवेदितवती । अथ प्रतिपन्नभाग्निनेयाभ्यां ताभ्यां रसप्रसनलालसाभ्यां
वासुकिना निर्णीतदर्भाङ्कुरस्त्युमिति परम्परया ज्ञाततत्त्वाभ्यां तेनैव शस्त्रेण तथैव स निजग्रे ।
स रसः सुप्रतिष्ठितत्वाद्देवताधिष्ठानाच्च तिरोहितो बभूव । यत्र स रसः स्तम्भितस्तत्र स्तम्भनका-
20 भिधानं श्रीपार्श्वनाथतीर्थं रसादप्यतिशायि सकललोकाभिलषितफलप्रदम् । ततः कियता कालेन
तद्विम्बं वदनमात्रवर्जं भूम्यन्तरितं बभूव ।

२२१) अथ श्रीशासनदेवतादेशात् षण्मासीं यावदाचाम्लानि निर्मायतया^३ निर्माय कठि-
नीप्रयोगेन नवाङ्गवृत्तौ निवृत्तायां श्रीअभयदेवसूरीणां^४ वपुषि प्रादुर्भूते प्रभूतप्रसूतिरोगे पाता-
लपालः श्रीधरणेन्द्रनामा सितसर्परूपमास्याय तद्गुणजिह्वायां विलिख्य प्रसन्नं निरामयीकृत्य तत्तीर्थं
25 श्रीमदभयदेवसूरीणामुपदिदेश । श्रीसंघेन सह समागतास्तत्र ते सूरयः प्रसन्नवर्त्नी सुरभिं विलो-
क्य गोपालबालैर्निवेदितायां भुवि नवं द्वात्रिंशतिकास्तबमवास्तवं^५ कुर्वन्तस्त्रयस्त्रिंशसमे वृत्ते
तत्र श्रीपार्श्वनाथविम्बं प्रादुश्चक्रुः । देवतादेशेन च तद्भूतं गोप्यमेव निर्ममेशो^६ निर्ममे ।

२२३. *जन्माग्रेयि^७ चतुःसहस्रशरदो देवालये योजयितः स्वामी वासववासुदेववरुणैः स्वावासमध्ये^८ ततः ।

कान्त्यामिभ्यधनेश्वरेण महता नागार्जुनेनार्विर्तः पायात्स्तम्भनके पुरे स भवतः श्रीपार्श्वनाथो जिनः ॥

30

॥ इति नागार्जुनोत्पत्ति-स्तम्भनकतीर्थावतारप्रबन्धः ॥

1 D •लक्षितः । 2 P विलीना पतिदेवतया अर्चमानः । 3 D •वाहनपत्नी । 4 P कुर्वाणा । 5 P सुप्रतिष्ठितदेवताधिष्ठानवशो रसश्च । 6 D वास्तवमेव । 7 P पतितसिद्धं पदं । 8 D नास्ति 'प्रसूति' । 9 P लेलिह । 10 D प्रसन्न । 11 'अवास्तवं' नास्ति D । 12 'त्रय' शब्दो नास्ति D । 13 AD नास्ति । * P आदर्शं पृतत्यधं नोपलभ्यम् । 14 D वष्मार्गेण । 15 B स्वर्वादिभ्ये । 16 B •नाक्षितः ।

२२२) अथ पुराऽबन्ध्यां पुरि कश्चिद्विप्रः पाणिनिव्याकरणोपाध्यायतां कुर्वाणः सिन्धुसहितान्-
न्तवर्तिष्विन्तामणिगणेशप्रणामयुहीताभिग्रहः, छात्रैः कक्षिकाव्याख्यानप्रभाविभिर्द्वेजितः
कदाचित् प्रावृषि तस्या सरितः पूरे प्रसर्पति कृतमम्पापातः, वैवात् सङ्कटितवृक्षस्तन्मूले कराब-
लम्बनस्तत्तीरमासाद्य प्रत्यक्षं परशुपाणिं प्रणमन्, तेन तत्साहसानुष्ठानेन वरं वृणीष्वेत्यादिष्टः,
पाणिनिव्याकरणस्योपदेशं प्रार्थयमानस्तेन तथेति प्रतिपद्य खटिकार्पणपूर्व* प्रतिदिनं व्याकरणे 5
व्याख्यायमाने षण्मासीपर्यन्ते व्याकरणे समर्थिते सति लम्बोदरं निर्विलम्बमनुज्ञाप्य तत्प्रथ-
मादर्शं सहादाय तां पुरीं प्रविश्य कस्यापि पुरस्य स्थण्डिले निषण्ण एव सुच्छाप । ततः प्रत्युषे
प्रेक्ष्याभिस्तं तथावस्थितं प्राप्य विपणिरमणी तद्वृत्तान्तं ज्ञापिता सती ताभिरेव तं समानीय
प्रेङ्खोलपल्यङ्के मुक्तः । अहोरात्रत्रयान्ते किञ्चित्प्रयत्ननिर्वाहप्रशालादिचित्रं चित्रकारि पश्यन्
खलौकसमुत्पन्नमात्मानं मन्यमानस्तथा पणहरिणीदृशा ज्ञापितवृत्तान्तः स्नानपानभोजना-10
दिभिर्भक्तिभिः परितोषितो द्रुपसभायां समुपेतः, पाणिनिव्याकरणं यथावस्थितं व्यावक्षणां
द्रुपप्रभृतिपण्डितैरशेषैः सत्क्रियमाणस्तदुपात्तं सर्वस्वं तस्यै समर्पयामास ।

२२३) अथ* तस्य क्रमेण चतुर्णां वर्णानां स्त्रियश्चतस्रः प्रिया अभवन् । तथा क्षत्रियाङ्गजः
श्रीविक्रमार्कः, शूद्रीसुतो भर्तृहरिः, स हीनजातित्वात् भूमिगृहस्थो गुप्तगृह्याऽध्याप्यते ।
अपरे त्रयः प्रत्यक्षाः पाठ्यन्ते । एवं भर्तृहरिरज्जुसङ्केतेन† तेषामध्याप्यमानानाम्— 15

२२४. दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य । [यो न ददाति न शङ्के तस्य तृतीया गतिर्भवति] ॥

इति पाठ्यमाने‡ भर्तृहरिरज्जुसङ्केतेऽसञ्ज्ञायमाने प्रत्यक्षच्छात्रैस्त्रिभिरुत्तरार्द्धे षष्ठ्यमाने स
कुपितः उपाध्यायः—रे वेदयासुत ! अद्यापि रज्जुसङ्केतं न कुरुष्वे इत्याकुष्टः* प्रत्यक्षीभूय शास्त्र-
कारं निन्दन्—

२२५. आयासशतलब्धस्य प्राणेष्वोऽपि गरीयसः । गतिरेकैव वित्तस्य दानमन्या विपत्तयः ॥ 20

इति पाठाद्वित्तस्यैकमेव गतिं मेने । तेन भर्तृहरिणा वैराग्यशतकादिप्रबन्धा भूयांसश्चक्रिरे ।

॥ इति भर्तृहरि-उत्पत्तिप्रबन्धः ॥

२२४) अथ श्रीधारायां मालवमण्डनस्य श्रीभोजराजस्यायुर्वेदवेदी कश्चिद् वाग्भटनामाऽऽयुर्वे-
दोदितानि कुपध्यानि विधाय तत्प्रभावात् रोगान् प्रादुःकृत्य पुनस्तन्निग्रहाय सुश्रुतविश्वनाभै-
षजैः पथ्यैश्च तास्मिगृह्य, नीरमन्तरेण कियत्कालं जीव्यते इति परीक्षार्थं तत्परिहृत्य, दिनत्रयान्ते 25
पिपासापीडितताल्बोष्ठपुट इत्यपाठीत्—

२२६. क्वचिदुष्णं क्वचिच्छीतं क्वचित्कथितशीतलम् । क्वचिन्नेत्रजसंयुक्तं वारिं कापि न वारितम् ॥

इति वारिसत्कारकारि वाक्यमिवमपाठीत् । तेन निजानुभूतो वाग्भटनामा प्रसिद्धो ग्रन्थो
विदधे† । तस्य जामाताऽपि लघुबाह्वः श्वशुरेण बृहद्बाह्वेन सह राजमन्दिरे प्रयातः । प्रत्युष-
काले श्रीभोजस्य शरीरवेष्टितं‡ विलोक्य बृहद्बाह्वेनाय नीरुजो यूयमित्युक्ते लघोर्मुखमङ्गं वि-30
लोक्य श्रीभोजेन कारणं पृष्टः स 'स्वामिनः शरीरेऽयं निशाशेषे कृष्णच्छायाप्रवेशासूचितो राज-

* B सञ्ज्ञका प्रतिरिचः परं भुक्तिं प्राप्ता । 1 P बीहव । 2 P नाक्षि । 3 D • हरिसंकेतेन । † AD भाष्येऽस्य कोकस्य
पृथक् चरार्थं न लभ्यते । 4-5 पठ्यवन्त्यांशः संक्षिप्तः पठिता A भाष्ये । 4 D इत्याकुष्टः, A इत्यादिष्टः । 5 P तत्प्रबन्धः ।
6 AD प्रबन्धः । 7 AD षष्ठे । 8 Ds शरीरेक्षितं ।

यक्ष्मणः प्रवेशोऽसूदि'ति देवतादेशेनातीन्द्रियं भावं विज्ञपयन्, तत्कलाकलापचमत्कृतेन राज्ञा तस्य व्याधेः प्रतीकारतयानुयुक्तो लक्षत्रयमूल्यं रसायनं निवेदयन्, षड्विमांसेस्तावता द्रव्यव्ययेन परमादरेण च तस्मिन् रसायने सिद्धे, प्रदोषसमये तद्रसायनं काचमये कुम्पके विन्यस्य नरेन्द्रप्रत्यङ्गे निधाय प्रत्यूपे देवतार्चनानन्तरं तद्रसायनमनुमिच्छुः, रसायनपूजावद्भाषनावनु
5 सञ्जीकृतायां समग्रसामग्र्यां स लघुरगर्दकारी केनापि कारणेन तं काचकुम्पकं भूमावास्ताल्य बभञ्ज । आः किमेतदिति राज्ञोक्ते रसायनपरिमलबलादेव' पलायिते व्याधौ व्याधेरभावाद्वातु-क्षयकारिणानेन' वृथा स्थापितेनालम्, यदथ शर्वरीविरामे सति सा पूर्वोक्ता कृष्णा छाया प्रभोर्वपुरपास्य दूरं गतैव दृश्यते, इत्यर्थे देवः प्रमाणमि'ति तदीयसत्यप्रत्ययेन परितोषितो राजा दारिद्र्यब्रह्मोहि पारितोषिकं प्रसादीचकार ।

10 २२५) अथ ते सर्वे व्याधयस्तेन चिकित्सितेन भूतलादुच्छेदिताः, स्वर्लोकेऽश्विनीकुमारवैद्ययोः स्वपराभवं निजगदुः । अथ तौ तया प्रवृत्त्या चित्रीयमाणमानसौ नीलवर्णविहङ्गमयुग्मीभूय व्याधिप्रतिभटस्य लघुवागभटस्य धवलगृह्वातायनतले बलभ्यां निविष्टौ 'कोऽरुक्' शब्दं चक्रतुः । अथं स आयुर्वेदवेदी नेदीयांसं तदीयं शब्दं साभिप्रायं चेतसि चिरं विचिन्त्य-

२६७. अंशाकभोजी घृतमत्ति योज्ज्वसा' पयोरसान् शीलति नातिपोऽम्भसांम् ।

15 अयुक् विरुद्' वातकृता' विदाहिनां चलत्प्रयुक्¹⁰ जीर्णशुगल्यशीररुक्¹¹ ॥

इति' भणितानन्तरं किञ्चिच्चमत्कृतचित्तौ तौ प्रयातौ । पुनर्द्वितीयदिने द्वितीयवेलायां तादृक् पक्षिरूपं विधाय प्राक्तनशब्दं कुर्वाणौ समायातौ वैद्यगृहे । पुनस्तयोर्वचः—

२६८. वर्षासु' यस्तिष्ठति शरदि पिबति हेमन्तशिशिरयोरिति ।

माद्यति मधुनि ग्रीष्मे स्वपिति भवति खग ! [नरः] सोऽरुक् ॥

20 इति भणितानन्तरं पुनरेव गतौ । तृतीयदिने योगीन्द्ररूपं कृत्वा तद्गृहे समागतौ । तयोर्वचः—

२६९. अभूमिजमनाकाशमहद्वान्तर्मवारिजम् । सम्मतं सर्वशास्त्राणां वद वैद्य ! किमौषधम् ? ॥

पुनर्वैद्यवचः—

२७०. अभूमिजमनाकाशं पथ्यं रसविवर्जितम् । पूर्वाचार्यैः समाख्यातं लङ्घनं परमौषधम् ॥

तस्मै निजान्निप्रायसदृशप्रत्युत्तरत्रयदानेन¹² चमत्कृतचित्तौ वैद्यौ प्रत्यक्षीभूय यथाभिमतं वरं

25 वितीर्य स्वस्थानं भेजतुः ।

॥ इति वैद्यवागभटप्रबन्धः ॥

२२६) अथ धामणउल्लिङ्गामे वास्तव्यो धाराभिधानः¹³ कोऽपि नैगमः श्रिया वैश्रवणस्पर्द्धिष्णुः सङ्गाधिपत्यमासाद्य माद्यद्रवविणव्ययव्यतिकरजीवितजीवलोकः पञ्चभिरङ्गैः समं श्रीरेवताचलोपत्यकायां विहितावासाः, दिगम्बरभक्तेन केनापि गिरिनगरराज्ञा¹⁴ सिताम्बरभक्त इति स
30 स्वस्वल्पमानस्तद्वयोः सैन्ययोः समरसंरम्भे प्रवर्त्तमाने सति अमानेन रणरसेन युध्यमाना देवभ-

1 D परिमलादेव । 2 P 'अनेन' नास्ति । 3 D 'कषु' नास्ति । 4 D ततः । 5 A आसाकः । 6 A घृतमलययो-
जसा । 7 D नास्ति योऽम्भसा । 8 D विशुक् । 9 D मापकृताः ; A तावकृताः । 10 P चक्रप्रयुक् । 11 D •क्षयसारयुक् ।
12 D इत्यभिनि । 13 D 'किञ्चिद्' नास्ति । 14 D •वचः प्रतिपद्यः । 15 P वर्षा । 1-1 एतद्व्यस्तरीता संक्षिप्तः P प्रती-
पतिता । 16 D अहस्ताभ्यमः । 17 इदं पदं D पुलके मूलग्रन्थे नास्ति । 18 A धारणउल्लिङ्गः । 19 A धाराख्याः ; P
नास्ति । 20 D •राजेव ।

क्यातिशयबल्लभतया प्रोत्साहितसाहसा विषय ते पञ्च पुत्राः पञ्चापि क्षेत्रपतयो बभूवुः । तेषां क्रमेण नामानि—कालमेघः १, मेघनादः २, भैरवः ३, एकपदः ४, त्रैलोक्यपादः ५—इति बभूवुः । तीर्थप्रत्यनीकं पञ्चतां नयन्तस्ते पञ्चापि गिरैः परितो विजयन्ते स्म ।

२२७) अथ तत्पिता धाराभिधान एक एवावशिष्टः कन्यकुञ्जदेशे गत्वा श्रीवष्पभट्टिसूरीणां व्याख्याक्षणप्रक्रमे श्रीसङ्कस्याज्ञां दत्तवान्—‘यद्वैवतकतीर्थं दिगम्बराः कृतवसतयः सिताम्बरान् 5 पाषण्डिरूपां परिकल्प्य पर्वतेऽधिरोदुं न वदति;’ अतस्तान् निजित्व तीर्थोद्धारं कृत्वा निजदर्शनप्रतिष्ठापरैर्व्याख्याक्षणो विधेयः’ इति तद्वचनेन्यनप्रोज्ज्वलितप्रतिघं प्रज्वलनादामन्यपतिं सहा दाय तेन समं तां भूधरधरामवाप्य’ सप्तभिर्दिनैर्वा दस्थलेन दिगम्बरान् पराजित्य श्रीसङ्कसमक्षं श्रीअम्बिकां प्रत्यक्षीकृत्य ‘इकोवि नमुक्कारे०’ ‘उज्जिन्तसेलसिहरे०’ इति तदुक्तां गाथाभाकर्ण्य सिताम्बरदर्शने स्थापिते सति पराभूता दिग्वसना बलानकमण्डपात् सम्पापातं वितेनुः । 10

॥ इति क्षेत्राधिपोत्पत्तिप्रबन्धः ॥

२२८) अथ कदाचिद्भवान्या भव इति पृष्टः—‘यस्त्वं कियतां कार्पटिकानां राज्यं ददासि?’ इति तद्वाक्यादनु ‘यो लक्षसङ्ख्यानामपि एक एव वासनापरस्तस्यैव राज्यमहं वितरामी’ति प्रत्ययदर्शनाय गौरीं पङ्कमप्रां जर्तुं गर्वीं विधाय स्वयं नररूपेण तटस्थः पङ्कात्तामुद्वर्तुं पान्थानाकारयन्’ तैरासन्नसोमेश्वरदर्शनोत्कैरुपहस्यमानः कृपावता केनापि पथिकवृन्देन तस्यामुद्वर्तुमारब्धायां 15 सिंहरूपेण शिव एव तान् आसयन् कश्चिदेक’ एव पथिको मृत्युमण्याहृत्य तस्या गोः समीपं नोज्ञत् । स एव राज्याहं इति पृथक् कृत्य गौर्या दर्शितः ।

॥ इति वासनाप्रबन्धः ॥

२२९) अथ कश्चित्कार्पटिकः सोमेश्वरयात्रायां ब्रजन् पथि लोहकारौकसि’ प्रसुप्तः । तस्य लोहकारभार्या पतिं निहत्य कृपाणिकां कार्पटिकशीर्षं निदधती बुम्भारवमकरोत् । आरक्षकेण 20 तन्नागस्य तस्यापराधिनः करो छिन्नौ । स ‘सदैव दैवस्योपालम्भनपरः निशि प्रत्यक्षीभूयेत्युक्तः—‘शृणु, त्वं खं प्राग्भवम्’—कदाचिदजा’ केनापि एकेन सोदरेण पाणिभ्यां श्रवणयोर्धृता, तदपरेण मारिता । ततः सा अजा मृत्वा इयं योषिदजनि । येन व्यापादिता स साम्प्रतं पतिरभूत् । यच्चया कर्णौ विधृतौ तदा तव समागमे जाते सति करो छिन्नौ । तत्कर्णं ममोपालम्भः ? ।

॥ इति कृपाणिकाप्रबन्धः ॥

25

२३०) पुरा शङ्खपुरनगरे श्रीशङ्खो नाम नृपतिस्तत्र नामकर्मभ्यां धनदः श्रेष्ठी । स कदाचित्करिर्कणतालतरलां कमलां विमृश्योपायनपाणिर्द्विपोपान्तमुपेत्य तं परितोष्य च तत्प्रसादीकृतायां भुवि चतुर्भिर्नन्दनैः सह समालोच्य सुलप्ते जिनप्रासादमचीकरोत् । तत्र प्रतिष्ठितबिम्बानां स्थापनां 30 विधाय, तस्य प्रासादस्य समारम्भनाय बह्वन्यायद्वाराणि रचयन्, तत्सपर्यापर्याकुलतया नानाविधकुसुमवृक्षावलीसमलङ्कृतमभिराममारामं च निर्माप्य, तच्चिन्तकेषु गोष्ठिकेषु’ नियुक्तेषु, 30 उदिते प्राक्तनान्तरायकर्मणि क्रमात् संह्रियमाणसम्पदधमर्णतया तत्र मानम्लानिमाकल्पयान-

1 P इत्याद्यः । 2 D पर्वताधिकारोच्छेदितः । 3 ‘प्रतिघ-’ स्थाने D ‘प्रतीप-’ । 4 P भासाद्यः । 5 D इत्यादि । 6 D पान्थालामुद्वर्तुमाकारयन् । 7 P कोऽप्येकः । 8 P •कारयुहे । 9 P सांराजिः । 10 D नास्ति । 11 D त्वया प्राप्तवै । 12 A कदाप्यज्ञाः । 13 P नास्ति । 14 D नास्ति ।

तिदूरवर्तिनि कापि ग्रामे कृतवसतिर्नगरयातायातेन सुतोपात्ताजीविकः कियन्तमपि कालमति-
 वाहितवान् । अपान्यस्मिन्नवसरे सन्निहिते चतुर्मासकपर्चणि तत्र यायिभिः सुतैः समं स धनदः
 शङ्कपुरं प्राप्य निजप्रासादसोपानमधिरोहन्, निजारामपुष्पलाविकयोपायनीकृतपुष्पचतुःसरिकः
 परमानन्दनिर्भरस्ताभिर्जिनेन्द्रमभ्यर्च्य, निशि गुरूणां पुरः स्वं दौस्थ्यममन्दं निन्दन्, तैः प्रद-
 5 सकपर्दियक्षाकृष्टिमञ्जोऽन्यदा कृष्णचतुर्दशीनिशीथे तमेव मञ्जमाराधयन्, प्रत्यक्षीकृतात् कप-
 र्दियक्षात् गुरूपदेशतश्चतुर्मासकावसरे पुष्पचतुःसरिकपूजापुण्यफलं देहीति प्रार्थयन्, तेन 'एक-
 स्यापि पूजाकुसुमस्य पुण्यफलं सर्वज्ञेन बिना नाहं वितरीतुं प्रभूष्णुरिति; किं तु कपर्दियक्षस्तस्य
 साधर्मिकस्यातुल्यवात्सल्यसम्बन्धे तद्वाग्नि चतुर्षु कोणेषु सुवर्णपूर्णान् चतुरः कलशान् निधी-
 कृत्य तिरोदधे । स प्रातः स्वसम्पत्तिं समागतः धर्मनिन्दापराणां नन्दनानां तद्द्रव्यं समर्पया-
 10 मास । तेऽपि निर्बन्धात् पितुः पार्श्वं तद्विभवलाभहेतुं शृच्छन्तस्तेषां हृदि धर्मप्रभावाविर्भावाय
 जिनपूजाप्रभावतः परितुष्टेन कपर्दियक्षेण प्रसादीकृतां तां संपदं निवेदयामास । तेऽपि सम्पन्न-
 सम्पत्तयस्तदेव जन्मनगरं समाश्रित्य निजधर्मस्थानसमारचनपरा जिनशासनप्रभावनां विविधां
 कुर्वन्तो वैधर्मिकाणामपि मनस्सु जिनधर्मं निश्चलीचक्रुः ।

॥ इति श्रीजिनपूजायां धनदप्रबन्धः ॥

15 ॥ इति श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचिते' प्रबन्धचिन्तामणौ विक्रमादित्योदितपात्रविवेचनप्रमुखजिनपूजायां
 धनदप्रबन्धपर्यन्तवर्णनो नाम प्रकीर्णकाभिधानः पञ्चमः प्रकाशः समर्थितः ॥

†अस्मिन्प्रकाशे ग्रन्थसंख्या ७७४ । समस्तग्रन्थे प्रतिश्लोकं ग्रन्थाग्रं ३१५० ॥

ग्रन्थकारस्य प्रशस्तिः ।

दुःप्रापेषु^१ बहुश्रुतेषु गुणवद्भूतेषु च प्रायशः
शिष्याणां प्रतिभामियोगविगमादुच्चैः श्रुते सीदति ।
प्राज्ञानामथ भाविनामुपकृतिं कर्तुं परामिच्छता
ग्रन्थः सत्पुरुषप्रबन्धघटनाच्चक्रे सुधास्रवत् ॥ १ ॥

5

प्रबन्धानां चिन्तामणिरयमुपास्तः करतले
स्यमन्तस्य भ्रान्तिं रचयति शिरायोपनिहितः ।
इदि न्यस्तः शस्तां सृजति बिमलां कौस्तुभकलां
तदेतस्माद् ग्रन्थाद्भवति विबुधः श्रीपतिरिव ॥ २ ॥

यथाश्रुतं सङ्कलितः प्रबन्धैर्ग्रन्थो^२ मया मन्वषियापि यत्नात् ।
मात्सर्यमुत्सार्य^३ सुधीभिरेव प्रज्ञोद्भूतैरुन्नतिमेव नेयः ॥ ३ ॥
यावद्विषि कितवाविष रविशशिनौ क्रीडतो ग्रहकपर्दैः ।
ग्रन्थस्तावन्नन्दतु सूरिभिरुपदिश्यमानोऽयम् ॥ ४ ॥

10

अयोदशस्वन्दशतेषु वैकषष्ठ्यधिकेषु क्रमतो गतेषु ।
वैशाखमासस्य च पूर्णिमायां ग्रन्थः समाप्तिं गमितो मितोऽयम्* ॥ ५ ॥

15

❀ ❀ ❀ ❀

नृपश्रीविक्रमकालातीत[†] संवत् १३९१ वर्षे वैशाखसुदिः १५ रवावधेह श्रीवर्द्धमानपुरे
प्रबन्धचिन्तामणिग्रन्थः समर्थितः ।

॥ समाप्तोऽयं प्रबन्धचिन्तामणिग्रन्थः ॥

1 P दुःप्रापेषु । 2 P प्रबन्धग्रन्थो । 3 P उत्सृज्य ।

* D पुलके एतत्पद्यं टिप्पणीस्थाने उद्धृतं भव्यते, परं APD^h आदर्शे मूलग्रन्थ एव समुपलभ्यते । † एतत्पद्यं P प्रणी
मसि । ‡ AD 'वैशाख' स्थाने 'कास्युज' शब्दो विद्यते स भ्रान्तिमूलक एव ।

परिशिष्टम्—

कुमारपालस्य अहिंसाया विवाहसम्बन्धप्रबन्धः ।

नाभूष भविता श्रीमद्देमद्वरिसमो गुरुः । श्रीमान् कुमारपालश्च जिनभक्तो महीपतिः ॥ १ ॥

- अथ चोलुक्यचक्रवर्त्तिनः प्रभुप्रतिबोधान्मारिनिवारणप्रबन्धश्चैवम्—कस्मिन्नप्यवसरेऽणहिल्ल-
पुरे श्रीकुमारपालदेवनामा नृपो बाहकैल्यां व्रजन् सौन्दर्यनिर्जितसुरसुन्दरीं बालेन्दुवदनां 'सदा-
चरणप्रसरणशीलामपि मन्दचरणप्रचारां मुनिभिः समं क्रीडां कलयन्तीं सुकोमलवचःप्रपञ्च-
मत्कारितत्रिजगज्जनां सस्मितमधुराकृतिं' कामप्येकां बालिकां वीक्ष्य तद्रूपपादहतचित्तः सन्नि-
हितप्रसादचित्तं 'केयमि'त्यादिशस्तेनेति विज्ञपयांचक्रे—'अपारश्रुताकूपारपारदृश्वतया सज्जात-
कलिकालसर्वज्ञप्रसिद्धेद्वादशभेदभिन्नतपस्समाराधनवशांवशीकृताष्टमहासिद्धेर्निःशेषभूपालमौ-
लिमणिशुभ्रितपादपीठस्य भगवतः श्रीहेमचन्द्रमहर्षेराश्रमवासीनी अहिंसानाम्नी कनीयम् ।
*अस्या याथातथ्यानुरूपनिरूपणविधौ न प्रगणन्ते स्मृतिपुराणवचांसि भूयांसि । किन्तु सकल-
जन्तुजातजनकायितश्रीजिननायकोपदिष्टस्पष्टसिद्धान्तोपनिषदावासितहृदा केनापि मुनिपुङ्गवेन
प्ररूपिताऽस्याः स्थितिरितिः, नान्येनेति वाचमाकर्ण्य स्वसौधमध्यास्त नृपतिः । परं तस्याः
स्वरूपावबोधाय तथाङ्गीकाराय च परमरसिको भाग्यसीभाग्यादि तदङ्गीकारेण कृतार्थं कर्तुंकामो
विश्वेकनाम्ना मित्रप्रचरेण आदिष्टवर्त्मना तेषामेव मुनीनां आश्रममासाद्य तत्पुरः क्रीडता
सवाचारनाम्ना तद्भात्रा प्रख्याततदागमप्रवृत्तीन् समचित्तवृत्तीन् तान् श्रीहेमचन्द्रसूरिमहर्षीन्
सहर्षं सभक्तियुक्तिकं क्षितितलमिलन्मौलिरानम्य तस्याः स्वरूपं पप्रच्छ । तैरथोचै—'शृणु
नृपपुङ्गव !* त्रिजगदेकसार्वभौमस्य श्रीमदहैह्यमाधिपस्यानुकम्पामहादेव्याः कुक्षिसरसीराजहंसी
निःसीमसौन्दर्या अहिंसाभिधेयं कनी । यस्मिंश्च सुतेयमजनि तल्लग्नग्रहबलं तत्पित्रा सर्वविदा
एवमादिष्टम्—यदियमतीव पुण्यवती सुवतीशिरोमणिर्दुहिता । पुत्रजन्मोत्सवादाप्यस्या जन्म
श्लाघ्यम् । यतः—

श्रियाऽम्भोधिं विधिं वाचां देव्या व्यालोक्य विभुतौ । दुष्पुत्रदुःखाणाकेन्दुं तापमङ्गं च मुञ्चतः ॥ २ ॥

- अतः क्रमाद् वर्द्धमाना कन्याऽसौ अनुरूपवराप्राप्त्या वृद्धकुमारी भूत्वा केनाप्यनुरूपेण महीमहे-
न्द्रेण सोपरोधमृदा सती सतीमतल्लिका तमुदबोद्धारं च खं च जनकं च परामुञ्चतेः कोटिं नेत्य-
तीति । § स चोद्बोधा लीलयैव महामोहमहीपं जित्वा परमानन्दभाजनं भवितेति' श्रुत्वा नृपोऽवादीत्
—'प्रभो ! अधुनाहैह्यमुप्री श्रीयुष्मच्चरणकमलमुपासती श्रीयुष्मद्वचसैव परिणेतुं शक्येत नान्येन ।
ततः प्रसीदन्तु पुण्यपादाः, विषीदन्तु विषादाः, प्रवर्ततां महामोहजयाः, प्राप्नोमि परमानन्द-
मि'ति वचःपर्यन्ते गुरुराह—'इयं वृद्धकुमारी । दुःप्रस्तस्याः सङ्गरः । तं सङ्गरं तस्या एव पार्श्वा-

† एतदन्तर्गतः पाठः A आदर्शे नास्ति । 1 'एकां' नास्ति P । 2 P सन्निहितं सदाचारमामां तद्भातरमिव ।

* एतद्विस्तारकालगतं वर्णनं A आदर्शे नास्ति । तत्रैतत्स्थाने 'इति निशाम्य नृपः कदाचित् तान् महर्षीन् मोदमाप्नोति समकिकं

सौधमाकार्यं तद्वृत्तान्तं पृच्छत्येकैः' इत्येवंपादा संक्षिप्ता पंक्तिः ।

§ एतदन्तर्गतं वर्णनं A आदर्शे नास्ति । तत्र तु अस्य स्थाने 'तद्वाच्यपर्यन्ते तदर्थं तामनुकृत्य तस्याः सन्निधेः सुपुदिनाम्नीं वृत्तौ प्राहिणोत् ।' एतावती संक्षिप्ता पंक्तिर्विद्यते ।

‘सुखं परिणया नान्यथा’ इति पीयूषकल्पां वाचमाकर्ण्य तस्याः सविधे सुबुद्धिनामद्वतीं अनु-
कूल्य प्राहिणोतः । सा तां सप्रश्रयं प्रणिपत्य व्यजिज्ञपत्-‘स्वामिनि राजकन्ये ! धन्यतमासि; यत्त्वा-
मष्टादशदेवासम्राट् समस्तसामन्तसीमन्तमणिमयूषमालालङ्कृतचरणकमलयुगलञ्चौलुक्यचक्र-
वर्तीश उद्बोद्धुमभिलषति ।’ इति तद्वचसा मुखमोटनया नाटयन्ती सोपहासोल्लासं सैवं प्राह-
‘सखि ! अलं नरकान्तप्राज्यसाम्राज्यप्राप्तिलोभनवार्ताविस्तरेण । परमनुकूलमेव दयितं समीहे । 5
पुरुषा हि पुरुषाशया नानाविधानुरागवन्तः, तैः किं क्रियेत । यतः-

अनूदा[पि]वरं कन्या रूपयौवनवत्यपि । निष्कलेनानुकूलेन न कुपत्या विडम्बिता ॥ ३ ॥

परं शृणु,-

निष्किञ्चनेन दयितेन^१ विवाहितानां यद् योषितां सुखपदं न तदीश्वरेण ।

भागीरथीं वहति यां शिरसा गिरीशो लक्ष्मीपतिः स्थिति नैव पुनः पदापि ॥ ४ ॥

10

‘तथा वृथा जानीहि मद्भरणाभिलाषम्, दुःपूरा मे प्रतिज्ञा महीमहेन्द्रेणापि ।’ इत्युक्तवतीं
युवतीं सा प्राह-‘सखि ! भवत्या अहं प्रियसखी अनुपलपनकर्तव्याऽसि, तद् ब्रूहि स्वाभिमत-
मिति । अहं तथा सुबुद्धिनीम यथा पूरयामि ते प्रतिज्ञां तेन कुमारपाछेन भूपाछेन^२’ति उक्ता
सा प्रोवाच-

सत्यवाक् परलक्ष्मीशुकं सर्वभूताभयप्रदः । सदा खदारसन्तुष्टस्तु मे स पतिर्भवेत् ॥ ५ ॥

15

*[सु]दूरं दुर्गतिर्बन्धून् दूतान् सप्तपौरुषान् । निर्वासयति यश्चितात्स शिष्टो मे पतिर्भवेत् ॥ ६ ॥

मत्तोदरं सदाचारं संस्थाप्य हृदयासने । तदेकचित्तः सेवेत स कृती मे पतिर्भवेत् ॥ ७ ॥

इति तद्वाचमाकर्ण्य सकर्णा सा व्यजिज्ञपत्-‘शृणु सुलोचने ! तदाहं यथार्थनामा, यदा ते प्रतिज्ञां
श्रीहेमसूरीन् पुरस्कृत्य समग्रजनसमक्षं तव प्रतिज्ञातानर्थान् समर्थ्य त्वां परिणयति, तदा मां
विदग्धां स्वसखीं मन्येथा, अन्यथा न नृणायेति ।’ इत्युक्त्वा नृपसंसदि तस्या दुःपूरं सङ्करमचक-20
धत् । सोऽपि तदवज्ञाकूलानमेन (?) सन्तसखान्तः परामरतिं विभ्रानः, तथैव सुबुद्ध्यामिवधे-
‘हे श्रीनिधे ! विधेहि धीरताम्, किं दुष्करं पौरुषाधिष्ठितानाम् । तथा वास्ति निरपायइयायः(?) ।
अनुसर्यते हेमचन्द्रमहर्षिः, श्रूयन्ते तद्वचांसि ।’ इति तथा प्रेरितो विनयवत्तहस्तावलम्बो ययौ
उपसूरम्, ननाम तत्पदाम्बुजान्, पप्रच्छ तत्कनीसङ्करवृत्तान्तम् । ‘वत्स ! पूरय तस्याः समी-
हितं चेतस्याः परिणिनीषास्ति । निःसीमोन्नतये परिणेतारं भोस्यते (?) एषा । यतः-

25

१-२ तथा ३-४ अङ्गान्तर्गतं वर्णनं A भावसौ न विद्यते । 1 P कान्तेन तेन च किं च ।

* एतत्तारकान्तर्गतवर्णनस्थाने A भावसौ निज्ञावतारितं संक्षिप्तमेव वर्णनं प्राप्यते । यथा-‘इति तस्याः प्रणिश्रवं दुःश्रवसाकर्ण्यं
सा विक्लवैदग्ध्यमानिनी स्वं पदयुपगता स्वामिनि सर्वथा निराशमकोत । तदनु तं दृष्टं तद्विषयोद्यमिमममककथ्य श्रीहेमचन्द्रमहर्षि-
कृतिमिति प्रतिबोधितवान्-यः कन्याया इतरलोकोत्पन्नः संगतः स तवाप्युभयलोकहितसदनुकूलनाहेतुश्च । अतस्मापि निर्मायतया निर्माय
स्वनिःसीमोन्नतये सा सर्वथा परिणेतुमुचितैव । यतः-

धन्यां सतीमुचमवंशजातां लक्ष्माधिकां याति न कः प्रतिष्ठाम् ।

क्षीरोदकन्यां गिरिराजपुत्रीं गोपस्तथोप्राप्य यथाधिगम्य ॥

इति तेन महर्षिणा प्रतिबोध्य ताकोपायमिष्टान् प्राहयित्वा तस्याः सम्प्रदानं चक्रे । अथ सं० १२११ मार्गं सुमि २ द्वितीयकले बलवति
संचेगसप्तज्ञाकरो रक्तप्रवक्त्राकूटो दक्षिणपार्श्वद्विद्वानकट्टणः सत्यकृत्याचरणेन सर्वं अष्टासोद्वाराया क्रियमाणकवणावतारणे गुदमष्टि-
वेकमिति-ज्ञानवीन्यां दीपमानवक्त्रमङ्गलः पौषवेकमद्वारि अनुकन्याया कन्याजगत्या कृतप्रोक्तुः श्रीमन्महादेवसाहचः साक्षि स
सुपतिरहिंसायाः पार्थि अग्रह ।’

धन्यां सतीष्टुचमवंशजातां लब्ध्वाधिकां याति न कः प्रतिष्ठाम् ।

क्षीरोदकन्यां गिरिराजपुत्रीं गोपस्तथोग्रं यथाधिगम्य ॥ ८ ॥

इति तद्वचनमाकर्ण्य दूरितदुरितावलिं योजिताञ्जलिं तं भूपालपुङ्गवं नानाभिग्रहान् ग्राहयित्वा तस्याः प्रदानेनाऽनुजग्राह । ततः प्रमोदः सञ्जज्ञे । संवत् १२१६ वर्षे मार्गसुदि द्वितीयायां बल-
वति लग्ने संवेगमतङ्कजारूढो रत्नप्रयालङ्कृतशरीरः शुभमनःपरिणामवसनवान् दक्षिणपाणिबद्ध-
वानकङ्कणः सम्यक्सितातपत्रनिवारिततापव्यापः श्रद्धासोदर्या क्रियमाणलवणावतरणो गुरुभ-
क्ति-देशविरति-समिति-गुप्ति-प्रमुखसुमुखीजाणिणीगणदीयमानधवलमङ्गलः अमारिघोष एतत्पू-
र्णादितिर्वसे.....(१) पटहेषु वाद्यमानेषु प्रोत्सारितेषु परिग्रहप्रमाणपटेषु दूरितेषु पापावकरेषु
सदोधसुमनःश्रेणिबासितासु सङ्ख्यायराजवीथीषु पौषधागारद्वारमाससाद* । तदा अनुकम्पामहा-
देव्या कन्याजनन्या कृतप्रोङ्कणः श्रीमदहृतः साक्षिकं स नृपवरेन्द्रे अहिंसायाः पाणिं जग्राह ।
तदा तारामेलपर्वणि परमानन्दः । अथ पटत्रिंशत्सहस्रपरिमाणत्रिषष्टिपुरुषचरित्राणि नवाङ्गवे-
दीमहोत्सवेन समानिन्ये । वेदिपङ्कथास्थाने कपर्दपञ्चकन्यासव्यवहारे ते विंशतिर्वीतरागस्तवा
नवाः । तत्र वंशे २ एकैकं शमीकाष्ठम् । तत्पदे श्रीयोगशास्त्रप्रकाशाः १२; तथा लक्षण-साहित्य-
तर्कतिहास-प्रमुखशास्त्ररचना तत्परिकरः । मूलोत्तरगुणाभ्यां दृढीकृत्य वेदिकायां ज्ञानानलशु-
द्धीप्य, तत्र 'वत्सारी मंगल' इति मङ्गलान्यदात् । द्वासप्ततिलक्षप्रमाणरुदतीकरमोचनं कन्या-
मुखमपङ्कने राज्ञा पतत् । तत्कालमेव तस्याः पट्टबन्धं कारयित्वा तत्पितृयोग्यानावासात् १४४४
बिहारान्कारयामास । ततः सा हिंसा सपत्न्या अहिंसायाः परोक्षं तथाविधामालोक्य भर्तुः
पराभवनिवेदनाय पितृधर्तुः समीपमुपागता । विरदशीनादभिभववैरून्याच्चानुपलक्षिता तेने-
त्यभिधे-

20

का त्वं मुन्दरि ! १, मारिरस्मि तनया ते ताव धातः प्रिया,

किं दीनेव ? परामवेन, स कुतः ? किं कथ्यतां कथ्यताम् ।

हेमाचार्यगिरा परार्ज्यगुणवान् हृदयत्रहस्तोदरान्

माधुचार्यं कुमारपालनृपतिः क्षोणीतलादाकृषत् ॥ ९ ॥

इति तद्वचनितेरनन्तरं श्रीकुमारपालदेवस्य सत्यप्रतिज्ञस्यापि तस्य लिङ्गिनो गिरा त्वयि रक्तायां
विरक्तचित्तां विमृश्य, अतः परं भवत्याः स' कोऽपि प्रवरः वरः करिष्यते यस्तवैव एकातपत्रं
कुरुते । धीरा 'भव' इति तां सम्बोध्य स्वसमीपे स्थापयाचक्रे । अथाहिंसादेव्या सार्द्धं श्री-
कुमारपालनृपतिर्जीवन्नापि, असमानमहानन्दसुखमनुभवन्, 'चतुर्दशवर्षाणि यावत् सुखेनासा-
मास' । तदनु कीर्तिं पूर्वप्रियामपि देशान्तरे प्रस्थाप्य यदा स्वलोकमलं चकार, तदैव तस्य प्रियस्य
सप्रेमप्रसादललितान्यनुसरन्ती कलिमलिनं जनं परिजिहीर्षुरहिंसाऽनेनैव भूमिनाथेन' समं
गमनं कृतवती' ।

80

॥ इति श्रीकुमारपालस्य अहिंसाया विवाहसम्बन्धप्रबन्धः ॥ शुभं भवतु ॥

[A सं० १५०९ वर्षे फागुणसुदि ९ वार रवौ पठता लषी ॥ छ ॥]

प्रबन्धचिन्तामणिग्रन्थान्तर्गतपद्यानुक्रमणिका

—अकाराद्यनुक्रमेण—

अ	पद्याङ्क	पृष्ठाङ्क	पद्याङ्क	पृष्ठाङ्क
अकरात्कुलते कोशः	२१३	९९	अर्थास्तावद् गुणास्तावद्	[१] ५
अकल्पयदनल्पानि०	[१५१]	९९	अर्थिभ्यः कनकस्य दीपकपिशा०	२०८, ९६
अकारयदयं वापी०	[१५६]	९९	अहंन् शिवो भवो विष्णुः०	[९४] ६३
अक्षप्रक्षतवालिनो भगवतः०	२५०,	११५	अलं कलङ्कभृङ्गार०	[७७] ४३
अगाधः पाथोधिः०	२५६,	११५	अलङ्कारः शङ्काकरनरकपालं०	[४४] २४
अजितास्ते गुणास्तेन०	[१६५]	१०२	अशाकमोजी घृतमसि०	२६७, १२२
अद्य मे फलवती पितु०	२३५,	१०५	अश्वा वहन्ति भवनानि०	[५२] २९
अधाम धामधामार्कः०	१८४,	८२	अष्टौ हाटककोटपस्त्रिनवति०	५५, २७
अधिकारात्रिमिर्मासैः०	२७,	१८	अष्टमो मरुदेव्यां तु०	१४२, ६२
अन्त्योऽप्याद्यः समजनि०	१,	१	असंख्यहरिसंन्येन०	[१०८] ७६
अन्वयसुयाण कालो०	६३,	२८	असेव्या मातङ्गाः परिगलित०	२३, १५
अन्नदानैः पयःपानैः०	२३३,	१०५	असौ गुणीति मत्वेव०	११९, ४८
अन्नदिणे सिवभवणे०	[६२]	३९	अहिंसा लक्षणो धर्मः०	१०५, ४२
अपारपौरुषोद्गारं०	[१०७]	७६	आ	
अपुत्राणां धनं गृहान्०	१९०,	८६	आः कण्ठशोषपरिपोषफलं०	[१०४] ६६
अभ्युद्युता वसुमती०	९५,	४०	आकाश प्रसर प्रसपत दिश०	२५७, ११६
अभावप्रसवैर्भावैः०	२६२,	११९	आज्ञामङ्गो नरेन्द्रार्णा०	२२, १४
अभिरामगुणप्राप्तो०	[८८]	५५	आज्ञावर्तिषु मण्डलेषु०	२०५, ९४
अभूमिजमनाकाशमहद्भान्त०	२६९,	१२२	आतङ्ककारणमकारणदालानां०	२०१, ९२
अभूमिजमनाकाशं पथ्यं०	२७०,	१२२	आददानाः पयःपूर्ः०	[१५५] ९९
अमर्षणं मनः कुर्वन्०	[१०९]	७६	आदौ मयैवायमदीपि०	१७८, ७९
अमृष्टमै चोराय प्रतिनिहत०	५२,	२६	आपणपई प्रभु होईयइ०	१७९, ८१
अमेध्यमभ्राति विवेकशून्या०	[५७]	३८	आपदयै धनं रक्षेत्०	४३, २५
अम्बयफलं सुपर्क०	१२३,	५१	आपद्रवत् हससि किं०	[३६] २४
अम्बा तुष्यति न मया०	१०३,	४२	आवाल्याधिगमान्मयैव०	९८, ४०
अम्भीणउ सन्देसडउ०	७,	८	आयान्ति यान्ति च परे०	२३२, १०४
अम्ह एतलई संतोसु०	[१०१]	६५	आयासशतलम्बस०	२६५, १२१
अयमवसरः सरस्ते०	४६,	२६	आयुक्तः प्राणदो लोके०	१४६, ६४
अयि ललु विषमः पुरा०	१०१,	४०	आप्रनालगलदाहशङ्कया०	[७२] ४२
अर्चा न सति न च मुञ्चति०	८०,	३५	आवर्जिता जितारतिः०	[१४] १६

इ		
इहह फुल्लह माटि०	२०४,	९३
इणि राजिई नहु काजु०	[२८]	२२
इदमन्तरसुपकृतये०	४४,	२६
इयमुषधियामलौकिकी०	२५९,	११७
इयं कटी मत्तगजेन्द्रगामिनी०	[४५]	२४
उ		
उग्या ताविउ जिहिं न किउ०	२८,	१९
उज्ज्वलगुणमभ्युदितं क्षुद्रो०	१८६,	८४
उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं०	११२,	४६
उद्दामाम्बुदनादनृत्तशिलिनी०	[५४]	३०
उद्धमकेशं पदलममेकं०	३३,	१९
उभाहभिशुकावधिर्जलता०	१०७,	४३
उपतिष्ठन्तु मे रोगाः०	२६,	१८
उपरन्धन् विरुद्धानां०	[२२]	२०
उमया सहितो रुद्रः०	४,	४,

ए		
एउ जम्मु नग्गहं गियउ०	७५,	३२
एकस्त्वं भुवनोपकारक०	२२४,	१०१
एकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा०	१८१,	८३
एकः क्ष्माचक्रपीठे०	[१७६]	११५
एकैव जगृहे धारा०	[११४]	७६
एतस्मिन्महति प्रदोषसमये०	२४६,	११२
एतस्यास्य पुरस्स०	[९९]	६३
एषाऽऽकृतिरयं वर्णः०	७८,	३३
एषा तटाकमिषतावक०	[६६]	३९

ओ		
ओलि ताव न अणुहरह०	१४७,	६४

क		
कच्छलपल्लं हत्वा०	३०,	१९
कतिपयदिवसस्यायी०	४७,	२६
कतिपयपुरस्वामी कायच्ययै०	८८,	३७
कथाशेषः कर्णेऽञ्जनि जनकृपा०	१९७,	८९
कन्ये कासि न वेत्ति मामपि०	[८२]	५०
कथलितरु विञ्जगिरी०	१९,	११

करवालजलैः स्नाता०	[१३१]	९५
कर्णाटे गर्जेरे लाटे०	[१२५]	९५
कर्णे लग्निरन्येषां०	[१६९]	१०२
कलाकलापैस्तु महद्वं०	[१२४]	८६
कवणिहिं विरहकरालियहं०	६०,	२८
कविषु कामिषु योगिषु भोगिषु०	१२६,	५२
कसिणुजलो य रेहह०	१२,	११
कसु करु रे पुत्त कलत्त धी०	[८४]	५१
कस्यात्र च रुधते गतः०	२६१	११९
कह नाम तस्स पावं०	२०,	१२
कः कण्ठीरवकण्ठकेसरसटा०	१५५,	६७
काण्डानां सह कोदण्ड०	[१६८]	१०२
का त्वं सुन्दरि जल्प देवि सहस्रे०	२४०,	१०९
कानीनस्य मुनेः स्वबान्धव०	[७१]	४२
कालेन करवालेन०	[२४]	२०
काव्यं करोमि न च चारुतरं०	[५०]	२९
कियन्मात्रं जलं विप्र०	४९,	२६
किं कृतेन न यत्र त्वं०	१९२,	८८
किं च यदनस्तमिते०	४८,	२६
किं ताए पडियाए०	[५५]	३७
किं नन्दी किं गुरारिः०	[६७]	३९
किं वर्ण्यते कुचद्रन्दं०	[७५]	४३
कीर्तिस्ते जातजाण्वेव०	[१७४]	११५
कुमुदवनमपश्चि श्रीमदम्भोज०	७९,	३५
कृतहारानुकारेण०	[६]	१३
केवलिहुओ न भुञ्जइ०	१५७,	६७
केवलिहुओ वि भुञ्जइ०	१५८	६७
को जाणइ तुह नाह०	१३३,	५८
कोषे कौञ्जकः कपाटनिकटे०	७३,	३१
कोशेनापि युतं दलैरुपचितं०	१४५,	६४
कौरवेश्वरसैन्यस्य०	[१०]	१३
कौञ्जणे तु तथा राष्ट्रे०	[१२६]	९५
कचिपलं कचित्द्रवं०	२२६,	१०३
कचिदुष्णं कचिच्छीतं०	२२६,	१२१
क तरुरेष महावनमध्यगः०	[४६]	२४

क्षणं क्षीणास्तारा नृपतयः	[७८]	४३
क्षितिघव भवदीयैः	[९०]	५९
क्षित्वा धारापतिं राजः	[११३]	७६
क्षुण्णाः क्षोणिभृतामनेन कटका	[८९]	५९
क्षुत्क्षामः पथिको मदीयः	८३,	३५
क्षुद्राः सन्ति सहस्रशः	१२८,	५३
क्षोणीरक्षणदक्षदक्षिणश्चजे	२५२,	११५
स्व		
खद्योतद्युतिमातनोति सविता	१५८,	६८
ग		
गणेशस्येव यस्याग्रे	[११९]	७६
गतप्राया रात्रिः कुशतनुः	१०९,	४४
गय गय रह गय तुरय गय	३९,	२३
गवाक्षमार्गप्रविभक्तचन्द्रिको	[४७]	२७
गुरुणा विक्रमेणायं	[८५]	५५
गूर्जराणामिदं राज्यं	२१,	१३
गृहीता दुहिता तूर्णम्	[११०]	७६
गोपीपीनपयोधराहतमुरः	[८१]	५०
गौरी रागवती त्वयि त्वयि वृषो	२२७,	१०३
व		
वक्रः पप्रच्छ पान्थं	२५१,	११५
चतुर्मासीमासीचव पदयुगं	१९९,	९१
चन्द्रशालासु बालानां	[७]	१३
चापलादिव बाल्येन	[१४४]	९७
चिचि विसाड न चितीयइ	[३३]	२३
चिन्तागम्भीरकृपादनवरत	१००,	४०
चूडारत्नप्रभाकम्रं	[१३४]	९५
चेतोहरा युवतयः	[८०]	४९
चौडः क्रौडं पयोधेर्विश्रुति	७२,	३१
चौरमागधविप्रेभ्यो	[५]	९
च्यारि बह्मन् धेनु दुइ	[३५]	२९
छ		
छिन्नं ब्रह्मशिरो यदि प्रथयति	२४५,	११२
ज		
जईयह रावणु जईयउ	५९,	२८

जगदेव जगदेव	२५५,	११५
जनेन मेने यः स्वामी	[११७]	७६
जन्माग्रेऽपि चतुःसहस्रशरदो	२६३,	१२०
जह सरसे तह सुके वि	१६,	११
जन्तुनामभयं सप्तच्यसन	[१२७]	९५
जा मति पच्छइ सम्पजइ	[४२]	२४
जामदग्न्य इवोदाम	[१४१]	९६
जे यका गोलानई	[३७]	२४
जेसल मोडि म बाहं	१५१,	६५
जैनं बौद्धं तथा ब्राह्मं	[९५]	६३
जो करिवराण कुम्भे	२०७,	९६
जो जेण सुद्धधम्ममि	१३१,	५७
ज्ञानारुच्यं यस्य तच्चक्षुः	[१६२]	१००
झ		
झोली तुडवि किं न मूउ	३८,	२३
त		
तइं गरुडा गिरनार काहं	१५०,	६५
तत्कर्णाजुनयोर्वैरं	[८७]	५५
तत्कुक्षायजनित विष्टपमणिः	[१३]	१६
तत्कृतं यच्च केनापि	५३,	२७
तत्र कुसलादिबीजं	[९६]	६३
तथ्या पार्थकथा ब्रूया नलिरयं	[१७७]	११५
तमाहुर्वासुदेवांशं	[९२]	६३
तव प्रतापञ्चलनाजगाल	[५८]	२७
तस्मिन्मय कथाशेषे	[१८]	१९
तस्य आनुसुतः श्रीमान्	[२६]	२०
ताः प्रपाः कारितालेन	[१५७]	९९
ताण पुरो य मरीहं	१५,	११
तिथ्ययरागुणा पडिमासु नत्थि	२१८,	१०१
तेषां वै मरतो ज्येष्ठो	[९३]	६३
तेहि वि न किं पि भणिप	६८,	३०
त्यागैः कल्पद्रुम इव ह्रवि	१२७,	५२
त्रिपुरी विपरीतश्रीः	[९]	१३
त्रिभिवर्षेक्षिभिर्मोसै	२११,	९७
त्वचं कर्णः शिविर्मोसं	२५५,	१०३

त्वयि जीवति जीवन्ति० २५३,
त्वं चेत् सञ्चरसे वृषेण लघुना० २४४,

द

दक्षिणक्षितिर्प जित्वा० [१३६] ९५
दण्डे मण्डपिका हैमी० [१४०] ९६
दरिद्रान् सृजतो धातुः० २५४, ११५
दर्शयन् सुमनोभावं० [१५४] ९९
दानं प्रियवाक्सहितं० २२९, १०४
दानं भोगो नाशस्त्रिस्तो० २६४, १२१
दानं वित्ताद् ऋतं वाचः० ५७, २७
दानानि ददतो नित्यं० [१४२] ९६
दानोपहतदारिद्र्यं० [१७] १६
दारिद्र्यानलसन्तापः० ८१, ३५
दासिहिं नेह न होइ० [३८] २४
दिग्भासा यदि तत्किमस्य० [६३] ३९
दुर्वादिवर्षगजनिदर्लेनाङ्कुशश्रीः० [१०५] ६६
द्वोः श्यामलपन्ति सन्तत० [८३] ५०
देव अम्हारी सीष० [३०] २२
देव त्वं जय कासि लुब्धक० [५१] २९
देव दीपोत्सवे जाते० ७६, ३२
देव श्रीगिरिदुर्गमल्ल भवतो० [९७] ६३
देवादेशय किं करोमि सहसा० १५३, ६६
देवे दिग्विजयोद्यते धृतधनुः० ९९, ४०
देशपाशो ग्राममेकं ददाति [५६] ३७
दो मूढ निरक्खर लोह० १०२, ४१
दुतङ्गन्मूलिते तत्र० [१४६] ७७
द्राभ्यां यज्ञ हरिस्त्रिभिर्न च० [६४] ३९
द्विषां क्षीर्षाणि लूनानि० [१११] ७६

ध

धर्मच्छत्रप्रयोगेण० २२८, १०३
धर्मलभ इति प्रोक्ते० ६, ७
धार्ष्ट्यं धौर्ध्र पाय० १३४, ५८
धारयित्वा त्वय्यत्मानं० ६६, २९
धाराधीश धरामहीशगणने० [६९] ४१
धाराभङ्गप्रसंगेन० [११२] ७६

धिग् रोहणं गिरिं दीन० २,
धृतपार्थिवनेपथ्ये० [१४३] ९६

न

न केवलं महीपालाः० [१२९] ९५
नमस्तिष्ठति धूलिधूसरवपुः० २४९, ११३
नमैर्निरुद्धा ध्रुवतीजनस्य० १५६, ६७
नमो यत्प्रतिभाधर्मात्० १६५, ६९
नद्युत्तारेऽध्ववैषम्ये० २०६, १६
न मिश्रा दुर्भिषे पतति० ८२, ३५
न माघः श्लाघ्यते कैश्चित्० १६३, १०२
न मानसे माधति मानसं मे० १४४, ६३
न यन्मुक्तं पूर्वं रघुनहुपनाभाग० १८९, ८६
न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धा० १२९, ५३
नाभेरथो स वृषभो० १४१, ६२
नारीणां विदधाति निर्धृतिपदं० १६०, ६८
नाहं स्वर्गफलोपभोगवृत्तितो० ९२, ३८
निजकरनिकरसमृद्धा० ४५, २६
नियउयरपूरणमि य० ६७, ३०
नृपव्यापारपापेभ्यः० २३६, १०५
नेव सयं तं पुञ्जह० [७३] ४२
नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं १७०, ७५

प

पञ्चाशत् पञ्च वर्षाणि० ३४, २२
पञ्चाशदादौ किल० १४०, ६२
पञ्चाशद्वत्समाने शिवभवनयुगे० १२४, ५२
पठमो नेहाहारो० १७, ११
पणसयरी वाससयं० २४१, १०९
पयःप्रदानसामर्थ्याद्० [५८] ३८
परपत्न्यापावर्जं० ६९, ३०
परिओससुन्दराहं० १३, ११
पर्जन्य इव भूतानाम० १९४, ८८
पाणिग्रहे पुलकितं० ९७, ४०
पाणिपङ्कजवर्तिन्या० [२०] १९
पातु वो हेमगोपालः० १९५, ८९
पादलभैर्महीपालैः० [१३८] ९५

पिबेदटसहस्रं तु०	१६८,	७२
पुण्ये (भे) बाससहस्ते०	८, १७७,	८, ७८
पूर्णः स्वामिगुणैः स वीरध्वलो०	२३७,	१०५
पृथुकार्तस्वरपात्रं०	[६८]	४१
पृथुप्रभृतिभिः पूर्वं०	[१२८]	९५
प्रकाश्यते सतां साक्षात्०	[१६४]	१०२
प्रतापो राजमार्तण्ड०	२१२,	९७
प्रतिभाधारिणोऽप्येषां०	२१६,	१८१
प्रहतमुरजमन्द्रध्वानवद्भिः०	[७६]	४३
प्रायः सम्प्रति कोपाय०	२४८,	११३
प्रियव्रतो नाम सुतो०	[९१]	६२
प्रीणितारोषविश्वासु०	११८,	४७
प्रौढश्रीरलका न जातपुलका०	[११]	१३

य

बभूव भूपतिस्तस्य०	[२३]	२०
बलि गरुया गिरनार०	[१००]	६५
बापो विद्वान् बापपुत्रोऽपि०	७६,	३७
विन्दवः श्रीयशोवीर०	२२१,	१०२

अ

भजेन्माधुकरिं वृत्तिं०	८५,	३६
भवबीजाङ्कुरजनना०	१८८,	८५
भवार्णवतरी ब्रह्मपुरी०	[१५८]	९९
मीमसेनेन मीमोऽयं०	[१४७]	९७
भुञ्जीमहि वयं मैक्ष्यं०	१८०,	८१
भूपालोऽजयपालोऽभूत्०	[१३९]	९६
भूमिं कामगवि ! खगोमय०	१३६,	५९
मेकैः कोटरशायिमिर्मृतमिव०	७०,	३०
मेजेऽस्वकीर्णतां नमः०	१६३,	६९
मोगीन्द्र बहुधा पात्रं०	२३८,	१०६
मोजराज मया ज्ञातं०	७४,	३२
मोजे राक्षि दिवंगतेऽतिबलिना०	१२५,	५२
मोली धुन्धि म गच्छु करि०	४०,	२४
मोय एव गलि कण्ठलउ०	११०,	४५
आतः ! संवृणु पाणिनिप्रलपितं०	१३९,	६१

म

मगं चिय अलहन्तो०	११,	११
------------------	-----	----

मन तंबोलु म माणि०	[१०२]	६५
मन्त्रीशकरसंसर्गात्०	[१७२]	१०२
मन्दश्चन्द्रकिरीटपूजनरस०	२५८,	११६
मस्तकस्थायिनं मृत्युं०	१११,	४६
महालयो महायात्रा०	१७२,	७५
महिबीदह सचराचरह०	२०९,	९७
महीमण्डलमार्तण्डे०	[१२२]	७६
महुकारसमा बुद्धा०	८६,	३६
मा जाण कीर जह०	१४,	११
मायुसडौं दस दस दसा०	११६,	४७
मात्रयाप्यधिकं किञ्चिन्न०	१७३,	७५
मानं मुञ्च सरस्वति त्रिपथगे०	१७४,	७५
मान्धाता स महीपति०	३५,	२२
मा मङ्कड कुरूडेगं०	[४०]	२४
मालवस्वामिनः प्रौढ०	[११२]	७६
मा स्म सन्धि विज्ञानन्तु०	१३७,	६०
मीनानने प्रहसिते०	९,	१०
मुखे हारावार्तिर्नयनयुगले०	१२२,	५०
मुग्गमासाह पय्हं०	८७,	३७
मुञ्जु मणह मुणालवह०	३६,	२३
मूलार्कः श्रूयते शास्त्रे०	२४,	१६
मृगेन्द्रं वा मृगारिं वा०	२३९,	१०८
मृतका यत्र जीवन्ति०	[५३]	२९
मृतो मृत्युर्जरा जीर्णा०	११५,	४६
मेदिन्यां लब्धजन्मा जितबलिनि०	३१,	१९

य

यच्छिन्नलेच्छकङ्काल०	[१४५]	९७
यत्कङ्कणाभरणभूषित०	[४८]	२८
यत्र तत्र समये यथा तथा०	१८७,	८५
यदनसमिते धर्ये०	४८,	२६
यदपसरति येषः कारणं०	२५,	१६
यदायं दुर्वारः किरति०	[१७८]	११५
यदि नाम कुपुदचन्द्रं०	१६२,	६९
यदेतच्चन्द्रान्तर्जलद०	५१,	२६
यक्ष्यूनं यत्र यक्षधं०	[१५०]	९९

यशःपुञ्जो मुञ्जो गजपति०	४२,	२५
यशोवीर यशोमुक्ता०	२२०,	१०२
यशोवीर ! लिखत्याख्या०	२२२,	१०२
यस्य पौषधशालामु०	[१६१]	१००
यस्यान्तर्गिरिशागार०	१४३,	६३
यः पञ्चग्रामसङ्ग्राम०	२३१,	१०४
यान् लिङ्गिनोऽनुवन्दन्ते०	२१५	१०१
यासौ दक्षिणदक्षिणार्णववधू०	[३]	९
युकालक्षशतावली बलबल०	२००,	९२
यूपं कृत्वा पशून् हत्वा०	९३,	३८
येन पौषधशालास्ताः०	[१६०]	१००
येन विश्वेकवीरेण०	[११८]	७६
येषां वल्लभया सह क्षणमिव०	७७,	३३
शौष्माकाधिपसन्धिविग्रहपदे०	७१,	३१
र		
रजकवधूवचनमिदं०	[४]	९
रजोभिः समरोद्धूतै०	[१२१]	७६
रत्नाकर इव क्षार०	२१४,	१०१
रम्भासम्भावितैर्यस्य०	[१५२]	९९
रसातलं यातु यदत्र पौरुषं०	९०	३७
रागाद् भूपालबलाल०	[१३५]	९५
राजन् मुञ्जकुलप्रदीप०	६१,	२८
राजप्रतिग्रहदग्धानां०	१८५,	८२
राज्यं यातु श्रियो यान्तु०	१६९,	७४
राज्यं यातु स्त्रियो यान्तु०	[२]	५
राणां सखे वाणिया०	१४९,	६५
रात्रौ जातुर्दिवा भानुः०	६५,	२९
रुलीयउ रायह राजु०	[३१]	२२
रे रे यक्ष मा रोदीः०	[४१]	२४
ल		
लक्षं लक्षं पुनर्लक्षं०	५०,	२६
लक्ष्मीर्यत्र न बाक् तत्र०	[१६६]	१०२
लक्ष्मीर्यासति गोविन्दे०	४१,	२५
लक्ष्मीशला शिवा चण्डी०	२३०,	१०४
लङ्का शङ्कावती चम्पा०	[८]	१३

लच्छिवाणि मुहकाणि सा०	२०२,	९२
लब्धलक्षा विपक्षेषु०	[९८]	६३
लाटेश्वरस्य सैनान्य०	[१६]	१६
लिङ्गं जिणपद्मचं एव०	२१९,	१८१
लिङ्गोपजीविनां लोके०	२१७,	१८१
लोकः पृच्छति मे वार्ता०	११३,	४६
लोकत्रयोल्लसत्कीर्तिः०	[२१]	२०
व		
वक्त्राम्भोजे सरस्वत्यधिवसति०	५४,	२७
वक्षो विशिष्य वैपक्षं०	[१७१]	१०२
वचनं धनपालस्य०	[७४]	४२
वधो धर्मो जलं तीर्थं०	[६०]	३८
वन्यो हस्ती स्फटिकघटिते०	३,	३
वरं भट्टैर्भोग्यं वरमपि०	२१०,	९७
वर्षासु यस्तिष्ठति०	२६८,	१२२
वल्लीच्छन्नाद्रुम इव०	१६७,	७०
वस्तुपाल-यशोवीरौ०	[१६७]	१०२
वस्त्रप्रतिष्ठाचार्याय०	१६१,	६९
वादविद्यावतोऽद्यापि०	१६४,	६९
वाढी तउं वटवाण०	१५२,	६५
वासो जडणा मज्जे०	२४२,	११२
विद्धा विद्धा शिलेयं०	१२१,	४९
विना कर्णेन तेन स्त्री०	[८६]	५५
विनासोचमाङ्गं वृथा०	[६१]	३८
विप्रे प्राहरिके नृपो०	५,	६
विरलविरलीभूतास्ताराः०	[७९]	४३
विरोधिवनिवाचितः०	[१९]	१९
विवाहयिता यः कन्या०	२६०,	११८
विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो०	१८२,	८२
विहाय शराधि वेगात्०	[१७०]	१०२
विहारं कुर्वता वैरि०	[१३७]	९५
वीतरागतेर्यस्य०	[१३०]	९५
वीराणां पाणिपादाब्जैः०	[१७३]	१०२
वेलामहल्लकछोल०	११७	४७
वेसा छंडी वडायती०	[३९]	२४

वैरिणापि हि मृच्यन्ते० ११, ३७
व्यापिद्धा नयने मुखं च रुदती० १९६, ८९
व्रजत व्रजत प्राणाः० ८४, ३५

श

शान्तोऽग्निः स्फुटिताधरस्० ६४, २९
शिशुनापि शुनासीरवीर० [१०६] ७६
शीतत्रा न पटी न चाग्निः० [४९] २९
शूराणां सम्मुखान्येव० [१३२] ९५
शैत्यं नाम गुणस्तवैव तदनु० २४३ ११२
शैलैर्बन्धयति स्र वानर० [७०] ४२
शौर्यं शत्रुकुलक्षयावधि० १०६, ४३
श्मशाने यातुधानेन्द्र० [१२०] ७६
श्रीमञ्जैत्रभृगारिदेवचूपते० १७५, ७५
श्रोतव्यः सौगतो धर्मः० १०४, ४२
श्वःकार्यमघ कुर्वीत० ११४, ४६

ष

षष्ठिलक्षयुता कोटी० १९१, ८७

स

सङ्ग नही स राण० १४८, ६५
सज चित्तह सट्टी मणह० ३७, २३
स एष ध्वनत्रयप्रथित० ९६, ४०
सत्यं युषं तपो ह्यग्निः० ९४, ३९
सत्यं वप्रेषु शीतं शशिकर० ६५, ३९
सत्रागारमशेषकेवलभृतां १६६, ६९
सत्रासा इव सालसा इव लसद् ० [१७९] ११६
सद्गुणमहार्हमनर्घमूल्य० २४७, ११३
सपञ्चाकृतशत्रुणां १५, १६
सपादलक्षः सह भूरिलक्षैः० १७६, ७६
सप्तर्षयोऽपि सततं गगने चर० [१२३] ८६
सम्पत्तौ नियमः शक्तौ० १३२, ५८
सयलज्जणान्दयरो० १८, ११
सर्वथानुपमोग्येषु० [२५] २०

सङ्गत्य अस्थि धम्मो० ८९, ३७
संशुद्धीतानि हारीत० [१५३] ९९
संसारार्णवसेतवः० १९३, ८८
सामिष्य अतिहि अत्राणु० [२९] २२
सामी मुहूतउ वीनवद् ० [३२] २२
सायक खाह लंक गणु० [३४] २३
सांयात्रिकजनो येन० [१४८] ९९
सिद्धिस्तनशैलतटी० १३५, ५९
सिंहो बली द्विरदशकरमांस० १८३, ८२
सुकृतं न कृतं किञ्चित् ० २३४, १०५
सुषेव वसुधा लब्धुं० [११६] ७६
सुरताय नमस्तस्मै० १०८, ४३
सुहृद्वेन्द्रस्य क्रतुपुरुष० [४३] २४
सो जयउ कूडबरडो० १७१, ७५
सोहगिगउ सहिकञ्चयउ० १९८, ८९
स्नाता प्रावृषि वारिवाहसलिलैः० ३२ १९
स्पर्शोऽमेध्यश्चजां गवामघहरो० [५९] ३८
स्पृष्टास्पृष्टनिषेधाय० [१४९] ९९
स्फुटं वेष्टयता शुभ्रैः० [१५९] ९९
स्वमे एत्य वनं जगाद् ० [१२] १६
स्वप्रतापानले येन० २९, १९
स्वस्ति ध्वनियदेवाय० [१७५] ११५

ह

हत्वा नृपं पतिमवेक्ष्य० १२०, ४९
हरिखि बलिबन्धकरः० १३८, ६१
हंसैर्लम्बप्रशसैस्तरलित० २२३, १०२
हंहो श्वेतपदाः किमेव विकटा० १५४, ६७
हा कस्स पुरोहं पुक्करोमि० [१०३] ६६
हारो वेणीदण्डो० १०, ११
हा हा सल्लह हियए० [२७] २२
हदि प्रविष्टयद्वाण० [१३३] ९५
हेम तुहाला कर मरउं० २०३, ९२
हेलानिहलियगइन्द० ६२, २८

टिप्पण्यन्तर्गतपद्यानामनुक्रमणिका ।

	पद्याङ्क	पृष्ठाङ्क		पद्याङ्क	पृष्ठाङ्क
अनुद्धा वरं कन्या०	३,	१२७	निवरुह प्र(१)णाण मज्जे०	(५)	६
अपूर्वेयं धनुर्विद्या०	(१३)	७	परोक्षे कार्यहन्तारं		६३
अम्भा तुष्यति न मया०		२८	पोतानेतामप्य गुणवति०	(४४)	३०
अर्द्धे दानववैरिणा०		५२	प्रशान्तं दर्शनं यस्मि०	(७)	७
अहो कोऽपि दरिद्राणां०	(२०)	१०	भोजराज मम स्वामी यदि कर्णाट०	(४५)	३१
आपदर्थे धनं रक्षेद्०		२५	माउलिगु जह बुबह०		४५
आप्ते दर्शनमागते दशशती०	(८)	७	माणुसडा दस दस हवह०		४७
आहते तव निःस्वाने०	(१४)	८	मुखं पद्मदलाकारं०		६३
उरुयन्तरवाहलयी०	(१६)	८	मूलार्कः श्रूयते लोके०		१६
कट्टं काउं मुक्कं च साहसं०	(१७)	९	यदा जीवश्च शुकश्च०	(१९)	९
कन्ये काऽसि न वेत्ति०		५२	यद्यपि कृतसुकृतशतः प्रयाति०	(१)	२
का त्वं सुन्दरि ! मारिरस्मि	९,	१२८	यमी किं ध्यायते ध्याने०	(३)	६
किं कारणं नु कविराज मृगा०		३७	वक्त्राभोजे सरस्वत्यधिवसति	(१५)	८
किं जीवियस्स चिह्नं०	(४)	६	विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो		६०
कुक्षे कोटर एव कैटिभरिपु०		५२	रम्येषु वस्तुषु मनोहरतां०	(२१)	१०
कृतप्रयत्नानपि नैव कांश्चन०		५६	रे रे चित्त कथं भ्रातः०		५७
दद्या कोटी सुवर्णस्य०		५२	रे रे मण्डक मा रोदी०		२४
दातुर्नाथिसमो बन्धुः०		५७	शीर्णघ्राणाङ्घ्रिपाणीन्०		४५
दिदृक्षुर्भिक्षुरायात०	(९)	७	सत्त्वैकतानवृत्तिनां०	(२)	३
दीयन्तां दश लक्षाणि०	(१०)	७	सत्यं त्वं भोजमार्तण्ड०	(४६)	३१
देव ! त्वत्करनीरदे दशदिशि०		५२	सरस्वती स्थिता वक्त्रे०	(१२)	७
देव ! त्वामसमानदानविहितैः०		५२	सर्वदा सर्वदेऽसीति०	(११)	७
नक्तं दिवा न शयनं०	(२२)	१२	संग्रहैकपरः प्राप०		५७
नवजलभरिया मगडा०	(३०)	३२	सेनाङ्गपरिवाराद्य०		५७
नवि मारीयह नवि चोरीयए०	(६)	७	खच्छं सजनचिचवल्लपुतरं०	(१८)	९

परिशिष्टान्तर्गतपद्यानामनुक्रमणिका ।

धन्यां सतीमुत्तमवंश (टिप्पण्यामपि)	१२८	मत्सोदरं सदाचारं०	७,	१२७
नाभूष भविता श्रीमद्देम०	१, १२६	श्रियाञ्जभोधिं विधिं०	२,	१२६
निष्किञ्चनेन दयितेन०	४, १२७	सत्त्ववाक् परलक्ष्मीयुक्०	५,	१२७
		[सु]दरं दुर्यतेर्बन्धुन०	६,	१२७

सिंघी जैन ग्रन्थमाला

॥ सम्प्रति मुद्रमाणग्रन्थाः ॥

१. प्रबन्धचिन्तामणिसम्बद्ध पुरातनप्रबन्धसङ्ग्रह
२. प्रबन्धचिन्तामणि भाषानुवाद (हिंदी)
३. प्रबन्धचिन्तामणिसम्बद्ध ऐतिहासिकसाधनसङ्ग्रह
४. प्रबन्धकोष-संस्कृत तथा हिंदी भाषान्तर
५. विविधतीर्थकल्प
६. प्रभावकचरित्र-संस्कृत तथा हिंदी भाषान्तर
७. पुरातनसमयलिखित जैनपुस्तकप्रशस्तिसङ्ग्रह
८. कुवलयमाला कथा
९. जैनशिलालिपिका (शिलालेख-ताम्रपत्रादिसङ्ग्रह)
१०. जैनग्रन्थप्रशस्तिसंग्रह

॥ मुद्रणार्थनिर्वाहग्रन्थाः ॥

१. कुमारपालप्रबन्ध (पुरातन)
२. वस्तुपालचरित्र
३. विमलमित्रचरित्र
४. सोमसौभाग्यकाव्य
५. धूर्ताख्यान (प्राकृत तथा संस्कृत)
६. तत्त्वोपप्लव
७. हेतुनिन्दुतकृतृषि
८. तत्त्वार्थराजवार्तिक
९. आवश्यकचूर्णि
१०. छन्दोऽनुशासन (हेमचन्द्रसंस्कृत)
११. तिलकमञ्जरी कथा (धनपालकविकृत)

पत्रप्यवहार-

संचालक सिंघी जैन ग्रन्थमाला

पो. शांतिनिकेतन

जि. बीरभूम (बंगाल)

Published by Babu Rajendrasinha Singhi for Singhi Jaina Jñānapīṭha Vi'rābhārati-Shāntiniketan.

Printed by Ramchandra Venu Shedge, at the Kirnaya Sagar Press, 26-28, Kolhat Lane, Bombay.